

בדפוס א. איתן, וס. שוישני

תל־אביב, תרפ"ד.

אגרות אחד-העם

כרך חמישי

1917—1913

הוצאת "יבנה" | הוצאת "מיריה"
ירושלים — ברלין.

רשימת השמות של מקבלי המכתבים.

(בסדר אלף-בית)¹.

-
- אברהםס, ד"ר י. 30.
אברמוביץ, ש. י. (בנדלי בוים). 161.
אגודת "חובבי שפת עבר" (חברי הועד של —) 174.
אדלר, ד"ר ב. (יו"ר הועד הפועל של הועד היהודי האסיריקני) 226.
אורקובסקי, י. 126
אוישיקין, ב. 27. 34. 50. 75. 193. 309.
איוואילשטס, י. 97.
איוונשטרם, י. 3. 11. 73. 112. 170. 187. 209. 221. 224. 263. 298.
איחן, י. 96.
א. מ. ד. 178.

ביאליק, ח. נ. 162. 182. 191.
בינש, ב. 279.
בלאך, י. 27.
בנסוויטש, נ. 142. 292.
בן-עמי (ע"י רבינוביטש מ.).
ב. ק. 171.
ברנדיס, ל. 317.
ברנפלד, ד"ר ש. 195.
ברנשטיין, ד"ר א. 270.

¹ המספרים מראים על עמודי הספר.

- גורמן, ס. 236.
 גושן, ד. ש. 102.
 גולדברג, א. 6.
 גליקסון, דוד מ. 238.
 גפן, י. 117.
 גרוזבסקי, י. 18. 24. 46. 129. 159.
 דובנוב, ש. 12. 88. 148. 162. 179. 218. 233. 246. 259. 273. 290. 307.
 דיזנגוף, מ. 10.
 דייבס, דיר ש. 133. 252. 253. 255.
 דרומוב, א. 22. 70. 106. 133. 164. 181. 190. 198. 258. 275.
 ההסתדרות לשפה ולתרבות העברית (הברי הועד המרכזי של—) 22. 68. 95. 143.
 ההסתדרות הציונית (הועד"ס המצומצם של—) 267.
 הורודצקי, דיר ש. א. 240. 272.
 הורוויץ, ח. 302.
 "הצפירה" (סערכה —) 176.
 וייצמן, דיר ח. 100. 147. 151. 172. 184. 201. 201. 202. 202. 203. 206. 306.
 308. 313. 315.
 וויטצקי, ד. 71.
 וונק, ד"ר א. 7.
 ועד החברה לתמיכת עובדי ארמה ובע"מ בסוריא ובא"י. 157. 161. 177.
 זרטמולסקי, ה. 79.
 זור, ש. צ. 6.
 חן, הרב א. 127.
 טהון, דיר יהושע. 31.
 טולקובסקי, ש. ומרת ח. 266.
 טסל, א. 175.
 טרוטפלדור, י. 280. 280.
 טש. 239.

טשלינוב, ד"ר י. 31, 108, 140, 144, 151, 155, 189, 194, 198, 207, 212,
213, 230, 284.

טשרנוביץ, ד"ר ה. 116, 163, 223, 250, 261, 272, 299, 301,
טשרנוביץ, ש. 44.

ידין, ד. 103.

"יעוור, זשיון". (סערבא הערונ—) 251.

יעקובסקי, ד"ר א. (V), 260, 265, 269, 285,
יסה, ל. 270, 271.

כהן, ד"ר ב. 86.

כהן, סדרני בן הדל. 29, 36, 64, 93, 118, 158, 193, 196, 200, 211,
כהן, הרב צבי. 214.

כהן, מרת ר. 229.

לדווינסקי, ב. 20, 80, 122, 175, 196, 301, 319.

לוברסקי, א. 80, 109, 256, 264, 269, 281, 288, 295,
לוברסקי, י. 283.

לווין, ד"ר ש. 7, 16, 41, 54, 62, 65, 76, 104, 137,
לוריא, ד"ר י. 42.

ליבוביטש, ז. ד. 212, 231.

לנדמן, ש. 224.

לנדסמן, ד"ר י. 79.

לעוויןסון, ד"ר א. 300.

מגנט, ד"ר י. ל. 241.

מיערס, מ. 229.

מילרסקי, ב. 216.

מלכובסקי, ה. 49.

מלמר, ד"ר ש. 249.

מנדלי מוים (ע"י אברמוביץ ש. י.).

מקסימון (מקסימובסקי) ש. מ. 111, 256.

ניימברק, ד"ר ר. 25, 311.

נחן, ד"ר ס. 81, 98, 100.

סגל, מ. א. 101.
 סוקולוב, נ. 18, 227, 228, 232, 233, 235, 236, 267, 268, 303.
 סימון, א. ל. 12, 70, 216, 224, 305, 317, 320.
 סכר, ה. 255.
 סמילנסקי, ב. 1, 48, 113, 160, 184.
 עברי, ב. 44, 132, 222, 247.
 עפשטיין, ז. 39, 87.
 עפשטיין, י. 240.
 סבונר, ש. 36, 192, 123, 207, 214, 293.
 שורט, ב. 219.
 טינסקי, ש. 252, 283.
 טריילנדר, דיר י. 57, 243.
 קלוזנר, דיר י. 52, 167, 217, 220, 222, 281, 318.
 קסטיליאנסקי, דיר א. 219, 220.
 קסין, א. 4, 72, 77, 163, 174, 175.
 קצנלסון, דיר ל. 14.
 קרן קיבוצי ישראל (אל הלשכה הראשית של—) 249.
 רבינוביץ, א. ז. 42.
 רבינוביטש, מ. (בן-עמי), 19, 169, 183, 229, 244, 257, 274, 286, 299.
 רבינצקי, י. ח. 9, 51, 125, 167.
 רוזוב, י. 309.
 רייזן, דיר ס. 47, 127, 287.
 רסאלוביטש, מ. 279.
 שכטר, ד"ר ש. 21, 90, 105.
 שליונגר, דיר א. 37.
 שניאורסון, ד. 40.

מספר המכתבים בכרך החמישי — 279.

1913

למר מ. סמילנסקי, רחובות.

לונדון, 7 ינואר 1913 (כ"ח סכה תרע"ג).

זה החודש הרביעי שמונח בידי מכתבך האחרון, וכמה פעמים כבר היצאתיו מאמתחת המכתבים, בשביל להשיב עליו, ובכל פעם דחיתי את הדבר לעת אחרת. יכול הייתי להצטדק באמתלאות חיצוניות שונות: הלא מרוכות מרדותי וכו' וגם חולה הייתי בינתיים שבועות אחדים. אבל אני רוצה לשקר. הסבה העיקרית לשתוקתי הארוכה היא מה שננעת בספער-לבי העמוק, וקשה היה לי להשיב על החלק הזה ממכתבך, וגם עתה קשה לי הדבר, כי גם הנגיעה היותר קלה מעוררת את הכאב, שעדיין הוא כבשעה הראשונה, אם כי הצלחתי להתגבר על עצמי כמדה הרדושה, בשביל שאוכל לחיות ולעבוד ולא אהיה כחרס הנשבר, כמי שנדמה לי בראשית הדבר.

ובכן, ידידי, תודתי לך מקרב לבי על דברי הנחומים שנסית להטיף על ספעי. אך ידוע תדע עם זה, כי בכל תוקף הכרתי הלאומית הנני מתנגד להשקפתך על הדבר. השקפה זו היא מות לעמנו. כל מה שיש להגיד ומה שכבר הוגד בזכות האושר האישי — ידוע גם לי.

אבל עוד דבר אחר ידוע לי וצריך להיות ידוע לכל יהודי לאומי: אם נתקינו בנו דברי הנביא „כל כלי יוצר עליך לא יצלח“—אין זה אלא מפני שלא עלתה על הדעת כלל עד הדור הזה, שנשואי תערוכות ויכלו להיות ל„שאלה“ בקרבנו. אבל אם תפתח הדלת לאויב זה—יצלח ויצלח לשים קץ לקיומנו במשך דורות אחדים. פה אין מקום לשום פשרה. מי שרוצה בקיום עמנו אינו יכול למצוא „הכשרי לספרהמות היותר מסוכן לקיומנו. אינני מדבר פה על השאלה, אם באמת תוכל בת ישראל—ביחוד אם קבלה חנוך לאומי—למצוא אשרה בבריתה עם נכרי. לפי הכרתי הפנימית זהו מן הנמנעות, וכשתעבור ה„סערה הראשונה יבוא הנחתם והיאוש ואומללה תהיה כל ימי חייה. אבל לא זה הוא העיקר. אנו חייבים לעמוד נגד האויב הזה בשם הקיום הלאומי ולהתאמץ על עצמנו ועל יוצאי חלצינו בלי רחמים. אין רחמנות כשקיומנו הלאומי כסכנה, דעך שמאמץ האט קיינע טאכטערי... ודי בזה.

לחנם אתה „מתנצל“ על שלא יצאת לעזרתי בשעה שהתנפלו עלי בבח"ע. כנראה מדכריך, חושב אתה שנסל לבי והרגשתי מעין „חולשת הדעת“ בזה שלא יצא לעזרתי שום סופר עברי, ופעות היא בדרך. איש מלחמה! אני זה ארבע ועשרים שנה ואני זוכר אף מקרה אחד שיצא מי מן הסופרים לעמוד לימיני בעת שהתנפלו עלי מכל עברים. כך היה אחר „אמת מא'“ כך היה בימי מלחמתי עם הציוניות של הרצל וכו' וכו'.—תמיד הייתי יחיד נגד הרבים, ולא נפל לבי ולא נחלשה דעתי, וכל שכן שלא היתה לי סבה לחולשת הדעת עכשיו, כשכל הקצף יוצא באמת רק ממקור אחד: סמה שהחיים הכריחו את מתנגדי להודות לעצמם בלבם, שדעותי נצחו את רעותיהם, והנם משתדלים בכל כחם להאפיל על העובדה הזאת בהתנפלותם עלי. רק דבר אחד עורר בי רגש של כושה בתור סופר עברי, והוא מה שסופר מערבי בלשון נכריה בא ופירש את הדבר לאמתו (במכה"ע, וועלט). כי ראיתי בזה מעין עלבון לספרותנו העברית... אבל גם ב„עלבון“ זה כבר הורגלתי. בעת האחרונה נודמן לי פעמים רבות לקרוא בלשונות זרות (ביחוד באנגלית) דברים המתיחסים לדעותי, והנה הם, היהודים, הנכרים, שלא לקחו חלק לפנים במלחמות

נגד, אינם הישים כהורות בפה מלא, כי הדעות שהם מציצים עתה בקהל — שלי הק...

ואולם כל זה הוא לי עתה רק, היסמוריא בלבד, ולעתיד אין הרברים האלו נוגעים בי עוד. כי החלק הרביעי מעל פרשת דרכים, אשר יצא בעוד שנים שלשה שבועות, הוא חתימת עבודתי הסובליציסטית, ולא אוסיף עוד להיות, איש ריב ואיש מדון. הרבה חשבתי בדבר ובאתי לידי הכרה, שבמקצוע זה מלאתי חובתי — ודי לי. עתה אחסוך להקדיש שארית ימי וזמני לעבודה עיונית שהלטתי עליה זה כמה וכמה ושנחתה עד בה מפני שאלות החיים. אין לי פנאי עוד לאמור: „לבשאפנה אישנה“. הזקנה דופקת על הדלת, ואם לא עכשו — אימתי?

ומה אחך, ידידי? ומה מצב הרוחות עתה אצלכם ככלל? פה, אנו עוסקים עתה בעשית „שלום“, בינכם ובין עמי הבלקן, ואיך יכול לצייר לך, כמה, הצביעות הנוצרית על דבר, אהבה ואחות בולטת עכשו בצורתה היותר מבוהרת בכל כהע האנגליים, אף היותר רדיקליים, רוממות אל בגרונם וחרב פיוט בידם... והנהגה הציונית עושה אף היא עכשו פוליטיקא, כמאותם הימים הראשונים הטובים....

לבר י. אייזנשטדט, יפו.

לונדון, 13 ינואר 913 (ה' שבט תרע"ג).

... כבר הספקת בודאי להתכונן על ה„רושם“ שעשה, קירטוב מדינה שלך, ואיני צריך עוד להוכיח לך, שהצעות מסין זה אין להן עדיין יסוד ושורש בעמנו. בתור מי שהיה ב"ס צריך היית אמנם להבין מראש, כי לא איכשר דראי למעשים גדולים, ומה שעלתה בידך הרצל לאסוף איוו מיליונים — אינו ענין לכאן, ימות המשיח! שאני. אז האמין העם וכלומר אותו החלק מן העם שהשתתף בפרוטותיו שיסומע הוא יושפרו של משיח, אשר יבוא היום או מחר. ולעשות, געשעפטי יפה כזה — מי לא יחפז? אבל לעבודה לאומית ארוכה ומתונה, מדור לדור, אין היהודים — מלבד מתי מספר — מוכשרים עדיין, וכל שכן שאינם מוכשרים לתת מיליונים

לצורך זה. אבל מה אדבר? הלא ישנה היא אמת זו וכמעט הכל כבר מזדים בה עכשו, ואעפ"כ, אין זה מונע אפילו ב"מ זקן שכמותך לשכחה לעת הצורך. ואני מבין גם את הסבה הפסיכולוגית לזה. אבל למאי נים? אנכי אורחא: לכל זמן. ארבע ועשרים שנה עברו מעת שנוסדה אגודת ב"מ — ולא דברו עליה כמעט בפומבי, ועתה הניעה שעתה, כנראה, להגלות מצרדים שונים. כמדומה לי שכתבתי לך, שבסוף חלק ד' מ, עפ"י, אשר יצא בעוד שלשה או ארבעה שבועות, נתתי איזו כתבים ומכתבים ישנים ע"ד ב"מ, כי מצאתי לנחוק להשאיר זכרון בקובץ מאמרי לעבודתי בתור ראש האגודה, כדי שתוכן עייז יותר גם עבודתי הספרותית בשנים הראשונות. זהנה עוד כטרם יצא הספר, התהיל עתה גם מד משינויין (ספוג) לפרסם כ, הצפידה מונוגרפיא מיוחדת ע"ד ב"מ. לע"ע קראתי רק את הגליונות הראשונים, וצר לי כי לא המתין עד שיצא ספרי, והיה בודאי מבין אז יותר כל מהלך הענין.

למר א. קפלן, וורשא

לונדון, 15 ינואר 1913.

..... אע"פ שקורא אני את הצפירה, קריאה קטועה וחטופה, כשאר כהני, לא חספתי כל כך עד שלא אראה את הפולישון, בני משה. קורא אני אותו מראשיתו בשימת לב הראויה. עד עתה (הגליון האחרון שבידי הוא 296) לא מצאתי בו שגיאות גדולות. אבל קטנות יש ויש (למשל, הוא מספר ע"ד גדולתי, שאפילו הועד, האצילי של סיגסקר בחר בי להיות לחבר לו. ואין כן האמת. הועד לא בחר בי וגם לא ידעני כלל, מלבד לליב, שהיה המוכר. אבל הוכרה הועד לצרף אותי ועוד שנים, בתור מורשים של אורגניזציה אחרת, שיסדרו אז באודיסא בשם, ורובכל. ועוד שגיאות בפרטים כאלו). ומה שיבוא — נראה. ואולם לא אכחד סמך, שנפלאתי מאד על גופו של דבר: ששנים שלשה שבועות לפני צאת ספרי החדש התחלתם להדפיס את המונוגרפיא הזאת ולא מצאת לנחוק אף להודיעני בעוד מועד, כי כן אתם חושבים לעשות. הלא הודעתוך זה כבר, שנותן אני בסוף הספר כתבים ומכתבים

ע"ד כיט. והאמנם לא עלתה מחשבה על לכך, שמא לא נאה הדבר שאני ואתם נפסיס בזמן אחר אותם הדברים עצמם? מתוך מנתכך רואה אני, שאתה מקבל עלי הנהגה מכרליק, שהרי כן אחת בוחב, שקבלת עלי ההנהגה מן ה"תוכן". ואם כן רשאי אני לחשוב, שקבלת את העלים גם מן ה"נסיון" שלא הצליח וידעת איפוא, שנתתי שם "דרך החיים" והצעד הראשון על דרך החיים. והנה נתתם עתה ב"הצפירה" גם זה וגם זה. ולא אכחד ממך, שאני משער, שאת, הצעד הראשון לקחתם מתוך ספרי, כי מסופק אני מאד, אם נמצא העתק באיזה מקום, מלבד זה שבידי, שגשלה לי עם הארכיב מא". אך נניח, שהיה בידכם העתק שני—מאין ידע זאת הקורא, שנמצא העתק בידכם וגם בידי? הלא הכתב הזה לא נדפס עד כה בשום מקום, ומאחר ש"הצפירה" תביאה לידי הקוראים קודם שיצא ספרי, אין ספק בעיני, שרבים מן הקוראים יהשבו, כי אני לקחתיו מ"הצפירה". שהרי אין דרך הקוראים לדקדק בדברים כאלו, למנות ימים ולראות אם אפשר שהיתה "הצפירה" בידי קודם שנדפסו הדברים בספרי. בקצרה, יקירי, לא נאה הדבר. לו, לפחות, הודעתני לפני שנים שלשה שבועות (קודם שנדפסו הגליונות האחרונים), כי עתידה המונוגרפיה הזאת לבוא ב"הצפירה" עוד קודם שיצא הספר — הייתי מעכב נטר ההדפסה עד שתגמר המונוגרפיה ב"הצפירה", כדי שאוכל לשנות צורת הדברים בספרי, אם יהיה צורך בזה. ואז בודאי לא הייתי נותן, למשל, "הצעד הראשון" (דרך החיים) הייתי נותן ככל אופן) והייתי מזכיר רק את התקנות שנדפסו ב"הצפירה". ומי יודע כמה דברים דוטים לזה אמצא עוד במה שיבוא?

והנה עתה, כמובן, אי אפשר עוד לתקן הדבר תקון גמור. הספר כבר נדפס (מלבד שלשת העמודים האחרונים מן ה"נסיון" וה"תוכן"), והמונוגרפיה גיב אי אפשר להפסיק באמצע לזמן רב. ואולם לתקנה פורחא הנני מבקש ממך, שהדפים תיכף ב"הצפירה" מודעה עיר צאת הספר ותפרסם את תכנו. הנני שולח לך בזה נוסח המודעה, אבל איני קובע מסמרות בנוסח זה לכל פרטיו. תוכל לשנות את הנוסח, וכלבד שיבואו בה שני הדברים העיקרים למטרת: א) שכבר נגמר הספר בדפוס.

ב) שהוא כולל „כתבים ומכתבים עיד כימי. לפחות ידעו הקוראים מזה, שלא ננבתי כלום מתוך המונוגרפיה של טיש. בלי הזכרת שמו. — ודבר שאין צריך לאמור הוא, שאינני מרשה לכם להעתיק דברים מתוך מכתבי שהעתיקתי בספרי ושהם כולם כירי במקורם, בכתב ידי, כמו שהיו שמורים באי, ושום העתק אין מהם בשום מקום. אם יחפון מר טיש להשתמש בהם למטרתו, יוכל לתת הוספה לסהכתו, אחר שיצא הספר....

למר ש. צ. זצר, ברוקלין.

לונדון, 17 ינואר 913.

הפעם קבלתי את האכסמפלי מתרגומך¹ אשר הואלת לשלוח לי, וקבל נא בזה את תודתי.

לא מצאתי אסנס עד כה די זמן פנוי לקרוא את התרגום על הסדר מראש ועד סוף, אבל מה שקראתי בו בסירוגין כה זכה הביאני לידי הכרה, כי עשה המתרגם את מלאכתו כאמנה, כלומי השתדל תחלה להבין היטב את המקור, ואחרי כן — למסור את התוכן באופן שיובן היטב גם לקוראי התרגום. ואם הז'רגון מצד עצמו אינו מסוגל כלל להציע בו ענינים כאלה — לא במתרגם האשם. ויפה עשית שהשתמשת במלות ובמבטאים עבריים, במקום שהז'רגון אין לו משלו ושאהיים נוהגים למלאות החסרון מתוך אוצר לשון אשכנז. כן קוראי ז'רגון בודאי רבו הסבינים עברית יותר מן המכנים אשכנזית, אעפ"כ, כמרוסא לי שרוב הקוראים ז'רגונית לא יבינו גם הרבה מן המבטאים העברים שבתרגומך. ועיכ חוזר אני על מה שכבר כתבתי לך פעם אחת: חסה אני אם יש קהל קוראים מספיק לספרים כאלה בז'רגון....

למר א. גולדברג, עורך „דאס אידישע פאלק", ניוורק.

לונדון, 17 ינואר 913.

אעפ"י שמנהגי המיד להשיב לכל הפונה אלי בלשון שפנה אלי, הנני משנה הפעם ממנהגי, מפני שנראה לי הדבר זר ביותר, שעורך מכיע ציוני בלשון „יהודית" וסופר עברי יכתבו זה לזה באנגלית.

¹ הוא תרגם איוו מסאטרי לז'רגון.

צר לי, אדוני, כי לא אוכל לעשות בקשתך. מסכות שונות החלטתי בעת האחרונה לחרול לגמרי מלהשתתף בספרות העתית. זמני הפנוי מעסקי חול אינו רב ביותר, והוא מוקדש עתה לענינים אחרים.

לד"ר א. וולף, ברלין.

(תרגום מאשכנזית).

לונדון, 23 ינואר 913.

מכתבך הנכבד מן 9 דנא, וכן המאמר שצרפת לו, קראתי ברוב ענין. צר לי, כי מחוסר פנאי אין לי יכולת להכנס לפרטים. אבל בכלל מרשה אני לעצמי להטיל ספק באפשרות הגשמתה של תכניתך היפה. וטעמי וגמוקי הוא, ש"שאלת היהודים" געשתה בזמננו, חריפה כל כך, עד שקשה מאד ליהודים, ואף לשאינם יהודים, לשאת ולתת בה באופן אוניווקסיבי לגמרי, בתור ישאלה מדעית בלבד. יכול אני לצייר לעצמי מקרים בודדים, שאיזה סופר יצליח לפעמים להתגבר על כל רגשותיו החיים ולתת במקצוע זה באמת איזה דבר מדעי בלבד. אבל עתון ישעוסק תמיד בתזמור ה"בוער" הזה מתוך השקפה מדעית בלבד — זה נראה לי דבר בלתי אפשרי. לכל היותר אפשר שיגיע לידי כך, להכריח את סופריו שיתנו לדבריהם תמיד צורה מדעית, כמו שעושים העתונים ה"סוציולוגיים" של מפלגות ידועות. אבל לאמתו של דבר לא יהיה עתון זה אוניווקסיבי במובן מדעי יותר מן העתונים הנזכרים.

לד"ר ש. לוין, ברלין.

לונדון, 26 ינואר 913.

איני צריך לאמור לך, כמה שמחתי על מכתבך, אחר הפסקה ארוכה בסכת מחלחך. ידעתי אמנם טחוך מכתבי לך, כי מצנך הולך וטוב, אבל, אינה דומה שמיעה לראיה. הגני מקוה אפוא כי לא יארכו עוד הימים ותשוב לעבודתך בחיפה. כפי שאשפוט עיפ מכתבים פרטיים, לא הכל הולך שם למישרים בלעדיך....

במשך ימי מחלתך כתבתי לל. איזו דברים המתיחסים לעניני הטבניקום בבקשה למסרם לך כשייטב מצבך. ודאי כך עשתה. שלחתי לה גיב בשבילך העתק מכתב מאת אינג'ניר אחד (הברו של ווייצמן) העובר בבית חרושת גדול באנגליא. בהיותו ציוני, רצה להביא תועלת לבנין הטבניקום והציע לפני הבורא בברלין, שהפירמא שלו העשה לנו הנחות גדולות כנוגע למכונות הדרושות. עברו הרשים אחרים עד שקבל סהם חשובה, כי כל המכונות כבר הוזמנו אצל בתי חרושת אישכנזים. והנה אמנם לא לי לשפוט עיר מכונות, אבל ל. כתבה לי, שפינקלשטיין עוסק עתה בהזמנת מכונות, ואם כן נראה, שלא כל המכונות כבר הוזמנו ולא היתה בזה אלא דחיה בעלמא. ורוצה הייתי שתדבר עם פינקלשטיין ותראהו את מכתבו של האינג'ניר. אם מוצאים הם, בתור מומחים, שאין הצעתו ראויה לשימת לב, אין לי על זה כלום. אבל אם נדחתה הצעתו רק מפני שהפטריוטיסמוס הגרמני דורש שיוציאו הכל בגרמניא, צריך למחות נגד זה בכל חוקף.

ועניני טורקיא הולכים ומסתבכים יותר ויותר, ואין יודע מה אחרית כל אלה, חוץ מנורדו, אשר כבר נדברר לו, שבא הקץ לטורקיא ולא צריך עוד להתחשב עמה ואפשר לפנות ישר ל"אירופאי, ובא לציון גואל (כך פירש לי סוקולוב את השקפתו של נורדו, אשר הביאתהו לפנות אל "אירופא" במכתבו ב"טימס"). ואתם, הנושאים עליכם את האחריות הנוראה של צעד כזה, אין בכם אומץ רוח למהות נגד הנחתו של המנהיג הזה, העושה מה שלבו חפץ על חשבון כלל האומה, ומסתפקים אחס ברטום דיפלומטיים, דקיס, בהועלם...

כשהישוב לבריאותך בשלימות רוצה אני עוד לשאת ולתת עמך בשאלת בחירת המורים והמנהל לביה"ס הבינוני. קרובה העת, שצריך יהיה לגשת לבחירה זו, ואיני צריך להוסיף, כמה חשוב הדבר, אם יש כבר איזו קנדידטים, הוריעני מי המה....

למר י. ח. רבניצקי, אודיסא.

לונדון, 16 פברואר 913 (ט' אדר תרע"ג).

תודתי לך על מכתבך, ולפי שבפעם האחרונה אחרתי להשיבך יתר על הרגיל, הנני ממחר הפעם להשיבך לפני הזמן הרגיל.

איני יודע אם תתקיים נבואתך ועוד אישוב אל הפובליציסטיקא. אבל אני יודע, כי לע"ע איני מוכשר לשום עבודה, לא פובליציסטית ולא אחרת. תש כח, יקירי, הנני עובד עתה בבית המסחר אך כארבע שעות ביום, ובכל זאת אישוב הביתה ע"פ וחלש ולא אצלח לשום עבודה הדורשת התרכזות המחשבה. אבל אקוה, שאין זה אלא מצב עובר. כימי הקיץ, כשאצא למקום מנוחה, אשתדל להחליף כח.

ע"ר הפוליטונים של משרנוביץ כבר עברו דברים ביני ובין קסלן¹, ותוצאת אותם הדברים היא — שנפסקה הרפסת הפוליטונים האלה, עד שיצא ספרי ומצא בידי הקוראים. גם נתתי על אדות זה הודעה מיוחדת בסוף ספרי

תודה לך על הפרטים שהודעתני בנוגע לעבודת „מוריה", ונעים היה לי לדעת, כי עוסקים אתם בעבודות חשובות. גם דובנוב גותב לי, שבהיות ביאליק בפ"ב נמר עמו ע"ד הוצאת ההיסטוריא שלו בעברית. יישר כחכם.

ועתה, יקירי, רוצה אני לפנות אליך בבקשה ובתוכחה כאחת. לפני שבועיים היה סה לזברסקי על דרכו לאמריקא, ומתוך שיתחנו, על הכלי נגלה לי רז זה, שיש ברוסיא, וביחוד באודיסא, אנשים שרוצים לרחם עלי ולזכות גם אותי ב"יובלי למלאת כ"ה שנה לעבודתי הספרותית בשנה הבאה, וכבר נושאים ונותנים בזה, איך ומה לעשות. והנה אמנם רוצה אני לקוות, שאתה ושאר ירירי הקרובים, היודעים אותי באמת, אינכם לוקחים חלק בשטות זו. ובכל זאת הנני מתרעם עליך, שלא גלית את אוני עד כה, שיש מכינים לי על בון כזה ודאי תבין מדעתך, כי בזמן הזה אי אפשר לי לראות ב"חגיגה זו אלא עלבון בלבד, ואבקשך בכל לשון של בקשה, שתעשה כל מה שכיכלתך להצילני מעונש זה,

¹ ע"י למעלה (ע' 4) מכתבי לקסלן מן 15 ינואר.

ישאני יודע על איזו עבירות הוא בא. ובכל אופן עלי לאמור לכם מראש, כי אם יתנהגו עמי ע"ס הכלל הנהוג בענינים האלו: בופים אותו עד שיאמר רוצה אני, יבוא הדבר לידי בזיון, כי אז אצטרך לשוב אל הפובליציסטיקאי ולהדפיס באיזה סכ"ע בדברים שיהיו קשים לאוזן התלמידים. אבל הנני מקוה שלא יבוא הדבר לידי כך. . . .

למר מ. דיונבה, יפו.

לונדון, 19 פברואר 913.

תודה לך על מכתבך מן 15/1, שקבלתי כמועדו. אך כהדש ימים עבר מני אז — ואתם זכיתם כבר לפתח חדש מהודש, אחר שגם החדש כבר הודה ממשמרתו! והענינים בכלל הולכים ומסתבכים יותר ויותר, ואין יודע מה יביא לנו יום מחר. איני יודע אם עסקתם בשאלות כלליות באיזו מן האספות הרבות שהיו לכם בימי אוסישקין, ואם עסקתם — מה התלטתם. לפי דעתי צריכים הייתם עתה ליסד איזה ועד מיוחד, שיעמוד על המשמר ויחקור וידרוש בתמידות על כל הנעשה סביבנו. אין ספק בעיני, שבשעת משבר זו רבו הרוקמים בסתר מכל הצדדים, בן מצד הממשלות השונות ובן מצד האורגניזציות הרחוקות והלאומיות, והכל משתדלים להיות מוכנים על כל צרה שלא תבוא. וגם אנחנו צריכים להיות נכונים ליום הגדול, אשר אולי לא רחוק הוא. אך כאשר, נכונים, אין כונתי לאותה התכונה ששרברים עליה הדיפלומטים שלנו. כמובן הזה ידעתי שאין ביכולתנו לעשות מאומה. אבל כונתי, פשוט, שאם חלילה הושבים עלינו רעה מאיזה צד — וכעת כזאת הכל אפשר — נדע זאת בעוד מועד ונבקש עזרה במקום הדרוש. אקוה שתבין מה שחפצתי לאמור, כי איני חושב לאפשר לפרט מהשכתי במכתבי.

מה ששמעת שהנני מתעתד להשתקע בא"י — אמת היא במקצת. בשנה האחרונה חשבתי הרבה על זה. אבל, לדאבון לבי, רואה אני מתוך מהלך הענינים בחיי הפרטיים, שעדיין לא הגיעה השעה לכך, ואפשר לא בסהרה תגיע. ובכן, השאלה: היספה או יסוף? — מוקדמת היא לע"ע. בכל

אופן, כשתבוא תקותי ואוכל להשתקע בא"י, אשתדל להתישב במקום שאוכל להיות פרוש מעבודת הצבור ולהתבודד עם לבי ועם ספרי, כי אך זו כל שאיפתי לעת זקנה: להקדיש שארית ימי וכחי להשבון הנפש הלאומית שלנו ולהשאיר תוצאת השבועי זכרון לדורות הבאים

למר י. אייזנשטדט, יפו.

לונדון, 20 פברואר 913 (י"ג אדר תרע"ג).

. . . תודה לך על כל מה שהודעתני מעיני א"י שנתחדשו בעת האחרונה. הרבה מהם ידעתי גם מסקורות אחרים, אך יש כדברך גם חדשות שלא ידעתי. למשל, ידעתי, שהמלה האחרונה של ה,סודי הציונית עתה היא — ירושלים, אבל לא ידעתי — ורק ממכתבך נודע לי — שעומדת להוסיף חברה מיוחדת בשם, ירושלים, בשביל בסוסה, קשוחה, עטורה בחוותי וכו' וכו'. ומיסדי החברה הם, כמובן, מיסדי כל שאר החברות, מודעינו הישנים: ברזלי וכו', אשר בשעות ידועות יסירו מעליהם את העטמות של כל שאר החברות. ישנם מיסדיהן ועסקניהן, ולבשו עטרת ירושלים, ויכנסו לישיבה ומסדו מודעה, שהפעם הם יושבים לא בתור חברי חברה פלוגית או אלמונית או בתור עסקני הישוב סתם, אלא בתור חברי החברה, ירושלים, שעוסקת בבסוסה, קשוחה וכו'. ולשם כך הם מיסדים . . . שיעורי ערב! כאלו אי אפשר ליסד שיעורי ערב גם בלי חברה חדשה, שאין לה לא כסף ולא אנשים חדשים, אלא שם חדש כלכלי. הוי, יקירי, לו ידעת כמה מן המדינות ימלאו את לבו של הצופה מרחוק כל אותם הדברים, שהם ישנים נושנים כל כך ועדיין לא בטלו מן העולם, למרות כל הנסיונות המרים! אפשר תוכל להגיד לי, מה תעשה חברת ירושלים, לטובת הגימנסיה הירושלמית, שנוסדה גם היא ע"י אותם המיסדים עצמם, וג"כ בלי כסף ובלי אנשים, כנהוג? הנה אתה אוסר אמנם במכתבך, שהגימנסיה, הולכת ומתפתחת מאד ורצויה על הירושלמים, ובכן צריך לחשוב, שיש לה תלמידים די והותר (שהרי אהובה ורצויה היא על האבות) ומעמדה איתן (שהרי היא הולכת ומתפתחת מאד), ואין

לה צורך בעזרת החכמה החדשה. אבל באלו הימים הודיעני איש נאמן
היודע מצב הדבר לאמתו, כי הגימנסיא הירושלמית הגיעה עד משבר, ואם
לא יחישו לעזרתה, עתידה להסגר בקרוב... כך עושים אצלנו הכל,
וע"כ אין להתפלא על התוצאות.....

למר א. ל. סימון, לונדון.

לונדון, 20 פברואר 913.

לפני כמה שנים נודמן לי פעם אחת לשבת ראש באספה, ואז
נוכחתי, כי לא הגני אלהים ב"בשרן" הדרוש לזה, והחלטתי לבלתי קחת
עור עטרה זו שאינה הולמת אותי. כי זהו אחד מן הכללים שקבעתי
לעצמי בחיים: אם יכול אתה לעשות דבר כראוי לו—עשה, ואם לאו—
מוטב שלא תעשה. מני אז עברו כבר הרבה שנים, הרבה פעמים רצו
חברי לבקש אותי לכך (למשל, באספת ההסתדרות העברית בכרלין), אבל
אני עמדתי בכל הנסוגות ולא יצאתי מגדרי. ובכן, ידידי, צר לי מאד כי
לא אוכל לעשות חפצכם גם באספה העתידה. היה בטוח, שאלו הסכמתי
לכם, הייתם מתחרטים אחרי כן, בראותכם את כשלוני במלאכה זו. אבל
למה לכם לגלות קלוני זה בריבים?....

למר ש. דובנוב, פטרבורג.

לונדון, 25 פברואר 913 (י"ח אדר תרע"ג).

תודה לך על מכתבך היקר מן ד' שבט, שקבלתי במועדו—בפעם
הזאת רוצה אני לרבר עמך קודם כל על השאלה היותר חשובה העומדת
עתה על הפרק — שאלת האנציקלופדיא העברית. עצם הענין אינו צריך
לבאר לך, כי יודע אתה בודאי את כל הפרטים יותר ממני, אבל אספר
לך מה שנוגע אלי. ביחס לענין זה. עוד בראשית ינואר קבלתי מכתב
מאת מרקון, שבו הוא מבשרני את הבשורה הגדולה, כי נגש הוא
להוצאת, אוצר היהדות, וכי מן הצד החמרי הענין כבר מבוסס כראוי
וכי בקרוב יסרסם שמות העוורים, ובכן הוא מבקשני להרשות לו להכניס

גם את שמי לתוך הרשימה, ועם זה יזכרני את חלומי ע"ד, אוצר היהדות משכבר הימים וכו' וכו', וחזתם: העורך י. מרקון. והנה אמנם לא ידעתי אז, כי ד"ר קצנלסון עוסק זה כבר בהכנות להוצאת, אוצר היהדות, אבל הדבר מצד עצמו, שאיש במרקון (ידעתיו אמנם אך מפי השמועה) יהיה העורך היחיד או הראשי למלאכה גדולה זו, נראה לי זר ומתמיה, וההלטתי להמתין עד שיחברר הדבר, ולא עניתי אז על המכתב. לא היו ימים מועטים ונתפרסמה רשימת העוררים, ונפלאתי עוד יותר. הרבה שמות שהיו צריכים לבוא ברשימה (ובניהם גם ישמך) לא נמצאו כה, והתת זה נמצאו אחרים שנראו לי שלא במקומם. הכנתי שדברים בגו, אבל לא ידעתי מה הם, עד שבא מר כ"ץ ופירש. אז עניתי למרקון על מכתבו והשתדלתי להביאו לידי הכרה, כי בלי קבוצ הכחות כלם אי אפשר לעבודה כזו שתצלית. אם יועילו דברי, איני יודע, וביהוד אחר שנודע לי עתה, כי פ—ק הוא אחד מראשי המנצחים על המלאכה, והוא אינו עלול לסגת אחור בשביל הכלים כאלה (הלא קראת את מכתבו ב"הומן). ובאמת, אם הוא עצמו ראוי לעמוד בראש, מי אינו ראוי להיות עוזר? — ובעוד אני חושב מחשבות מעציבות על גודלה הרע של ספרותנו, והנה הניעני מכתב מאת ד"ר קצנלסון, שמתוכו אני רואה, כי גם הוא אינו רוצה לסגת אחור ושתעתד לגשת בקרוב לעבודה. וככן עתידים אנו בקרוב להתענג על המחזה הנהדר הזה, ששני עורכים עם שתי רשימות של עוזרים עומדים ומכריזים על שתי אנציקלופדיות עבריות, וכל אחד קורא לחנותו שלו... איני צריך לאמור לך, כמה אני מצטער על חלול שם ספרותנו העתיד לבוא ע"ה, וכירור בעיני, שגם שתי ההוצאות יפסקו באמצע, ולא תהיה תקומה עוד לרעיון, "אוצר היהדות" אחרי הסקנרל הזה... והנה קצנלסון כותב לי בין שאר דבריו, כי אתה "מתיהם בחבה אל הדבר", וכי מקוה הוא שתסכים לקחת עליך עריכת החלק ההיסטורי (נאע"ס שלע"ע הנך מסרב לו, מפני מרדוּתִּיךְ בעבודות אחרות), ואם כן הלא קרוב אתה אל הענין, ואפשר תוכל למצוא עצה, שלא יגיע הדבר לידי חלול השם בדינים? בכל אופן אבקשך מאד להודיעני דעתך על מצב הענין, אולי יש כאן פרטים בלתי ידועים לי, ואולי נוכל באיזה אופן לתקן עוד את

הקלקלה... הנני חושב, כי עוד רבים יעשו כמו שעשו ביגפלד וביאליק ויסלקו יריהם מאותו הענין, ואז יבטל סאליו. בקצרה, ידידי, הנני מחכה לשמוע דעתך על הענין המעצב הזה.

נעימה היתה לי בשורתך, שעתידה ההיסטוריא שלך לצאת בתרגום עברי, ועוד יותר נעימה היתה הבשורה, אלו היתה אתה בעצמך הממציא. אמנם, טובה היא עבודתך גם כלעדי זה, אבל אל נא תשכח, כי מה שתציל מספרך ותשים באוצר העברית יהיה קיים לדורות, והשאר — מי במיך יודע גורל הנמו הספרותי שלנו בכל הלשונות הנכריות? — וע'ב יותר נאה היה לספרך העברי, אלו היה בלוי שלך. וכי יוכל המתרגם להלבישה סגנוןך אתה? וסגנוןך העברי — הרשני נא לאמור לך זאת במיך — הוא מעשה אמן לא פחות, ואולי יותר, מסגנוןך היוסי, ושום מתרגם זולתך לא יצליח למצוא את הבטוי הנכון למחשבותיך כהסכם לרוחך.

ואני עדיין חולה קצת. עובד אני אמנם גם בבית המסחר וגם בחדר עבודתי בבית, אבל כחי תש ואין ביכלתי לעסוק בדברים הדורשים התרכזות המחשבה. אקוה להחליף כה בקיץ הבא, כשיגיעו לי ימי המנוחה... עקירת דירתו לא"י היא לע'ע אך תקוה שלא מצאתי עוד את הדרך להגשמה במעשה. והנני מנחם עצמי בזה, שבשאלתיך כח ואגש לעבודתי הספרותית שהנני מתכוון לה, אצטיף בכל אופן לעבוד זמן ידוע בבתי הספרים פה, ולא אוכל לצאת לא"י — מקום שהספרים בלתי מצויים בו — עד שאאסוף את החומר הדרוש....

לד"ר ל. קצנלסין, פטרבורג.

לונדון, 26 פברואר 1913.

אל נא תחשוב, שבהיותי עתה רחוק טבע רחוק מקום, איני יודע את הנעשה בתיכבס. קורא אני הכל, וגם את המ'מ' ב'הזמין' ע'ד, אוצר היהדות קראתי, ולא עוד אלא שגם לפני המ'מ' הזה כבר ידעתי מה שה' מרקון חושב לעשות, כי קבלתי מכתב מאתו בבקשה להשתתף בעבודתו. והנה אמנם לא ידעתי עוד אז ע'ד ההבנות שאתה עושה להוצאת

אנציקל. כזה, ובכל זאת נראה לי הדבר תמוה, שה' מרקון הוא העורך היהודי, וע"כ דחיתי תשובתי, לקיים את הכלל האנגלי **Wait and see** (חכה ותראה). בינתיים נדפסה מודעת מרקון עם רשימת עוזריו, וחוקה תמיהתי עוד יותר, כי לא מצאתי ברשימתו הרבה שמות שצריכים היו להמצא בה, והתחלתי להבין, שודאי דברים בגו. והנה בא ה' כ"ץ ובאר את הדבר, ואחריו בא פ. ובאר עוד יותר . . . וכשנתברר לי מצב הדבר, עניתי למרקון על מכתבו. כמובן, לא הכנסתי עצמי בפרטי הסכסוכים, שאין לי עסק עמהם, אבל אמרתי לו, שעבורה זו דורשת קודם כל קבוצת כל הכחות, וכל זמן שלא יוסרו הסכסוכים הפרטיים אין תקנה לבנות בנין גדול כזה, וסופו של דבר יהיה בודאי, שגם הפעם לא יצא הרעיון הזה לפעולה, ומובן מאליו, שלא הסכמתי להכניס שמי בין העוזרים. איני יודע אם ישיב ומה ישיב מרקון על תוכחתי. לע"ע לא קבלתי מסגנו מאומה.

ועתה, ידידי, הרשני נא לאמור גם לך, כי לפי עניות דעתי, לא יתכן בשום אופן להתחיל בזמן אחד בהוצאת שתי אנציקלופדיות עבריות. החזיון הטוהר הזה . . . יעשה את ספרותנו לשחוק ולקלסה, ואין צריך לאמור שאף אחת משתי האנציקלופדיות לא תוכל להתפתח ולהגיע עד ת"ו. בלי שום ספק יפסקו שתיהן באמצע, כי לא יוכלו קוראנו לקבל רוב טובה שתשפיעו עליהם משני הצדדים, ויותר מחלול השם של ספרותנו לא נשיג כלום. אמת הדבר, כי ידאב הלב לראות זה, שאנשים כפ. (את מרקון כמעט אינני יודע) מעזים לקחת לעצמם עטרת עורכים של אוצר היהדות. אבל הקלקלה הזאת לא תתוקן על ידי זה, שיתחילו גם אחרים להוציא אנציקל. ישניה. הלא צר ומצומצם הוא חוג הקוראים העברים, ועוד יותר צר ומצומצם הוא חוג המבוגרים שבהם, והאמנם תחשוב, כי האנציקל. שלך תנצה את האחרת, אם תהיה טובה מזו באיכותה? לא, ידידי! הנצחון בזמננו (וביחוד בקהלנו) הוא לא להידיעה והכשרונה, כי אם להעזות והריקלמא. והלא ראית כבר ע"פ מכתבו של פ—ק ככה'ע, כי באלה לא תוכל להתחרות עמהם.

ובכן הנני חושב, שלפי המצב עתה, יותר טוב לרחות דבר האנציקל לופדיא שלך עד שניראה מה אחרית הריקלמא הזוא. כמרוסה לי, שאחר

מה שנתגלה כבר בכה"ע, לא יהיו ברנפלד וביאליק היחידים אשר יתרחקו מן הביעור, וכל הענין יצטרך להבטל מאפיסת הכחות, אז אפשר יהיה לגשת אל העבודה באופן רצוי. אבל עתה, כל זמן שהללו עומדים ומזריזים על סחירתם בדרכים כאלו, — עתה אין השעה מוכשרת להתחיל בעבודה. הנה גליתי לך דעתי, ואתה עשה כטוב בעיניך. ובנוגע להשתתפותי בעבודה, הנה יכולתי אמנם להסתפק בתשובה קצרה: כיון שאיני מסכים לגוף הדבר, איני יכול להשתתף בו, וכשתניע השעה המוכשרת לכך, נשוב ונדבר על זה. אבל תשובה כזו לא תהיה מכוונת אל האמת בשלימותה. גם אלו הסכמתי לעצם הענין והתחלת הפעולה תיכף, לא הייתי יכול עתה לתת הבטחה מוגבלת בנוגע להשתתפותי בו. כי בשנה האחרונה נשתנה מצבי מכמה צדדים. מצד אחד, הורעה בריאותי וחש כחי לעבודה, אחר מחלה סתשתכח שעברה עלי בחורף הזה, ומצד אחר גם מצב רוחי עתה אינו מתאים לכך, מסבות שונות שאיני יכול לפרטן. גם עבודתי במקצוע הצובליציסטיקא הפסקתי — מי יודע עד מתי — והחלק הרביעי מקובץ מאמרי, אשר יצא באלו הימים (תקבל את הספר דרך וורשא מיד בצאתו), הוא האחרון. מתעתד אני להקדיש שארית ימי לעבודה עיונית אהת, שאוכל לעסוק בה לאט לאט לפי מדת כחי, הרחק משאון החיים, ואם יצליח הפצי בידי לעשות זאת בארץ ישראל — אהיה מאושר.

לד"ר ש. לוויץ, אובררהוף.

לונדון, 27 פברואר 1913.

ידעתי בדרך כלל את מצבך וגרודיך מהוך מכתבי לך, ועתה אני שמח מאד, כי אותה המחלה בדוחא היא וכו' בקרוב תשוב לאיתנך ולעבודתך. ואולם לפי דעתי עליך להוסיף, מחול על הקורשי, ואף אם יתירו לך הרופאים ללכת לא"י באמצע סרס, תדחה בכ"ז את הנסיעה לאיזו שבועות אחר זה. אל נא תשכח, כי כא"י יקפוך — מדבר האויר הטוב — גם טרדות וסכסוכים ורגז עצבים, כידוע לך, ונהוץ שתהיה בריא בשלימות וחביא עמך די כח לסבול כל זה.

ע"ד עניני הטכניקום אינני יודע עתה מאומה. זה הרכה חדשים שלא קבלתי מאת הבורא אף שורה אחת, ואף אותו הפרוטוקול המפורסם מישיבתנו באוקטובר עדיין לא נשלח, ואולי עדיין לא נכתב... לא, אחי! לא הסכנתי למנהגים כאלה בענין שאני נושא באחריותו. סוף סוף, כמדומה לי, אצט"ך לבקש, שיסירו מעלי את האחריות הזאת. במכתבי הקודם נגעתי בשאלת המורים לבית הספר הבינוני, והנני שינה את בקשתי: הודיעני נא מצב השאלה הזאת, ואם יש כבר קנדידים—מי הם?...?

אתה שואל ע"ד, הרוחות המנשבות בלונדון? בנוגע להסולליטיקה העולמית. ודי לי להשיב, כי זה כשבווע ויותר שבה"ע פה כמעט חדלו לדבר על המלחמה במזרח והשאלות הקשורות בה, משדה המלחמה הידיעות מעטות וצנומות ואין איש יודע את המצב לאמתו, והשאלות המדיניות כאלו שקעו בבצה זו ואינן יכולות להתנועע לא לפנים ולא לאחור. העם האנגלי, כנראה, כבר קצה נפשו בכל הענין הזה, והריתו שב, לישקו ולתעניתו, כלומר, לפוטבאלי, גולף, וכל הני מלי מעליזות.

ובעולמנו אנו — וראי קראת או שמעת עיד הקספיציא האחרונה: בקרוב נזכה לשתי אנציקלופדיות עבריות בכת אחת, או יותר נכון: לכרוזים על דבר שתי אנציקלופדיות. הכרוז האחד כבר יצא: פ. מתעתד לזכותנו באוצר היהדות בעברית! העורך הרשמי הוא אמנם מרקוז, אשר, לפחות, אוטרים עליו, שידוע עברית, אבל הרוח החיה בכל הענין הוא (כמו שהודיע בעצמו ב.הוטני), העבריי הגדול פ—ק! תיתי לכם, שגדלתם גדולים כאלו. — והכרוז השני עתיד להשמע בקרוב (כפי שאוכל לשפוט מתוך מכתבו אלי) מאת ד"ר ל. קצנלסון, אשר זה כשנה או יותר עושה הכנות להוצאת אנציקל. עברית, ועתה הוא אוטר, שאותה החבריא באה להסיג גבולו, אבל הוא אינו רוצה לסגת אחור ולהניח להם לזכות את ישראל באנציקל. משלהם. מוכן מאליו, שתוצאת המלחמה הזאת תהיה: גם לי גם לך לא יהיה, ורק עוד סקנדלי אחד יהוסף בתולדות ספרותנו העלובה.

למר י. גרזובסקי, יפו.

לונדון, 28 פברואר 913 (כ"א אדר תרע"ג).

... תודה לך על הדברים שהודעתני בנוגע למצב הרוחנות בא"י.

ולא אחד מהם, כי ה"מנוחה" השוררת בקרבם אינה מסוגלת כלל להניח את דעתו. עת צרה היא למורקיא, אבל ספק הוא אם יתקיים גם סוף הפסוק: „ומטנה יושעי". אפשר שאנו עומדים לפני שנים גדולים ועצומים, ורק סומא לא יראה את הצורך הגדול שיש לנו עתה כאילו אורגניזמא בא"י, שתעמוד על המשמר ותשתדל להגן על מעמדנו בארץ. אם סומכים אתם על הועהים הציוני — הנכם סומכים על קנה רצון. אתם בעצמכם באי גופה צריכים אתם לדאוג לכך, ובני ה"ל" צריכים לעזור לכם בכל אשר יוכלו, וברור בעיני שהייתם משיגים עוד מחיל, ולא רק מן הועהים הציוני, אלו היה באי מרכז מיוחד לכך, שראוי להאמין בו. קשה לפרט הכל במכתב, אבל בכלל אהשוב, שהדבר מוכן כל כך עד שאינו צריך כלל לביאור....

למר נ. סוקולוב, לונדון.

בז'נבה, 2 ספט 913.

צר לי (כאמתי, ולא במליצה), כי לא עלתה בידי לראותך בשנים תלך לדרך החזקה. כל הימים היית שם בארץ, ועתה כי שבת, לא ידעתי זאת עד שקבלתי את כרטיסך ומכתבך. מודה אני לך על שניהם, אבל מצב בריאותי ריש לעזוב את לונדון לפהית לימים אחדים. לא תמיד יש ביכולתי לעשות זאת, ובשבוע הזה היו התנאים רצויים לכך — והלכתי לפה לשאוף רוח מעט, ומה שחשוב בעיני עוד יותר — לראות את השמים ואת השמש, אשר מנע אלהים ממנו תושבי עיר הבירה של הפוליטיקאי. ובכן, ידירי, קחה אתך את ברכת לבי, שתעשה ותצליח שם, מעבר לימים, להשיב לב בנים על אבותם ולקרב את החוקים והמרחקים (אם כי לא כזוועי). בודאי נשמע מרחוק כל אשר תעשה ואף את אשר לא יעלה על לבך לעשות, כי על כן לאסירקא אתה הולך.

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי), נ"יניבה.

בורגמוסה. 3 מרס 913 (כ"ד אדר תרע"ג).

בזמנו קבלתי מכתבך היקר מן א' לח' ועתה הנה הגיעתי גם
אנרתך הגלויה מן כ"א בו. כושת' מאד כי הצרכת'ך לכתוב אגרת זו
בעקב איחור תשובתי ומקרב לבי אורך על ידירותך הנאמנה ודאגתך לשלומי.
אינני אמנם עתה חולה ממש. הנני אוכל ושותה כבני אדם וגם עובד
עבודתי יום יום, אבל מאז הייתי חולה תש כחי ואינני מוכשר לעבודה
מרובה בשקידה וחריצות, כבימים הטובים. כבית המסחר הנני עובד עתה
רק בארבע שעות ביום, ובכל זאת שב אני הביתה ע"פ זיגע ואין בי כח
עוד לעבוד גם כערב עבודה שיש בה התרכזות המחשבה, ואפילו בתיבת
מכתבים קשה עלי. זו היא הסבה שאהרה תשובתי עד כה. כי בשבועות
האחרונים, כמו להכעיס, בא עלי מבול של מכתבים בענינים צבוריים
שונים, שדרשו תשובה תכופה, והם אכלו את כל שארית זמני שאוכל
להקדיש במצבי עכשו לעבודתי הפרטית (כלומר, לא כבית המסחר). עתה,
כמו ירואה אתה ממה שנדפס בראש הגליון, הנני יושב מחוץ לעיר,
במקום יפה מאד על חוף הים (מרחק שתי שעות מלונדון). כי בשבוע
הזה אין עבודה מרובה כבית המסחר, והשתמשתי במקרה זה בשביל לנוח
ימים אחדים, לשאוף אויר צח ולראות שמים ושמש כמו שהם נראים
בכל העולם חוץ מלונדון, וביום ד' או ה' עלי לשוב העירה....

שמחתי על הודעתך, כי כתבת איזו דברים בעת האחרונה. לפני
צאתי מלונדון קבלתי את החוברת האחרונה מ'השלח' וגפלאתי כי לא
מצאתי שם את ספורך אשר הזכרת.

בנוגע לי, הנה יכלת כבר להבין מתוך דברי למעלה, כי לא עת
עבודה ספרותית היא לי השנה הזאת. כל מה שעשיתי בחורף הזה במקצוע
הספרות הוא רק עבודה סדרנית: סדרתי, תקנתי והגהתי חלק חדש (רביעי)
מ'על פרשת דרכים', אשר עתה כבר נגמר בדפוס, ובאלו הימים אקוה
לקבל את האכסמפלרים שלי, וכמובן, אשלח לך אחת. החלק הזה נחשב
בעיני כחתימה (וע"כ נתתי בסופו תוכן מפורט לכל ארבעת חלקי
הספר). כי החלטתי בדעתי לעזוב את הבטת הפובליציסטית עם כל הנוכחים

זה, מלחמותי, שכבר היו לי לזרא . . . אתה אומר אמנם, כי צעירי הדור צמאים לדברי ה'זקנים', אבל כמדומה לי שמעות היא בדרך. צעירי דורנו אינם יודעים אמנם מה שרוצים ומה שאינם רוצים, אבל דבר אחד נראה להם למעלה מכל ספק: שאין להם מה ללמוד מן הזקנים; אדרבא, הללו צריכים לעשות אונם כאשרנסת ולשמוע את אשר יורם הם, צעירי הדור, ואם לא—הרי הם, ה'זקנים', חנוטים, אילני סדק, שלא יצלחו עוד לבל. ומה תאמר, יקירי, על ה'עושרי אשר ברבנו ה' בו פתאם בלי כל עמל? שתי אנציקלופדיות עכריות כבת אחת! שני הצדדים פנו אלי כבקשה להשתתף עמם בעבודה, וכסובן, כתבתי לשניהם מה שצריך היה לכתוב במצב שבוה. אם יועילו דברי — מסופק אני מאד. ושלוש שלום לך, אחי. חזק ואמן ומצא נוחם בעבודה. כי סוף סוף עבודה היא החיים. עקירת דירתני לאי היא לעי' רק רצון, והיכולת חסרה עדיין.

למר ב. לרזינסקי, אודיסא.

בורנסוטה, 3 סרס 913.

. . . . סוף סוף קבלתי מכתב מסודר מאת קסלן ע'ד ענין ב'ט, והנה ניכרים דברי אמת, כי גם הוא לא אישם בגוף הדבר. 'ספוג' מקבץ חומר זה זמן רב על רעת עצמו ועלתה בידו להשיג יותר ממה שיש אצל כל אחד מאתנו. ביחוד נתעשר הארכיב שלו מעובדו של חברנו המנוח ר' דוד סוכובולסקי מביאלוסטוק. המנוח היה איש אמת ומסור בכל לבו לדגל ב'ט' ושמר כבבת עינו כל הכתבים והמכתבים והציירקולרים וכו' מיום נואו בכרית ב'ט, וכל זה בא לידי, 'ספוג'. בנוע לימי האגודה הראשונים, יש בידו זכרונות ישנים מאת אייזנשטרט, שכתבם לפני כמה שנים, איני יודע לאיזו מטרה, והם נמצאו בידי איש אחר, אשר מסרם ל'ספוג' בלי ידיעת א'ש (זה נתברר לי כראיות). ואולם גם השערותך יש בה ברעין (או יותר) של אמת. כשהיה רא'א בורשא נזדמנו לפונדק אחד הוא וקסלן ו'ספוג', וכשקרא, 'ספוג' לפניהם את זכרונותיו של א'ש, הוסיפו ותקנו הם ע'ם

הרישום בזכרונם. איך שהוא, ואין אנו יכולים עתה, אחר שהאגודה כבר במלה, לאסור על מי שרוצה לספר תולדותיה ע"ס החומר שבידו. ואם יש שגיאות בדבריו, רשות בידי כל אחד מאתנו לבוא אחרינו ולתקן.....

לד"ר ש. שכטר, ניוורק.

בורנמוסה, 4 מרס 913.

בושתי מאד כי לא השכתי לך תודה עד כה על מחברתך היקרה שקבלתי לפני איזו שבועות. גכרו עלי הצרות בשנה האחרונה ובלבלו הכל. אין לי סדר זמנים קבוע, כמו שהייתי נוהג לשעבר, וזמרת הדיקנות, שהיו חברי מזנים אותי בה, גם היא איננה עוד. פעמים שתגבר עלי, אפתיא' ותאחזני בכבליה ימים ושבועות, ואז אינני מוכשר לשום עבודה, אפילו לכתיבת מכתב פשוט, ובקושי ממלא אני חובתי בבית המסחר. הגני מחכה בכליון עינים לימי המנוחה בקיץ הבא, שאז אשתדל לעסוק ברפואה כראוי, אולי ירנח לי. בשבוע הזה נסיתי לבקש מנוחת ארעי לימים אחדים פה בורנמוסה, כי לא יכולתי עוד נשוא את החורף הלונדוני; אבל אין לי מזל לכך. כי הבאתי עמי גם את הגשם ואת החושך מלונדון, והגני כלוא בחדרי פה זה היום השלישי, ומחר אחשוב לשוב ללונדון כשבאתי.

את מחברתך קראתי בעונג רב. נתעוררו בלבי אמונם בשעת קריאה איזו ספקות בנוגע לפרטים, אבל איני רוצה להכניס עצמי בענין שלא עסקתי בו מעודי בעיון הראוי ולא ידעתי ממנו אלא מה שנודמן לי לקרוא לפעמים באקראי בעלטא. ואולם בכלל אין ספק שהדוקומנט הזה ערכו מרובה לתולדות אותו החיוון המפליא. והלאי שתמצא גם את ההסר בו ותהיה המציאה שלמה. אגב אורחא הרשני נא להעריך, כי מכתבו של ר' חסדאי למלך הכוזרים היה בעיני תמיד כתשובה נצחת לכל אלה הדורשים בשבח הגלות למטרת התעודה' וכו'. כמה גדלו געגועיו של המיניסטר' היהודי הזה לראות בעיניו, כי יש מקום בעולם ששם בני ישראל (הוא) הלא חשב תחלה ששבטי ישראל הם) חיים חיהם הלאומיים לעצמם וזר לא ימשול בהם! בטוח אני, שאלו גוסדה באמת, מדינה' יהודית, היו גם סאמועל ואייזיקס, האנגלים' המפורסמים שלנו, עם כל מחנה

הריוורדיגים' המבקשים רמזים בתורה, שכך נאה ויאה לישראל, לתת להם הילול — כלם יחד היו מדברים בלשון אחרת, והיינו רואים פתאום במעמקי נפשם אלה ההרגשות עצמן אשר גלה בן־שפרוט במכתבו....

למר א. דרואנוב, אודיסא.

בורגמוסה, 5 טרס 913 (כ"ו אדר תרע"ג).

..... לא יכלתי להתאפק משהוק בקראי את ספורך ע"ד ה,סכסוך' שבינך ובין ל. שינגא! וכי אינך יודע, יש,זריקת רפיש ואשפה' היא בא"י דבר, טבעי' והגיל כל כך, עד שאין במלים אלו שם אפילו צל של ערבון? מי לא יזרוק ועל מי לא יזרקו שם, רפיש ואשפה'? והעתונים' שם — ואף של הפיעלים בכלל — הרי זו אחת מתעודותיהם העיקריות, — ואתה מושך את ל. לבית דינו של ה,מרכז' ביטול דבר קטן כזה!

אנב אורחא: מתוך הרפיש והאשפה' שזורק הפועה'צ בגלוינו האחרון בפני משה סמילנסקי על השתדלותו ליסד בא"י עתון הגון, נראה שהרעיון הזה יש לו באמת איזו אחיזה במציאות. האמנם? ואנכי לא ידעתי, כי סמילנסקי לא כתב לי מאומה. אולי ידעת פירי הדבר, הודיעני נא. איני צריך לאסור לך כמה הייתי שמח אלו זכיתי לראות סוף סוף עתון יוצא בא"י, שאפשר לקרוא בלי גועל נפש....

לחברי הועד המרכזי של ההסתדרות לשפה ולתרבות העברית, ברלין.

בורגמוסה, 5 טרס 913 (כ"ו אדר תרע"ג).

בזמנו קבלתי את מכתבכם הנכבד מן י"א לח'ז כיחד עם המכתב הכללי, שצירפתם לו, ואבקש סליחתכם על איחור תשובתי מסבות שאינן תלויות בי. בריאותי עדיין רחוקה מן השלימות, והעבודה קשה עלי מאד, ומזמן לזמן עלי לבקש מנוחה שלמה והנני כותב לכם מכתב זה לא בלונדון, כי אם באחד מסקומות המנוחה שמחזין לעיר, שהוכרתי ללכת

שמה לשאוף רוח ימים אחדים). וע"כ אינני יכול עתה להיות דיקן בשובה על מכתבים, כמו שהיה מנהגי לפני.

ובזה תמצאו גם תשובה על שאלתכם בנוגע להרצאה ימי חופשות מתחילים באמצע אוגוסט (לפני זה אינני יכול לעזוב את העסק) ונמשכים והולכים עד תחלת אוקטובר. ובשנה הזאת, אם אחיה, תהיה חובתי לחשוב קודם כל ע"ד תקן הגוף, והלואי שיספיקו לי השבועות האחרים שברשותי להחליף כח במדה הדרושה, ביכול שאהיה מוכשר לעבודה בעתיד. ממילא מובן, שלא אוכל לקבל עלי באותם הימים שום עבודה המתשת את הכח, ולא עוד אלא שקרוב לדאי שלא תהא ביכלתי אפילו לבוא אל הכנסיה בתור חבר פשוט, כי עסוק אחיה ברפואות באיזה מקום אחר, שישראלוני הרופאים שמה.

ועתה בדבר עצם הכנסיה. קראתי דבריהם בשים לב והרבה התבוננתי בהם — ומה אומר לכם? זוכרים אתם בודאי את השקפתי על הענין עוד מימי הקונגרס הציוני הברלינני. לצערי הגדול, לא בא בינתים שום שנוי לטובה, אישר יהיבני לשנות דעתי, אדרבא... אינני יכול ג"כ לשנות את דעתי בדבר זמנה ומקומה של הכנסיה. זוכרים אתם, שכבר אז היתה דעתי, שאם תקרא הכנסיה בזמן קרוב לזה של הקונגרס הציוני ובמקום סמוך למקומה תהיה זאת רק, אחיות עינים' ולא יותר. המון דיליגנטיס ההולכים אל הקונגרס יבואו בודאי, אנכי אירחא גם אל הקונגרס העברי, כדי להדרו, ברוב עס', וכאשר יבואו כן ילכו, בלי שום קשר פנימי אמתי עם כל הענין, ובימים מועטים ישבחו הכל, בהיחוס שקועים בוכחי הקונגרס הציוני, שיבוא אחר זה.

אבל — מה שעשוי עשוי. כבר קבעתם זמן הקונגרס דוקא בקירוב זמן ומקום להקונגרס הציוני, ואתם אומרים עם זה, כי בטוחים אתם באפשרות הצלחתה של הכנסיה. טוב איפוא! הבטחון לפעמים כחו גדול לעשות נפלאות! אבל מדוע תבקשו הסכמתם של אלו שאינם בטוחים כל עיקר? וכי יכול אני — ואחרים החושבים כטוני — לשנות דעתנו רק מפני שאתם בטוחים? יכול נוכל רק לשלוח לכם את ברכתנו מקרב לב: יהי רצון שינצח בטחונכם את המציאות ותעשו והצליחו...

למר י. גרובסקי, יפו.

לונדון, 10 מרס 913 (אי אדריש תרע"ג).

כתבתי לך לפני ימים מעטים (כ"א אדר"ה) ואח"כ הגיעני מכתבך האחרון (מנ"ו אדר"ה), אשר אחר לבוא הלום יותר מן הרגיל. תודה רבה לך על הידיעות מעניני הארץ. בימים נתפרסמה ככה"ע הידיעה מקושטא, שהחכם באשי משתדל עתה בביטול גזרת הכניסה ואיסור מקנה קרקעות וכי מקוה הוא להצליח בזה. אם תבוא תקימה, יש להאמין שירכו קוני קרקעות יותר מעתה, אבל בכל אופן לא תגיע ההתעוררות עד למדרגה של, תנועה לאומית-אסחית אשר תשתמש בישעת הכושר הזאת בכל מלוא היקפה. הלא זה דברי תמיד: אין תנועה כזאת בתוכנו, למרות כל הפירות הציוניות. אפשר לדבר גדולות על, העבודה המעשית ולצייר בצבעים בהירים את הנאולה ישעתידה לבוא על ידה: נקנה את הקרקעות וניסד מושבות ונושיב אברים ופועלים עברים וכו' וכו'. אבל בשהדבר בא לידי מעשה, כל האושר יתעופף כחלום. בשביל לקנות קרקעות בכמות הדרושה, צריך שיוכלו המוסדים (הנציונלפונד וכו') גם למכרם למתישבים, ובשביל שיקצאו קונים במספר הדרוש, צריך שתגדל התשוקה בעם להתישב בא"י ולעבוד אדמתה, ותשוקה זו — יאמרו בעלי הפרוות מה שיאמרו — עדיין לא נבראה בעם, זולתי בלב יחידים זעיר שם ועיר שם, אשר מספרם לא יספיק כלל וכלל לתת יכולת למוסדינו לקנות כל הקרקעות העומדות עתה למכירה.

שמחתי מאד על בשורתך, שסוף סוף התחילו להבין בא"י, כמה גדול הצורך בבריאת עתון הנון. כאמת ידאב הלב והפנים מתאדמים מבושה כשאנו רואים, פרי הארץ, כמקצוה זה. לפנינו הייתי מקבל כמעט כל מהיגע היוצאים בארץ, אבל גועל נפשי גדל כל כך, עד שהדלתי מזה, ובשנים האחרונות הגני מסתפק ב, הפועל הצעיר לבדו. בראשיתו נראה כאלו עתיד הוא להיות כרבות הימים עתון השגב ונקיה הדעת. אבל הוא בחר לו דרך אחרת, ומה הוא עתה — הלא ידעת כמנני. יישר כחם של אלו העוסקים עתה ביסוד העתון החדש. סמילנסקי לא כתב לי מאומה ואיני יודע אלא מה שהודעתני אתה ומה שקראתי אהיב בכה"ע, ב, הפועל

הצעיר' כבר הספיקו להודיע, שכל הענין נולד בשכיל טיגא שכלב סמילנסקי על אחד מעורכי הסועה'צ וכו'. ולא ירגישו האנשים האלה, כי השפלות הזאת מצדם היא אות נאמן, שיש סבות יותר עמוקות לצורך זה, המורגש עתה באי. — ואולם לא אחד ממך, שלבי מהם בדבר, אם טוב שיהיה העתון החדש עתון יומי. החיים באי אינם עשירים כל כך והפוסטא מחו"ל אינה באה בכל יום, וחיששני שהסרון חומר הגון יביא גם את העתון החדש למלאות גליונותיו רברים בטלים, ומעט מעט ימשך גם הוא לאותה הבצה הספרותית של עכשו. יותר טוב, כמרומה לי, להתחיל אך בהוצאת שלשה גליונות בשבוע, בימים שמתקבלת הפוסטא, ואם יראה הנסיון שיש צורך ויכולת להוציא גליון בכל יום — יוסיפו אחרי כן. איך שהוא, חפץ הייתי מאד לדעת מצב הדבר עתה

לד"ר ד. ניימרק, סינסינטי.

לונדון, 12 מרס 913.

הפעם עלי לבקש סליחה על איחור תשובתי, וכודאי לא תמנע ממני את סליחתך כשתרע שסבת האיחור הוא מצב בריאותי, הרעוע בעת האחרונה. בנובמבר שעבר חליתי מחלה לא מסוכנת, אבל מפרכת את הגוף. ואף כי המחלה עברה זה כבר, הנה השאירה אחריה רפיון-כח כללי, באופן שאיני מוכשר עתה לעבודה תכופה כל היום והערב, כמלפנים. ולפי שמיטב ישעות היום עובדות עלי בעבודה בבית המסחר, עבודתי לעצמי (והקורספונדנציה הפרטית שלי בכלל) מתנהלת בכבוד ואיני יכול להיות דיוקן, כמנהגי לשעבר, ובכך, סלח נא.

תודתי לך . . . על המנחה היקרה אשר שלחת לי (שני הכרכים מספרך הגדול ומהכרתך על קרשקש). הרבה רצונות על ספרך קראתי בכה"ע בעת צאתו, אך את הספר עצמו לא קראתי עד כה. עתה אשתדל לקראו כשאסנה מעט.

אתה שואל: מה דעתך ע"ד אוצר היהדות שאומרים להוציא בפמ"רבוג? — ואני משיב בשאלה, כמנהג ישראל: איזה אוצר היהדות?

לפי שברכנו ה' פתאם ב'שני, 'אוצרות' הבאים כאחר. איני יודע אם קורא אתה כה'ע העברים ואפשר לא ידעת מצב הדברים, לכן הנני להודיעך בקצרה: ה' מרקון היה הראשון שהכריז לפני זמן מה על 'אוצר היהדות' שהוא עתיד להוציא מראשית שנת 1914. הוא פנה במכתב גם אלי, אבל הדבר נראה לי זר מעט, כי ה' מרקון, שעד כה לא הצטיין לא בתור חכם ולא בתור סופר, יהיה 'העורך' (כך חתם על מכתבו) לאותו האוצר, שאנו מחכים לו זה כמה. ע'כ דהיתי תשובתי על מכתבו עד שיתבררו הדברים יותר. לא היו ימים מועטים והתחילו להתפרסם בכה'ע פרטים, מאחורי הפרגוד, ונודע הדבר, שד"ר י. ל. קצנלסון עוסק זה כשנה ויותר בהכנות להוצאת 'אוצר היהדות' ולא רצה לפיכם את הדבר עד שיתבסס בראוי מן הצד החסדי, אך בעוד הוא עושה בה ובה, והנה ה' מרקון ביחד עם ד"ר פ-ק (איש שאינו יודע אפילו לקרוא עברית בראוי) נתחברו יחד והחליטו להודרז ולהכריז על הוצאת 'אוצר היהדות' של ה'ס. איני יודע בפרטות מה הביא לידי כך. אבל מתוך הרמזים שבאו בכה'ע נראה, כי הסבות אינן מן הדברים הנוגעים כבוד לבעליהם. איך שהוא — והם הכריזו על הוצאתם וגם הרפיסו רשימה של עוזרים — רשימה שהסרים בה הרבה שמות שהיו צריכים לכוא בה ובמקומם נמצאו הרבה שמות אחרים שלא היו צריכים להמצא — והתחילה 'פולימיקא' בכה'ע בצורה מכוועה מאד. קצנלסון אינו רוצה לותר על ה'אוצר' שלו ויצא במחאה, ומרקון השיב, ופ-ק עוזר על ידו... בקצרה, עשו את הדבר חולי-חולין. אז כתבתי גם למרקון וגם לקצנלסון (אף היא פנה אלי במכתב פרטי) ואמרתי לשניהם, שאם יקר להם הענין באמת, צריך שיעשו שלום ביניהם וינישו אל העבודה בקבוץ הכחות כולם. אבל אם יתעקשו שניהם וינישו להוצאת 'שני, 'אוצרות' בבת אחת, יהיה סוף הדבר, שיחולל כבוד ספרותנו וגם אוצר אחד לא יהיה לנו. על מכתבי אלה לא קבלתי תשובה, אבל כנראה מתוך כה'ע מוסיפים גם שניהם לעבור כל אחד לעצמו, ואפשר מאד שבשנה הבאה יוציא כל אחד, ב'רך ראשון, מאוצרו הוא, וכמובן, אין שום אפשרות שיניעו שניהם עד סוף האוצר, ובזראי חסס ההוצאה של זה ושל זה אחר צאת כרך אחד או שנים. בינתיים

התחילו גם העוזרים שברשימת מרקין להשתמש אחד אחד, אחר שהיגישו בכיעורו של דבר. כבר הודיעו אחרים מהם (המשורר בראליוק, ד"ר ברנפלד ואחרים), שאך בטעות נא שמם ברשימה זו והם מסלקים ידם מן הענין. וכוראי יעשו כן עוד גם אחרים, ומן העוזרים ישארו רק חכמי הגוים ואחרים מהבנינו שבמערב, שאינם בקיאים בפרטי הדברים. זהו מצב הרב עתה. לפי דעתי, כל מי שיש בידו למחות — חייב למחות, לבגוד ספרותנו. וגם אותך איעץ, שתתרחק מן הכיעור הזה ותרחיק ממנו גם את חכריך שבאמריקא, שנתנו הסכמתם להבנים שמותיים ברשימת העוזרים, — והיתה זאת הפחאה הגורר נכרצה.

למר ב. אוסישקין, אידיסא.

לונדון, י' אדר'ש חרע'ג.

זכורני, בשנדפס בשנה שעברה מאמרי, סך הכל כתבת לי, "ישראל אני למלקות" על המאמר הזה. ואמנם יצאו "שלוש ביהדות" שלכם דחופים ומבוהלים, "להלקותני", אלא שלא עדה הדבר יפה, מפני שהשלושים היתה ידם קציה. עתה באתי לשאריך, מה פשעך אתה, כי מצאת את עצמך "ראוי למלקות", ולא על ידי שליח, אלא בידי עצמך... כי הן לא יאומן שאיך מרגיש באמת, כמה לקות — אתה וכל מחנך עמך — על ידי ה"לונג" שהבאת עמך מארץ ישראל לאודיסא ולבילין: ירושלים ואוניברסיטא! — זו היא איפוא, המלה האחרונה של אותה העבודה המעשית המוליכה ישר ישר אל ה"נאורה" ממש, פשוטה כמשמעה! לא כך? אלו רצית לכתוב פירוש ומלואים ל"סך הכל" שלי, לא היית יכול לעשות זאת באופן יותר נאות. יישר כחך!

למר י. בלאך, סיגסנימי.

לונדון, 24 מרס 913.

מדותי המרובות ומצב בריאותי, הרעוע מעט, הביאו לידי כך, שנתאחרה תשובתי על מכתבך הנכבד מן 23 להודש שעבר. אבל מתוך שלא הזכרת במכתבך את היום שקבעתם להגבם, נראה לי, שעוד לא

קבל הענין צורה קבועה ולא החלטתם עוד איך ומתי תעשו את הדבר, ועל כן אקוה כי לא אחתתי יותר מדי, ולא יבוא מכתבי אליכם, כאתרוג אחד החג.

נעים היה לי לראות מתוך דבריך, כי גם כבית מדרשה של סינסינטי— הנחשב כמצודת־אקרא של מתנגדי הלאומיות העברית— הצליח גיימרק להעמיד תלמידים שכתותכם, המסורים לשפתנו ולתרכותנו העברית והונים כבוד וחבה לרבם זה. את גיימרק ידעתי, כבדתי ואהבתי עוד בהיותו תלמיד בתי המדרש בברלין לפני שש עשרה שנה, ומני אז היינו תמיד ביחס של ידידות נאמנה, עד היום הזה, והוא היה אחד מעוזרי הראשיים ב"השלח" מראשית הוסרו. לא אבחר אמנם, כי כעת ישלח לסינסינטי נראה לי הדבר זר מאד ולא יכלתי להבין, איך יוכל איש כמוהו—יהודי לאומי וציוני בכל נימי נפשו— למצוא ספוק בעבודתו בכיתחון שכוה, הבנוי על יסודות אחרים לגמרי. כמשך השנים הוציא את ספריו החשובים במקצוע הפלוסופיא, ואמרתי בלבי: הנה פתרון החידה; נצטמצם גיימרק בארבע אמות של המקצוע המיוחד לו ומוצא ספוקו בעבודתו המדעית לבדה. עכשו אני רואה שמעיתי בו. באותן השנים עצמן לא הסיה דעתו, כנראה, גם מחובותיו בתור מחנך והספיק לישפך טרוחו על הצעירים השומעים לקחו ולעודר כלכם את האהבה לאותם האידיאלים הלאומיים שהביא עמו מעבר לים. גם ספרו, תולדות העיקרים¹ שיצא עתה מעד עליו, כי אף בתור מוסר לא חדל מעבוד עבודתו על ישרה ספרותנו הלאומית, אם כי, כמדומה לי, אין גם אחד זולתו בין חבריו המורים בבית המדרש שלכם איש יחשוב לו להיבה להקדיש חלק מבחו וידיעותיו לספרותנו בלשונונו. כל זה יחד גרם לי עונג מרובה, והיום שתחנו בסניסינטי חג השפה העברית, בקשר עם עבודתו של אחד מטובי סופריה, יהיה בעיני חג לאומי כללי—חג הנצחון של הרעיון הלאומי במקום שלא פללנו לראותו.

מובן הדבר מאלו, שכזה אינני רוצה לאמור, כי אין שום הבדל בדעות ביני ובין גיימרק; אדרבא, הרבה מדעותיו אינן שלי. אבל זה כהו של הרעיון הלאומי, שהוא מאחד בעבודת התרבות הלאומית גם את

הנפרדים בדעותיהם על אלהים ואדם. והגני מקוה איפוא, שגם אתם, הכריזו הצעירים, תראו בהג זהה, כמוני, סמל האחדות של העבודה הלאומית, ולא סמל הפירוד של העבודה הדתית, שבתי המדרש בארצכם עושים אותו עיקר לכל השאר. ובמובן הזה הגני שולה לכם ברכת לבי מרחוק: יהי רצון שיזכה גיימיק לראות אתכם, תלמידיו הישועים בצמא את הכיני, נושאים את הגלגל הלאומי לכל קצו ארצכם הגדולה, מעורר לתהיה רבות בני עמנו בכל המקומות אשר נרחו שם.

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון, ט"ז אדר"ש תרע"ג.

ברוך אתה בבואך שוב לביתך ולארצך! אתם, מתמרמים על דבר האנציקלופדיא העברית, וגם אני מתמרמר, אך לא ע"ד האנציקלופדיא עצמה, אשר במעט כורז בעיני שרא הצא, אלא על הכיעור שבכרוזים על אדותיה. איני יודע אם בקי אתה בפרטי הדבר, אך בודאי קראת את הוכחותי, הזמן ודעה, ששנים האחרונים במלית זו אינם נכונים כלל וכלל לותר על המציאה, ושניהם מכינים עצמם להוצאת אנציקלופדיא, כל אחד לעצמו: באופן שקרוב להאמין, שגם זה וגם זה יוציא כרך אחד או שנים, וכל הענין יהיה לבזק וקלסה. כבר היה לי מו"ט בזה עם שני הצדדים וגם קצנלסון וגם מרקן פנו אלי במכתבים, ובכל כחי התאמצתי לכרז להם, כמה מנוגה התחרות זו, אשר בלי ספק תביא לבטול הענין כלו ותמיש הרפה על ספרותנו. אבל, כנראה, לא עשו דברי פרי ושניהם הניחו את מכתבי בלי תשובה! — ובענין סבוע בזה אתם רוצים לערכב גם את אי! לא די לנו שיתחלל שם ספרותנו — ואתם באים להוסיף עוד גם חלול שם ארצנו. הניחו להם ויהללו את הקודש בהון לארץ! אנציקלופדיא עברית לא תבא על ידם. וכנראה, נגזר על הרעיון הזה שיטבע בבזק. ... קודם שיגיע זמנו להתגשם בפעולה הראויה. — ובנוגע לאמינותך בכחי אני לתקן קלקלה זו, הלא ראהו סתוך האמור למעלה, כמה משגיחים בדברי שני הצדדים גם יחד! ושניהם הלא מתפארים, כי בסיס המדי יש למפעלם די והותר, ואם כן אינם זקוקים

לעזרה מן החוק, ומהאות בכה"ע לא יועילו כלום. נחוק להסתין עד שיבה יוסי את יוסי, כי במצב הרבר עכשו אי אפשר לעשות כלום.

לעמט זאת הנני שמח מאד על שסוף סוף החחילו להרגיש בא"י צורך כעתון הנון. באמת כבר הגיעה העת לשים קץ לחרפה זו, ישכל העתונים היוצאים בא"י (כמובן אין ה"מולדת" וה"הנוך" בכלל) אי אפשר לאדם בן-תרבות לקראם בלי גועל נפש. אחה קורא לעתון.... עתון של המשפחה, אבל איזה עתון בא"י אינו, עתון של משפחה? ואיזה מהם אינו נוהג להעמיד, עסקי המשפחה למעלה מכל שאר הענינים, להאפיל בכל מיני אמצעים על כל המנונה שבתוך המשפחה ולהשליך שקוצים ולבדות עלילות על כל מי שאינו רצוי לה?—ואולם עדיין מסופק אני, אם העתון הדרוש טוב שיהיה עתון יומי, כמה תמלאו עתון יומי? הלא הפוסטא באה אליכם אך פעמים או שלש בשבוע, ומלגזמות של רייטרי הן לא תקבלו בכל יום ישר ממקורן, וחוששני שחוסר חומר יביא גם את העתון החדש להשקיע עצמו באותם הסכסוכים האישיים הפעושים ולהגיע לאותה קטנות המהות של ה"פריסאי" הנמצאת עכשו בא"י.....

לד"ר י. אברהם, קמברידש.

(תרגום מאנגלית)

לונדון, 30 מרס 1913.

אסיר תורה אני לך מאד על מכתבך החביב ועל ספרך, אשר קריאתו, במיוחד אני, תתן לי עונג רב.

ובנוגע להשאלה על דבר חכונת היהדות, הנה זה, כמובן, תלוי במובנים שאנו נוטים להכניס לתוך השמות הבלתי מוגבלים כל צרכם: יהדות, דת וקולטורא. לפי מה שאני מבין את השמות הללו, הייתי אומר, כי הדת עצמה אינה אלא צורה ידועה של "קולטורא", וכי ה"יהדות" אינה לא זו ולא זו, אלא כההיצירה הלאומי, שבעבר נתגלה כצורה של קולטורא שהיתה בעיקרה דתית. באינו צורה יתגלה כה היצירה הנה בעתיד — אי אפשר לראות מראש.

לד"ר יהושע טהון, קראקא.

לונדון, 30 מרס 913 (כ"א אדר"ש תרע"ג).

תודה מרובה לך על דבריך המוכיחים באמתך ועל ספרך, הרב"ט ספנסרי שנכתבני בו. את ספרך זה ידעתי זה כבר, כי קראתי רוב פרקיו בעונג רב בעת שנדפסו ב"השלחי. באמת מלאכה יפה עשית, שלא ידעתי דוגמתה בענין זה אף בשאר לשונות (קצור ספנסר מאת קולינז האנגלי אינו אלא קצור מיכני).

נעים היה לי לשמוע כי ברכך ה' בנן ההולך בעקבותיך. בזמן הזה, שנתקיימה בנו במלואה הקללה היותר אימה שב"תוכחהי: „כניך ובנותיך נתונים לעם אחרי—אין אדם מישראל יכול לבקש מאלהיו אושר גדול מזה: שיהיו הבנים — בניו.

לד"ר י. משלינוב, מוסקווא.

לונדון, 30 מרס, 913 (כ"א אדר"ש תרע"ג).

בזמנה קבלתי את מחברתך החשובה ע"ד העבודה בא"י, ולפי שלא הספיקה לי הישעה עד לפני ימים אחדים לעבור על המחברת, דחיתי עד כה את תשובתי ותודתי על מתנתך זו, ואתה סלח נא.—עתה כבר קראתי דברייך מראש ועד סוף, וקריאתי זו הוסיפה לי אך חזק להשקפותי אני. צר לי מאד, שאין ביכלתי לכתוב לך כל מה שיש לי לכתוב על אדות מחברתך, כי יארכו הדברים מאד. אבל פסור בלא כלום אי אפשר, והרי לך בזה הערות אחדות בקצור נמרץ:

1) עמוד 7—8. אתה מנטיחני, שבכל עת היותך בא"י מרדת הכל, באמת המדה של המקלט הבטוחי, אבל מיד כשנבאת באמת „למדודי את החזיונות החדשים בישוב הארץ (סוף עמוד 15 וראש ע' 16), עזבת, אמת המרהי הזאת ואינך שואל: עד כמה המעשים מקריבים אותנו אל „המקלט הבטוחי, אלא—עד כמה הם עולים על הנעשה לשעבר. והרי אפשר שבערך אל העבר צעדנו הרכה לפנים, אבל ביחס אל „המקלשי עורנו רחוקים מן האירואל כמלפנים. ובאמת כל דברייך בנוגע לישוב הקרקעי עושים רושם על הקורא המבין, שהרבה עשינו והרבה עוד אפשר לעשות

להתפתחות הישוב, אלא שכל מה שנעשה ומה שאפשר עוד לעשות — הכל בידך אינו כובש את הדרך כלל להגשמת רעיון ה"מקלט" במובנכם אתם. כמעט כל דברך בענין זה מתאימים למה שכתבתי אני ב"סך הכל", וההבדל הוא רק זה, שאתה לא הוצאת מזה את התולדה ההגיונית המהויבת בהכרח מסצב הדברים.

(2) ע' 70. הודית, שהתרבות היהודים בא"י תהיה בעתיד בערים יותר מבכפרים. ובה הבעת הסכמתך לעיקר רעיוני ב"סך הכל", שהמון כפרי אין אנו יכולים לכרוא במדה הדרושה לבנין המקלט הבטוח. אבל אתה נתת ל"רעיוני צורה כלת נכונה באמך (ע' 83), "שלפי דעתי, אי אפשר לכרוא טופס של אבר ועירי, באסת אמיתי להפך, שאפשר ואפשר לכרוא טופס זה כמדה ידועה, ואפילו קולוניות שלמות, אבל, מדה זו של האפשרות אינה כלום ביחס לאמת המדה של המקלט הבטוח, לפי שמקלט כזה, כמובן הציוניות הרשמית — אותו המובן שפירשת גם אתה בדברים ברוזים (ע' 82) — הורש לא טופס כזה בדבר, אלא, "המון כפרי שבו יתגשם ה"מוסס" במאות אלפי אכסספלרים. ועוד במקום אחר שנית את חבונתה העיקרית של השקפתי, כאלו אמרתי שעתידה אי לקלוט אך "קוטג'י" של יהודים (ע' 85 וע' 91). והלא אין זה אמת! הלא ככל מאמרי לא דברתי כלל על מספר היהודים בא"י לעתיד, אלא על מספר האכרים האטתיים והסועלים הקרקעיים, אשר כלליתם יחד בשם, "המון כפרי", כי לפי דעתי, בלי המון כפרי כזה, אין המקלט הציוני יכול להתגשם אפילו אם רוב התושבים בארץ יהיו יהודים.

(3) ביהוד השתוממתי בהגיעי לדברך ע' 92—93, שבהם חפצת לכר איך מציינים להם הציונים פתרון שאלת היהודים בכל צודיה עיי העבודה בא"י. הלא כבר הכל טודים עכשו, שקבוצ גליות גמור (כמו שהאמין הרצל) הוא דמיון שוא, ואם כן עיקר השאלה, שהיית צריך להשיב עליה, היא זו: איך יפתור המרכז הלאומי בא"י את שאלת הגליות במובנה האיקונומי והסדיני בכל ארצות פזורנו? וכשהנעת לשאלה זו, יצאת ידי חובתך באמך, כי לא תוכל להאריך בזה

וכי כבר דברו על זה כפרטות בפרטות, וכבר אמר הרצל וכו'. אם כן, ידידי, למה הצבת את השאלה היסודית ע"ד פתרון שאלת היהודים ע"י הציוניות? יכול היית לאמור תיכף שאינך יכול להאריך ושהרוצה למצוא פשר דבר יעין במה שכתבו אחרים! ואולם אני עיינתי במה שכתבו אחרים ולא מצאתי אפילו חצי תשובה לשאלה זו. עוד תיכף אחר הקונגרס הראשון (במאמרי, מדינת היהודים וצרת היהודים) הצבתי את השאלה בדברים ברורים, ובטשך השנים שעברו סני או חזרתי על השאלה מאה פעמים ואחת — ותשובה לא באה. כבר אמר הרצל! אבל הרצל הלא האמין, שיקבץ למדינת היהודים כמעט את כל היהודים, ואלה שישארו כארצות הגולה מספרם יהיה מעט כל כך, עד שלא ימצאו שכניהם שום סבה לקנאה ותחרות ביחס אליהם וממילא לא ירדפו אותם (עו' „אלטר ניו־לנדר"), ועיכ היה הרצל רשאי לאמור כן, אך לא אתם.

כאמור למעלה, רוצה הייתי להאריך הרבה יותר בפרטים, אלא שאין זמני מספיק לעשות זאת במכתב פרטי, ואלו הייתי עדיין עוסק בפובליציסטיקא, הייתי מוצא את מחברתך נושא נאות מאד לכתוב עליה בקורת מפורטת בשביל להראות על פיה, עד כמה אתם מסתבכים בסתירות הגיוניות ומעשיות, בחספכם לאחוז את החבל בשני ראשיו. אבל כבר גמרתי, השבונותי עם הפובליציסטיקא, ולא אוסיף עוד לטפל בה. החלק הרביעי מ„על פרשת דרכים", שיצא זה עתה, הוא האחרון ובו נחתמה עבודתי במקצוע הפזביליציסטי. מעט הכת ומספר השנים שעוד נשאר לי חושב אני להקדיש לעבודה עיונית מוששטת.

אגב אורחא: כתבתי לוורשא זה כבר שישלחו לך את החלק הנ"ל, ואקוה שבבר קבלת... ואם כן, הייתי מבקשך שחקרא את המאמרים „הגיעה השעה", מאמר ראשון (ע' 59—72), וילקוט קטן פרק ב' („מלים ומושיגים" ע' 90—95). בשני המאמרים האלה תמצא הרבה ממה שהייתי צריך לשוב ולאמור עתה בתור תשובה על דבריך. ביום 12 אפריל תהיה כברלין ישיבת הקונטרס של הטכניקום. ודאי קבלת הומנה¹). אני החלטתי ללכת וינעם לי מאד אם תבוא גם

¹) ששליטוב כבר היה אז חבר הקונטרס מצד הקרן הקימת.

אתה. השאלה היותר חשובה והיותר קשה (ישאלת המורים) עומדת עתה על סדר היום, ואלו באת, היית מביא תועלת רבה. חושיני שתגרום שאלה זו לסכסוכים גדולים.

למר מ. אוסישקין, אודיסא.

פוגדון, 6 אפריל 913.

קבלתי מכתבך. באמת עברה כמעט שנה מעת שכתבתי לך ומעת שכתבת לי. תלאות החיים והטרדות המרובות של כל אחד מאתנו בשלו – הן הגורמות לכך. ובכל זאת, אלו הגיעה אלי שמועה, למשל, כי היית חולה, הלילה, הייתי מוצא איזו רגעים פנויים בשביל לשאול לשלומך...

צר לי, כי לא עמדת על כונתי במכתבי הקודם¹. לא עלתה על דעתי להשרך, שאחר שעברו עליך רוב שנותיך נעשית „רוחני“ ח'ג. אלו לזאת נתכונתי, לא הייתי אומר, שנתת פירוש ומלואים ל„סך הכל“ שלי, כי הן לא ב„סך הכל“ הצעתי בפעם הראשונה את ה„רוחניות“ שלי, והייתי יכול לקרוא בשם מאמרים אחרים שנכתבו לפני הרבה שנים. אבל מה שחפצתי לאמור לך הוא זה: ב„סך הכל“ המעמתי בפעם הראשונה את השניות שבנבונתנו, כי בעוד שחושבים העובדים שכל מעשיהם מכוננים לאותה מטרה שהם מכריזים עליה, הם עושים באמת שלא מדעתם מה שחפץ הקיום הלאומי דורש לעשות למטרתו הוא, ומצד זה אמרתי במכתבי, כי נתת פירוש ומלואים ל„סך הכל“. ידעתי שאתה בעצמך חושב, כי הלוונגים החדשים שלך (האמנם, הרשום?) אהווים וקשורים בכל שיטת העבודה שלכם לשם גאולת העם והארץ. אבל אלו הייתם מוכשרים להביט על הענין בעינים פקוחות, הייתם רואים, כמה מן הזרות יש בלוונגים כאלו מצד השקפותיכם אתם, בעת שהעסקנים באיי מתאוננים במרירות על כי הרבה קרקעות עומדות עתה להסגר באי, ושעת הכושר כזו, שלפי דבריהם לא היתה עוד כמות, עוברת לבטלה, מפני חסרון אנשים ואמצעים, בהיות העם עומד מרחוק ואינו מתעורר כלל

¹ עיי' למעלה (ע' 28) מכתבי אליו מן „אודיסא“.

לכוא ולרכוש לו קרקעות בארץ אבותינו. ובעת בזאת, אתה יוצא ומכריו על תקן ירושלים ועל אוניברסיטא, כלומר על ענינים הדורשים כחות ואמצעים גדולים מאד, כחות ואמצעים הדורשים עתה כל כך להמטרה העיקרית — לרכישת קרקעות! האין זה, אבסורדי ממש? אבל אם רוצה אתה לדעת, מפני מה אתם עושים כן, צא וקרא ב,על פישת דרכים חלק רביעי את העמודים 77—82, ותראה, שעור לפני ארבע שנים הגדתי לכם, כי הכבוש האימפריאלי לא יצליח, לפי מצב רוח עמנו עתה, וכי „כשביל פוליטי של מעמדנו בארץ (נדברך עתה) עלינו לעסוק ביהוד ב,כבוש הרוחני, ועיני יתעורר גם רוח עמנו בריבות הימים לאהוב את אי בתור, מרכז רוחני, ואז תתגבר בו גם התשוקה לכבוש המדי. עתה הנכס מתיצבים על הדרך הזה, בכח חוש הקיום הלאומי השולט בכם, אלא שאינכם יודעים בעצמכם מפני מה אתם עושים כל זה, והנכם משתדלים להצדיק מעשיכם בעיני עצמכם בסופיזמים שונים.

כדבר בימי, אלו קראת בשים לב את הקדמתי הקצרה להחומר שנתת, ב,נסיון שלא הצליח, היית רואה, כי דבר זה שאתה „מצמצר“ עליו הוא שהעירני לפרסם מה שפרסמתי. לא הפצתי שישאר שמי קישור באיזו „הגדה, והבאים אחרינו יראו כי מעין „גבורי המצביא חיל של „גבורים שכולם יחד עושים מעשים „גבורים בסתר וכו'. אם ישאר איזה זכר לעבודתי בדורות הבאים, רוצה אני שיהיה נקי מכל זיוף ולא תדבק בו מאוסה מן ה„אילוואי, הרגילה ביחס ל„גבורים. כמו שיכלת לדאות מתוך מה שנתתי, ועוד יותר — מתוך מה שהשמעתי, השתדלתי אך לברר את יחוסי אני להאגודה ולא ננעתי בחייה בכלל אלא במרה הדרישה למטרכי זו. ואולם צריך אני להוסיף, שכשאתי לעצמי עדיין לא הוברר בעיני, אם ההיסטוריא של התנועה הלאומית תסכים למשפטך על ה„פעוטות של האגודה, ואפשר לפי דעתי, שההיסטוריא תגרום „פעוטותי במקום פעוטותי, ואפשר גם כן ש„פעוטותי אמיתית תמצא ההיסטוריא בעינים אחרים, שעכשיו מתגאים בהם וחושבים אותם לרבי־ערך.....

למר ש. פבזנר, חיפה.

לונדון, 6 אפריל 913.

לפני ארבעה ימים כתבנו לכם בפרשות, ובה הפצי רק להמציא לך את ההודעה, שנתפרסמה היום בכה"ע פה, ע"ד חברה חדשה שנוסדה להוציא אוצרות הטבע מאדמת א"י. לפי דברי המודעה כבר יש להם גם כסף גם רשיון וגם אדמה (ישמה קרוב לשלש מאות אלף דונם). הודיעני נא מה ידעת ע"ד הענין הזה. כנראה, כל זה הוא מעשה ידי שומכר, שהוא נמנה ג"ב בין הדיקטטורים. נפלאתי כי עד היום לא שמע איש דבר על הענין ולא נתפרסם מאומה בכה"ע, בעוד ישאנחנו, כאשר אך יעלה על הדעת ליסד דבר השווה פרוטה, כבר כל כה"ע מלאים ידיעות על זה.

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון, 16 אפריל 913 (טי ניסן תרע"ג).

קבלתי מכתבך מן שושן פורים. הערותיך ע"ד, נסיון שלא הצליח¹ אולי צודקות, וכבר קבלתי הרבה מכתבים מן החברים הראשונים, שאין דעתם נוחה מן השם הזה, ובכלל — מן הרושם השלילי שעושה המאמר. אבל כלכם יחד אינכם שמים לב למה שכתבתי בראשית המאמר, שלא כאתי כלל לכתוב ע"ד האגודה כשהיא לעצמה, אלא ע"ד מקומי אני בתוכה ועבודתי בה. לא הפצתי — כך כתבתי באלו הימים לאחד ממובי החברים המתאוננים עלי — שישאר שמי קשור באיזו הגדרה... אם ישאר איזה זכר לעבודתי כדורות הבאים, רוצה אני שיהיה נקי מכל זיוף (1). ובכן, יקירי, מה שאתה כותב בדרך הלצה, שהגסיון לא הצליח² בזה שאני הייתי לראש, — אין זו הלצה, אלא עצם כונתי בשם הזה. לא באתי להוציא משפט על האגודה, אלא על נסיוני שלי, להגשים השקפתי בפועל באמצעות אורגניזציה מסודרת. וגסיוני זה ודאי לא הצליח. זה הוא מה שחפצתי להגיד גם בעצם המאמר וגם בשם שקראתי לו.

¹ (1) עיי' למעלה (ע' 34) מכתבי לאומיסקין מן 6 אפריל.

ע"ד העתון שאתם אומרים להוציא כבר כתבתי לך דעתי. לפני ימים אחדים קבלתי גם את מכתבכם הרשמי, בצירוף ה"טמורנדוס" הנדפס, ובקרב אענכם בדרך רשמית. לע"ע אומר לך רק זאת, כי מתפלא אני, שלא מצאתי בדברייכם, הנדפסים והכתובים, שום רמז לשאלה הזאת עיקרית: מה יהיה יחסו של עתון זה לאותם מעניי היתדות והציוניות שהדעות חלוקות בהם באופן יסודי ומוחלט? הן לא די לאמור, שיהיה העתון עתון הגון. צריך להגביל גם את השקפותיו היסודיות, אם כי בדרך כללית, המניחה מקום רחב לדעות שונות. מתחלה לא היה בלבי שום ספק בנוגע לזה, אחר כי ידעתי השקפותיהם של חברי הועד העוסק בדבר. ואולם דברך על אדות העורך, וגם הידיעות שנתפרסמו על זה בכה"ע, כלבלו את דעתי ואני יכול להבין איך אתם מציירים לכם תכונתו של העתון. שהרי אי אפשר להעלות על הדעת, שסופרים הגונים יתדצו להיות עורכים לעתון מתנגד לרוחם הם, ומאידך ניסא הן לא יסכימו גם חברי הועד (זה שאתם אומרים להעמיד על גבי העורך) לתת להעורך חירות גמורה, שיעשה את העתון כלי מכמא לרוחו, הורה להם. ואיך אתם חושבים לאחוז את החבל בשני ראשיו? — אני מבין!

השבוע שעבר בליתי בברלין, ואך אחמול שבתי. מטרת נסיעתי היתה להשתתף בישיבת הקונגרס של הטכניקוס, שצריכה היתה להתקיים בשאלות חשובות מאד. אבל סוף הדבר היה, שבעצם הענין לא הוחלט כלום, אלא הסתפקו ב"החלטה" הרגילה: לקרוא אספה חרישה. ד"ר פינקלשטיין (מי שעתיד להיות מנהל הטכניקוס) הלך עתה לא"י, ובשובו נתאסף שנית לרון על השאלות העומדות על הפרק, כי החומר שהוצע לפני האספה עתה לא היה בו כדי לתת מושג נכון ממצב הענין....

לד"ר א. שלזינגר, ווירצבורג.

לונדון, 20 אפריל 1913.

בכל לבי הנני מודה לך על מכתבך היקר, וביחוד על הצעת הפרוגרמא שצירפת לו. אם זוכר אתה את מאמרי, תחית הרוחי (עפ"ד II), אין לי צורך להגיד לך בזה, כמה היית שמח לראות אורגניזציה כזו —

שחלטתי עליה עוד אז — יוצאת אל הפועל. והפרוגרמא שלך, גם בכללה וגם בפרטיה, נראית לי מכוונת אל המטרה באופן היותר טוב. אבל דבר אחד מביאני לידי ספק, אם השעה הזאת הצויה לכך, רואים אנו בשנים האחרונות את הציונים בכלל נוטים יותר ויותר לאותה העבודה שאנו רוצים בה ע"פ השקפתנו אנהנו. ב פ י ה ס אמנם הם מוסיפים לדבר בסגנון ה,בוילאי', שהורגלו בו כל אותן השנים, וכשאדם בא ומגלה את התכונה האמתית של עבודתם בהוה, שאינה מתאימה כלל לאותו, הסגנון, הם מוחים בכל חוקף על ה,חשד', כאלו גשו מן הדרך המובילה אל המטרה הבוילאית. אבל דבר זה הלא יעיד, כי בנפשם פנימה הולך ומתהווה עתה פרוצס חדש, שעדיין לא נגמר ושהם עצמם אינם מרגישים בהיותו. אפשר איפוא לקוות, כי הפרוצס הזה, אם ילך וימשך בלי ספריע, סופו לשנות גם את ההכרה הציונית כלב רוב חברי האורגניזציא, ומתוך שלא מדעת יבואו לעבוד מדעת בהפסס להשקפותינו. ואולם אם נתחיל עתה לעורר את הלבבות על הצורך ליסד אורגניזציא מיוחדת עם פרוגרמא מיוחדת, אפשר שיתחזק עי'ז הנגוד טצר האורגניזציא הכללית, ונברא בידינו ריאקציא נגד הפרוצס של ההתקרבות הסתהוה עכשיו. החשש הזה, כאמור, מביאני לידי ספק, אבל אינני יכול להחליט, כי באמת יש יסוד לחשש זה. יושב אני בשנים האחרונות הרחק מן המרכזים הלאומיים והציוניים, ובבידודתי אפשר שאיני מכיר כראוי מצב הרוחות במחננו. וע"כ, מבלי לגלות רעתי בהחלט, חשבתי לי לחובה להציע לפניך את הספק הזה, ואם באמת לא יחיד אתה ברעיון זה ורואה אתה יכולת לגשת לפעולה כזו, הייתי מבקשך להתבונן תחלה על הדבר מן הצד האמור.

איך שהוא, ברור בעיני, שבעתיד קרוב פחות או יותר יהיו ההשקפות המוצעות ב,פרוגרמאי' שלך לקנין כללי לכל בעלי דעה ולב בעמנו, וסוף סוף ילבישו ההשקפות האלה גם צורה מוהשית בתמונת אורגניזציא כללית.

למר ז. עפשטיין, פטרבורג.

לונדון, 20 אפריל 918 (י"ג ניסן תרע"ג).

עונג רב הסב לי מכתבך היקר, אחר כמה שנים של הפסק־הקשר בינינו, והרבה זכרונות נעימים משכבר הימים העיר בלבי. כשעומדים בני אדם על סף הזקנה ובעמקי נפישם כבר נשמע קולו של קהלת'י: „הבל הבלים הכל הבל" — ייקר להם שבעתים כל דבר המזכיר את הימים הראשונים הטובים, ימי האמונה והתקווה, כשנראתה להם עדיין דרך החיים סוגה בשושנים. הנני מבין היטב, ידידי, מה שבלבך, כשאתה מתאונן על שלא הביא כשרונך את הפרי שיכול היה להביא. גם אני מרגיש כזאת כנוגע לעצמי, וחמה אני אם יש אדם מישראל שיוכל להיות שבע רצון מעבודת חייו, כשעושה חשבונו עם נפשו כשרם ירד המסק. במצבנו הנורא אי אפשר שימצא לנו שדה־עבודה רחב ידיים למדי ותנאי עבודה נאותים למדי, בשביל שנוכל להוציא מן הכח אל הפועל כל מה שהבשרינו לו הסבע בצאתנו לאויר העולם. כמה כשרונות גדולים אובדים בתוכנו מכלי השאיר כל זכר, והמאוששים בקרבנו הם אלו שהצליחו, לפחות, להגשים חלק קטן מכחם באיזו פעולה קיימת. ואף אם עלתה הפעולה יפה ומועילה, איך יוכל הפועל לשמוח בה, כשהוא מכיר בעצמו, שעשר פעמים ככה יכול היה לתת ולא נתן, מפני קושי שעבוד החיים, שבו אכזרו כחותיו לכמלה?

דעתך ע"ד מאמרי „נסיון שלא הצליח" היא, כנראה, דעת הרבה מתברינו הראשונים, וכבר קבלתי מכתבים סאת אחדים מהם המדברים בסגנון קרוב לשלך. ואולם קרוב לודאי בעיני, שלולא קרני המקרה המעציב — מקרה שאני מצטער עליו יותר מכולם — כי בו בזמן שנתפרסם מאמרי התחיל גם משרנוביץ להדפיס את המונוגרפיא שלו עם כל אותם הפרטים ושמות האנשים, שבאמת לא היו צריכים להתפרסם עדיין, — לולא המקרה הזה, היה מאמרי עושה עליכם רושם אחר. כי אז הייתם רואים, עיפ הרברים שהקדמתי בראש המאמר, שלא כאתי כלל לספר תולדות האגודה (וגם לא ספרתי), אלא כל מנמתי היתה לברר את מקומי אני בתוכה ויחוסי לעבודתה כמשך ימי חייה. ואת הדבר הזה הרגשתי צורך לעשותו מתוך אותה ההשקפה עצמה שהבעתי לפניכם ביום להרצל, כמו שהזכרת

במכתבך. כי ביחס לעצמי לא חפצתי שישאר שמי קשור באיוו
 ,הגדתי ושועשוני לאחר מותי לעושה נפלאות בטהר, אם ישאר זכר
 לעבודתי ברורות הבאים — כתבתי כאלו הימים לאחד מחברינו על ענין זה
 עצמו — רוצה אני שיהיה נקי מכל זיוף ולא תדבק בי מאומה מן האילוויא'.
 אם יש בהרסות האילוויא תועלת או הפסד לחיי הכלל — זאת לא שאלתי
 בעת שננשתי לכתיבת המאמר, כי הצורך הפנימי למסור לדור הבא את
 צוהתי הרוחנית בלי זיוף היה חזק בלבי ביותר ולא יכולתי להניחו בכף
 המאזנים ולשקול שכרו כנגד הפסדו. אקוה, ידידי, כי תבין את נפשי
 ותדינני לכף זכות. . . .

למר ד. שניאורסון, ניעוין.

17 גדרון, 26 אפריל 913.

. . . . ע"ד שאלתך בנוגע לבני עירך הרוצים להתישב בא"י, הנני
 להשיבך בקצרה. מאז הייתי בא"י בפעם האחרונה (בשנת תרע"ב) נשתנה
 המצב הרבה ואין אני יודע אלא מה שקורא אני בכה"ע או מה שמודיעים
 אותי מא"י במכתבים. וע"כ איני יכול לקבל על עצמי שום אחריות בעד
 עצות טובות' להרוצים להתישב שם. לפי שידעתי עפ"י הנסיון, כמה
 קשה לסמוך בזה על ידיעות של אחרים. כר מה שיכול אני להגיד לבני
 עירך הוא רק זה: עליהם לפנות תחלה לאחד המוסדים העומדים בראש
 הנהגת הישוב (הועד של הוצ באודיסא או ה"משרד" הציוני בירוש), וכאשר
 יקבלו תשובות על כל שאלותיהם, לא יעשו עדיין מאומה על יסוד זה,
 אלא ימלאו ידי אחר מהם ללכת לא"י ולראות הכל בעיניה, ורק אחר
 שימצא השליח שכל הידיעות מתאימות אל המציאות, יוכלו למסור דבר
 מקנה הקרקע להמשרד הציוני (בראשו עומד איש ישר שאפשר להאמין
 בו, והוא ד"ר רופין), ואת כספם יוכלו להניח בהבנק היהודי (אנגלאד
 פאלעסטינא קאמפ') בלי שום חשש. יותר לא אוכל להגיד מאומה. ענין
 ההתיישבות בארץ חדשה בכלל, ובא"י בפרט, הוא קשה ומסובך מאד, ואין
 מן הראוי לסמוך בזה על עצות וידיעות של אחרים. הלא האנשים אסירים
 הם ולא קשה להם להוציא איוו מאות רז"ב על נסיעתו של אחד מהם
 לא"י, למען יראה ויבנה הכל בעצמו. זו היא הדרך היותר בטוחה.

לד"ר ש. לוויין, חיפה.

לונדון, 27 אפריל 1913.

... עד ישיבת הקורטוריום בודאי כבר ספר לך פינקלשטיין בפרטות.
נתקיים בי כאותה שעה, ויחדיו בשני פניו. מצד אחד נצמערתי, כמובן,
על התהו ובהו השולט בכל, עד שאי אפשר היה להבין את החומר הדרוש
בעוד מועד ואי אפשר היה לדון על שום שאלה, מחסרון ידיעה (אשילו
השאלה היותר יסודית: כמה כסף דרוש לנו עוד לגמר הבנינים — לא
מצאה תשובה אף בקירוב). אבל מצד אחר הרגשתי מעין, שאדענפר"דע'
בראותי את המנהיגים שלנו בקלקלתם, ככלי מלא בושה וכלטה, משתדלים
כל אחד לגלגל את החובה על האחרים, וכל המסוכים הרגישו, כי "כלם
כאחד טובים". אם יביאם הדבר לתקן הנהגתם לעתיד — איני יודע, אבל
לע"ע אינני מצער על שהוצרכנו לרחות פתרון כל השאלות עד יולי,
כשישוב פינקלשטיין מא"י. הרבה מאד תלוי בהוצאתו העתידה של
פינקלשטיין. אם הוא יגלה רעתו בהסבם להשקפתנו, יקל
לנו הנצחון. ועל כן, יקירי, עליכם עתה לעשות כל מה שבכחכם בשביל
להאיר עיניו ולהטות לבו להבין את הצרכים האמתיים ואת התעורה האמתית
של המוסד הזה. ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניך. האמינה לי, שדעת
פינקלשטיין כמעט תהיה מברעת, לפי המצב עכשו. ואם הוא ישוב
לברלין כשבא, אשכנזי בלבד, ובהסבם עם זה יציע מה שיציע, ברור
בעיני שלא תועיל מהאחי כלום וסוף סוף אצטרך לעשות מה שכבר
כתבתי לך: לעזוב את המערכה. כי זמני וכחי יקרים לי יותר מדאי ולא
אוכל לבזבזם במלחמה שאין תקווה לאחריה. ובכן, עוד הפעם, ידידי:
הכינו לבו של פיש, שיהיה לנו ולא להם. ואין הדבר קשה לעשותה, כי
לע"ע הוא נזיר חלק ואיש הנוח לשמוע, כשאומרים לו דברים של מעם.
בודאי הראה לך ש. את המודעה האנגלית ששלחתי לו ע"ד החברה
החדשה שנוסדה בהשתתפות שומכר לעבוד שדה הנפט שנמצאו בנליל
חיפה. הראיתי את המודעה בברלין לוורבורג והנמקה — והשתוממו מאד,
כי לא הודיעו להם עד כה מאומה מא"י. אבל יהד עם זה אמרו לי, כי
הריקטור הראשי (Baxall) נודע להם בתור אחד מגדולי סוחרי הנפט

בלונדון, ואם הוא משתתף בדבר, ודאי יש לו יסוד ואין זו בדותא. ואנחנו עוסקים בפוליטיקא גבוהה ובכל מה שהפה יכול לדבר, אבל מה שעושים אחרים לעינינו אין אנו רואים!...

למר א. ז. רבינוביץ, יפו.

לונדון, ביד ניסן תרע"ג.

מכתבך האחרון מן כיב אדריש הוזכרני, שעדיין אני חייב לך תודה על שני הקובצים ששלחת לי (יזרעאלי קניתי בעצמי עוד לפני זה, כי יקר לי פרי איי, אע"פ שאינו מתוקי ביותר), ואבקש סליחתך על איחורי עד עתה. בשנה האחרונה רבו כל כך הפונים אלי במכתבים, עד שרוב זמני החפשי יוצא בכתיבת תשובותי, ועדיין איני מספיק להשיב לכל אחד בפועל. במדומה לי, שאם אחפון לקבוע עתים לתורה, אצטרך ללכת לבית הכנסת ולהשבע בנקיטת חפץ שלא להשיב על מכתבים—

בדבר מצב הספרות בא"י — מה אומר לך? יודע אתה כמובן, שלולא חכת הארץ הסגינה על הספרותי הזאת, לא היה אדם בעל-מעט יכול לנגוע בה. אינני מתאונן על הסרון כשרון ודעת ומעט. כשרון הוא מתת אלהים, דעת נקנית ביגיעה מרובה, שלא הכל מסוגלים לה. גם התפתחות המעט דורשת תנאים מיוחדים לכך שלא תמיד מצויים הם. אבל... מעט נימוס ודרך ארץ — האטנם גם זה קשה כל כך על סושרי ארץ ישראל לסגל לעצמם?

אבל אני מקוה — ומוכרח אני לקוות, אם לא אחפון לבוא לירי יאוש מוחלט — שכל זה אינו אלא חזיון עיבר, חבלי לידה, ועוד יש יום אשר מציון תצא תורה.

לכבוד ד"ר י. לוריא ויתר חברי ה"ועדה" ליסוד עתון חדש בא"י, יפו.

לונדון, ביד ניסן תרע"ג.

בכל לבי אני מודה לכם על מכתבכם הנכבד מן כיב לח' שעבר, אשר מתוכו ומתוך ההודעה הנדפסת שצירפתם לו נתבררו לי במדה ידועה פרטי מחשבתכם בענין הוצאת עתון חדש, שעל אודותה כבר שמעתי

בכלל עוד לפני זה, וחנה אמנם כבר ידעתם מתוך מכתבי הפרטיים לאחרים
מכאן, כי גם אני מרניש כמכם כל גודל הצורך בעתון, הגוף בא"י. גם
מה שהחלטתם, שיהיה העתון החדש עתון יומי, אע"פ שהרבה יש לפקפק
בוה, אינני יכול לאמור, שהטעמים שנתתם להחלטתכם זו אין להם שום
יסור, ועל כן לא אריב עמכם על זה. אבל לא אוכל ולא אחשוך להעלים
מכם ספק אחר שנתעורר כלכי בעת האחרונה, והוא: אם ביררתם לעצמכם
יפה יפה את היסודות הספרותיים, המוסריים והלאומיים,
שעליהם יבנה העתון החדש ועל פיהם תקבע צורתו הרוחנית? אתם
רוצים שיהיה עתונכם, במה חפשית ובלתי מפלגתית. אבל גם במה כוון,
אם, הגונה היא, אינה יכולה להיות כשוק הרוכלים, שכל אחד בא לשם
ומכרו על סחורתו. בהכרח יש גם לבמה כוון צורה אחת כללית, ובהכרח
היא מנבילה את יחוסה לכל מפלגה, אף אם היא בעצמה, בלתי מפלגתית,
וגם קובעת לה נמוסים ספרותיים ידועים, שגם בהם לא כל הרעות שוות,
ומוכרחת היא איפוא להנביל את החופשי במדה ידועה. כל זה צריכים
הייתם לברר לכם היטב קודם כל, כדי שתדעו מראש, אם יש לכם
אנשים שבידם הוכלו למסור עריכת העתון ולבטוח בהם שיתנו לו אותה
הצורה הרצויה לכם. כי אם לא כן, כל המורה למה? — אינני חושב
לנחוך לדבר בפרטות על הסבות שהעירו בלבי את הספק הזה, אבל
חפצתי לגלות לכם מה שבלבי, כדי שתבינו, שבמצב כזה איני יודע בעצמי,
איך עתיד אני להתירם למפעלכם, עד שיתנשם במעולה וגראה מה טיבו.

ובנוגע לצד החמרי, כמדומה לי, שאם באמת לא יגדל הדיסציפלין
על הסך אשר הזכרתם במכתבכם (15 אלף פרנק), לא קשה יהיה למלאותו.
אפשר למצוא איזו עשירים שיתחייבו לתת סכום שנתי ידוע, ואפשר ג"כ
ליסד ועדים במרכזים ידועים, שיתחייבו לאסוף סכומים הגונים בכל שנה.
בקצרה, מן הצד הזה אינני רואה סבה לרסיון ידים. העיקר הוא — שיהיה
העתון, בעל צורה נאותה ותהיה דעת אנשי-תרבות נוחה הימנו. בכל אופן
לא הייתי מיעצכם לבקש עזרה מן המוסדים השונים, כי לפי
המושגים השולמים במוסדים האלה, כל המקבל עזרה מהם אינו רשאי
להתנגד למעשיהם — והבטחה שיתתן מה תהא עליה?

למר ב. עברי, יפו.

לונדון, ביד ניסן תרע"ג.

קבלתי מכתבך מיפו מן ו' אדר, ואתה תסלח על אחור תשובתי, מסבות שונות שאינן תלויות בי.

תודה לך על שהודעתני — אם כי בדרך כללית ביותר — את רשטיך הראשונים בא"י. טוב כי לא באת לידי התלהבות יתרה בראשית שנתך שם, ושמילא לא תבוא אחרי כן לידי "קרירות" יתרה. הנני מקוה, שבדבות הימים, כשתתאזרח בא"י, תנוח העתך ולא תתחרט על הצעד הזה. אמת הדבר, שהכל עוד קטן, מאד, אבל אין דבר גדול בעולם שלא היה קטן בראשיתו, ואלו החיים בתקופת ה"קטנות" צריכים להתנחם בזה, שהם "הקדמה" מזכרחת לתקופה יותר גדולה, שתבוא סוף סוף, אף אם תתמהמה. העיקר הוא — שלא ירמו בני אדם את עצמם ולא יהשבו את קטנותם לגדלות, כמו שנוהגים הרבה מבני א"י. וזו היא באמת סכנה לעתידות הישוב.

אתנו פה אין כל חדש. כל יום רומה לחברו, וחולפים הימים בערפל של לונדון, בלי עונג לנוף ובלי נחת לגפשו. כך עבר גם החג בלי שמחה של הג'...

למר ש. משרנוביץ, וורשא.

לונדון, 4 כאי 913.

מכתבך אלי לברלין ע"י אחיך רבי חיים לא מצאני עוד שם וגשלח אלי הלום רק בחוהמ"פ, וע"כ נתאחרה תשובתי עד כה.

שלא בדיוק ספר לך אחיך את "תרעומותי". אינני מתרעם על שלא שאלת את פי. אדרבא, הרבה מן החברים כתבו לי את תרעומותיהם הם, ועניתי לכלם, שמאחר שהאנורה אינה מתקיימת עוד, הרי תולדותיה נחלת ההיסטוריא ורשות לכל החפץ לפרסמן ע"פ הטקורות שבידו. אלא שנראה לי, שמן הראוי היה, ששום מסני הנימוס, להודיעני מראש מה שאתה אוסר לעשות. ואולם באמת לא הייתי מקפיד על זה (ואע"פ

שקבלתי הרבה מכתבים מחברי ב"מ הראשונים, וכולם חשבו כדבר המובן מאליו, שנגשת לעבודה זו בידעתי והסכמתי, לולא באתי עי"ז לירי מכשול: כי נתתי בסוף ספרי חומר לתולדות בית בצורה ובסגנון שהיו נאותים לענין שאין פרטיו ידועים לקהל, ולו ידעתי בעת ההיא שבקרוב עתידים כל הפרטים להתפרסם, הייתי כותב את המאמר באופן אחר לגמרי. מר קפקן ידע את מחשבותי לתת חומר כזה בסוף הספר, כי כתבתי לו זאת זמן רב לפני הנמר הספר, ובכל זאת לא מצא לנחוץ להודיעני, כי מתעתדים אתם לתת תולדות ב"מ, הצפידה, ולא ידעתי מאי זה ער שקבלתי את הגליון שבו בא הפרק הראשון ממכהרהך, ואז היה ספרי כבר הולך ונגמר בדפוס ולא יכולתי עוד לשנות מאומה. איך שהוא, כבר נעשה מעשה ואין צועקים על לשעבר.

ובנוגע לבקשתך לשלוח לך הערות, צר לי כי לא אוכל למלאותה. אמנם בהרבה פרטים שתרבנו טעיות בספורך (למשל, אתה מספר, שהלכתי לביאלוסטוק לפייס את הגרש"ט, ואני מעודי לא הייתי בביאלוסטוק. כן אתה מספר שהיה בינשטוק ח בר לב"ט, ואין זה אמת, כמו שיכלת לראות בספרי עמוד 217 הערה 2, ועוד הרבה כיוצא בזה). אבל לחטט בפרטים איני רוצה, ולגלות דעתי על הרוח הכללי איני יכול, מאותם הטעמים עצמם שמנעוני מלתת השקפה כללית על חיי האגודה בסוף ספרי (עי"ש עמוד 197). אנב אורחא: הייתי טועץ לפנות בבקשה זו גם לר' יהושע אייזנשטרט, קבלתי מאתו מכתבים אחדים על הענין הזה. הוא אינו שבע רצון כלל וכלל מעבודתך וגם עלי יזעף לבו, כי לפי דעתו לא יצאתי ידי חובתי להאגודה בחומר שנתתי, וע"כ אחשוב שבחפץ לב יסכים לתת לך את הערותיו.

מדוע נפסקה הדפסת מחברתך בעת האחרונה? כמדומה לי שההפסקים הבאים לעתים קרובות מקלקלים את הרושם, ובכלל דבר שנמשך והולך זמן רב ביותר סופו נעשה למשא על הקוראים.

למר י. גרובסקי, יפו.

לונדון, 15 מאי 913 (ה' אייר תרע"ג).

קבלתי מכתבך האחרונים (מן ג' וט"ז אדר"ש). הקיפתני, יקורי, בשאלות קשות וסבוכות, שאין פתרונן יכול להצטמצם במכתב פרטי, אפילו אם יארך הרבה. בנוגע לשאלת האורגניזציה¹, באמת לא היתה כונתי להעמיד את השאלה הזאת בכל ה"ק"פ. הצפתי רק להגיד, שבישכיל לעמוד על המשמר², לדעת את המצב בכל עת ולעשות מה שאפשר לעשות כשעת הכושר, הלא צריכים אנשים ידועים להקדיש לזה זמנם וכחם בדרך קבע, ולא אנב אורחא, בין השימושות, כשפגמים הם מעבודות צבוריות אחרות. ולכן נחנן שיחאספו כל העסקנים הידועים בא"י ויבחרו מתוכם ועדת מיד, שזו תהיה כל עבודתו: להשגיח בעין פקוחה על הגעשה מסביב לנו בא"י וכבירת טורקיא, לכזב בדברים עם אנשים ידועים במרכזים הגדולים (בירות, דמשק, קושטא, קהיר), למנות בכל מקום קורספונדנטים קבועים, שיודיעוהו כל מה שהוא צריך לדעת, וכשיראה צורך בדבר, יבקש אמצעים לפעול ולהשפיע על העתונות, על האדמיניסטרציה וכו'. זו היא, האורגניזציה³ שהיתה במהשכתי כשכתבתי לך. אפשר שלא הייתי צריך להשתמש בשם הזה, שנתן מקום למעות ולהרחיב נבול המושג יותר מדי. אבל לא השם הוא העיקר. הצורך במוסד כזה הוא ברור למדי, קרא לו איזה שם שתחפוץ. האמנם חזיון גורמלי הוא, כשאנו קוראים בכה"ע שלנו מאמרים המגדילים ערכה של, התנועה הערבית⁴ עד בלי נבול, ולעמדם מאמרים אחרים המופרים לגמרי במציאות תנועה כזו, שאינה, לפי דבריהם, אלא, הויה⁵ של איזו ערכאים יחידים בעלי דמיון? צריך היה ששאלות כאלה יקצאו בידי מוסד בריסמכא, שיוכל להשיב עליהן על יסוד מעשים ומספרים שבירור, ולא נהיה תלויים בסברות הכרס של, חכמי המדינה⁶ הכותבים בעתונים.

ומה אישיבך על שאלתך השניה, ה"רחבה" עוד יותר? אתה רוצה שאגיד לך, איך, להנך את העם⁷. אבל, אם לא זכיתי, שתמצא תשובה לשאלתך בכל המאמרים הרבים שכתבתי על הענין הזה וכל המתיהם לו,

¹ ע"י מכתבי הקודם אליו מן 28 פברואר.

איך תחפוץ שאתן לך תשובה ברורה כמכתב פרטי? רק על זאת אעירך, שגם בשאלה זו הרחבת את הנבול יותר הרבה ממה שכונתי לאמור במכתבי הקודם. אתה כולל בחנוך זה גם חנוך אכרים טובים בא"י, כלומר נטיעת אהבה לעבודת ארמה וחיי הכפר, ואני לא דברתי כמכתבי אלא על חנוך העם כנולדה, כלומר נטיעת אהבה לארץ ישראל ועבודת התחיה בה. לו נמצאה בעמנו אהבה כזו, לא הייתם צריכים להתאונן עכשו על ששעת הכושר הגדולה למקנה קרקעות עוברת ואין אנו יכולים להוציא חועלת ממנה. וכי רק אכרים טובים יכולים לקנות קרקעות בא"י? הנה הולכות ומתסירות עתה במקומות שונים, באירופא ואמריקא, חברות קטנות למקנה קרקעות וליסוד מושבות מעין פוריה האמריקנית, שבעליה יושבים באמריקא. ועתה צייר לעצמך, שכל בני עמנו מחכים את הארץ וכל אחד משתוקק לתקוע בה יתד, אף אם אינו חושב להיות אכר אמתי—אלו כך היה המצב, האם היית צריך להתאונן במכתבך, כי אין קונים לאדמה? — ודי בזה.

פצירתו של רי"מ פיגס עשתה עלי רושם עמוק. הרבה זכרונות הקשורים בו עדיין שטורים בלבי, וביחוד אותה האספה של ב'ט ביפו בשנת תרנ"א, כשנערים עזי פנים התקלסו בזקן ת"ח זה בפנינו, ואנחנו לא נערנו בהם בניספה. כל פעם שעלה על לבי זכרון זה, במשך השנים הרבות שעברו מני אז, הרגשתי אדם של בושה בפני. אותה שעה אני מונה בין שעות של חולשה היותר מכווערות בחיי. חייב הייתי למחות בכל עוז על חלול כבוד ת"ח—ולא מחיתי.

לדיר מ. רייזין, מירידיאן.

לונדון, 16 מאי 913.

קבלתי מכתבך הנכבד ושמחתי על ביטולך, כי נבחרת לרב בעדה חישובה בניירך. ברכתך נתונה לך מקרב לבי שתמצא ספק לרוחך במישרתך החדשה ותחנך את עדתך ברוח היהדות, אם אורתודוקסית או ריפורמית—אחת היא, לו אך יהדות יהודית'...

והגני טשטש בטקיה הזה להודות לך על הקונטרס Rabbis Messages, 'שקבלתי כסידרו. קראתי והתבוננתי כתבנו, ומחשבות מעציונות נתעוררו בלבי. הנה אתה מעיד על בני עדתך שהולכים ומתרחקים מן היהדות, ואעפ"כ בידך לך, שלא ה'פולסיט' איש בזה, ולראיה אתה מונה אחד לאחד כל מעשיו הטובים של ה'רבי'. אבל מדוע לא שמת לבך אל תכונותם של מעשים טובים אלו? היש בהם אף דבר אחד שמשגל היה לחזק את האהבה ליהדותם בלב בני העדה? הנה, למשל, אתה מזכיר מה שקראת לפניכם ע"ד טולסטוי. ודאי ספרת בשבחו ולא בנטחו. והוא הן היה שונא את היהדות תכלית שנאה, ובהרבה מספריו היצטרף להשפילה עד הדיוטא התחתונה. בספרו על האנגליזם לא נמנע—אם בודקו או מחסרון ידיעה—גם מזיופים היסטוריים גסים, הכל בשביל להראות, שהיהדות היא דת אכזרית ופורעת מוסר, והדת הנוצרית-האבנגלית היא לבדה שהורה וזממה. ועתה אישאלך: אם משאך על טולסטוי עורר בלב בני עדתך חבה וכבוד לדעותיו של אותו זקן—איך ירגישו עם זה חבה וכבוד ליהדותם?

הנה סקוה שלא תירעם עלי בגלל דברי אלה. הלא בקשתי להגיד לך דעתי על הקונטרס—והגדתי לך מה שבלבי באמת. ואולם תקוה חזקה, כי בבואך לגיורק ותהיה יותר קרוב לחיי עמנו בעדה הגדולה הזאת ותקח חלק בהתפתחותה הרוחנית—תגה עליך רוח היהדות במובנה הלאומי ותמצא דרך יותר ישרה לקרב את הלבבות אל היהדות. ובכן עלה והצלח!

למר מ. סמילנסקי, רחובות.

לונדון, 20 באי 913 (ייד אייר חרעג).

... כבר כתבתי בעת האחרונה לאחדים מחברינו כיפו ע"ד ה'חלומות' הספרותיים שאחם חולמים שם. חלום האנציקלופדיא הוא לע"ע באמת, חלום, לא יותר. ... ואולם דבר העתון נראה לי יותר קרוב אל המציאות... רק בכלל אומר לך, כי מיום שקראתי ב'וועלט' ידיעה שעד כה לא באה עליה הכתיבה איך אתם מציידים לכם עריכת העתון, נתעוררו

בלבי ספקות ישונים, שאיני יכול להתגבר עליהם, בנוגע לתכונת העתון ורוחו. בארץ ישראל אין נבול ברור בין האפשר והנסע... ועיכ קשה לי לדעת מראש מה יהיה יחסי אל העתון החדש, עד שאדע מי יהיה העורך אשר ישפוך מרוחו עלי. העריכה ה"קולקטיבית", שאתה סרמו עליה במכתבך, אינה נראית בעיני מספקת. כיהודי אמת, איני מאמין אלא באחד, ולא בשלושה שהם אחד.

מה שענה המיניסטר המצרי על בקשת אנשי רפיא הוא לא רק טעם רשמי, כהשערךך. עם כל זרותו של הדבר, אמת הוא, שכאנגליא נתפשטה אמונה זו, כי הציוניות באה להגביר השפעת גרמניא באותן המדינות. כמה פעמים כבר כתבו על זה בעתונים היותר מפורסמים שה, וכל ההכחשות שפרסמו הציונים אינן מועילות לעקור מלבם של האנגלים את החשד הזה. ואם תחבונן היטב בדבר, תמצא, שאפשר להבין את נפשו של האנגלי. בשנים האחרונות היה הפחד מפני גרמניא כמעט למחלה כללית באנגליא. כל הצעדים לאחור ישעדה המדינה החפשית הזאת בעת האחרונה (כריחת ברית עם רוסיא, וכדומה) סבתם היא רק הפחד הזה. ועתה הגע בעצמך, הציוניות, גבראחי ע"י האשכנזי הרצל. כך קורא האנגלי אלפי פעמים בכה"ע הציוניים והכלליים. הועד המרכזי של הציוניות נמצא בגרמניא, והיהודים המתושבים בא"י מדברים גרמנית (האנגלי אינו יודע להבחין בין הורגון והלשון האשכנזית). וכל זה יחד מספיק לעורר את החשד הזה בלבם, המלא פחד וחשד ביחס לאויביו זה....

למר ה. מלכובסקי, ברוקלין.

לונדון, 21 מאי 1913.

קבלתי את אנרתך ואת טהבתך, על ההנחך העברי באמריקא, אשר הואלת בסובך לשלוה לי, והנני מגיש לך בזה את חזרתי על כי עליה זכרני לפניך לכבדני בתשורה זו.

ועל תוכן המהבית מה אומר? וראי צדקת, אדוני, כי בעגלה שאחרים מוליכים אותה למקום שלכם חפץ לא נוכל להגיע לעולם למקום

אשר יהיה רוחנו ללכת. אבל מסופק אני, אם גם העצה היעוצה מאתך תוכל לשנות את המצב בארצכם. השפעת ה'סניבה' מחוץ לבית חזקה שם יותר מדאי, ולא רק על הבנים, כי אם גם על ההורים. וע"כ קשה לקוות, שבבית פנימה תבא אשמוספירא עברית אשר תוכל לעצור בעד ההשפעה הזרה ולטעת בלב הדור החדש מושגים עבריים המתנגדים מן הקצה אל הקצה למושגי העם השליט.

לט"ר מ. אוסישקין, אודיסא.

לונדון, 25 מאי 913.

... איני מבין בונתך ברמזך ע"ד, התקרבותי להסתדרות הציונית. במובן המוסרי הלא הייתי המיד קרוב לה, אף כי התנגדתי לדרכיה, וכמובן הפורמלי (ישאכנס בתור חבר ואקבל עלי איזו עבודה אופיציאלית) איני רואה שום תועלת בדברי, ביהוד עתה, שאני גר באנגליא, בארץ שבאמת אין לה להסתדרות שום אחיזה בה, ומה שאתם קוראים בשם ה'פירציא האנגלית' — מוטב שלא אפשרי לך מה סיבה. רק זאת אומר לך, כי אף אלו הייתי חבר להסתדרות מאז, הייתי מתרחק פה מן הפירציא....

שמחתי על הצלחת הקופה החדשה, לתקנת ירושלים, והנני רוצה לקוות, שכשם שהצליחה ההכנסה, כן תצליח גם ההוצאה ותביא תועלת אמיתית ליישובנו בארץ. אפשר שתתמה אם אומר לך, כי ככל חבתי לירושלים, לבי נוקפני אם דבר זה דבר בעתו הוא. את פרטי השקפתי לא אוכל לפרש לך פה, כי יארבו הדברים, ונדבר על זה מאיס כשנתראה אי"ה בווינא....

ע"ד שפת הלמודים במה"ס הבינוני על יד הטכניקוס עוד לא הוחלט מאומה. זה כשנתיים שהשאלה הזאת מרחפת באויר, ובכל פעם שאני בא לברלין הנני משנן לאישנזים את האזהרה, שבדבר זה לא נבטל דעתנו בשום אופן. עתה, כשישוב ד"ר פינקלשמיין (המנהל) מארץ ישראל בסוף יוני, נצטרך סוף סוף להתליט דברי. אחשוב שיקראו את הקונטרסיוס

לאספה בתחלת יולי. כמובן, אשתתף גם אני באספה זו, ונראה איך יפול דבר.

קראתי בכה"ע את הפרושוקול שלכם ע"ד העתון היומי בא"י. מה שהחלטתם לבלי תת תמיכה להעתון ב"סו – אין אני מצטער על זה. כי לפי דעתי צריך העתון להתרחק מכל תמיכה של מזסדים, כרי שיהיה הפשי לדון על מעשיהם. אבל מה שהחלטתם לתמוך בהעתון הירושלמי (כלומר, האור"י, והו לא תקונה של ירושלים, אלא קלקולה. והרי לך בזה דוגמא להאמור למעלה.

למר י. ח. רבניצקי, אודיסא.

לונדון, 25 מאי 913.

קבלתי מכתבך ונהייתי למקרא המספרים שבדברך על אדות „מוריה“. כמדומה לי, ישמים שהחלטנו לכתוב איש לדעהו, זאת היא הפעם הראשונה שאתה כותב ע"ד אלפים ורבבות. זהו שאמרנו חכמים: „אל תאמין בעצמך עד יום מותך“!

אגב אורחא: איזו הם שירי משרגי חובסקי, שאתם אומרים להוציא? הלא יצאו שיריו בישנה שעברה ע"י „השלח“, ושירי י.ש. אתם מוציאים! גם אתם איפוא, „משתוממים“, עם כל הנעדים, על „הגבורה“ הנפלאה של זה, המחרף ומגרף את האלהים ולא יירא דע! רוצה הייתי לראות, אם „Богородица“ זה היה עונה עזות גם ל„גאראדאזאי“ ברחוב באותו הסגנון שהוא מדבר אל ה„יושב בשמים“. איני יודע, יקירי, איך אפשר את החזיון הזה, שאנשים כמזכר מסוגלים לראות „שירה נאזנית“ במקום שאני רואה אך הרוז מצלצל... או שאני חסר טעם לגמרי, או שאתם ידאים את „הזקנה“ ומשתדלים להראות „טעם צעירים“ שבכם... והן היו ימים שאני ואתה הכרנו שנינו ברנע אחד את המשורר האמיתי על פי שיר קטן ופשוט, שפנה בצניעות ועונה לא אל אלהים בשמים, כי אם „אל הצפור!“... כן, ידידי, משתנים הזמנים ואנחנו (כלומר, אתם) עמהם....

לדיר י. קלוזנר, אודיסא.

לונדון, 25 מאי 1913 (ליג בעומר תרע"ג).

תודה לך על מכתבך מערכ ססח, שקבלתי בזמני ולא עניתיך עד
כה מפני טידותי השונות.

נעים היה לי לשמוע, כי רבה הדרישה עתה ברוסיא להרצאות
עבריות וכי יש גם שבה המרי לפעירה זו — הסימן היותר מובהק, שנעשה
הדבר לצורך מורגש באמת, ולא רק נושא לסליצות ריקות. מי יתן
וימשך המצב הזה לאורך ימים.

על דברך בנוגע לתוכן מכתבי הקודם לא אישיב עתה בפרטות,
כי חסרה לי בשעה זו אותה „שטיממונגי הדרישה לכך. רק בכלל אומר
לך, שאם הושד אתה בני, שאינני סובל את נגדו את לדעותי, בכללן או
בפריטהן — הרי אתה הושד בכשרי. מדה מגונה זו לא היתה בי מעולם.
התנגדות גלויה ביושר לב, אפילו אם נראית לי מיוסדת על טעות בשקול
הדעת, אינה מעוררת בי שום התרגזות או התרגשות. אלא על מה אני
קובל? על התנגדות „ריפוטמית“, ההולכת סחור סחור ומשתמשת באמצעים
שאינם רגילים בין אנשי-לב מבקשי אמת. כאמור, אין רצוני בזה להאריך
בפרטים. אבל אפשר שכדאי להעריך על פרט אחד. הנה יצא החלק הרביעי
מקיבץ מאמרי. ידעתי שהרבה מן הדעות הכלולות בו מסוגלות לעורר
התנגדות עצומה מצדדים שונים, ומה עושים מתנגדים ישרים? כותבים
בקורת על הספר ומשתדלים לגלות את טעויותיו ולבטל הדעות הכוזבות
שבו בראיות הגיוניות. ומה עושים מתנגדי? משהדלים „להמית“ את הספר
בשתיקה. בכה"ע של היהודים בארצות המערב כבר הספיקו לבקר
את הספר וגם לגלות בו מגרעות, כל מבקר לפי הישקפותיו, אבל בספרות
העתית שלנו לא בא עד עתה זכרו אף בהודעה ביבליאוגרפית
פשוטה, ויכול אדם לקרוא כל כה"ע העברים, הזרנגונים והרוסים שלנו,
מכלי שיוודע לה, כי יצא ספר זה (את, הצפירה) איני מביא בחשבון.
שם עתה קפלן השליט, ובמובן, מצא לנחוץ שידובר על הספר, שהרי
הוצאת „אחיאסף“ הוא והפרסום הוא תנאי הכרחי למכירה, אע"פ שמודיעים
לו בתמידות על כל מחברת של פרושה שנוספה באוצר ספרותנו. איני

צריך לאמור לך, שאין הדבר מצערני כלל וכלל. אלו הייתי חושב, שגורל הספר תלוי ביחס כה'ע אליו, לא הייתי מאכזר זמני בסדורו והדפסתו. אבל החזון הזה מצד עצמו הלא, מבאר הרבה יותר מכל מה שהיו סתנני יכולים לכאר במאמרים שלמים... אך נניח זה.

לא אכחד מסך, שבכר חדלתי להאמין באנחותך על רוע בריאותך. תמיד אתה נראה כחולה, ובכל זאת ת"ל כהך עמך לעבוד בשקידה ובחריצות במקצעות שונים. הסר מלבך דאגת הבריאות, שעדיין אינה טהא'מה לשנותך, ועבוד ועבוד, כי מה יש לו לאדם בעולמו זולתי העבודה?

ואולם אני כבר יש לי רשות—ואחר המחלה שעברה עלי כחורף שעבר, אולי גם חוכתי היא—לדאוג לבריאות גופי ולהשתדל בתקונו. וזה הוא מה שכרצוני לעשות בקרוב. ימי מנוחתי מתחילים בשנה זו כיום 5 או 6 ליולי, ושני חרשים אחיה חפשי, ובמשך שני החדשים האלה אעסוק ברפואה בהתמדה, אולי אהליף בה ואהיה מוכשר עוד לעבודה המתשת כמו של אדם. כי בחדשים האחרונים איני מרגיש כי את הכח הדרוש לעבודה הרוח וכמעט איני עושה כלום בטובן זה.

אתה שואל: האמנם אין תקנה שהסכניקום יהיה בעברית ולא בגרמנית? — ואני משיב, כיהודי, ג'ב בשאלה: האמנם יש אפשרות שיהיה הסכניקום בעברית? לא אכחד, שאני איני מוצא אפשרות זו, ואם אתה מוצא, אנא, הורני נא, איך אתה מצייר לך סכניקום בעברית, בלי ספרים עבריים ובלי מורים עבריים? כמובן, אנו מדברים כאן על ג'ב הסכניקום. ואולם בית הספר הבינוני הקשור בו צריך שיהיה עברי, ועל זה אלהם בכל כחי, ואם לא אצליח, קרוב לודאי שאצא מן הקורטוריום.

תודה לך על סהברותך אשר שלחת לי. קראתי אותן בעונג, ואגב אורחא אעירך, כי לא צדקת באמריך במהרהך על ה"מרגנסקריפציא", שאני כותב, "ציביליזציא" מפני שכך כותבים ברוסיה (עמוד 15). אם דקדקת במרגנסקריפציא שלי, יכול היית לראות, כי כללים קבועים יש לי בזה, המיוסדים על מקורי המלים בלשונותיהן, ולא הייתי מעודי נגרר בזה אחר הלשון הרוסית (כמעט כל כלליך שקבעת עתה במהברתך קבעתי לי לעצמי עוד בראשית עבודתי הספרותית). ואולם במלת ציביליזציא וחברותיה

השטטת בכוונה את הנון שבסוף המלה, מפני שהמלות האלה הן לשון נקבה במקורן ומצאתי לנחוש לעשות הברל בין ובין המלות, "בגנון" וחברותיה, שתמונה אחרת להן במקורן והן על הרוב ממין Neutrum ובעברית צריכות להיות ממין זכר. ובנוגע לחלוקה הסי' בצד"י נ"ב לא הרוסית אשמה בזה, אלא המבטא הנהוג בכל הלשונות החדשות (צד"י או סמ"ך), ואלו בעברית, אם היינו כותבים סי', היינו צריכים לקרוא כך, וע"כ חשבתי שהתועלת המעשית דורשת להתאים את מבטאנו למבטא החדש הנהוג עתה בעולם, אע"פ שידעתי שהרומאים לא היו, מרכבים את הסי', כמו שנוהגים אנו גם באות C לפני e או i, אם כי גם בזה לא היה כך המבטא הרומי הקדמוני.

כבר עברה שעה אחר חצי הלילה ואני עיף מאד. וע"כ אסיים בשלום.

לד"ר ש. לוויין, חיפה.

לונדון, 27 מאי 913 (ב' אייר תרע"ג).

קבלתי שני מכתבך מן 11 ומן 18 לח"ו. לא אכתב ממך, כי הרבה תמתי על גוסס המכתבים האלה, ויכול אני להשיב על כל דבריך הארוכים, בנוגע לשאלות המבניקום, תשובה קצרה וישנה: מה תצק אלי? אלו קרא את מכתבך איש מן החוץ, היה חושב בהכרח, כי כל אותה השאלה ע"ד עברית וגרמנית אך עתה נתעזרה פתאום בלבך, ורק בלבך, והנך משתרל להביאני גם אותי לידי הכרת המצב, ומכיון ש"תצליח" למשוך שליטי כמוני לצד העברית, במוחה היא זו שתנצה. כאלו שכחת לגמרי, שישאלה זו יש לה כבר "היסטוריא" ארוכה, שבכל פעם שהייתי בברלין בשנים האחרונות היינו מתחבטים בה, ולא אחת כבר הגדתי מה שבלבי גם להאשכנזים שלנו, והם בכונה השתדלו להרחיק את הסתרון ואת המלחמה הקשורה בו. ולא עוד אלא שעוד לפני שנתים כתבתי לך כבר מה שתמצא גם במכתבי הקודם: שסוף סוף אחשוב שאהיה מוכרה לצאת מן הקורטוריום בעקב המלחמה שעתידה להתלקח. ואחר כל אלה הנך בא וממלא עמודים שלמים בראיות והוכחות, שהעברית כסכנה! ובכן, מה יכול אני לעשות?

להלחם! כלומר, למחות, ואם לא תועיל המחאה — לצאת. והלא ידעת, שכך אני חושב לעשות, ומה הוספת במכתבך? אמנם הוספת, שאתה נותן לי רשות, לצרף גם את דעתך. ואיני מבין פירוש הדבר, אם כונתך, שאצטרף דעתך אם יעמדו למנין הדעות, הלא צריך לזה הרשאה רשמית (וגם כזה אין תועלת). בישיבה הקודמת מסרו לי דעותיהם החברים שבמסקנא, ויכול הייתי להיות שקול כנגד ששה, לולא נמצא בספר התקנות סעיף אחר, שאינו מרשה להכריז יותר מארבע דעות. ואם רצית לאמור, שרשימת בירי להודיע להקורטוריום, שכך היא גם דעתך, אין, שליחות זו יוזה כלום. כל אחד צריך להגיד בעצמו מה שיש לו להגיד. אני אדבר בשם עצמי — וגם אתה צריך אתה לדבר בעצמך, ואם לא תשוב לאירופא לימי הישיבה, צריך אתה לפנות במכתב רשמי אל הקורטוריום (לא במכתב פרטי אל כהן או אל נתן), ובמכתב הזה תבאר את השקפתך, כמו שכארת אותה במכתבך אלי, ותודיע לחברי הקורטוריום, שאם יחליטו להגביר את הגרמנית על העברית, לא תוכל להשתתף בעבודה. זו היא חובתך, ולא, למחות במכתבים פרטיים אלי! כך עשה גם משליגוב עוד בימי הישיבה הקודמת. הוא שלח מכתב רשמי על שם הקורטוריום, ובו באר בשפה ברורה את הדרישה, שתהיה העברית שפת הלמודים, לפחות, בבית הספר הבינוני, ודרש מאת הבורא, שיציעו את מכתבו לפני האספה בעת שידונו על ישאלה זו. ולא עוד אלא שעלתה בידו (כפי שכתב לי — בלי שום עמל) להביא גם את מר וויסוצקי להתום על המכתב הזה! כמובן, לא נקרא המכתב או בשעת הישיבה, אחר כי לא דברו כלל על השאלה. אבל הגדתי לד"ר כהן (וגם הוא עצמו הסכים לכך), שבישיבה הקרובה, כשנגיע לשאלה זו, יוצע המכתב לפני הנאספים. וכך צריך אתה לעשות גיב.

בכלל הרשני נא, יקרי, לאמור לך (אקוה), כי ביני ובינך אין מקום לדיסלומטיא, וחובה עלינו להגיד איש לאחיו מה שכלבנו גלוי ומפורש, כי כל צעקתך עתה עשתה עלי רושם קשה. וכי מי היה, שהבנתי הראשי שזנא אותנו אל, עזרהי, אני או אתה? הלא תזכור, כי לי שלחו אז מכרלין (ורדיו ואתה), מול טובי מוכן ומוזמן אחר, כתיבת התנאים.

הכלה אמנם לא מצאה הן בעיני הרבה, אבל אמרתי בלבי: בדעבד, גם זו לטובה. אפשר שנצליח להשיג על עזרה פחות או יותר, וסוף סוף יבא מוסד יפה בא"י. ואתה, בעת הראשונה, היית מלא התלהבות, וכטוח היית בדיד נתן שיתן יד לנו וכו' וכו'—הלא תזכור? והנה מני אז חיי ה'זוג' אינם עולים יפה תמיד, יש קטטות, יש פירוד הדעות וגם פירוד הלבבות, ואפשר שנגיע בקרוב להתרת הקשר מצדנו. אבל כל זה היה מונח, בכח' בגוף השדוך מראשיתו, ואם קוינו שיהיה הדבק טוב, וחקותנו לא תבוא—עלינו לחייב קודם כל את עצמנו, שעשינו דבר כזה על סמך תקנה רחוקה, ולא להרים עתה קול צעקה בינינו לבין עצמנו כאלו נעשתה עתה אינו, כגידה פתאומית שלא יכלנו לראותה מראש, ולצאת בזה ידי חובת, מחאה, כלומר, להיות נקיים מה' ומישראל'. ורושם כזה עשו עלי מכהבך: נראה מהם כאלו רוצה אתה, לרחוק בנקיון כסיד', שהרי אתה צעקת טרה באזני אחד העם, והוא הלא כל יכול, ואם לא הועילה מחאתך—אתה מה? —לא, אחי, לא זה הדרך. למחות אתה חייב באופן אחר, כאמר למעלה, וגם אני אעשה מה שביכולתי, ואם כל זה לא יועיל—נוריד לארץ ראשנו ונודה, כי אמנם אשמים אנחנו שהסכמנו מתחלה לבנות בנין גדול כזה על יסודה של פשרה שטחית בין שני מחנות רחוקים זה מזה בעיקרי השקפתם על הענין.

ועתה עוד דברים אחדים בנוגע לנוף הענין. תביעתך, ששפת הלמודים בבית הספר התיכוני תהיה העברית ורק במחלקות העליונות יחזרו על המתמטיקא גם בגרמנית—תביעה זו היא, כידוע לך, אותה התביעה עצמה שתבעתי עוד בשנה שעברה ושעזרה זכחים ארוכים ביני ובין האשכנזים, ועליה חזרתי גם עתה, בהיותי בבדל'ן, בשיחות פרטיות עם האשכנזים, ובישיבה הקרובה עתיד אני להלחם עליה בכל כחי. ואולם תביעותיך החדשות (אני קורא להן, חדשות, מפני שבשיחותינו שבועים עד עתה לא שמעתי אותן מסיד', שגם בגוף הסמינריום ילמדו, מקצוע אחד לכ"ה ס"ח בעברית, ועוד תביעות כאלה—אינן נראות לי נכונות. אלו אפשר היה לדרוש, שילמדו גם בגוף הסמינריום הכל בעברית, היינו מחויבים להלחם בעד זה. אבל, זכר לעברית אינו אלא אבוד כח במלחמה.

והלואי שלא יביא הפסד במקום תועלת, לפי ישיעין מזכיר את התלמידים בכל יום, כמה עניה עוד העבירה במקצעות אלו וכמה גדול יתרונה של הגרמנית.

על דבר מנהל ביהם הבינוני אתה כותב: צריך לדרוש, שבראש ביהם הזה יעמוד אחד משלנו, כלומר הנא לכאן לשם עבודת התחיה. וסלח נא אם אומר לך, כי גם בזה אתה רוצה לסלואות הוכתך במליצה סתמית שאינה אומרת כלום. ודאי זוכר אתה, כי, דרישה זו לא חדשה היא, וכבר נשאנו ונתנו על זה במכתבים שונים וגם בשיחותינו שנעים. אבל מה בצע בדרישה מופשטת? צריך לקרוא בשם איש מוחשי, שאותו אנו מציעים. ואיש כזה—אם ידעת, אנא הגידה גם לי, מה שמו. אתה אינך מציע שום איש בשמו המפורש, ולעומת זה, אחרים מציעים בשם אנשים שונים. בשבוע זה קבלתי מכתב מאת מר בצלאל יפה. הוא מציע איש אחד בשם כהנשטם (איש בלתי ידוע לי אף כשם) ומזכיר, שהוא כותב לי זאת עים עצתך. אם כן, אתה מסכים לזה, שאותו האיש הוא הדרוש לנו. והנה היום קבלתי מכתב מאת המורה מר א. מיפו, שמציע את עצמו למשרה זו, וגם הוא כותב: הצעתי את הדבר לפני דיר לוויין. והוא הבטיח את השתדלותו. ובכן, הוא האיש הדרוש לנו? ואני גם אותו כמעט לא ידעתי, זולתי מה שראיתי בימים המעטים שהייתי ביפו. ומובן מאליו, שאין ביכלתי להציע בברלין לא זה ולא זה או איזה איש אחר, אשר לא אוכל להעיד עליו, כי ידעתינו ובטוח אני בו שיהיה ראוי לאיצטלא זה. ואתה, אם ידעת את האנשים האלה ידעה נכונה ויכול אתה להעיד עליהם, הלא עליך לכתוב בעצמך את הצעתך לברלין, ולא להסתר בזה שנתת להם את האדריסא שלי!

לדיר י. פרידלנדר, ניוורק.

לונדון, 3 יוני 1913.

קבלתי מכתבך היקר זה בשבועים ועד היום לא מצאתי שעה פנויה לענות לך — ואתה סלח נא.

איני צריך לאמור לך, כמה נעים היה לי לשמוע מפי איש כמותך—
 אשר ידעתי, כי התנופה אינה מסתתרת — כי מצאת חפץ במאמרי, וביחוד
 משפטך על מאמרי, שלמון השכל, נושא שאתה הקדשת לו הרבה זמן
 ועבודה ודעתך מכרעת בו יותר מדעות אחרים, המאמר הזה הוא, כידוע
 לך, הנסיון היחידי שבו ערבותי את לבני להכנס לתחומם של המלומדים
 המושבעים במקצוע, הכמת ישראל. ואין ספק בעיני, שהרבה נואפים
 הרוב מן המלומדים האלה שנודמן להם לראות את המאמר, אם ב"השגחה"
 או עתה בקובצי, לא השבוהו אף ראוי לקריאה מצדם ולא שמו לו
 לב כלל, שהרי המחבר אינו משלהם, ומה ידע ולא ידעו הם? לכן
 יקרה לי דעתך על המאמר שבעתים, שהרי אתה מ"שלהם", ובמקצוע זה
 מומחה אתה יותר מהם.

ובנוגע להשגותיך, כמובנה לי, שלא צדקת:

א) בדבר הנבואה אתה אומר: הרמב"ם המיד מטעים מ"ש
 ההפך (ממה שיחסתי לו אני בהערה לעמוד 14), והוא, שהנבואה היא
 לא פרי השכל, כי אם פרי הדמיון... והנביא בהיות עליו יד ה' אינו
 כי אם כלי קבול להתגלות אלהים... רק שתנאים ידועים נחוצים,
 כדי שיוכל להיות לכלי קבול. — ונפלאתי כי בהשקפה זו של הרמב"ם
 על הנבואה מצאת, ממש ההפך בדברי בהערת ה"ל. הן לא דברתי כלל
 שם על הנבואה, כי אם על הנביא, ומפורש אמרתי, כי השקפות
 הרמב"ם על מהות הנבואה אינן נוגעות לעיני, וציינתי רק את המקומות
 שיש ימצא הקורא את ההשקפות ההן. ומה שהביאני לתת ההערה ההיא
 אינו אלא זה: הקורא הנכון אפשר שישאל לעצמו, איך יכול הרמב"ם
 להתאים שיטתו בדבר האדם בפועל עם מציאות הנביא, המקבל
 שפע אלהי מן החוץ, ואין בו איפוא הוצאת השכל אל הפועל? וע"כ
 חשבתי לנהוץ להעיר, כי לפי השקפת הרמב"ם, גם הנביא צריך להיות
 קודם כל, אדם בפועל, כלומר שהשיג המושכלות, ורק אח"כ תנוה
 עליו רוח הקודש. והרי כך אמר הרמב"ם באמת מפורש גם במשנה תורה
 וגם במורה נבוכים. במשנה תורה (יטו"ה"ת, ו' א'): ואין הנבואה חלה
 אלא על חכם גדול בחכמה... כשיכנס לפרדס וימשך באותן

הענינים הגדולים הרהוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג... דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות והטהורות ומסתכל בהנחתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד מבור הארץ וידע מהן גדלה מיד רוח הקודש שורה עליו. ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במערת המלאכים הנקראים אישים... ואתה הלא ידעת, כי בסגנונו של הרמב"ם במשנה תורה, כל זה אינו אלא רמז לפילוסופיא, שהנביא צריך להיות שלם בה, ואישים' הלא הוא השם שקרא הרמב"ם במשנה תורה (שם ב', ז') לאותה הצורה הנבדלת הקרובה ביותר לעולם השפל ושברשון הפילוסופים נקראה, שכל הפועל'.

ובמורה נבוכים (ב', ל"ג) אנו קוראים: והדעת השני דעת הפילוסופים, והוא שהנבואה שלמות אחד בטבע האדם, והשלמות ההיא לא יגיע לאיש מבני אדם אלא אחר למוד, יוציא מה שבבית הסין לפועל... והדעת השלישי, והוא דעת תורתנו ויסוד דתנו, הוא כמו זה הדעת הפילוסופי בעצמו, אלא בדבר אחר, וזה שאנחנו נאמין, שהראוי לנבואה המבין עצמו לה אפשר שלא יתנבא, וזה ברצון אלהי... והנני חושב, שעל זה רמזת גם אתה בעצמך, באמך, שתנאים ידועים נחוצים. ואם זה הוא התנאי שרמזת עליו, הלא אין בינינו שום מחלוקת, כי יותר לא הפצתי לאסור גם אני.

ב) ועוד יותר קשה לי להבין, איזו סתירה מצאת בדברי להשקפתך (הנכונה באמת), שהרמב"ם האמין באמונה שלמה באהדתה של תורת משה. הלא כך אמרתי גם אני מפורש (עמוד 13). ההבדל בינינו מהחיל רק במקום שאתה אומר, כי הרמב"ם האמין לא רק בזה, שהתורה הנתונה ע"י מרע"ה היא מפי הנבירה, כי אם גם ראה בה, מקור האמת המוחלטת, ושהמחקר הפילוסופי סופו להגיע, רק ע"י אדמות עקלקלות, אל אותה האמת עצמה. נפלאתי מאד, איך יכלת להגיע להשקפה כזו, בעוד שכל עמלו של הרמב"ם היה, להפך, להראות שהאמת הפילוסופית היא, האמת המוחלטת, מפני שמקורה הוא השכל, ושהדת האלהית, מפני שאלהית היא, צריכה בהכרח ללמד, אותה האמת עצמה, ושע"כ, במקום שהדת

נראית כמלמדת אמת מתנגדת לזו, צריך לפרשה, אם גם, ע"י ארחות עקלקלות, באופן שחלמד את האמת השכלית. איני יודע אם צריך אני להביא ראיות פרטיות על זה, אחרי כי כל שיטתו של הרמב"ם לא תובן אלא בדרך זה, וכל ספריו מלאים השקפה זו. הלא די רק לזכור השקפתו על חקירות חדוש העולם ומה שכתב בראש פרק ביה מהלק השני של המורה: "אין בריחתנו מן המאמר בקדמות העולם מפני התובנים אשר באו בתורה בהיות העולם מהודשי וכו'. האם יצוירו דברים כאלה יוצאים מפי רב סעדיה? או לגלוגו על אותם הפלוסופים הדתיים (שדב סעדיה היה קרוב להם ברוחו), "שלא נמשכו אחר הגדאה מענין המציאות תחלה בהקדמותיהם, אכל יסתכלו איך צריך שיהיה המציאות עד שתהיה מבנו ראייה על אמתת זה הדעת" וכו' (א', ע"א). וכי כך מדבר אדם ש,אמתת זו הדעת" ברורה לו ע"פ הכתב עוד קודם שיסתכל במציאות בעיני שכלו, או, כמשלו של ר' סעדיה, שמצא סבום המסון כבר ע"פ, שקילתי ואינו זקוק להסכם, השכונ"?—בקצרה, ידידי, כשאתה אוטר ש,לא הכתב או השכלי, היתה השאלה שהעסיקה את הרמב"ם — אני מודה לך, אכל כשאתה מוסיף, שהשאלה שהעסיקה את הרמב"ם היתה: פתרון הכתב על אמתותו בהסכם עם השכל על אמתותו, — יכול אני להודות לך רק בהוספת מלה אחת: פתרון הכתב על אמתותו בלומר בהסכם עם השכל על אמתותו. כי בעוד ש,השכל על אמתותו, לפי דעת הרמב"ם, היא ההסתכלות ההפשית במציאות כמו שהיא, הנה הכתב על אמתותו מוכיח להיות בהסכם עם השכל, אחר כי הכתב האלהי אינו יכול ללמד מה שמתנגד אל האמת האלהית המושגת בשכל.

תורה מרובה לך, שלא כסית ממני את, ההורידך על שלא קיימתי את הכשתתי, בנוגע לביאתי לאמריקא. וקודם כל עלי להדגיד בזה מה שהבאשתי ריח יהודי רוסיא, לפי דברך, בעיני בעלי היכולת שלכם. שכת יהודיה להקפיה, שהקדים רפואה למכה זו. כמעט בעת אחת עמי הבטיח גם ד"ר ביכלר — והוא הלא איננו יהודי חסי — לקרוא שעזרים בחורף הזה, ובעת אחת עמי יהודיע גם הוא לד"ר אדלר, שאין ביכולתו למלאות הבטחתו עתה ואינו יודע עוד מתי יוכל למלאותה. הלא ראינו

בודאי כי ה"גניסטר" של הקולג' מזכיר את שנינו בנשימה אחת ומודיע
 שעתידים אנו לקרוא בזמן שעתיד להקבע אחריו בן, ובכן, לא רק יהודי
 רוסיא יש שאינם יכולים למלא הבטחות כאלה, אם מתייחסים הם
 לעצם הענין בכוכד ראשי. הגע בעצמך, הבטחתי לא רק לבוא
 לאמריקא, בשביל שיתכלו שם בפני או ישמעו מפני איזו דרשה של טה
 כך, שהיום היא נדרשה ומהר נשכחת. הבטחתי לבוא ולקרוא עשרה
 שעורים על היסודות הראשיים של מוסר היהדות. הדבר
 היה זמן מועט אחר שכתבתי את מאמרי, על שתי הסעיפים. אז היו
 מחשבותי שקיעות בענין זה בכלל, אך לא בפרטיו. ונדמה לי, שאם
 אקדיש לכך את שעותי הפנויות במשך שנה, אוכל לסדר את דעתי על
 פרטי הענין ולתת להן צורה נאותה בכתב. אך כשהתחלתי אחיז להעטיק
 יותר בדבר וגם ייתי לחבר קודם כל "פרוספקט" כללי על השאלות שאני
 צריך לפתור, ראיתי מיד את מעותי. נזכחתי לדעת, שהרבה מהשקפותי
 בענין הגדול הזה, אע"פ שנראות לי אמיתיות, אין אמתותן מבוססת עוד
 בראיות אוביקטיביות. לי לעצמי אמנם מספיק גם הרושם הכללי שנקבע
 בלבי ע"י למודי, מעין "Intuition" פנימית, אבל בשביל להטעיםם לאחרים
 הלא אין זה מספיק, ולא עוד אלא שכענינים שונים ראיתי, כי הכיתי
 הפנימית הנזכרת נוגעת רק במסגרת הכללית של השאלה, אבל בתוך
 המסגרת עדיין נמצאים הרבה מקומות, פנויים, שבהם גם אני עצמי איני
 יכול להגיד עוד מה דעתי. כללו של דבר, ראיתי, שהעבודה הזאת לא
 לשנה היא ולא לשנתיים, ושם רוצה אני באמת לגלות דעתי על
 השאלות היותר חשובות בהשקפתהעולם היהודית, עלי קודם כל להגיע
 לידי הכרה ברורה, שמה שאני מציע לפני אחרים—הוא באמת, דעת יי,
 שהגעתי לה אחר עיון רב בכל החומר ושקול כל הדברים בטאזני השכל
 והמדע. ועבודה כזו, לפי תכונת נפשי (הלא ידעת שאיני מהיר במלאכת
 הקודש) ולפי מצבי החיצוני, שמניח לי אך שעות מועטות לעבודת הרוח—
 היא קשה וארוכה כל כך, עד שאין ביכולתי כלל להגיד אפילו בקירוב,
 כמה שנים היא דורשת ממני. וכשהוברר לי דבר זה, התיצבה לפני השאלה:
 אחת משתי אלה—אני שאיני יכול לשמור הבטחתי, או שאעשה מלאכת

ה' רמיה. במה אכתיר? והחלטתי, שמוטב שאהיה כדאי בעיני אחרים, ולא אהיה רמאי בעיני עצמי. זה היה טעם הדבר בשנה שעברה. והנה באה השנה האחרונה עם קללותיה. סבלתי הרבה יסורים מוסריים וגופניים ותש כחי כל כך עד שעתה איני מוכשר בכלל לשום עבודה הרוחנית התרכזת המחשבת. והנני צריך עתה קודם כל להחליף כח ולהשתדל להיות שוב בריא בגוף וגשמי, ואחרי כן — גראה.

ואפשר שכל האמור היה מספיק, בשביל להניח את דעתך, אלא שרוצה אני לשלם לך מדה בנגד מדה ולא אכסה ממך גם אני מה שאני "מהרהר" בנוגע לנסיעתי לאמריקא מצד עצמתי. בשנים האחרונות רבו כל כך ה"גדולים" הבאים לאמריקא, ורב כל כך הכיעור וה"בלוף" הקשור בכל אותן הריקלמות, שבכתב ושבע"פ, שבהן "מכבדים" את כל הבא, — עד שמי שנשאד בלבו עדיין איזה זיק של כבוד לעצמו ועוד לא פג טעמו האסתטי, מונרח ל"הכבד" ולשבת באשר הוא שם, כדי לקיים "הרחק מן הכיעור". לא אכתד ממך, כי רוצה הייתי מאד לראות בעיני את היהדות הצומחת באמריקא, אבל במה דברים אמורים, אלו יכלתי לבוא ולהיות שם בבחינת "רואה ואינו נראה", בעוד שלפי מנהג המקום קרוב הרבה יותר, שאלו באתי, הייתי בבחינת "נראה ואינו רואה"

לד"ר ש. לוויין, חיפה.

לונדון, 10 יוני 1913 (ערב חג השבועות תרע"ג).

קבלתי היום את מכתבך מיפו (מן 1 יוני). הנני מקוה שכבר שבת בשלום לחיפה וקבלת שם את מכתבי הקודם, ישלחתי לך לחיפה באחריות ביום 27 מאי. הפעם לא ארבה דברים, כי כותב אני בערב יום בין השמשות, וגם אין לי מה להוסיף הרבה על מכתבי הקודם.

בלי ספק כבר הודיעוכם מברלין, שישיבת הקורטוריום נדחתה לאחר מימי אוגוסט. הם הפצו לקרוא את האספה ליום 2 יולי, אבל אני לא יכלתי להסכים לזה, כי בימים הראשונים ליולי מוכרח אני להיות פה בכל שנה, לצרכי בית המסחר. זאת אטרת לי להס עור בהיותי בברלין, אבל, כנהוג, ישכח.

וכשהזכרתי עתה, הודיעוני בטלגרמא, שאם לא תהיה הישיבה ביום 2 יולי, נצטרך לדחותה עד אוגוסט (את הסבה איני יודע). נסיתי להציע, שתהיה הישיבה בשבוע האחרון ליוני, אע"פ שהייתי צריך בשביל זה לשוב מברלין לפה ולצאת שנית לאחר שבוע. אבל גם זה לא נתקבל. וכך תהיה הישיבה באוגוסט, וכודאי בסוף החודש (כתבתי להם, שלא אוכל להפסיק את ה"קור" באמצע, ואפשר לי להשתתף בישיבה רק בסוף אוגוסט), באופן שגם אתה תוכל להשתתף בה בעצמך. שמח אני על זה מאד, כי לא אהיה "יחיד במערכה". וממילא מובן, כי עתה אין צורך עוד שתכתוב להם את השקפתך, כמו שהצעתי לפניך במכתבי הקודם, אחר כי תוכל לדבר בע"פ, כמוני, בשעת הישיבה.

מתוך מכתבך נראה, שהמחלוקת כירושלים היתה עיר שפת הלימודים בטכניקום עצמו (ולא רק בביה"ס התיכוני), ואם הדבר כן, תצטרך להלחם על זה בברלין יחיד. אני לא אוכל לדרוש זאת, מפני שאיני מאמין באפשרות הדבר, להנך אינונימוס בקיאים במלאכתם כראוי כלשון שאין בה לא ספרים ולא מורים במקצוע זה. כך חשבנו כלנו כל העת, ומעולם לא הבענו חששנו במובן זה אפילו בינינו לבין עצמנו. ואולם, אף אם היינו אנחנו עתה שנינו משנים דעתנו, לא היינו רשאים לדרוש זאת. כי הלא מראש ידענו, שכל שאר חברי הקורטוריום, וביחוד האשכנזים, לא יעלה על לבם שום הרהור, אפילו בחלום, ללמד את הלימודים הטכניים בעברית, ואנחנו לא אמרנו להם זאת עד עתה, ושתיקתנו היתה כהודאה להם, שדבר זה אינו בגדר האפשרות. ואם נבוא עתה בדרישה כזו, יהיו הכל נגדנו ומאומה לא נשיג, ורק נפסיד גם מה שאפשר להשיג בנוגע לביה"ס הכינוני. כי נתן יד להאשכנזים לפשרנו בשם "שוכניסטים", שאין לשית לב לדעתם. — אך למה אדבר על זה במכתב? הלא נתראה בימי האספה בברלין....

בן יהודה (הוא ואשתו עתה פה) כבר ספר לי, שהגימנסיא הירושלמית עומדת לקבל חסות צרפת. וכודאי ראית שכבר בא הדבר גם בעתונים (הללו מזכירים את הגימנסיא ב"פ, כנראה, בשעות). דבר זה מעציבני מאד, והנני מתפלא, שאתה (כנראה מסגנוןך) שמח על זה. הצרפתים לא יסבלו לאורך ימים פרוגרמא וזה להם ומתנגדת לשוכניסמוס שלהם....

לטר מרדכי בן הלל הכהן, אודיסא.

לונדון, 15 יוני 913 (י"ב סיון ה'רע"ג).

... צר לי מאד, כי מחשבתכם הטובה י"ד הוצאת עתון יומי ביפו תשאר לע"ע בעולם המחשבה בלבה. קבלתי באלו הימים מכתב ארוך על הענין הזה מאת מר ב., בתור טוביר להועד הזמני. בין שאר דברים הודיעני מר ב., כי הוא נמנה כבר להיות עוזר ראשי הטידי כמערכת. ואני לא כהדתי ממנו בתשובתי, שאם עתיד העתון להיות לפה להשקפתו הוא על היהדות בכלל ועל הציוניות בפרט — נוח לו שלא נברא. גם עצחק להעביר את "החרות" ליפו לא מצאה הן בעיני, הלא ידעת, ששמועתו של עתון זה רעה ולא בנקל יעלה בידכם להשכיח את העבר ולמחות מלב הקהל את הרושם השלילי שנקבע שם ביחס לעתון זה. בינתיים באה ידיעה בכה"ע, כי "האור" חדל לצאת. כנהוג, כותבים שההפסק הוא אך לזמן. היש לזה קשר עם המחשבה של אוסישקין ומהנהו להוציא עתון יומי בירושלים? אם ידעת, עם הגברת המדה מתאכנסים עתה בעירנו, וכבר ראיתם פעמים אחדות. אבל הם שקועים כל כך בעניני ה"מלון" עד שאינם מדברים צמי כלל ע"ד העתון שלהם. רק פעם אחת רמז בן"הודה על התנועה ביפו ליסוד עתון חדש ואמר לי, שעל הענין הזה עוד ידבר אתי. אבל אח"כ, כנראה, שכח את הדבר, ואין אני רוצה להזכירו, כי כמובן. אצטרך לגלות לו דעתי על עתונה, ולא תהיה השיחה נעימה כלל.

ע"ד העברית בהטכניקום, כמדומה לי, כבר כתבת לי, שבנוגע לכיה"ס הבינוני גכון אני להלחם על זה בכל כחי, ואם לא אצליח, אצא מן הקורטוריום. אבל האניציא שעושים עתה בא"י ובהול לשם העברית בטכניקום עצמו לא תביא שום תועלת, והלואי שלא תזיק. מה בצע כי נעצום עינינו מראות את המציאות? אי אפשר עוד עתה ללמד את המדעים הטכניים להלכה ולמעשה בלשון עברית, שאין בה לא ספרות מכנית ולא מורים מומחים. והלא כאן אנו עסוקים לא בחנוך כללי, כי אם בחנוך מומחים למקצוע ידוע, שידעו להשתמש בידעיותיהם במעשה וימצאו להם עבודה אצל אחרים בתור אינווררים, ואי אפשר בשום אופן לדחות משרה

זו לשם האידיאל של העברית. יכול הייתי להכין, אלו התנגדו ה"עבריים" בראשית הדבר לעצם יסודו של הטכניקום והיו אומרים, שכל זמן שאין ביכלתנו ליסד טכניקום עברי, מוטב שלא יוסד כלל עד שנוכל ליסדו בעברית. אבל מאחר שמתהלה קבלו את הענין כשמהה (אע"פ שהכל הבינו בלי ספק, שאין המיסדים—האשכנזים, האמריקנים ואפילו בני בית וויסוצקי—חושבים כלל להביא את הכל קרבן על מזבח הלשון העברית) ולא שאלו ולא דרשו כלום, זעתה, לפני הפתח המוסד, מקימים רעש: עברית ורק עברית — הרי ריה דיקטוגניא נודף מאגניציא כזה, ואין אני יכול להשתתף בה.

לד"ר ש. לוויין, חיפה.

לונדון, 19 יוני 1913.

... קודם כל עלי להעריך, שמעית בכונת דבריעל אדות הדיפלומטיא¹.

אם תקרא את הדברים שנית, תראה מתוך ההמשך, שלא היתה בזה שום "תוכחה" לך, על שאתה נוהג עמי בדיפלומטיא, כי אם, להפך, "התנצלות" לעצמי על שאינני נוהג עמך בדיפלומטיא וכתבתי לך דברים בלתי נעימים לאונך בהתנצלות לבי, לא כהל ולא שרק. אבל מוטב שנניח זה ולא נשוב לדבר על פוזא זו או זו. טוב שדברים כאלו נאמרו בינינו לבין עצמנו פעם אחת, אבל אין צורך לעשות מזה ימשא ומתן ביהמשכים.

וכנגוע לגוף הענין, לא אוכל להסכים לפירושיך, "שלא דברנו ע"ד התביעות החדשות האלה, פשוט, מפני שלא הגיע זמנן עד היום". גם התביעות "הישנות", ע"ד העברית בביהם הבינוני, לא הגיע זמנן עד היום, ואעפ"כ דברנו ודברנו עליהן עוד לפני שנה ושנתיים. לא, יקירי, צריך להודות על האמת. לא דברנו על אותן התביעות, מפני שלא היו לנו תביעות כאלו. אתה הנך נמצא עתה תחת השפעת הסביבה בא"י, ואפשר, שאלו הייתי אני עמך שם, הייתי ג"כ משנה דעתי בעקב השפעה זו. אבל בהיותי יושב בהרל ואין לי אלא מה שלבי מגיד לי רואה אני את הדבר באותן העינים עצמן שראיתו עד כה, וחושב אני גם עתה, כמו שחשבנו כלנו עד כה, שהתביעה ללמד בגוף הטכניקום מתימטיקא וידיעת הטבע בעברית—הוא מעין פרינציפיענרייטערייא²,

(1) ע"י למעלה ע' 55.

ששברה יצא בהפסדה. חוזר אני על מה שכבר כתבתי לך. אינני צריכים קודם כל לדעת את מלאכתם להלכה ולמעשה, ואע"פ שאינני מומחה לדבר זה, נראה לי, בכל זאת, שגם אדם פשוט כעל דעה יש לו רשות לחוות דעתו בשאלה פשוטה כזו. הכל יודעים, שלא יצויר אינני מומחה בלי ידיעה נכונה במתימטיקא ובפיזיקא, ושלא הצויר ידיעה נכונה בלי ספרים ובלי מורים מומחים. והספרים והמורים אינם בעברית. אתה טייד כשם "המורים המומחים" שבא"י, כי "מורים למתימטיקא, פיזיקא וכיטיא בעברית נוכל להכין על נקלה". כבודם של המורים המומחים בא"י במקומם מונה, אבל כמדומה לי שאין זו אלא מליצה גרידא. מה פירושה של "הכנה" זו? התאמרו לקחת אנשים סתם היודעים עברית ו"להכינם" באותם המדעים? או, להפך, לקחת מאנשי מדע הראויים להורות דברים אלו ו"להכינם" בעברית? האופן הראשון נראה לי זר ומוזר כל כך, עד שאיני רוצה כלל להסכים לזה. מהשבה כזו. והאופן השני הלא תלוי לא בנו, כי אם באותם המורים המומחים, שהם יסכימו תחלה ללכת אל ה"הדר" שלנו, בשביל להיות לאחר שנתים או שלש מורים בהיפה. והנה אתה יודע, כמה יגיעות יגענו עד כה למצוא קנדידים הגונים למדעי הטכניקא, ועדיין לא עלה בידנו למצואם, אע"פ שלא דרשנו מהם להורות בעברית. רק, פשוט, מפני שההוראה בהיפה אינה כלל דבר המושך את לבם של מומחים הגונים, היכולים למצוא להם עבודה נאותה גם באירופא. ואם יודעים אתם מומחים כאלה שיסכימו לכל התנאים לשם חבת הארץ, מדוע לא תקראו כשם, ונדע גם אנחנו? מראשית הענין הלא בקשנו שנינו אדם משלנו שיוכל לעמוד בראש הטכניקום. ומדוע לא מצאנוהו, אם יש מומחים בטכניקא בין אנשי שלנו? הלא כל אותן השנים שמענו תמיד רק שם אחד: חיים ווייצמן! אבל, לאסוגנו, אין הכיטיא תופשת לע"ע מקום בפרוגרמא של הטכניקום ולא יכלנו להשתמש בווייצמן. ואם יודעים אתם ווייצמן שני, שהוא מומחה לפיזיקא, למשל, באותה מדה שווייצמן הראשון מומחה לכיטיא — מדוע לא העמדתם אותו בתור קנדידט להנהגת הטכניקום ומדוע לא שמעתי אני את שמו? רק שם אחד שמעתי באמת, והוא הפרופיסור דיסויער. והנה ידעת כי גם האשכנזים, ושלוזינגר בתוכם, היו רוצים בו, אלא שהוא איש חולני ובלתי

מוכשר מפני זה לעבודה קשה במוסד חדש. האמנם לא תבין, כי בשתבוא לפני הקורטוריוס בהצעה זו, ישאלוך קודם כל באירוגיא מסותרת, או גם נלויה: מי ומי הם המורים המוטחים למכניקא, שהשכימו "להכין עצמם" להוראת הדיסציפלינא שלהם בעברית? והאמנם תאמין, שהקורטוריוס יקבל החלטה כזו על סמך מה שמורים מוטחים בא"י (מורים שאין ביניהם אף אחד שהוא מומחה באמת לענינים שילמדו בטכניקום) מבטיחים אותנו, שאפשר "להכין על נקלה"? — ואחר שאלת המורים (או אולי לפני ה?) באה שאלת הספרים. מאריה דאברהם! איך תעצמו עיניכם מראות, כמה מן העלכון יש בדבר ללשון העברית — עלבון שהתלמידים הצעירים יהיו מרגישים בו ככל יום ובכל שעה — כשיהיה המורה זקוק לספרים אשכנזים גם בשעת שעורו וגם אחרי כן, לתתם בידי תלמידיו, שישתלמו בידועותיהם. האם לא יהיה כל הדבר בעיני המורים והתלמידים יהדו מעין קומידיא? יושבים ומדברים שעה אחת בעברית, ותיכף אחר זה צריכים הם להסיר מעליהם את "המעיל של שבת" ולשוב ולקרוא לכל דבר בשמו האשכנזי, ככתוב בספרים שבידם? וכי אפשר באמת ללמוד "גזרה שוה" מן הגימנסיא ביפו, ששם מלמדים לנערים ראשית כל לימודי המדע בלי ספרים, והתלמידים מסתפקים במהברותיהם שכתבו מפני המורה? הלא פה אנו עסוקים כאנשים צעירים המשתלמים במקצוע מיוחד, שעתידי להיות להם לפרופסיא. והם הלא צריכים לדעת גם את הספרות של המקצוע ואינם יכולים לשאת עיניהם בכל פרט ופרט רק למוצא פי רבם.

בקצרה, יקרי, אינני מבין את הפצכם. ומה שאינני מבין אינני יכול להציע, או לתמוך בו בשיציעו אחרים. יכול הייתי להבין — ואפשר באמת שצריכים היינו לעורר שאלה זו בראשית הדבר — אלו קמו אנשים עבריים, בעת שהתחילו לדבר על יסוד הטכניקום, ומתאו על עצם הדבר, שרוצים להקים מוסד כזה במרם נבראה היכולת לעשותו עברי כלו. אפשר שלמטרת התחיה יותר טוב היה שיברא הטכניקום לאחר עשרים שנה. אינני דן עתה על שאלה זו, אבל מבין אני את רוחם של אלו, שהושכים כך. ואולם לאחר שנעשה הדבר, אי אפשר לדרוש במליצות סתמיות דברים המתנגדים אל דרישות המציאות.

ואולם אחר כל זה אינני חושב להתנגד לדרישתכם, אלא שלא אוכל „להלחם“ בעדה. לפי דעתי המוצא היחידי מן המבוכה הזאת הוא — להציע לפני הקורטוריום שימנה קומיטאי של מומחים, מהם מומחים למכניקא ומהם מומחים לעברית, והם ידונו על הדבר ויבואו לידי החלטה, איפה הוא הנבול פה בין האפשר והנמנע. ואם תבוא השאלה הזאת באמת לפני הקורטוריום, אז אהיה אני דעתי במוכן זה: ודאי רוצה היותי, שיהיה המכניקוס בלוי עברי, ואלו היה הדבר אפשר הייתי דורש זאת בחזקה. אבל בהיותי בלתי מומחה לדבר, איני יודע עד כמה ובאיזו מדה נובל לעשות זאת עתה, והנני מציע למסור פתרון השאלה למומחים.

הרביתי דברים על הנושא הזה, אעפ"י שהנני מקוה שעוד נדבר על זה גם פא"פ לפני האספה, כי חפצתי שהשוב ותתכונן בדבר מכל הצדדים עוד בהיותך בא"י ותשתדל להשתדל מהשפעת הסניכה ולכרר לעצמך את הדבר לא רק מצד האידיאל, כי אם גם מצד המציאות הנסבל... ושלום לך, ידידי היקר, ואל נא תתעצמו עלי שם, שאיני מקבל דעתכם בשאלה קשה זו. מה אעשה ואיני יכול לענות, אמן המופה, כל זמן שאין מוחי סובל את הדבר.

לחברי ועד „ההסתדרות העברית“, ברלין.

לונדון, 30 יוני 913 (כיה פיון הרע"ג).

קבלתי מכתבכם מן כ"א דנא וגם את הפנקסים וה„חוזרים“ אשר שלחתם לי. לא אבחר מכם, שתמחתי מאד על המשלוח הזה. טמה נפשך: אם יש אנורות של ההסתדרות בלונדון, הלא בודאי באו בדברים עמכם וידעתם מי הם העסקנים בעבודתן, וגם פנקסישקלים נמצאו בידם זה מכבר, ומדוע איפוא לא שלחתם גם את הפנקסים האלה אליהם? ואם אין זכר עוד להסתדרות בלונדון, עד שאינכם יודעים כלל אם יתרצה איזה אדם לקבל על עצמו קבוצה תרומות וצריכים אתם לפנות אלי, שאמצא אנשים כאלה — אם בן כל הטורח הזה למה? אם אין אנורות, הלא אין צורך ב„צירים“ מלונדון לה„ועדה“, והלא, התנועה העברית אין עיקרה תשלומי שקלים, והאמנם תחפצו להרכות בצירים כדי לברוא אילוזיא, כי

יש תנועה ויש אנודות במקום שאין כלום? אם כל הצירים יהיו באי כחן של אנודות כאלו שאתם רוצים לברוא בלונדון, "ערב שבת בין השמשות", — הרי תהיה זו הונאת הצבור העברי במדה שאין למעלה הימנה!

אעפ"כ, מאחר שכבר שלחתם את הפנקסים, הגני שולחם למר סימון (הוא עתה ראש חברת "דוברי עברית" במקום מכסימובסקי, שיצא לאמריקא), אולי ימצא הוא איזו אפשרות לעסוק בזה. אני מצדי אינני מזרזו לכך, מפני הטעם האמור: שהרי יודע אני, שאין שום זכר עוד פה להסתדרות, ומתחלתו של דבר לא היה אלא יציר מלאכותי, בלי כל רוח חיים, כי אין המקום מסוגל לכך. וע"כ אין רוחי נוחה כלל ממכירת שקלים עתה, למטרת משלוח צירים להועידה. חוששני שגם מר סימון, היודע את המצב, יחשוב כך. והגני מבקשו במכתבי אליו, שאם לא ימצא לאפשר לעסוק בזה, ישיב את הפנקסים ישר אליכם. כי אני עומד להשתחרר מעסקי ולצאת למנוחתי בעוד ימים אחדים, ולא אוכל לעשות מאומה, אפילו אם הייתי מסכים לעצם הדבר.

ואחר כל האמור, אין צורך עוד להרבות דברים על אדות בקשתכם למצוא איש שיקרא בהועידה "הרצאה על מצב התנועה העברית באנגליא". הרצאה זו תוכל לכלול רק ארבע מלים: "אין תנועה עברית באנגליא". ואולם אם תחפצו דוקא שתבוא "הרצאה" על דבר שאינו במציאות, תוכלו לפנות בעצמכם לדיר דייכס, או לד"ר זלקינד, או למר סימון הנזכר, — אולי יחפזו מי מהם לברוא יש מאין. אני איני יכול להיות סיסור לדבר כזה. — אך לפני ימים אחדים התאונן לפני מר סימון, שגם חברת "דוברי עברית" נמצאת במצב של קפאון, כמעט גסיסה, כי אין אנשים ואין אמצעים. גם בימים ה"טובים", כשהיה מכסימובסקי מקדיש לה כח ומרץ יתר על ערכה, היה מתקבץ כמעט תמיד "מנין" מצומצם לאספותיה והרצאותיה. זו היא התנועה העברית בלונדון!

למר ל. סימון, לונדון.

לונדון, 1 יולי 913.

קבלתי מברלין מאת ועד, ההסתדרות העברית "פנקסי השקלים והמכתבים החוזרים, המונחים בזה, בצירוף מכתב שבו מבקשים למסור את הפנקסים ל"חברים" שישתדלו לאסוף תרומות וכו' וכו'. במובן, נזכרו פתאום בזה, בסבת ה"ועידה" שתהיה בווינא, ורצונם להראות שם גם את "אנגליא", שיבואו "צירים" מכמה "אגודות" ויספרו את כל הגדולות שעשתה ההסתדרות באנגליא, כנהוג. אינני צריך לאמור לך, שאין דעתי נוחה מזה. אבל איך שהוא, הלא ידעת כי בעוד ימים אחדים אני יוצא מפה, ואין לי פנאי לבוא עמכם במ"מ. לא נשאר לי איפוא כי אם לפנות אליך. הלא אתה, בתור ראש "דוברי עברית", קרוב אל ה"חלל" הזה יותר מאחרים. וע"כ הנני שולח לך את הפנקסים והמכתבים החוזרים, ועשה בהם כמוב בעיניך. אם חפץ אתה לעשות בקשתם ולהשתדל במסירת שקלים ומיטלות "צירים" וכו'—עשה כן, ואם לאו—השיבה נא להם את הפנקסים לברלין. סלח נא שהנני ממריחך בזה. דרך אחרת אין לפני. חשבתי אמנם תחלה להשיב להם הכל תיכף לברלין. אבל אח"כ נחמתי: אולי תמצא אתה שראוי לעסוק בזה, ואין לי רשות למנוע ממך "מצוה" זו.

למר א. דרויאנוב, ברלין.

ווילדברג, 11 יולי 913.

קבלתי אנרונתך הגלויות לפני צאתי מלונדון, בעת שהייתי טרוד בהכנות הדרך. לפה באתי שלשום ישר מלונדון ולא עברתי דרך ברלין. כי ד"ר כהן כתב לי ששיבת הועה"פ נדחתה גם היא עד לסוף אוגוסט, ובכן לא היה לי מה לעשות עתה בברלין. . . .

ע"ד "העולם" כבר קראתי בכה"ע, שמתעתדים להעבירו לירושלים ולשנותו שם לעתון יומי. בעת אחרת הייתי חושב ידיעה כזו לבדותא עתונית רגילה. אבל עכשו, ששוקרים כל כך על "תקנתה של ירושלים", אפשר שגם "תקנה" זו עולה על לב המנהיגים.

יותר אין לי מה לכתוב לך מקר־זוית זו שבשוורצולד, שאין לה בעולם כלום וולתי כית־המרחץ ושאלת הגשמים המרוכים, המקלקלים את ה"קור".

לטר ד. וויסוצקי, קיסינגן.

(חיגוס מרוסית).

וויילרבר, 25 יולי 913.

..... על עניני הטכניקום קשה לי לכתוב עתה. אין זה נושא לטפל בו כ"קורארט": כל כך הכל מסובך ומעציב. עם היותם אישכנזים, הם מנהלים את הענין באופן גרוע הרבה משהיו מנהלים אותו רוסים. הנה שב סינקלשטיין¹, את הדויה שלו הפרטי לא שלחו לי. אך מתוך הידיעה הקצרה של ד"ר כהן אפשר להוציא תולדה, שדו"ח זה כוסיף עוד ערבוביא, בהיותו סותר בהרבה דברים להנחות הקורמות, – ואין לדבר סוף.

ובנוגע לשאלת הלשונות, הנה גם אני אחזתי עד כה בטקטיקא שאתה מציע עתה, בהשתדלי לדהות עד כמה שאפשר את השאלה הקשה הזאת, כדי שלא לעורר מחלוקת לפני זמנה. אבל עתה ירא אני, שבהכרח נצטרך לעסוק בזה. ראשונה, הלא חושבים לפתוח את ה"מיטטעלשולע" באביב הבא, וצריך לדאוג בעוד מועד למני מורים, ואיכות המורים העתידים הלא תלויה בכך, באיזו לשון עתידים הם ללמד. ושנית, דעת הקהל כבר מראה סמני רגשנות, והעתונים העברים כבר מפרסמים מאמרים ו"מחאות" על זה, שאנו מתעתדים לעשות את הטכניקום כלי־שרת להשפעת האשכנזים בארצות המזרח ולהפצת הגרמניזמוס שם וכו'. צריך על כן לבוא לידי איזו החלטה, כדי להרגיע דעת הקהל העברית. אינני מסופק, שאלו היו כל חברי הקורטוריום באים לישיבה, היו רובם מחלישים לטובת הלשון העברית, ולו רק מתוך כך, שרובם אינם אישכנזים, והם באמת אינם רוצים לשמש אמצעי לטובת האינטרסים המדיניים של האשכנזים. אך הלא בפועל כמעט אין איש בא לישיבות מלבד האשכנזים, והם יכולים איפוא לפתור את השאלות מתוך השקפתם הסטרוטית. מארץ יישראל

¹ מי שהיה עתיד להיות מנהל הטכניקום. הוא היה זמן מה באיי ושב לברלין.

כבר מתקבלות ידיעות, שבבתי הספר של "עזרה" בירושלים מרהיבים בישנה
זו למוד האשכנזיות על חשבון העברית, ככונה להכין תלמידים בשביל
הטכניקום, אישר יהיה "אשכנזי" וכו'. וכמוכן, מוחים... במלה אחת
השאלה הזו ודאי תעורר התנגשויות קשות. נחכה ונראה....

למר א. קפלן, וורשא.

וויילרד, 25 יולי 1913.

מכתבך האחרון קבלתי בלונדון זמן מועט לפני צאתי משם, ומרוב
סרדוּתִי לפני עובי את בתי ועסקי לשני חדשים לא יכלתי לענותך משם.
תודה לך על מרחתך לשלוח לי את הגליונות שבא בהם מאמרו
של צייטליץ. "אמיריקא" לא גלה, וכנונע אלי חזר על הטענות הישנות,
אישר כבר הישבתי עליהן מאה פעמים ואחת. במה קשה להוציא מלכס
של בני אדם טעות שנשתרשה פעם אחת! אם קראת ולא יבחת את
מאמרי, מלים ומושיגים, הלא תדע, כי רשאי הייתי לחשוב, שאחר דברים
מפורשים כאלו לא יעיוז עוד לשבש את השקפותי על ענין זה. ובכל זאת...
וע'ד ב. א. יא, אל תצטער. כך יפה לו. ואלו הייתי באמת בספרותנו
אילן ישרשיו מועטים כל כך, עד ש"רוח מצויה" כזו יכולה לעקרו, —
גם אז לא היה כדאי לשים לו לב: אילנות כאלה אינם נצולים ע"י
שמירה, וסופם לפול מאליהם, גם אם לא תנע בהם יד. אנכי אורחא:
באלו הימים חפשתי איזה דבר בארכיב שלי, ובאו לידי בין שאר דברים
גם איזו מכתבים ישנים מאת כ. א. אלי. לא יכלתי להתאפק משחוק
בקראי אותם ואמרתי בלבי: רוצה הייתי להסתכל בפני אדם זה, אלו היו
המכתבים האלה נקראים באותו מעמד, בשקרא הוא את "הרצאותי"...
נעים היה לי לשמוע, כי החלק הרביעי מעפ'ד יש דורשים לו כמדה
הנונה לפי ערך. ודבר זה מזכירני את החלטתנו בדבר הדפסת שני החלקים
הראשונים. הלא כה החלטנו, שאחרי שיצא החלק הרביעי ויקבר במדה

י) סופר ירוץ שיצא אז בגדי באופן גם, מתחלה בהרצאה שבעים וארבע בדפוס.
עיי' להלן מכתבי לקסלן מן 16 אוגוסט.

ידועה, נגש להדפסת החלקים הראשונים. ועוד הפעם אני חוזר על מה שכתבתי לך כבר פעמים אחדות: אם יש בלכך אפילו חשש כל שהוא, שמא יפסיד, אחיאסף' בהוצאת החלקים ההם, וע"כ הנך דוחה את הדבר טומן לזמן, זה יותר משנתיים, — אינך צריך להעלים ממני את מחשבתך. הלילה לי להעמים על, אחיאסף' את, משאי' זה. יכול אני עתה לשאתו לכדי, וכבר החלטתי להדפיס את הספרים בכל אופן בחורף הבא, אם ע"י אחיאסף' או בדרך אחרת. הנני כותב לך בזה על השאלה הזאת בפעם האחרונה. ואם עד אחר החגים לא אקבל ממך מכתב, שכבר סדרת את הדבר עם אימצקובסקי ועלי אך לשלוח לו את האכסמפלר המונה ומתוקן לרפוס — אז אהשוב את שתיקחך בהודאה, שבאמת אינך חושב זה לעסק טוב ומוחל אתה על זכות הדפסה זו, שבקשת ממני לפני שלש שנים. ועל יסוד זה אגש או להוצאה זו בעצמי (או ע"י אחרים), מבל לך לשאול עוד את פיך. כי מסקומות שונים פונים אלי בשאלות, איפה יש להשיג את החלקים האלה, ואלו שיודעים שכבר בלו מן השוק שואלים: מתי יצאו מחדש. ואני לא לכך נתכונתי, בהוציא את מאמרי, שיגיעו למדרגת, יקרי המציאות', שמבקשים אותם כמטמונים. רוצה אני שיקראו דברי וישפיעו על הלכבות. . . .

למר י. אייזנשטרט, יפו.

זורן, 8 אוגוסט 913 (ה' אב תרע"ג).

בדקתי היום בספריה העתק שלי ורואה אני, שמכתבי האחרון אליך נרשם עליו יום א' אייר 1 ובכן עברו זה יותר משלשה חדשים מאז כתבתי לך — ואני לא הרגשתי כי גדל ההפסק כל כך. עפים להם החיים במהירות יתרה, ואנו שקועים בעוניי יום יום ואין אנו משגיחים בהם, בחיים העוברים, כאלו אין קץ להם. . . ולנו.

סלח נא, יקרי, על השתפכות הנפש הזו, שבודאי לא פללת לשמעה מפני. אפשר, יפי הטבע ושקט החיים פה ששבו עלי מעט מרות השירה'. אך אל חניד לאיש, שמא תקלקל את ה"ביאוגרפיה" שלי לעתיד לבוא,

שכודאי יהיה כתוב בה, כי הייתי עבד השכל, בלי כל לחלוחית של רגש, איש יבש בחרס, וכו' וכו'. — אבל נשוב נא אל ה"פרוצא"....

מסכים אני בכל לבי להספד הטוב, שנרתק במכתבינו זה לזה מן ה"פולימיקא". אלא ישאתה בכל זאת לא יכלת לכבוש את יצרך ונתת במכתביך, הערות אחרות, שעדיין ריחה של פולימיקא נודף מהן. ובכן אחיה אני הגומר את המצוה שהתחלת בה ולא אתן שום הערה על הערותיך, שיהיה מכתבי נקי מפולימיקא לגמרי.

מה שכתבת לי ע"ד האפ"ק בודאי לא השביעני עונג מדובה. כדבריך גם אני אניד: אף אם רק החלק העשירי אמת—די בזה להדאיב את הנפש עד היסוד. אבל מה כחי בדברים כאלה? אם יש בא"י אנשים היודעים הכל לא אך מפי השמועה, כי אם ידיעה ודאית, ע"פ עיבודת ומספרים שאין להבחישה, הלא יכולים הם למסור טימורנדים מפורט להקונגרס. ואחשוב שעוד ימצאו בין המנהיגים אנשים המסורים לעניני הישוב במדה מספקת, בשביל לשים לב לממורנדים בזה ולהשתדל בתקנת המוסד.

אנב אירחא. אתה אומר, שעוד אחד מבני א"י אמר לך שיכתוב לי על ענין זה. אבל עד כה לא כתב לי על זה איש זולתך.

השתוממתי לקרוא במכתבך האחרון, כי משרנוכין (ספוג), מתאמץ לדמו, כי הוא נשען גם עליי. קראתי כל פרקיו בתשומת לב ולא מצאתי רמז כזה, זולת מה שהוא מביא דברים ממאמרי "נשיון שלא הצליח". והלא רשות לכל אדם להשתמש בדברים נדפסים, כפי שהוא מבין אותם. בכלל עלי לשוב ולאמור לך מה שכבר כתבתי לך פעם אחת: דבר ב"ט כבר חרל להיות ענין פרטי של החברים והיה לקנין הצבור, שהכל רשאים למשמש בו ולהניד את מבינותם. ואין כל סבה להתמרמר על מבינות כזו, ואם לפי דעתך אינה אלא חסרון ידיעה ומעט, כתוב והדפס מה שלבך חפץ. הפקרי הוא הדבר עכשו, וכל אחד מאתנו — ושלא מאתנו — יכול לחוות דעת באין מפריע....

למר מ. אוסישקין, אודיסא.

וורן, 9 אוגוסט 913 (י' אב תרע"ג).

אך היום הגיע לידי מכתבך ששלחת לוויילדבר (יצאתי משם עוד ביום ב' שעבר), והנני ממחר להשיבך, כדי שיספיק לך הזמן להתכונן בדבר ולהתישב גם עם „בעלי המחאה" בדרך פרטית, אם תמצא זאת לנהוג. טוב עשית כי עצרת בעד המוחים ודחיתם את הצערי לע"ע. בזה הצלת את הועד מהיות לשחוק בעיני הבריות. כי, ראשונה, לא ידעתם, כנראה, נגד מי אפשר למחות בענין זה. הילפספערין, אינו מנהל עניני הטכניקום בדרך רשמית, ואלו מחיתם נגדו, היה רשאי לאמור לכם: לאו בעל דברים וידי את. כי המוסד של הטכניקום עומד ברשות עצמו בשם „יודישעס אינסטיטוט פיר טעכנישע ערציעהינג אין פאלאסטיא" ומתנהל ע"י קורטוריום מיוחד עם, ועד הפועלי הנבחר מתוכו. ואם עתה רוב חברי הועד הפועל וגם ראש הקורטוריום ומנהיגו בפועל הם הם ראשי הילפספערין, הרי זה אינו נותן עוד דשות לשום אדם—ובפרט למוסד חשוב כהועד האודיסאי—לפנות אל הילפספערין. עצמו במחאה על דבר שאין הוא, בתור מוסד, אחראי לו.

ושנית—וזהו העיקר—אין עדיין נגד מה למחות. כי שום, ההלטה עוד לא נתקבלה, והשאלה גופה עוד לא נתעוררה בישיבות הקודמות של הקורטוריום, ועל מה איפוא תשען מחאתכם? על שמועה פזרחת באויר? על סמך זה יכולים לצאת במהאות אנשים פרטיים או נערי הגיטנסיא, אך לא מוסד כהועד.

כללו של דבר, למחאה אין מקום עתה בכל אופן. אבל, אם רוצה הועד לנסות דבר אל מנהיגי ה„אינסטיטוט", יכול הוא לעשות כן בתמונה „מיטורנדום" על שם הקורטוריום. בתור אחר מראשי המוסדים העובדים כאי ודאי רשאי הועד לגלות דעתו בשאלה חמורה זו. והנני חושב, שמנהיגי הענין לא יחשבו זאת לדבר היוצא מגדר הנימוס. ואם המיטורנדום עצמו יהיה כתוב בנימוס ובטעם ויכלול הצעות מסוימות, שאפשר להגשימן במעשה, ולא רק מליצות סתמיות ו„פרינציפס" כלליים—מסעט ברור בעיני, שיעשה רושם ויועיל הרבה להוציאנו מן המצב הסבך.

ישיבת הקורטוריום תהיה ביום ג' 9 ספטמבר למנין החדש, ובישיבה זו קרוב לודאי שתתקבל באטת, ההלטה בשאלת הלשון, שבה תלויה שאלת המורים העומדת עתה על הפרק. ובכן, אם תחפצו לעשות זאת, יש לכם זמן מספיק לכך. . . . עתה הנני מסופק מאד אם אוכל ללכת לווינא. כי הישיבה הנ"ל תהיה קשה מאד, ועלי להכין עצמי לפני היום הנוער לה. ועיכ אחשוב לי לחובה לבוא לברלין ימים אחדים לפני הישיבה, וחזמן קצר מאד, וגם עצמי לא יסכימו לעבודה מרובה כל כך: ווינא וברלין בזו אחר זו בלי הפסק.

הנה גליתי לך את דעתי, ואתם עשו כטוב בעיניכם. אך זכרו נא, כי לא בסופה וסערה, כי אם בלשון חכמים, בנהת ובנימוס, תוכלו להביא באמת תועלת לגוף הענין. אינני מסופק, שמי שחביא את הנערים ביפו לפרסם את מחאתם (אגב אורחא, אני לא קבלתיה, אע"פ שהם כותבים ששלחו גם לי) גרם לסכסך את הענין עוד יותר, וכודאי עתידים אנו לשמוע בברלין, כי כל זה הוא, אינטריגא' של קומץ קטן ממורי הגימנסיא וחכריהם. . .

למר ש. לווינ, ווילדונגען.

וירן. 15 אוגוסט 913.

תודה לך על מכתכך, אשר הסב לי עונג רב, בשמעני כי הושב מצבך בכלל ובי המחלה העיקרית כבר עברה. ובכן, אחי, חזק ואמץ, כי עבודה לא תחסר לך בימים הקרובים.

הישיבה, כמו שידעת כבר, נקבעה ליום 9 ספטמבר. כמובן, נעשה זה בהסכמת. יותר לא יכלתי לאחר אף יום אחד. אבל לדאבון לבי, יגרום דבר זה שלא אוכל ללכת לווינא. כי אחר ההתבוננות באתי לידי הברה, שצריך אני לבוא לברלין לא ערב הישיבה, כי אם לפחות 5—6 ימים קודם לה, כדי שאוכל, ראשונה, לעבור על הדוקומנטים המתחסיים לכל השאלות העומדות על הפרק (אם קבלת את ההזמנה לישיבה זו, הלא ראית, כי ה"טאגעסארדנונג" כוללת גם מגוי מורים וקביעת הפרוגרמא). ושנית—זה אולי עוד יותר חשוב—כדי שיהיה לי זמן מספיק

ל"שיחות פרטיות עם האשכנזים. הלא ידעת כי השיחות האלה אפשר שיהיה ערכן מרובה מגוף הישיבה.

שלשום הייתי בגויהיים (אשתי עתה שם) וראיתי את הדיר שכטר. אחר שיחה ארוכה עלתה בידי להביאהו לידי הכרה, שהוא מחויב להשתתף בישיבה זו, כדי שיראו בברלין, ש"אמריקאי עדיין זוכרת את הטכניקום ומתענינת בפרטי השאלות. הוא יהיה גם בווינא לימי הקונגרס הראשונים. כיום ו' 5 ספטמבר יצא מווינא לכרסלא, וביום א' כערב יבוא לברלין. צריך שתבינו – אתה ואחרים – את לבו לקראת הישיבה הזאת, כי הוא נוטה לנתר על העברית אולי יותר מכפי הצורך האמיתי. בכל זאת אני חושב את השתתפותו לדבר נחוץ ומועיל מכמה צדדים. בודאי גם אתה מבין זאת ואינני צריך לבאר לך את הדבר בטעמיו.

אלו באמת היה דיר נתן מציע להניח פתרון שאלת הלשון למורים עצמם, הייתי חושב זאת לפתרון היותר צודק וטוב. והנני מתפלל, איך תוכל להעלות על דעתך, שאחר החלטה כזו יוכלו למנות מורים שאינם יודעים עברית. הלא זה יהיה אבסורד שאין למעלה הימנו ושלא יקשה לנו למנעם ממנו: אם השאלה, עברית או אשכנזית, מסורה למורים עצמם, הלא בהכרח שירעו שתי הלשונות כדי שיפתרו את השאלה לפי ראות עיניהם, ואם לא ידעו עברית, מה יוכלו לאמור בעצם השאלה? להם הלא אין כאן שאלה כלל, אחר כי רק באשכנזית יוכלו ללמד. לא, אחי, אינני חושב שהאשכנזים יחשבו אותנו למפשיים במדה כזו, שאפשר יהיה להם לרמות אותנו בערמה פשוטה וגסה כל כך....

למר א. קפלן, וורשא.

ז'דן, 16 אוגוסט 913.

... קבלתי גם את ה"נתיבות"¹, שהואלת בטובך לשלוח לי, וכבר קראתי אתמול את ה"מאמרי. והאמינה לי, יקירי, כי לא נדרה שנתי

¹ שם מאסף שיצא אז ובו מאמר גדול נגד ביים ונגדי. ועיי' למעלה סכתבי

לקפלן מן 25 יולי.

בלילה אסילו שעה אחת. ועליך הנני מתפלל, כי פרי ספרותי כזה יכול להרגיך כל כך. באמת אומר לך, כי חכתי למצוא הרבה יותר ממה שיש בו. אדם שבמותו, כשהשנאה והכעס הכבוסים בלבו זה הרבה שנים (כידוע לך) התפרצו סוף סוף החוצה, צריך היה לדבר בסגנון עוד יותר גם... והוא, כנראה, עצר ברוחו והשתדל להיות, בעל נימוסי... ומה אתה חפץ עוד? אנכי אורחא, הקראת את ה"בקרתי ב, העולם" גליון 28? הנך רואה, כי לא נזנת אל האמת במה שכתבת לי באחד ממכתביך, שבכלל אין בזה"ע שלנו בקורת ספרים. ספרים ומאמרים, חשובים, הראויים לבקורת, תיכף נמצאים להם מבקרים המפרימים את עינם הגדול, אלא שלא כל הספרים ראויים לכך...

את תשובתך לכ"ץ קראתי. טוב עשית כי הישיבות ופרסמת את הפרטים שפרסמת. וגם שמה אני כי תשתתף ב"הועידה" בווינא, ותוכל לברר את המצב יש, אעפ"י שמסופק אני מאד אם באמת ימצאו אנשים אשר יאבו ויזכרו לישאת טרחו של "אחיאסף" לעתיד. בכל אופן, גם אתה מסכים, שאי-אפשר עוד לרהות את האספה הכללית—והיא תחליט דבר. באמת כבר הגיעה העת להחליט החלטה ביורה.

בנוגע להוצאה החדשה של שני החלקים הראשונים, שאלתך שעוררת, בדבר החלק השלישי, באמת ראויה לשימת לב. אבל עוד ישאלה אחרת נתעוררה בלבי עתה. מאחר שבחורף הזה תהיה אספה כללית של "אחיאסף", ואולי תהיה תוצאת האספה (אם ה"ועידה" תביא לירי תוצאות ממשיות) לבטל את "אחיאסף" ולמסור הכל לה"תהיה" או לאיזה מוסד אחר—באופן הזה לא הייתי רוצה שימצא ספרי בין האיגונומרי הנמסר. האנסמפלרים הנמצאים, כמובן, הם קנין "אחיאסף" וחלק מן האיגונומרי. אבל בשעת מסירת האיגונומרי הלא בודאי ישלמו חובות "אחיאסף" וכזה גם מה שהוא חב לי (איני יודע כמה). ואז בודאי ימלאו את בקשתי למסור לי את האנסמפלרים מספרי על חשבון חובי, או (אם ימצאו שישוים הספרים יותר) על סגת שאשלם את היתרון. איך שהוא, במצב כזה אינני רוצה להסתבך בהוצאה החדשה עד שתתברר שאלת "אחיאסף". ובכן הנני רוחה את הדבר עוד לירחים אחרים, עד אשר האספה הכללית. ואם ישאר

אחיאסף' בחיים והמנהיגים החדשים יהיו אנשים שאמצא לאפשר לבוא עמם במו"מ, אז נחליט איך לסדר את ההוצאה של כל החלקים, כדי שיהיה הספר נסכר בשלימות ולא חלקים חלקים.

לראבון לבי לא אוכל ללכת לווינא. כי ביום 9 ספטמבר תהיה בברלין הישיבה הנכבדה ביותר ע"ד עניני הסכניקום, וחושב אני לי לחובה לבוא לברלין בתחלת ספטמבר, כדי להכין עצמי ישם לישיבה זו, ואולי יצלה לי גם לישר ההדורים בשיחות פרטיות עוד לפני האספה. — פה אשב עד סוף אוגוסט או 1 ספטמבר ומפה אלך ישד לברלין 1)....

לד"ר י. לנדסמן, אודיסא.

(תרגום מרוסית).

וורן, 18 אוגוסט 913.

..... לחנם אתה הושב, שאכד לי כל ענין ביחס לעסקינו לשעבר. בשומת לב מיוחדת אני מתיחס ליריעות כה'ע על כל הנוגע לחיי עמנו ברוסיא בכלל ובאודיסא בפרט. ולעתים קרובות זוכר אני ימים עברו ומלחמותינו אז. ויש שיתכוין הלב מכאב בראותי כמה מעטנו לעמוד לפני, למרות כל הכחות והאנרגיא שבזבזנו על זה.

איני יכול לאמור, שמתגעגע אני הרבה על רוסיא. שש שנים של חיים בסביבה של קולמורא גבוהה אינן עוברות בלי תוצאות. איני הושב שיכול הייתי עתה להתרגל שוב לתנאי החיים ברוסיא. ובכל זאת הייתי מבקר כחפץ לב את אודיסא ועוד ערים אחרות ברוסיא, שיש לי ישם ידידים יקרים הרבה כל כך וזכרונות נעימים מן העבר. אבל, לצערי, איני רואה לעיע אפשרות להוציא לפעולה את חפצי זה.

למר ה. זלמזפולסקי, פסלוי.

וורן, י"ז מניא תרע"ג.

קבלתי אגרתך מן י"ד דנא. הרעיון לצרף לועד הלשון בלשני חיל לא חדש הוא. עוד לפני שנתים, בהיותי בא"י, טיילנו בזה ארוכות וקצרות

1) אח"כ נשתנו הדברים. הישיבה בברלין נדחתה לאוקספורד, ובכך הייתי חפשי ללכת לווינא לקונגרס הציוני — והלכתי.

עם אנשי הועד. אבל אז ידענו שאין שיחתנו אלא להלכה, ולמעשה אי אפשר לגשת, מחוסר אמצעים. כי לזה דרושים מזכירים בשכר, שיבואו במו"מ עם החברים שבחול, ועוד הוצאות שונות. ואולם אם ה"קדם" מקבל עליו להמציא את הכסף הדרוש, ודאי הרעיון מצד עצמו נכון מאד ויביא תועלת מרובה. כך דעתי, אבל זכורני שלא כל חברי הועד הסכימו אז לכך, והיה ביניהם מי שאמר, כי רבוי החכרים ופזורים בארצות יבלבלו את העבודה. צריך איפוא לבוא בדברים עם ירושלים ולסדר את הדבר באופן רצוי לכל....

למר א. לוברסקי, ניוורק.

לונדון, 18 ספטמבר 913 (פ"ז אלול תרע"ג).

..... ועל שאר דברים מה אכתוב לך? הלא ראית בינתיים את הד"ר שכטר, אשר, אקוה, כבר שב בשלום לביתו, והוא בודאי ספר לך הכל, גם ע"ד הפכניקום וגם ע"ד הקונגרס. הרבה דגעים נעימים היו לי בווינא. מצד אחר—ראיתי כמעט כל חברינו מרוסיא ומא"י, ומצד אחר—למה אכתוב ממך?—נעים היה לי לראות את הציוניות נוסה יותר ויותר לדרך הרצויה בעיני. כמובן נוהרים ה"מנהיגים" בכל יכלתם שלא יחשדו אותם הלילה ב"רוחניות" ולא יוציאו עליהם שם רע שהם כרוכים אחר "אחד העם" (זהו החירוף היותר נורא, ש"המדיניים" תרפו את מתנגדיהם מעל במת הקונגרס!). אבל מה בכך? ילכו נא בדרך הנאותה וישתדלו, לטהר את הדבר בק"ן טעמים "מדיניים"—ואני אסתכל בהם מרחוק ולא יזעף לבי עליהם, שאין בהם העוז המוסרי לקרוא את הילד בשמו.....

למר ב. לדיזנסקי, אודיסא.

לונדון, 22 ספטמבר 913.

..... אתה שואל, איזה רושם עשה עלי הקונגרס, שאלה שקשה מאד להשיב עליה בדברים מעטים. נעים היה לי, קודם כל, לראות המון ידידים קרובים מכל הארצות, מהם שלא ראיתם זה זמן רב ומי יודע מתי אראה אותם עוד הפעם. טובת הנאה זו שבאה לי ע"י הקונגרס

הבינה את לבבי להתייחס אל הקונגרס בכלל בחבה—אולי—יתרה. אבל גם מצד עצמו נתן לי הקונגרס הרבה רגעים נעימים. ראיתי ונזכחתי, שסוף סוף לא לשוא עבדתי ונלחמתי כל אותן השנים. המישגים והדעות שנלחמתי עליהם נקלטו כלכבות שלא מדעת, ואין לך חזיון יותר נעים מזה, כשאתה יושב ושומע את הוכחים, שהמדיניות, המחפזים את מחנדיהם ב,אחדהעם'סמוס", והללו—שהם עתה הרוב הגדול—משתדלים להסיר מעליהם את החרפה הזאת בפלפולים שונים, שאינם עומדים כאמת בפני הבקרת. ואתה שומע ואומר בלבך: יפלפלו כמות נפשם, לו רק ילכו בדרך הרצויה. לא השם הוא העיקר... .

היום קבלתי מלגרמא מעציבה מאד: אייזנשטרס חלה מחלה מסוכנת (איני יודע מה טיבה) וצריך להובילו לבירוט.

לד"ר פ. נתן, ברלין.

(תרגום מאשכנזית)

לונדון, 28 ספטמבר 1913.

מכתבו הנכבד מן 22 רגא קראתי בשימת לב מיוחדת ומודה אני לו מאד על דברו בהתגלות לב, כחיותי חושב, שזו הדרך היותר נכונה בשביל לבוא לידי הסכמה. לצערי אין לי עתה היכולת להשיב על מכתבו בפרטות ובארוכה, כחפצי, אבל מקוה אני שההערות הבאות בזה יספיקו לברר לו את השקפתי. את השאר אני לשיחה שבע"פ, אשר אקוה שתמצא מקום כינינו עוד קודם הישיבה הרשמית.

א) קודם כל עלי להזכיר, ששאלת שפת הלמודים גביה"ס הבינוני קדמה הרבה למכתבו של ד"ר לוין¹. אני בעצמי עוררתי את השאלה הזאת פעם אחר פעם במשך השנים האחרונות, והגדתי פעמים רבות לכבודו וגם לד"ר כהן את הכרתי הפנימית, שהטמרה היהודית של מוסדנו אי אפשר לה יתושג, אם ילמדו את הלמודים הכלליים מאשכנזית. לפי שעי"ז כאלו אנו מודים בשתיקה, שמקומה של העברית היא רק, בבית

¹ במכתבו העמיד ד"ר נתן שאלת הלשון כשאלה חדשה שרק עתה נחצורה ע"י מכתב שקבל הקורטוריום מאת ד"ר לוין. וע"י למעלה מכתבי לד"ר לוין מן 27 מאי.

הכנסת, והקשר בין היהדות והחיים יתרוסף מאד בעיני התלמידים. שיחתנו האחרונה, כנוגע לדבר זה, מצאה מקום באוקטובר שנה שעברה, כשהציעו לפני, בהיותי בברלין, הצעה של פרוגרמא כישביל ביה"ס הבינוני, אשר לפיה הרכה למורים צריכים יהיו ללמד בלשון אשכנז. כבודו נתן אז רק מעט אחד לדבר: שהזמן המוקדש ללמודה של הלשון האשכנזית עצמה אינו מספיק לתת לתלמידים ידיעה הגונה בישפה זו וישלל כן צריך ללמד למידים אחרים באשכנזית, שהיו כעין מלואים הכרחיים ללמוד השפה עצמה. על זה עניתי לו, כי יותר הרבה נוח לי שיוסיפו עוד שתי ישעות ללמוד השפה האשכנזית, רק שלא להשתמש בו בחר שפת הלמוד בלמודים הכלליים, לפי שעיני ירד ערכה של העברית. השאלה נשארה אז תלויה ועומדת, כי היה לנו זמן די והותר לשוב אליה. ואולם עתה מוכרחים אנו סוף סוף לבוא לירי החלטה. ואני עודי מהזיק בדעת, יששפת הלמוד ביה"ס הבינוני צריכה להיות כמעט רק עברית. אמרתי, כמעט, מפני שאז בברלין הסכמתי וגם עתה אני מסכים, כי באיזה אופן שהוא (את הפרטים אני מניח לפרדגונים) צריכים התלמידים להכיר את המרמיונולוגיא האשכנזית במתימטיקא ופיסיקא, כדי שיוכלו אח"כ בעצם המכניקום להבין בנקל את הישועורים בלשון אשכנז.

(ב) בנוגע לשפת הלמוד בטכניקום עצמו, הנה השאלה הזאת באמת נתעוררה רק בזמן האחרון. לפני זה האמנתי תמיד, שכבשים מיוחד לסכניקא מלמדים את המתימטיקא והפיסיקא—בתור יסוד להלמודים השכניים—במדה גדולה הרבה יותר מכבתי ספר רגילים. ובהסכם עם זה חשבתי לדבר שאי אפשר שילמדו בטכניקום בעברית אפילו את הלמודים הכלליים האלה. אבל עתה שומע אני מצדדים שונים, כי בפרוגרמא של הטכניקום (כמו בכלל בבתי ספר כאלה) יתנו ללמודים האלה מקום לא גדול כלל ואינם נבדלים הרבה מן הקורס האלמנטרי הרגיל בבתי ספר ריאליים טובים. ואם הדבר כך, אינני רואה באמת, מפני מה לא יעשו את הנסיון ללמד גם בטכניקום עצמו מתימטיקא ופיסיקא בעברית, נסיון, שלפי דברי המומחים, הצליח בבתי הספר הבינוניים שבא"י. הלא צריך להודות, אדוני הנכבד, שבשנים האחרונות נשתנה הרבה: מצד אחד, העתונים היותר חשובים כאנגליא וצרפת רמזו לנו באופן ברור ומפורש,

שכל עבודתנו בא"י חשודה באותן הארצות, כאלו כל מגמתה לחזק את הפוליטיקא האשכנזית במזרח. מוסד שנוסד ע"י יהודים — ולא רק יהודים אישכנזים, — שרק השפה האשכנזית שולטת בו, יעזור בלי ספק לחזק הרכה את החצר הזה ולהגדיל את השנאה של האנגלים והצרפתים לעבודתנו בא"י עד לסדרגה מסוכנת. צריך על כן להכניס „קורקטיב" ידוע, אשר יראה להעולם ההיצוני, שאנחנו באמת שואפים רק לעשות את המוסד שלנו יותר ויותר עברי ולשההרו ככה מכל סנדרנציא להפיץ כמזרח את הקולטורא האשכנזית. וזה נוכל להשיג רק על ידי כך, שמראשית הדבר ילמדו במכניקים עצמו למודים בלשון עברית. ומצר אחר, הנה בשנים האחרונות נשתנה הרבה בעמנו גם מבפנים. ההתעלות הנפלאה של לשון עברית בארץ ישראל עוררה בכל העולם היהודי התלהבות גדולה מאד, ביחס להעברית בתור שפה חיה, שלא היתה עוד כמות בתולדות עמנו. בארץ ישראל עצמה קם דור חדש (ולזה עזרו לא מעט גם בתי הספר של „עזרה"), אשר יחשוב את העברית באמת לשפת אמו ואשר יחשוב זה לחלול כבודו היהודי, אם תתה העברית מפני איזו שפה אחרת בלי כל סבה מכריחה. אני מאמין, שצריכים אנו להתחשב עם כל זה. באיזו מדה? זאת לא אוכל לדעת, אחר כי אין לי דעה קבועה, עד כמה תוכל העברית כבר עתה לשמש שפת-למוד בגוף הטכניקום. על זה יחליטו מורים היודעים עברית ורוצים להשתמש בה במקצועות המיוחדים להם. אבל בשביל שתהיה החלטה כזו אפשרית, צריך הקורסורים לקבל החלטה למנות רק מורים כאלו אשר, מלבד המקצוע שלהם (ביחוד הלמורים הכלליים), כמו מתימטיקא וכו', יודעים הם גם עברית, ולמורים האלה צריך לתת חופש, בנוגע לשפת הלמוד, כחתנו להם רק את ההוראה הכללית, שער כמה שהם עצמם חושבים לאפשר, העברית צריכה להיות שפת הלמוד. כמובן, נוכל להגביל עתה את האפשרות הזאת רק ביחס לזמן הקרוב. כי מה שאי אפשר עוד היום יכול להיות אפשר למחר.

ג) ועתה הגני שב למכתבו הנכבד. כאמור, אין לי עתה, לצערי, הזמן הפנוי הדרוש בשביל להשיב בפרטות על כל טענותיו. אבל בכל זאת אחפוץ לנגוע באיזו מהן בדרך קצרה:

מורה אני שהעיקר הוא — מטרות הלמודי, אבל איני יכול להבין, איך אפשר להשיג מטרות הלמוד מבלי להשתמש באמצעים הנאותים. ושום פדגוג ופוליטיקאי לא יכחישו, ששפת הלמוד הוא האמצעי היותר חזק להכנים בלב הילדים רוחו של אותו העם אשר לו השפה ההיא.

צדק אדוני מאד, כי כמצב הקשה קאד ומסוכך מאד השולט בארצות המזרח, בחירת לשון אחת כתור לשון הלמוד תוכל תמיד להביא בנקל למצב מסוכסך. אבל זה מתיחס רק לאיוו לשון אחת של העמים הגדולים המתחרים זה בזה. וספני זה עצמו צריכים אנו להסנע מלעשות את הלשון האשכנזית שלטת לבדה בטכניקום. אחת היא אם תקרא בפומבי בשם זה או לא, בפועל הלא זה יהיה מצבה וכך תהיה בעיני כל העוסדים מבחוץ. דבר מוכן מאליו הוא, ושום איש לא התנגד לזה, שהתלמידים צריכים לדעת על בוריה שפה אירופית אחת (כנידון דירן — האשכנזית), לפחות באותה מרה שיוכלו להבין בנקל את הספרות הטכנית הספיציאלית באותה השפה. על ידי כך, כמדומני, יוסר הקושי, שאדוני מעורר עליו מצד זה.

אין ספק בדברי, שכראש מוסד כזה שלנו, צריך להעמיד איש, אשר מלבד ידיעותיו הטכניות קנה לו ידיעה מספקת גם בשפת עבר ויריעות היהדות בכלל. אבל זה אין לו שייכות לשאלת שפת הלמוד. כי אפילו ילמדו את כל הלמודים באשכנזית, תחשב בכל זאת לזרות מפליאה ביותר, שהדירקטור של הטכניקום לא יהיה לו שום מושג לא משפת עבר ולא מיריעות היהדות בכלל, או בלשונו של כבודו בעצמו: „מה חפץ לנו בטנהל של הטכניקום, שלמי חנוכו והשכלתו אין ביכלתו כלל להשגיח על אחת מן המטרות הראשיות של המוסד, כלומר על החנוך העברי, ולנהל את בית הספר ברוח יהודי? ככל עם אחר היתה אנומליא כזו דבר שאי אפשר, אבל אצלנו הכל אפשר. ואני בעצמי הוכרחתי להסכים, בעל כרחי“ לבחירה זו, באשר לא היתה לפנינו קנדיטורה יותר סתאימה. ואולם דברתי עם מר פינקלשטיין, כאשר בקרני קודם שקבל את המשרה, והשתדלתי להסביר לו תכונת המוסד מתוך ההשקפה היהודית, והוא עשה עלי רושם, שישתדל — ובהסכם למרצו ואהבתו את העבודה, גם יכשר —

לקנות לעצמו במשך שנים אחדות גם את השפה העברית וגם שאר ידיעות היהדות עד מדרגה ידועה.

ד"ר לוין לא אמר בסכתבו, שראוי יהיה להרחיק לא־יהודים לגמרי. אדרבא, הוא מאמין, כנראה, שימצאו גם לא יהודים, שנשכילו להתקבל אל הטכניקום, ילמדו עברית. אבל מאחר שככל אופן יבואו כאלה רק במספר מצומצם, הנה נמצא בזה אמצעי לשמור על תכונתו היהודית של המוסד. ובאמת מסופק אני, אם הערכאים, נוצרים או מושלמים, יחשבו את העברית למעצור יותר גדול מן האשכנזית, השונה ביסודה מלשונם העצמית וכמעט בלתי ידועה עוד במזרח. ואף גם זאת לא מן הנמנע הוא, שבהוגים ההם יחשבו להתבדלות שוביניסטית לאומית (הנני משתמש במבטאו של ב') אם במוסד שנבנה ע"י יהודים תשלוט הלשון האשכנזית במקום הצרפתית, השגורה בפי כל המשכילים המזרחיים, רק מפני שההנהלה נמצאת ביד יהודים אשכנזים. מלבד זה, כשאני לעצמי חושב אני, שאף אם למידים אחרים ילמדו בעברית, יוכלו לא יהודים להשתחרר מלמוד העברית, אם יעמדו על הבחינה באותם הלמודים.

ולכסוף רוצה אני להוסיף עוד גם זאת. מניח אני את השאלה, אם במובן הפדגוגי נכון הוא הכלל שהעמיד ב', שאין להשליט בבתי הספר באופן רשמי שפת־למוד יחידה. בכל אופן אין לכלל הזה ערך מוסרי חשוב כל כך עד שלא יוכל ב' בשום אופן לותר עליו. מה שאתם נוהגים ע"פ כלל זה בבתי־הס' של "עזרה", אינו מחייב עוד, שצריך לעשות כן בכל מוסד שאתם משתתפים בו בפועל. הטכניקום הלא איננו בית ספר של "עזרה", כי אם מעין מוסד יהודי. אינטרנציונלי, המהקים על הסימפתיות של יהודים מארצות שונות, וצריך על כן להתחשב עם כל הכללים והנמיות השולטים ביהדות. והדבר טבעי הוא, שכל מי שמשתתף במפעל כזה לא יוכל לעשות הכל כמו שהיה עושה בענין שבו רק הישקפותיו בלבד הן השליטות. אלו מוסד הטכניקום רק ע"י לאומיים וציוניים — האמנם תאמין, אדוני הנכבד, שהכל בו היה או באותה הצורה שיהיה עתה, אפילו אם תסכימו לכל ההנחות שאנו דורשים מכס? הנה מתוך הישקפותינו אנחנו, אנו עושים לכם הנחות הרבה יותר גדולות משלכם,

מפני שאמרנו לעצמנו מראש, כי רק ע"י הנחות משני הצדדים אפשר לכרוא טפועל, שמפלגות שונות משתתפות בו. ואולם אם נכודו מתנה תנאי מראש, שהכל צריך להעשות רק בהסכם עם כלליו הוא והשקפותיו הוא, הנה אין אני רואה באמת את האפשרות לעבוד יחד בעתיד.

איך שהוא, המצב נראה לי מסוכן כל כך, שצריכים לנו לעשות כל מה שאפשר בשביל שכל חברי הקורטורים יבינו היטב את ערכה הגדול של ההחלטה העתידה, כדי שכל אחד מהם יתבונן היטב בדבר ויחזה דעתו בדעה צלולה וברורה. לא יתכן, שישאלה כמו תפתר ע"י רובידעות מקרי שבא להאספה. פה צריך באמת שיבוא הפתרון מאת הקורטורים, כלומר מאת כל חבריו, ורק הרוב של כל הקורטורים יוכל, מן הצד המוסרי, להחשב כמוכשר להחליט בשאלה כזו. הנני מציע על כן, שהעומדים מצד שתי ההשקפות יתברו שתי הרצאות וישלחו אותן לכל החברים, וכל אחד יתבקש, שאם לא יוכל לבוא בעצמו אל הישיבה יוריע דעתו בכתב ע"י הפלגרף. על יסוד התקנות יכול הייתי להשיג ארבע דעות, וקרוב לזרואי שנם דיר לוויין היה יכול להשיג זאת. אבל דוקא שאלה ישכזו, שבה תלוי אולי עתידו של כל הענין, אני חושב לאפשר שתפתר ע"י רוב מקרי ופורמלי.

הנה כבר ארך המכתב כל כך, ועוד הרבה שחפצתי לאמיר לכבודו—לא נאמר. הנני מקוה שישלח לי על אי הסדר שבמכתב זה. חוסר פנאי לא הרשני לכתוב מכתב יותר נאה. ואם ימצא אולי איזה מבטא, שיעורר בו רגש בלתי נעים, הנני מבקשו לקבל את הבטחתי בתסילב, כי רחוק ממני מאד ההפץ לאמור לו איזה דבר שירגיש בו טעין עלבון. והו רק עוד הפעם אותו חוסר פנאי, שהכריחני להשתמש בכל פעם במבטא הראשון שעלה במהשכתי.

לד"ר ב. כהן, ברלין.

(תרגום מאשכנזית).

לונדון, 30 ספטמבר 1913.

בתשובה על מכתבך מן 26 דנא, מוכרת אני להגיד לך מפורש, שאני ציירתי לעצמי מנוי המורים מעט באופן אחר. חשבתי שתנתן לי

היכולת לקבל מושג נכון, על יסוד החומר הנמצא, מתכונת המורים העומדים על הבחירה, כדי שתהא לי הרשות לחוות דעתי, עפ"י הכרתי הפנימית, על סגנון של כל אחד מהם. והנה תחת זה אתם שולחים לי רשימת השמות של מורים שכבר נתמנו כפועל ושאנים ידועים לי כל עיקר (מלבד אחד), ומבקשים אתם סמני, שאשלח לכם הסכמתי... כן, אדוני היקר, מצבי בועד הפועל הולך ונעשה, קומי מעט יותר מדי, ולולא היו דוקא עתה שאלות יותר חשובות עומדות על הפרק, הייתי אולי שואל את עצמי, אם אני האיש הראוי לאצטלא שכוז.

אך מאחר שהדבר כבר נעשה, אוכל לאמור רק זאת: דיר לוויין, שהשתתף בישיבה שהיתה ביום 16 ח'יז, כותב לי רק ע"ד מניו ארבעה מורים, והם: זוג, דיר ב', המהנדס ה. ודיר ל. ועם זה לוויין מבטיחני, שהם כולם לא רק מורים טובים ומזמחים בעלי מקצוע, כי אם גם יהודים טובים ויודעים עברית מעט או הרבה. אם הדבר כך, מובן מאליו, שאין לי סבה להתנגד למנוים. אבל מה שנוגע לשני המורים האחרים (דיר ט. ומר ר.), הנה תסוה הדבר בעיני מאד, שהם אינם נזכרים כלל במכתבו של לוויין, כאלו לא דברו עליהם כלל בישיבה הנזכרת! בכך אופן, ביחס אל האדונים האלה איני יכול כלל להביע לא הסכמה ולא התנגדות, אחר כי אין לי שום מושג מתכונותיהם. ואולם אם אפשר להגיד גם עליהם מה שכתב לי לוויין על האחרים, אין לי כלום גם נגדם מצד עצם הענין. מודה אני לך על משלוח עלי ההנהגה של ה"פרוגרמא". אבל מאחר שאני עתה עסוק במדה בלתי רגילה, ולפי דבריך, תשלח לי, ביום השלישי או הרביעי העתק אחר השונה מעט מזה—לא קראתי עוד את העלים שקבלתי ויותר נוח לי להמתין עד שיתקבל ההעתק השני, כדי שלא אצטרך אח"כ לקרוא הכל עוד הפעם, כשביל למצוא את השנוים...

למר ז. עפשטיין, פטרבורג.

לונדון, ד' תשרי תרע"ד.

תודה לך על אגרתך. אינני רוצה שיקבע בלכך רושם לא נכון ע"ד כונתי במכתבי הקודם. במובן אישי אין אף צל של "יחסים מתורדים"

ביני ובין חברינו באודיסא. אבל הרי לא על יחס אישי דנתי במכתב הקודם. אתה הבעת תמהונך על שלא השתרלחי לאסוף חברינו הישנים בזוינא לשיחת אחים בדעות וכך הבנתי בדריך. ועל זה רמזתי לך, שהרבה נשתנה בעת האחרונה ואין עוד איתו היחס שנמצא לפני. ואם תחסוך, אוסיף לך פה, שבארצות המערב מוצא אני עכשו אחזה זו (בדעה והרגשת הלב) יותר מברוסיא. ואם קורא אתה כהיע יש לנו בעברית, רוסית ואשכנזית, דוק ותמצא, שאין אניש ברוסיא יכולים לסלוח לי מה שהוצרכו לקבל דעתי בהרבה שאלות יסודיות ומשתדלים בכל יכולתם לבסות על „חרפתם“ זו. מה שאין כן בארצות המערב. ודי בזה. היה שלום וברוך לשנה החדשה.

למר ש. רובנוב, פטרבורג.

לונדון, 6 אוקטובר 913 (ה' תשרי תרע"ד).

מכתבך ממירוקי (סן 5 יולי) הגיעני בימי מנוחתי, או ביתר דיוק— בימי גודדי, כי הרבה נדדתי בקיץ הזה, ממקום-מרא זה למקום-מרא אחר, מעיר לעיר—ומנוחה לא מצאתי. גם הרבה אורחים יקרים וחביבים בקרוני במקומות מושכותי, וכל הבקורים האלה הסבו לי אמנם עונג מרובה, אבל את מנוחתי הפריעו, וסוף סוף שבתי לפה בלעומת שבאתי, ותיכף הוצרכתי לשקוע עד צואר בעסקי ה„סיטי“, כי עוזרי הראשי יצא לנו סיד בשובי ועדיין לא חזר. זה הוא „סך הכל“ קצר מתולדות הדשי הקיץ שלי. עתה מתחילים ימי החורף, ומה שיותר חשוב—לילות החורף הארוכים, ואני רוצה היתיי לישב בשלוח איזה זמן, כדי לקבוע לי סדר זמנים ושיטת-עבודה לשנה זו—והנה קסץ עלי דוגמו של הסכני-קום. בוראי ידעת כי הגיעה סוף סוף השעה לקביעת הפרוגרמא של הלמודים, ויהר עם זה נתעוררה בכל תוקף שאלת השפה של הלמודים, ומשני הצדדים מכינים עצמם ראשי המדברים למלחמה כבדה שעתידה להתלקח בכרלין בסוף חודש זה. הישיבה של הקורטורים נקבעה ליום 26 אוקטובר, אבל כבר עתה נמשך והולך פולמוס שבכתב, ואני מקבל מכתבים ארוכים מזה ומזה, ועלי להשיב ג'כ בארוכה, ויש שהמכתב מגיע בכמותו כמעט

לשיעור של טאמר—וכל זה אוכל כל זמני החפשי. ובחזית סוכות יהיה עלי ללכת לברלין להשתתף בשיבה ובשיחות שימצאו מקום בימים שלפניה. כך עוברים ימי לבטלה (במובן עבודת הספרות), ואני יכול לשחרר עצמי מן החובות שנשלתי עלי לשעבר. וכינתים שערותי התחילו מלבינות וסימני הזקנה הקרובה מתרבים, ואלהים יודע אם אספיק עוד להוציא לפעולה את המחשבות שבלבי ע"ד עבודתי הספרותית לעתיד.

ואתה, יקירי, לא כן. יושב אתה ועובד, וספר אחר ספר יוצא מתחת ירך, והנך רואה, עולמך בחיך. תחזקנה יריך וישר כהך! אבל יחד עם זה הגיעו אלי שתי שמועות רעות, אחת ע"י כה"ע ואחת בעל-פה, שעזררו דאגה כלבי על אדותך, והגני מבקשך מאד להודיעני, אם נכונות הן ועד כמה רעתן מגיעה. השמועה האחת היא, כי שר ההשכלה אשר ללמד בבתי הספר את ההיסטוריא היהודית ע"פ ספרי הלמוד שלך וצוה להשתמש במקומם בספרו של פ. (חוששני שידו של זה באמצע). והשניה—כי התנך ע. נתפס למלכות.—הרבה אני מצטער על זה ועל זה, ואם יש בדרך לכשרני, כי עברה הרעה או כי לא היו דברים מעולם, אודך מאד אם תמהר לבשר טוב.

וענין, אוצר היהדות: קבל צורה חדשה! מרקון וד"ר קצנלסון עשו שלום ביניהם ומתעתדים להוציא את האוצר כעריכה משותפת. קבלתי מאת קצ"ס מכתב ארוך ע"ד החדשה הזאת, אבל עדיין לא עניתי, כי לא אדע מה לענות. לבי אומר לי שלא יוצאו מזה יום דבר מחוקק, ואני מוצא סימנים לזה גם בגוף מכתבו של קצ"ס. למשל, כנראה מדבריו, אינם חושבים כלל לנחוק להכין אלפאביתא ולשלחו לסופריהם, שיבחר כל אחד את הערכים שלו, אלא, פשוט, מציעים לכל סופר שיכתוב מה שלבו הפך. ונקל להבין את הערבוביא שתצא מ"שיטה" כזו. ואולם הלא אתה קרוב למקום המעשה ולהעושים ומכשר יותר ממני לדון על הדבר וע"כ מתאוה אני לדעת מה דעתך ואם עתיד אתה להשתתף עמהם בעבודה במדה הגונה.

ודאי שמעת שהייתי בווינא בימי הקונגרס הראשונים ולא יכלתי לשבת שם עד נמירא, כי עניני בית המסחר הכריחוני לשוב ללונדון קודם

לזה). הרבה רגעים נעימים היו לי ישם. מלבד מה שראיתי המון ידידים קרובים מכל בנפות הארץ, נעים היה לי ג'כ להוכח, כי הרבה מן הדעות שגלחמתי עליהן ימים ושנים נקלטו עתה בלכות עמוק כל כך, עד שנחשבו כ"נכסי צאן ברזל" של הציוניות, כאלו הביאה עמה כל זה ביום, שנכנסה להופה" בבזיליא....

לדיר ש. שכמר, ניוורק.

לונדון, 7 אוקטובר 913 (וי חשרי חרעיר).

בווינא הבטחתי לכבודך לכתוב לך על ענין הטכניקום. אך בישובי לביתי הקיפוני הטרדות מכל צד ולא יכלתי למצוא יעה פנויה לכך. עתה הנני בא למלאות את הבטחתי, אע"פ שעדיין לא היתה לי הרוחה בעבודתי, אלא שהשעה דוחקת וצריך שנבוא לכלל דעה אחת בעוד מועד. ביום הראשון, 26 אוקטובר — תיכף אחר החגים, תהיה כנרלין ישיבת הקורסוריום, אשר בה יחליטו דבר על אדות הפיננצירט של הלמודים ומנוי המורים בכל חלקי המוסד, מן המחלקות התחתונות של ביה"ס הבינוני עד המחלקות העליונות של נוף הטכניקום. וממילא מוכן, שתתעורר גם שאלה השפה, כן בנוגע לביה"ס הבינוני וכן בנוגע לטכניקום. בודאי עוד שמור בזכרוננו מה שאמרתי לו בווינא, כי בדבר הטכניקום עצמו אין אני הושב עצמי למומחה לחוות דעתי, עד כמה אפשר כבר עתה להורות בעברית את כל הלמודים או מקצתם, ולפי דעתי צריך שתפתר שאלה זו עיי מוטחים, כלומר מורים מומחים לטכניקא ויודעים גם עברית. ואולם בנוגע לביה"ס הבינוני לא היה ספק בלבי אז, שכל הלמודים (מלבד לשונות זרות), ילמדו בו בעברית, מאחר שכבר הראה הנסיון בא"י, שדבר זה אפשר ואפשר. עוד לפני שנים שלש שנים עוררתי שאלה זו בשיחות הפרטיות עם ד"ר נתן וחבריו, ואע"פ שהם סקפקו אז בדבר מפני טעמים טכניים (למשל, מענו, שהזמן המוגבל ללמוד שפת אישנו אינו מספיק, וע"כ צריך ללמד גם את המדעים באשכנזית, כדי שיוסיפו התלמידים דעת בשפה זו), אעפ"כ נדמה לי אז, שכשיבוא הדבר לפני הקורסוריום,

לא יעמדו האשכנזים על דעתם. והנה עתה רואה אני, כי, לדאבון לבי, טעיתי. באלו הימים קבלתי מכתב ארוך מאת ד"ר נתן, ובו הוא מגלה דעתו בהחלט, שכל הלמודים הכלליים ילמדו באשכנזית, לא רק בגוף השכניקום, כי אם גם בביה"ס הבינוני. ולא עוד אלא שהוא מאים עלינו, שאם לא יקבלו דעתו בזה, יצאו הוא וחבריו האשכנזים מן הקורטורים ויעזבו את כל הענין.

והנה אמנם אין אני צריך להאריך בראיות בשביל להוכיח, כמה מן הסכנה כרוכה בחפצם של האשכנזים להפוך את המוסד כולו לבית ספר אשכנזי. אעפ"כ אעבור בקצרה על עיקרי הדברים:

1) בא"י עצמה נשתרשה החכה ללשון עברית עמוק ככל הלבבות, וכיחוד הדור הצעיר, שנתחנך על ידה וברוחה, אינו יכול גם לצייר לעצמו, שבמוסד יהודי תדחה העברית מפני לשון אחרת. לא אנע כאן בשאלה הכללית, אם ראוי ונכון להעמיד את היהדות על הלשון בלבד. יודע ידידי, שאין אני מאלה שעונים "הן" על שאלה זו. אבל בכל אופן הלא עלינו להודות, שהקשר בין העם ולשונו הוא אחד מיסודות הקיום הלאומי, ואם הקשר הזה הולך ומתחזק, עלינו לשמח על זה ולהגן עליו בכל מה שאפשר. והרי הדבר ברור, שאם בא"י גופא יבא מוסד גדול, שהיהודים מכל הארצות משתתפים בבנינו והחזקתו, ובמוסד הזה תהיה האשכנזית שלטת, והעברית הצטמצמת, כמו בארצות הגולה, רק בעניני היהדות בלבד, — יגרום הדבר להוריד כבודה של לשוננו ולרפות את הקשר בינה ובין העם, קשר שנברא בא"י בעמל רב כל כך.

2) התפתחותה והתפשטותה של העברית בא"י עוררה גם בגולה התלהבות והתפעלות מרובה כל כך, עד שכמעט בכל הארצות נמצאים עכשו אלפים ורבבות מאחינו שהיתה להם תחית לשוננו בא"י לאידיאל של חיהם הרוחניים. והאמנם נבוא אנחנו לחלל את הקדוש בעיני רבבות ישראל, רק כדי לעשות נחת רוח לחבורה קטנה של אשכנזים, שע"פ השתלשלות המקרים הם העומדים בראש המוסד?

3) המוסד עצמו עודנו רך ורפה וזקוק הוא לעזרת העם כולו, כן במובן החמרי וכן במובן הרוחני. ואם מתחלת כרייתו נעורר, ע"י שלטון

האשכנזית, את התנגדותם והתמרמרותם של כל נושאי דגל התחיה הלאומית—
היובל המוסד לעמוד? לפי הכרתי הפנימית, נפול יפול, וכל עמלנו בו
ישא רוח. אל נא נשכח, כי אלה המעריצים רעיון תחית השפה הם
המה העוסקים בצרכי התחיה הלאומית בכלל והם המה היסוד היותר חזק
גם למפעלנו זה. ואם הם יקראו עליו מלחמה, מי יגן עליו ומי
ילחם לו?

4) Last not Least—שלטון האשכנזית במוסדנו, בלי שום ספק,
יחזק את החשר, שכבר נתעורר גם בלי זה באנגליא וצרפת, כי כל
עבורת היהודים בא"י מטרתה לחזק השפעת גרמניא שם. המאמרים שבאו
על זה במב'ע Temps, Times ואחרים הלא ידועים. והנה עד עתה עוד
אפשר היה להכחיש את הדבר בטענה, שיהודי כל ארץ וארץ מחזיקים
בשפת ארצם, ואם ה"הילפספערין" האשכנזי גותן לבתי ספר שלו צביון
גרמני, הלא האליאנס הצרפתי שופכת על בתי ספריה רוח צרפתית.
אבל אם ישאלונו עתה, מדוע שולטת האשכנזית במוסד שמשתתפים בו
גם יהודי אמריקא ורוסיא לא פחות—או עוד יותר—מיהודי אשכנזי, והאם
אין זה מוכיח, שבאמת כל היהודים רוצים בשלטון הרוח האשכנזי בארצות
המזרח, — מה נוכל לענות על זה? ואם סופו של המוסד הזה לחזק
את התנגדותן של אנגליא וצרפת לעבודתנו בא"י, נוח לו שלא נברא
משנכרא, כי הפסדו יהיה גדול הרבה משכרו.

מפני כל הטעמים האלה (ועוד אחרים שלא חשבתי לנהוץ לחזור
עליהם) הנני הושב, כי כלנו, ציונים ולא-ציונים, אם אך התפתחות
עבודתנו בא"י קרובה ללבנו, מחויבים אנו להלחם בכל כחנו נגד תגבורת הרוח
האשכנזית במוסדנו. צריך לקבוע יסוד מוחלט, שהמוסד הוא עברי,
והשפה העברית שולטת בו עד קצה גבול האפשרות. אין צריך לאמור
בבית הספר הבינוני, שאפשרות השלטת העברית בו אינה מוטלת עוד
בספק, אלא אף בנוף המבניקום צריך ללמד בעברית מה שלפי דעת מורים
מומחים כבר אפשר ללמד, ומה שעכשו עדיין אי אפשר ילמדו לע"ע
באשכנזית, אך ישתדלו להרחיב לאט לאט גבול העברית עד שברבות
הימים יהיה אפשר להשליטה בכל המוסד וללמד בה הכל.

ידידי הנכבד! עליך החובה לעמוד בפרץ, ואין הדבר קשה כל כך. כמעט ברי לי, שאם חברי הקורטוריום שבאמריקא יגלו דעתם במובן האמור בסגנון ברור ונמרץ, יצטרכו האשכנזים להכנע, בראותם, שאין להם על מי לסמוך ושאין הדרישות הללו פרי, אינטריגא ציונית' (כמו שהם מנחמים עצמם עד כה). נחוך מאד שתכוא לנו עזרה מאמריקא עוד לפני הישיבה. והבל שהזמן קצר כל כך. אבל אקוה שכבוד ידידי יעשה כל מה שביכולתו, ואם אך אפשר הרבה, טוב יחברי הקורטוריום באמריקא יודיעו דעתם ע"י המלגרף בדרך קצרה, ויפרשוה אחרי כן במכתב. בקצרה, צריך לעשות כל מה שאפשר בשביל להציל כבוד המוסד ואולי גם עצם קיומו, שלפי דעתי בסכנה הוא, אע"פ שהאשכנזים אינם רואים את הסכנה וחושבים באמת שהכל תלוי כריצונם....

למר מרדכי בן הלל הכהן, הומיל.

לונדון, ז' תשרי תרע"ד (8 אוקטובר 1913).

קבלתי מכתבך מן כ' אלול, ואל תתפלא כי אהרתי לכתוב אליך עד כה. לא עצלותי גרמה לכך, אלא רוב עבודה. מיד בשווי הלום יצא עוזרי הראשי למנוחתו גם הוא ועדיין לא שב. וכה היתה כל הנהגת העסק כמעט עלי לבדי, ואחר שהייתי רחוק מטנו יותר משני חדשים, קשתה עלי הנהגתו בפלים. ויחד עם זה קפץ עלי גם רוגזו של הטכניקוס ואוכל את השעות הנשארות לפליטה. השאלה ע"ד לשון הלמודים עוד לא נפתרה והיא עתידה לבוא לפני ישיבת הקורטוריום שתהיה ביום א' 26 אוקטובר. וביתנים מנלות עפות אלי משני הצדדים ועלי לכתוב מכתבים ארוכים לאלו ולאלו—והפהרון עודנו רחוק מאד. כך הגני עוכד יומם ולילה, ובקושי אני מוצא שעה פנויה לקריאת בה"ע. קריאת ספרים (כלומר ספרים ממש, שראויים לשם זה) היא לי עתה, אידיאל' רחוק, שאיני יכול להשיגו אף במקצת. ואלו הייתי, לפחות, נח כראוי בקיץ ושכ לעבודתי בבהות חדשים! — אבל באמת—כאשר היטבת לראות מרתק—לא נהתי בקיץ הזה. התענגתי אמנם על חכית האורחים החביבים שנקרני במקום מושבי

(טלבר הילדים, גם מכירים וידידים שונים), אבל מנוחה לא מצאתי. כי אין מנוחה אלא שלוח של בדידות והעדר כל התיגשות הקשורה בהכרח בחברת בני אדם, אפילו היותר קרובים. ואחר כל זה הלא הייתי גם בווינא, ובכל זהירותי והשתדלותי לבלי הרבות בשיחה יותר מדי (הסתרתי את כתובתי מכל מכירי, ובעזבי את אולם הקונגרים, יכלתי לנוח ואיש לא הפריעני), לא אוכל, ככל זאת, לאמור, כי לא הפחיתת ווינא מכחי כלום. עתה הגני מסתכל בראגה בשמים הקודרים. החורף — חורף של לוונדון, עם הגשמים והערפל המלוים אותו — משמשש ובא, ואני לא הודינתי כראוי לקבלת פניו הנועמים. יהי רצון שיעבור בשלום.

עיד הקונגרס אין לי להתיד לך שום דבר שלא ידעת. ודאי נעים היה לי לשמוע דברים, אשר לפנים היו גוערים באזנכם בנוספה, ועתה נאמרים הם בפומבי, מעל במת הקונגרס, והשומעים מוחאים כף... אך גם זה לא חדש הוא עוד. כבר היה כן גם בקונגרס העשירי, אם כי לא במדה מרובה כזו. גם ע'ד ההסתדרות איני יודע יותר ממה שידעת אתה מתוך כה'ע. כי הלא באתי לווינא שלשת ימים אחרי הסגרת הועידה, ואע"פ שראיתי ראשי המדברים בוועידה, לא יכלתי להרבות שיחה עמם. הלא ירעת תכונתו של קונגרס. הכל רצים דחופים ומבוהלים ואי אפשר למצוא ישיעה פנויה לשיחה ארוכה בישוב הדעת. כמה חברים קרובים ראיתי שם, ואפילו עם אחד מהם לא הצלחתי לבלות ישיעה או שתיים במקום אחד. עם אוסישקין דברתי פעמים אחדות רגעים מעטים, בין ישיבה אחת להביתה, עם משלינוב כמעט לא דברתי כלל, עם ביאליק נועדתי אך פעם אחת לחצי ישיעה בכית קאספה, ובן הלאה.

עיד, אחיאסף! כבר נשאתי ונתתי עם קסלן ע"י מכתבים, עוד לפני ועידת ההסתדרות, ע'ד הנחיצות לקרוא סוף סוף אספת חברים ולתת לפנידם דין וחשבון וגם לקבל איזו החלטה בנוגע לעתידות, אחיאסף! ועוד אז הוחלט בינינו, שבחורף הזה תקרא האספה. בווינא ראיתי את קסלן ודברנו על ענין זה פא'פ ואשרנו עוד הפעם את ההחלטה הנ"ל. ואך בשעות גרמה לך שקראת בכה'ע שעתיד היה קסלן לתת דו"ח מכספי אחיאסף לפני ועידת ההסתדרות. אדרבא, קסלן כתב ב'הומן' מפורש,

שדו"ח כזה תחן ההנהגה לא לפני הועידה, כי אם לפני אספת החברים. וכאטם מה ענין הועידה לחשבון הכספים של אחיאסף?

ואתה, יקירי, עד סתי תהיה נע ונד, בגולה? כלה מעשיך ושובה לביתך. הנה גם אתה לא מצאת מרגוע ברחי הקיץ, ועתה הסתו בא, ולך נחוצה שמש, חום ואור, ולא עננים ורפש, קור וליה, אשר יחרו אל אנריך בהוטיל או בפטרבורג ולא יוסיפו לך כח וחוזק הלב.

לועד המרכזי של "ההסתדרות העברית", ברלין.

לונדון, 9 אוקטובר 913 (ח' חשרי תרע"ד).

קבלתי קוה"ק הנדפס וגם את המכתב החוזר לחברי הועד ואת מכתבכם הפרטי אלי, ועל כל אלה אני מביע לכם בזה את תודתי. נעים היה לי לראות מתוך דבריכם, כי נגשחתם אל העבודה במרץ וברצון טוב למלאות חובתכם באמונה. והנני מחבה לקבלת הדו"ח של הועידה, כדי שיהיה לי מושג נכון מסצב הדברים ועד כמה הפירוגימא הרחבה שלכם מתאימה אל המצב. כידוע לכם, לא יכולתי, לצעדי, לבוא לווינא לימי הועידה ואין לי עד עתה מושג ברור ממה שעלתה בידה לברר, זולתי הודיעות המקוטעות שקראתי בכה"ע. לכן הנני מתאפק לע"ע מלגלות דעתי על הענין בכללו ובפרטיו. — בסוף החודש הזה אשהה ימים אחדים בברלין, ואע"פ שאהיה מרוד מאד, אשתדל להקדיש איזה זמן לשיחה פרטית עמכם על עניני ההסתדרות.

ובנוגע אל העבודה המקומית באנגליא, הנה כתבתי לכם כבר פעמים רבות, כי לא זה המקום לתנועה עברית אמיתית. אע"פ צריך לנסות, אולי אפשר יהיה לקבץ את הניצוצות המסודרים במדינה, והיו יחד לאבוקה קטנה. כשאני לעצמי איני יכול לעשות כלום, כי תנאיחיי פה אינם מסוגלים לכך. אבל יש לנו פה שנים שלשה חברים צעירים, שבאים במימים עם המון העם במזרח העיר ועם מוסדים שונים במערב, ויחד עמהם אולי יצליח לי להשיג דבר מה. הצעירים האלה עדיין לא נודמן לי לראותם טאז שבתי מחו"ל, אך בקרוב אראם ואועץ עמהם על הדבר. גם רשימת

המוסדים העבריים שאפשר לכם לפנות אליהם אוכל לשלוח לכם רק אחד שאראה את הצעירים הנ"ל, הבקאים בענין זה יותר ממני.

למר י. איתן, ירושלים.

לונדון, ח' תשרי תרע"ה.

מכתבו אלי מן י"ח אב (בציוף העתק ממכתבו למר אוסישקין) בא הלום בעת שאני הייתי בחו"ל, ובשובי הקיפוני הטון סדרות שונות, ולא יכולתי למצוא שעה פנויה לענותו על דבריו, והנני מבקש סליחתו על איחורי.

ובינתיים נזדמן לי להבר על השאלה, שנע בה כבודה עם מנהל הנימנסיא, מר שילר, בימי הקונגרס בז'נבה, והנני חושב מפני זה, שאין לי צורך להאריך כאן, רק בקצרה אומר לאדוני, כי קראתי את דבריו לאוסישקין בשיבתו לכאן, ובכל זאת לא הוברר לי עדיין, שיפה עשיתם. Timeo Danaos etc. אין אומה בזמננו (לפחות, בין האומות החזקות כמנין ובכנין) המסורה לשובניסמוס הלאומי בהאומה הצרפתית, וקשה מאד להאמין, שאף אם עתה הסכימה לתת זכויות גדולות ללשוננו, לא תנסה לאחר זמן לדהות לאש לאש את העברית מפני הצרפתית, ואם תעשה זאת בדרך, דיפלומטית¹, כצעדים קטנים, תשיג בלי ספק את חפצה, ואחם, המורים העברים, לא תוכלו לעמוד בפניה, כי — אוי לנו אם נאמר ואוי לנו אם לא נאמר — אחרי כל נצחונה של העברית בא"י, עוד גדול מאד כח המושך של הקולטורה הצרפתית בארץ ישראל, כבכל ארצות המזרח, וההודים לא יסכימו לחסך המורים לסגור את הנימנסיא בגלל זה. — ועוד גם זאת לא אבחר מכתובי, כי כל זמן שלא קראתי עצם הכתבים שנחנה לכם (אם כבר נחנה) הממשלה הצרפתית והמכתבים שעברו בינה וביניכם, איני יכול להשתחרר מן הכפק, אם אין כבר גם עתה איזה קוץ באליה. הלא יודע כ"י, כי פעמים שמבטא אחד או אף מלה אחת

¹ ראשי הנימנסיא בירושלים עמדו אז במוסעס הממשלה הצרפתית, שהקבל

היא את הנימנסיא תחת חסותה.

משנה צורת הענין עד כדי לבטל את עיקר מהותו. — ומצד אחר, הנה האשור התונרטי, שלפי דברי ב' אינו שזה כלום, נראה באמת כאלו נותן הכל. בוראי קרא ב' בבה'ע הודעת הועד האודיסאי, שהאונברסיטאות בברלין, ווינא ופאריז, וכן כל אלו שבשוייץ, הסכימו לקבל תלמידי הגימנסיא שביפו כלי בחינות קודמות. איני יודע אם אין כאן הפלגה יתרה. אבל הלא המודיע הוא הועד האודיסאי, כלומר מר אוסישקין. ואם הוא מאמין שהדבר כך, הלא יש לו צדקה לחשוב, שאין כל צורך לבוא בבית עם צרפת, אשר בכל אופן יש בה חשש סכנה ללשוננו.

מחוך כל האמור יבין ב' מדעתו, שלדאבון לבי איני חושב לאפשר לכתוב למר אוסישקין בסגנון שמציע ב'...

למר י. איזראילשטם, לונדון.

לונדון, 14 אוקטובר 913 (י"ג תשרי תרע"ד).

קבלו נא בזה, אתה וחברייך, את תודתי העמוקה על הכבוד שחלקתם לי בבקשתכם לנאום בחברתכם. אבל לצערי איני יכול למלאות בקשה זו. בשנים האחרונות שמת לי לחוק לענות בשלילה על כל ההצעות ממין זה. נאמתי כימי חי הכלי די והותר. עתה כבר זקנתי, ורוב זמני עובר בתי שעה, כערפלי הסיטי, ואיני יכול לפזר את הנשאר לפליטה לדברים שאפשר להם להעשות ע'י אחרים, צעירים ממני, או זקני ת'ת שתורתם אומנותם. איני דרשן ע"פ תכונת נפשי ואין בי הכשרון לעמוד ולדבר, את אשר ישים אלהים כפי'. כל נאום היה עולה לי בזמן מרובה להכנה קודמת. ועתה, שזמני הפנוי אינו רב וגם כחי הגופני תיש, מוכרח אני לנכס ולא לסור.

ובתקותי שלא תדינוני לכך חובה ותסלחו לי,
הנני טכרך את אנודתכם בעבודה פוריה.

לד"ר פ. נתן ברלין.

(חרגום מאשכנזות).

לונדון, 19 אוקטובר 913.

ימי חגיגו הפריעוני מלענות לכבודו קודם לזה על סכתבו הנכבד. ואם כי אקוה, שבקרוב תהיה לנו האפשרות לשאת ולתת פא"ם על כל השאלה, אינני חושב בכל זאת למוחר לנסות עוד הפעם, בקשר עם סכתבך, לבדור לו את השקפתי בכחב.

אין לי שום הכרה, שהנחתי בלי תשובה איזו מהוכחותי העקריות שבאו בסכתבו הקודם¹. אם מרמז כ' על מה שחזר ואמר עתה בסכתבו האחרון, כלומר, שלמדו המדעים בעברית, עושה את השתלמותם של הצעירים על ידי הספרות הסכנית האירופית כמעט לדבר שאי אפשר, — הנה אני חושב, שעל המענה החשובה הזאת עניתי באופן מספיק, באמרי, כי כולנו מודים בנחיצות הדבר להקנות לצעירים האלה, לפחות, ידיעת אחת הישגות האירופיות במדה מספיקה. מפני מה, למרות הידיעה הזאת, השתלמות הצעירים האלה תהיה כמעט דבר שאי אפשר, — אינו טוב, לי כלל. הנה ברוסיה, למשל, עוד גם היום הספרות המדעית המקצועית עניה היא בערך, ועל כן כל בעל מקצוע אמתי חושב לדבר הגרתי ללמוד לדעת איזו שפה אירופית במדה מספקת להבנת המקצוע שלו, ועי"ז ההשתלמות נעשית אפשרית על נקלה, אע"פ שבכתי הספר הבינונים והגבוהים שברוסיה סלמדים הכל רק ברוסית.

בכלל צריך שנבדור לעצמנו מראש, כי טלחמת הדעות שבינינו אין שרשה בזה, שכבודו, רוצה לחנך בעלי מלאכה מומחים, ואנחנו — כעלי מומים במיבין האיקונומי. אין איש מאתנו רוצה בבעלי מומים. השאלה העומדת להפטר עתה היא באמת רק זו: אם היסוד העברי — אחר כל ההנחות שאנו מוכנים לעשות מטעמים מעשיים — הוא באמת מסוכן כל כך, עד שיוכל להביא לירי חנוך בעלי מומים. כבודו עונה על זה: כן! אבל אנחנו אומרים: לא! מי יכריע? ופה עלי להזכירו עוד הפעם, שבאמת השאלה היא כפולה: ראשונה, השאלה הישנה ע"ד שפת הלימודים בביה"ס

¹ עיי' למעלה (עמ' 81) סכתבי אליו סן 28 ספטמבר.

הבינוני (או כמו שנקרא בלשון הפרוגרמא החדשה: ביה"ס הבינוני והריאלי); ושנית, השאלה שנתעוררה בזמן האחרון ע"ד שפת הלמוד בנוף הסבניקוס. בנוגע לשאלה הראשונה יכול אני עתה להסתמך על אבסורדיסט, שכבודו, אחרוב, לא יטיל ספק בסמכותו, והוא האבסורדיסט של בתי הספר הגבוהים בברלין, שכמו שבדאי ידוע כבר לכבודו, החליטו להכיר תעודת-הבגרות של הגמנסיא ביפו כתעודה מספקת בשביל שבעליה יקובלו בתור סטודנטים אמיתיים בלי קושי. הפדגוגים בבתי-המדרשות בברלין מסכימים איפוא עמנו, שמה שהצעיר למד מתימטיקא, פיסיקא וכו' בעברית אינו מחייב כלל, שלא יוכל לקבל אח"כ השלמת ידיעותיו באשכנזית. ואולם בנוגע לגוף הסבניקוס, אוכל רק להכפיל מה שכבר כתבתי לו במכתבי הקודם: לנו חשוב פה רק היסוד: עברית עד כמה שאפשר בכל זמן. אני בעצמי הושב עצמי לבלתי מומחה בשאלה זו. והנני מקוה שכ' לא יתרעם עלי, אם אינני מודה גם במוסמכותו בנדון זה. הצעתי היא, כידוע לכ', להניח למורים עצמם פתרון השאלה, אם ובאיזו מדה היסוד העברי יוכל כבר עתה לההגשם במעשה. ואולם בשביל כך צריך שהמורים עצמם יהיו מומחים באמת, כלומר שכלבד המקצוע המיוחד לכל אחד, ידעו גם עברית.

ולכסף אישה לעצמי עוד דברים אחדים על אדות, התפטרותו של כ'. יורע הוא כמוני וכל שאר החברים, שבתנאים הנוכחים, התפטרותו עכשיו תהיה דומה בתוצאותיה לזו של רב החובל בלב ים. אם יהשוב איפוא באמת להעמיד לפני הקורטוריום את האולטימטום: אם שתקובל דעתו או שיתפטר — הנה יוכל להיות בטוח מראש, שדעתו תנצח. אין איש שיואל לקבל על עצמו את האחריות בעד הריסת המפעל. לכל היותר, אולי ישאלו אז את עצמם אלה שהחלטה שנתקבלה באופן כזה מוכרחת להחישב בעיניהם למזיקה ביותר למשרותינו הלאומיות בא"י, — אם יושד לבס הם יוכל להשלים עם מצב שכזה. ואולם אני עדיני מקוה, שעוד נצליח בשיחה ישבע'ם למצוא מוצא בדרך שלום, שיביא יותר תועלת לעצם הענין. ...

לד"ר ת. ווייצמן, מנטשסטער.

(תרגום סרוסית).

לונדון, 30 אוקטובר 913.

כאה ונהיתה!

אתמול שבת, מברלין, ירשתינו (משלינו, לוין ואני) יצאנו מן הקורטוריום. מזה תוכל לשמוע בעצמך על דבר תכונת הישיבה וההחלטות שנתקבלו. הפרטים יודעו לך מתוך הוועלט.¹
... מתי תבוא ללונדון? רוצה הייתי מאד לדבר עמך על המצב שנברא עתה.

לד"ר פ. נתן, ברלין.

(תרגום מאשכנזית)

לונדון, 30 אוקטובר 913.

מודה אני לכבודו מאד על מכתבו הנכבד¹. מסכים אני אמנם בלי כל הנבלה, שאף אלו הוריעו בישיבה את השקפות ד"ר שכטר בכל מלואן, לא היה זה משנה לא את ההצבעה ולא את נטית לבם של הנאספים. אבל הדבר נראה לי כחטא נגד הצדק ביחס אל הד"ר שכטר, שהשקפותיו לא נמסרו בשלימותן לכל אלה שהשתתפו בישיבה. אחדים מאתנו, שיודעים את ד"ר שכטר מקרוב, לא מעט החסלאו אז, שבנוגע לשאלת הלשונות גלה הוא את דעתו בנטיה לצד אחד לגמרי. מתוך השקפתי זו נראה לי הדבר חובה, שהידיעה שכבודו חושב לשלוח עתה אחר המעשה, תשלח לא רק לחברי הקורטוריום, כי אם לכל אלה שהשתתפו בהישיבה והוציאו עמהם מושג בלתי נכון ע"ד השקפת ד"ר שכטר.

והנני מברכו בהצלחה בהמשך עבודתו.

¹ להכנת המכתב הזה עיי' להלן (ע' 105) מכתבי לד"ר שכטר מן 6 נובמבר.

למר מ. א. סנל, נוקסמל.

לונדון, 2 בנובמבר 913 (ביחשון תרע"ד).

אפשר שנודע לך כבר מתוך כה"ע (אם קורא אחת, הצפירה" או "Welt") מה שקרה בברלין בשבוע שעבר. היתה שם סוף סוף ישיבת הקורטורים לעניני השבתיים בחיפה. ישיבה שחנינו לה זה כמה, כי היא נועדה להחליט דבר על אדות הפרוגרמא ושפת ההוראה ומני המורים, כן בשבתיים עצמו וכן בביה"ס הבינוני הקשור בו. והנה בישיבה זו נדחתה הצעתנו, שבבית הספר הבינוני ילמדו כל הלמודים בעברית, ובשביל כך יצאנו מתוך הקורטורים, אני וד"ר לוין וד"ר משלינוב. ואולם הלמודים העבריים כשהם לעצמם—שפת ההוראה בהם תהיה עברית, וכמרום לי, שעתה ישתדלו המנהיגים עוד יותר (כדי להראות חכמתם להעברית), שתתפוס העברית בתור למוד מקום הגון בביה"ס.

ולמה אני כותב לך כל זה? לפי שאתה עכשו הקנדיסט היותר מקובל להמנהיגים למשרת מורה הלמודים העברים, ובזדאי תקבל (או כבר קבלת) מכתב רשמי מהם. ואולי תעלה על לבך שאלה, אם בתור יהודי לאומי וציוני ראוי לך לקבל משרה זו בתנאים ההויים, אחר שהקורטורים נתרוקן מחבריו הלאומיים. לכן באתי לגלות לך דעתי, שאינך צריך להשוש לזה. המלחמה היתה אך על דבר הלמודים הכלליים, וע"כ אינה נוגעת לך בתור מורה הלמודים העברים, ולפי דעתי צריכים אנו גם עתה להשתדל שיהיו המורים יהודים לאומיים, ולא לפנות עורף לכל הענין, כאלו אינו נוגע לנו כלל. סוף סוף הרי זה מוסר חשוב בארץ ישראל, ותקותי חזקה, שאם ירכו בו המורים משלנו, יצטרכו האשכנזים להכנע בעתיד קרוב פחות או יותר. את דעתי זו גליתי גם להכריזו בברלין, בנוגע לשאר המורים. כי עוד קודם הישיבה נתקבלו מורים אחדים, וביניהם גם מנהל ביה"ס הבינוני, וכמעט כלס ציונים. אבל אחר הישיבה נמצאו בין מנהיגי הציונים בברלין אחדים, שנשו לדרוש מאת המורים ההם להתפטר מטשרתם, כדי שלא, לסייע ידי עובדי עבירה. אבל אין אני מסכים לטקטיקא כזו וחושב אני, להפך, כי רק ע"י מורים משלנו, יצלה לנו ליהד את המוסר למרות רוחם של האשכנזים.

בשתקבל את ההצעה מברלין ותחלים מה שתחליט, אבקשך להודיעני את החלטתך.

למר ר. ש. גוטמן, מוסקווא.

לונדון, י"ג חשון תרע"ד.

הנני בזה להביע לך את תודתי על מכתבו היקר מן ג' דחומס'ס, אשר בו מסר לי את דעתו בדבר שאלת הלשון בכה"ס הטכני בחיפה. יודע ב' ידידי, שאין אני מסכים לאותן הדעות הקיצוניות שהוזכר במכתבו, אבל למען האמת צריך אני להוסיף, כי גם בא"י עצמה אין תומכים לדעות אלו זולתי מתי מעט, צעירים שלא שמשו כל צרכם, וחלילה לך לחשוב בזה כל המורים והסופרים שם.

והנה כבר ידוע לך, על פי ספורו של גיסו רדיוו, איך נגמרה האספה בברלין ומה החליטה. לצערי הגדול מצאתי גם אני, שחובתי היא לצאת מן הקורטוריום, לא רק כתור מהא"ה, כי אם מפני שאיני יכול לשאת את האחריות של החולדות המעציבות שיביאו בלי ספק אותן ההחלטות, ואולם מקוה אני, שלא ירבו הימים ויראו גם האשכנזים עצמם את משונתם וישתדלו לתקן את המעות.

למר ש. סבזרג, חיפה.

לונדון, 4 בנובמבר 913 (ד' חשון תרע"ד).

כתבתי לך ביום 14 חודש שעבר, והיום קבלתי סיף סוף מכתבך הראשון מחיפה (מן 24 אוקטובר). — מברלין שבתי ביום ד' שבוע שעבר, אחר שישבתי שם ששת ימים. תוצאות האספה ודאי ידעת כבר מתוך כה"ע. האשכנזים נצחו, ואנחנו (משלינוכ, לוויץ ואני) יצאנו מן הקורטוריום. הנצחון בא להם בעיקרו ע"י איום שאימו על חברי הקורטוריום, שאם לא תקיבל דעתם יצאו הם (נסימן, נתן וחבריהם). ולפי מצב הדברים עכשו אי אפשר היה לגמור את הכנין אלו יצאו הם, כי עוד יותר מארבע מאות אלף פרנק חסרים לך, ואת הכסף הזה נותנים הם

וההילספערין ונס סימן ונתן מכיס הפרטי. מפני זה הוכרחו לאמור
הני אף אלה מן החברים שהיו נוטים יותר לדעתנו (למשל, וויסוצקי
וצייטלין). לשאלת לשון ההוראה בגוף המבניקים לא הגענו כלל, כי
כמו שכתבתי לך במכתבי הקודם, דרשו האשכנזים ללמד את המדעים
באשכנזית אף בביה"ס הבינוני, וכל עמלנו בשיחות פרטיות עמם
ובגוף הישיבה, להביאם לידי הנחות, לפחות, בנוגע לבנים זה, לא
הועילו כלום. הרבה התישבתי בדבר, אם לצאת או להשאר, ולבסוף
החלטתי לצאת יחד עם חברינו הנוכרים. עשיתי כן לא לשם מראה
בעלמא, אלא מפני שהוברר לי, שאוכל עתה, בעמדי בחוק, להביא תועלת
יותר מרובה לעצם הענין. בשביל לבאר לך זאת צריך הייתי להאריך
קצת, ואין לי פנאי לזה. די לך לדעת, כי כל השנים שעבדתי עמם
לא השתדלו כל כך להפיק רצון ממני, כמו ששיתדלים בימים האחרונים,
מיום שעזבתי חברתם... והרי המוסד הוא סוף סוף באי, ואין אנו יכולים
להסב עינינו ממנו ולאמור: אין לנו חלק בו ויעשו להם האשכנזים מה
שלבם חפץ. הם מפתחים מאד מפני הסערי שאפשר שיתעורר ע"י
החלטה זו. אבל, כנראה, השעה משחקת להם כזה. כל העינים פונות
עתה לקירוב, ומשפט ביילים משך אליו לבות העם בכל פנות העולם,
עד שאין איש ישראל יכול עתה לשים לבו לענינים אחרים. ובה אפשר
שיעבור הכל בשלום'....

למר ד. ילין, ירושלים.

לונדון, 4 נובמבר 913 (ד' חשון תרע"ד).

בהיותך פה הבטחת לי לכתוב לך אחר ישיבת הקורטריום, והגני בא
עתה למלאות הבטחתי, אבל איני יודע מה לכתוב. את ההחלטות זאת
דבר יציאתנו (אני ולווין וזשלינוב) מן הקורטריום—הלא ידעת כבר בלי
ספק מתוך כה"ע, ואת הדברים שנשמעו בהמשך הוכוחים משני הצדדים—
אשר אמנם היו ראויים להכתב ולהשאר לדורות—אין לי רשות להודיעך,
כי השביל „הרוב“ להחליט, שלא יתפרסמו פרטי הוכוחים, ובכן אין לי מה
לכתוב לך אלא זה: זוכר אתה בודאי, שנועצתי עמך, אם ראוי לי לצאת

מן הקורטוריום, בשינצחו האשכנזים, והיות דעתך בשלילה. גם אני עצמי הייתי נוטה אז לדעתך. אבל כברלין נוכחתי, שיציאתי חביא לעצם הענין תועלת יותר גדולה. אלו נישארתי עתה, אחר שנצחו האשכנזים, שכחם לע' גדול מבחננו, לא היה קולי נשמע עוד אף באותה מדה זעומה שנשמע עד כה. אבל עכשו שאני מבחוץ—מציאתי מרגשת להם יותר. אקוה, שתבין כונתי.—איך שהוא, טקוה אני שאין הנצחון הזה אלא זמני. צרכי החיים הלאומיים — כחם גדול מזה של איזו יהודים קציריראות, שאינם יכולים להתרומם על סביבתם....

לד"ר ש. לוויין, ברלין.

לונדון, 5 נובמבר 913 (ה' חשון תרע"ד).

ל. כתבה לי לפני איזה ימים, כי החלית ומכאוביך שבו לך. כמובן, מצטער אני על זה מאד, אע"פ שידעתי מראש, שהתרגשותך היתה באותם הימים לא תעבור עליך בלי עונש בהאי עלמא. רוצה אני לקוות, שכבר שבת לאיתנך והגני מבקשך מאד להוריעני מה מצבך.

זוכר אתה בודאי מה שספרתי לך, בהיותך אצלי לפני צאתי, ע"ד מכתבו של שכטר. ד"ר כהן מסר לד"ר נתן את דברי בנוגע להנהגתו בקריאת המכתב הזה⁽¹⁾. וביום השני לשובי הלום קבלתי מכתב מאת נתן בהתנצלות על זה, ובהיותו מודה, אחר כל ההתנצלות, כי לא יספ עשה, החליט לשלוח עתה, אחר המעשה, העתק מכתבו של שכטר לכל חסי הקורטוריום, ובאמת כן עשה, וגם אלי שלח, ועם זה הוא כותב: „רא איך ניכס ווייס, וויא ה' ד"ר לעווין אונד ה' ד"ר שילענאווא איינע זענדונג פאן מיר אויפגעהסען ווירדען, זא טראגע איך בעדענקען, דירעקט אן זא צו שרייבען, אינד אלס סימבליעדע-דעס קוראטוריוםס קאנן איך ניכס מעהר אן זא שרייבען. זיא זינד אבער גאטירליך אבנאלום בערעכטיגט, דען געאננטען פאן דעם ברעף, דען זיא ערהאלטען האבען, פערטרויליך קעננטנים צו געבען“.

(1) ע"י מכתב שאחר זה לשכטר כן 6 נובמבר.

ובכן הנני שולח לך פה העתק מכתבו של שכמרי. ואבקשך להראותו גם לשלינו. איך צריך להשיב לי את ההעתק, כי יש בידי העתק שני, זה שנשלח לי מאת שכמרי בעצמו.

מלבד מאמרי סוקולוב ב"הצפירה" וב"וועלט", לא נשמע לע"ע דבר על אדות החלטות ברלין. הומי יצא מן המכונה ע"פ התחבולה הידועה: הביא את העובדה והבטיח לגלות דעתו, מחר – וסחר שכתו. השעה משחקת להם להאשכנזים. כל עולמנו מלא עתה אך משפט ביילים, ואין הקהל שם לב לענינים אחרים. ובכן אפשר שיעבור הכל "בשלוש", והאשכנזים יראו כזה מופת חותך, כי רצה הקהל את מעשיהם.

לדיר ש. שכמרי, ניוורק.

לונדון, 6 נובמבר 1913.

בוראי ידוע לך כבר מה היו תוצאותיה של אספת ברלין. האשכנזים עמדו על דעתם והחליטו ברוב דעות ללמד את המדעים באשכנזית אף בביה"ס הבינוני, ואני וחברי (לזוין ושלינו) ראינו מספיק זה חובה לעצמנו לצאת מן הקורטוריום. הרבה מאד עמלנו – אני והחברים הנזכרים וגם מר וויסוצקי ומר ציימלין, שבאו לברלין בשביל כך – עוד לפני האספה האופיצ'אלית לברר לה' סימון ונתן את השקפותינו, אבל הכל היה לשווא. הם החליטו לעשות את השפה האשכנזית שלטת בכל המוסד, ואם לא (כך אימו עלינו) יצאו מתוך הקורטוריום. האיום הזה הוא הוא ישגים לנצחונם. כי אפילו אלה שנטו לדעתנו (ה' וויסוצקי, ציימלין, ובמדה ידועה גם פרופ' פיליססון) נרתעו לאחור מפני האפשרות שיצאו אלה בשעה זו, שעדיין לא נגמר הכנין ועוד הרבה כסף חסר לגמר בנינו, ובעל כרחם ענו אמן.

את מכתבו הנכבד, ששלח לי לברלין על שם ה"הילספערין", קבלתי ביום שלאחר האספה. והרבה נצטערתי על זה. כי בשעת האספה קראו רק קטעים מתוך מכתב ב' על שם סימון, וע"פ הקטעים האלה אפשר היה לחשוב, שדעתו מסכמת בכל לדעת האשכנזים. רק בעת שקבלתי

מכתבו, שצירף אליו גם העתק ממכתבו לסימון, נודע לי, שבאמת דעתו כדעתי בנוגע לעצם הטכניקום וכלומר, שההוראה באשכנזית תהיה רק זמנית ושצריך להכין מורים וספרי למוד בשביל שיוכל המוסד להיות בעתיד כלו עברי, ורק ע"ד ביה"ס הבינוני סתם כ' את חבריו, הגדתי תיכף להאשכנזים, שלא יפה מנהג זה, לקרוא אך קטעים שהם הפצים בם ולהעלים את השאר. והם הוכרחו להודות על עותתם, וכדי לתקן זאת ולתת לכל אלה שהשתתפו בהאספה מושג נכון ע"ד השקפת כ', מהרו לשלוח לאחר המעשה העתק ממכתבו לכל חברי האספה. ואבקש את כ' לכל יתבע מהם עלבון זה, אחר כי כבר עשו, תשובה, ואין אומרים לבעל תשובה, זכור מעשיך הראשונים.

מה יהיה עתה — איני יודע. מן הראוי היה, שהכרי הקורטוריום באמריקא יביעו את מחאתם על שפנו מקום להאשכנזית יתר על המדה ההכרחית. ואע"פ שעי"ז לא תשתנה לע"ע ההחלטה, תבוא בכל זאת תועלת ע"י טחאה כזו, שישימו לב, לפחות, ללמודים העברים וישתדלו לעשותם עיקר ולא טפל.

על שאר דברי כ' בנוגע להגימנסיא ביפו וההסתדרות וכו' — הלא כבר דברנו על כל זה בע"פ בקיץ שעבר, ויודע כ' שלא כבדו אני מסכים עמו. אבל מה בקד? אנשים שהם באמת, בעלי דעות, שדעותיהם נובעות מהכרתם הפנימית, אי אפשר שלא יהיה ביניהם הבדל בפ"טים. העיקר הוא היסוד הכללי, החפץ בקיום אוטתנו והתסתחות תרבותה לעתיד בקשר עם העבר. ובנוגע לזה -- לבי בלבד.

למר א. דרויאנוב, אודיסא.

לונדון. 9 נובמבר 913 (מ' מרחשון תרע"ד).

אתחיל גם אני במה שהתחלתי את מכתבך האחרון (מ' י"ב תשרי): בבקשת סליחה על איחור תשובתי, וגם התנצלותי היא דומה לשלך: המטרות המרובות... ובייחוד בעת האחרונה — ה"טכניקום": חלוף מכתבים ארוכים ותכופים לפני האספה, נסיעה לברלין לעת האספה, ועוד הפעם חלוף

מכתבים אחר האספה, מעין „נאכוועהען“... את תוצאות האספה איני צריך להודיעך. כבר ידעת הכל מתוך כהני, והנני מחכה לשמיע, מה תאמר „אוריסא“, כלומר, העולם, השלח. הרבה פסקתי בדבר, אם ראוי לי לצאת או להשאיר מבנים. לשם דימונסטריצא בלבד לא הייתי יוצא. הרי ידעת שאיני אוהב דימונסטריצות. אלא שנוכחתי בברלין, כי יציאתי תגביר את השפעתי על סהלך הענין יותר מאשר עד כה. והדברים ארוכים. שאלתך ע"ד סדור הארכיון של פינסקר — אם לפי הענינים או לפי כותבי המכתבים — הזכירתי את ההלצה הידועה ע"ד היהודי השואל את חברו איך לרשום את בנו הנולד לו, אם בזמן מוקדם או מאוחר ללידתו, והלה משיב: שינא, רשום יום לידתו האמתי! — גם בענין זה, לא שמעתי ולא ראיתי שיסדרו מכתבים כאלה לפי הכותבים או לפי הענינים (האופן האחרון הוא כמעט כלתי אפשרי, מפאת ערכוב הענינים, כמו שהעירות בעצמך), אלא המנהג הוא לסדרם לפי זמן כתיבתם. הסדר הכרונולוגי הוא גם היותר מועיל וקולע אל המטרה, בתתו לקוראים מושג נכון ע"ד ההתפתחות ההדרגית גם של האנשים וגם של הענינים. — יותר קשה היא שאלתך השניה: בדבר הלשוניות. הפתרון היותר נכון הוא, כמובן, לתת כל המכתבים בתרגום עברי מדויק ולספח בסוף הספר את האורגינלים בלשוניות שנכתבו בהן. אבל פתרון זה יעלה ביוקר מאד ובדאי לא ימצאו האמצעים לכך. לכן דעתי נוטה יותר לפרסם לעיני תרגום עברי בלבד ולעזר בהקדמת הספר על הנחיצות להוציא גם את האורגינלים — אולי ימצא „נדבן“ אשר יתן את הכסף הדרוש לכך, ואז תוציאו גם את אלה בתור „נספחות“ להספר העברי. איך יהא, שמה אני שסוף סוף ישם הועד לבן להציל מתוך הארכיון שלו מה שראוי לפרסום — דבר שהעירתי עליו עוד לפני שתיים עשרה שנה (עפ"ה, II, ע' 260, הערה).

... אפשר שאתה מתפלא, איך יכלתי לחתום את מכתבי בעת הזאת מבלי להזכיר כלל „ענין ביוליס“. אבל, ידידי, לא אחד ממך, הרבה חיוניות בהנהגתנו בענין זה מעוררים בי רגש של בושה וגועל נפש. זוהי אחת מתכונותינו היותר מעציבות: קלקול הטעם והערר, חוש המדהי.

לדיר י. משלינוב, ברלין.

לונדון, 10 נובמבר 913 (י' חשוון תרע"ד).

את מכתבך קבלתי אך היום, כי ביום א' אין הפוסטא סה מוסרת מכתבים. זאת צריכים אתם לדעת: הלא יש לכם, מזכיר אנגלי, ואלו זכרתם זאת, לא הייתם מבקשים ממני שאשיב ביום א', או הייתם שולחים את המכתב ביום ה' — בקבלי היום את מכתבכם עניתיכם ע"י מלגרמא, כבקשתכם: היימע ערהאלמען. איינפערשטאנדען. ווען מאלדך ביטמע ברעף אבווארטען¹.

טעם בקשתי האחרונה הוא זה: באמת אינני „איינפערשטאנדען“ לפרסם את הנוסח שישלחתם לי כמו שהוא, אבל מפני שאימחם עלי כי יש סכנה בדבר וכי ההכחשה צריכה לבוא דוקא בגליון של שבוע זה, הוכרחתי להסכים. ואולם אם אפשר היה הדבר שתחכו כמשלוח ההכחשה עד שתקבלו מכתבי זה, הייתי מבקש לעשות בה את השנוים האלה:

1) אתם כותבים: „ואם דאס טעניקום אנלאנגט, זא דאכען זיא (כלומר, אנהני שלישתני) דייטש אלס אונטערריכטס שפראכע, מיט אויסנאחמע אייגעס אדער אייניגער כאכער, זעלבסט פארנעשלאגען“. שתי המלים האחרונות נראות לי, דעם גיטען צו פיעל. מן הצד הפורמלי אמנם אי אפשר לאמור שאינן מתאימות אל האמת, שהרי באמת הצעה זו היא חלק מן „אנטאג לעווין“. אבל העומדים מן החוץ יוכלו להבין מתוך נוסח זה, שהספיריטואליזם האישנוי הוא שהביאנו לכבר את השפה האישנוית על העברית בגוף הטניקום, בעוד שבאמת הלא הצענו זאת רק מתוך הכרח ורק כחור מצב זמני, ונמצא שאנו מכיאים את הקוראים לירי טעות ע"י ההשתמשות בספרוא זו. ואני רוצה הייתי, שלא נהיה „דיפלומטים“ בענין זה, אלא נקיים מה שנאמר: „ודובר אמת בלבבו“. לכן אני מציע לתקן: „צוגעגעבען במקום „פארנעשלאגען“, או איזה תקון אחר, שיראה ברור, מה הייתה דעתנו בזה.

¹ כנראה. הייתה זאת הודעה מצדנו ע"ד יציאתנו מן הקורפורציום, שעמדה

להתפרסם אז, את הפרטים איני זוכר.

(2) להלן, אינדעס דיא מערהייט דעם קוראטאריז דער העבראישען שפראכע (אלס אונטעררייטט שפראכע) אין דער מיטטעלשולע נור איינען זעהר גערינגען וכו'. המלים שנתתי פה בחצאית-עגול הייתי מבקש להוסיף, כי בלעדי זה נראים הדברים כאלו בכלל אין העברית תופסת מקום בביה"ס הבינוני, אפילו כתור למורה. וזה מתנגד אל האמת.

את התקונים האלה הנני מבקש לעשות, אם אך יש עוד פנאי לכך; וצר לי מאד, כי לא פניתם אלי בעוד מועד, כדי לתת לי את האפשרות לחוות דעתי במכתב, ולא, להסכים – ע"י מלגראט, לעתיד, אם יהיה עוד הפעם צורך בדבר הזה, הנני מודיעכם מראש, שלא אשלח, הסכמות ע"י המלגראט.

ובטרם אחתום, הנני רוצה להעירך עוד גם על זה: בעין אירונגיא מרה נראה לי במכתבך. הועד הפועל הציוני כותב אלי ע"ד עלבון שפת עבר בהחלטת האשכנזים, ועל ההתוס בא טיש לינוב, – ומכתב כזה כתוב אשכנזית, ולא עברית! הגיעה השעה, במדומה לי, שהסריבו הציוני, המוציא סבומים עצומים על כל מיני "מזכירים" וסתם פקידים, יוסיף עוד איזה סבום בשביל למנות גם, מזכיר עברי, שיוכל לכתוב מכתבים גם בעברית, ולא יתן מקום לאחרים לאמור לו: קשום עצמך ואח"כ קשום אחרים...

למר א. לוברסקי, ניוורק.

לונדון, 10 נובמבר 913 ("השון תרע"ד).

..... דבריך ע"א "נסיון שלא הצליח" (1) ודאי יצאו מעומק לבך וחלילה לי להתרעם על תוכחתך. לא אתה הראשון בזה. כבר קדמוך אחרים מהבריני הראשונים, שכתבו לי תוכחה מעין זו, וכבר נלאיתי לבאר ולהזכיר ולבאר לכל אחד, שלא הבין, פשוט, פירוש המלות. במאמרי ההוא לא באתי כלל להוציא משפט על אגודת ביט כשהיא לעצמה; אדרבא, מפורש אמרתי בראשית המאמר, שאינני חושב עצמי לשופט הגון

(1) רמז למאמרי בשם זה ע"ד ביט (עמ"ד IV).

בענין זה, מפני שהייתי קרוב לו ביותר והנני נוגע בדבר, מסרתי היתה רק להסיר צעיף המסחורין מעל עבודתי אני בתור ראש האגודה ולפרסם את מגמותי אני ביסוד האגודה ועד כמה הצלחתי אני להגשים את שאיפותי ע"י האגודה. וכמוכן זה קראתי את המאמר בשם, נסיון שלא הצליח, כי למרות כל המעשים הטובים שעשתה האגודה ולמרות השפעתה על חוגים ירועים, הנה אותו, הנסיון, שבשכילו נבראה, הנסיון ליצור אגודה, פיונרים במוכן המכואר כדרך החיים ובמאמרי „הכתבים והעם” — לא הצליח. על זה יעידו כל המכתבים שפרסמתי במאמרי, על זה תעיד אחרית האגודה, שלא יכלה לעמוד בפני הזרם ונשטפה ברגע אחד ע"י הציוניות המדינית, ועל זה תעיד הנהגת החברים מאז ועד עתה. מעודי לא התאוננתי לפני שום אדם על ההנהגה הזאת, כי „בעל גאוה” אני בדברים כאלו, אבל האמנם תאמין, כי בעמקי לבי לא הרגשתי שום כאב בכל אותן הימים הרבות שעמדתי לבדי בקשרי המלחמה נגד כל העולם הקטן שלנו, ואיש מ ה ב ר י נ ו ב' מ לא יצא לעזרתי? והלא היו בין החברים גם סופרים מובהקים, ומה עשו? אחרים מהם התיצבו במערכה נגדי, ויתרם עמדו מרחוק ושתקו. ועתה האם נשתנה הדבר? האם לא תראה, שגם הסופרים שהיו ח ב ר י נ ו ב' ע ע ב ר הם עד היום בין אלה, היראים מפני אהדהעמיות, כמפני קדחת (כדריך), ואף במקום שאינם יכולים להעלים עין ממהלך החיים, איש תראה ברור עם מי הצדק — הם מעקמים כמה וכמה אותיות, שלא להוציא דבר כגונה זה מפיחם? הנה הזכרת את ה„מאמרי” של ב. א. ¹⁾ בודאי אתה מבין מרעהך, שכל הנל הזה של שקרים וזיופים לא עשה עלי שום רושם ולא גול שגתי אפילו לילה אחד. אבל השאלה בכל זאת במקומה עומדת: איפה הם הסופרים כחברי ב' מ? מדוע לא נמצא ביניהם אף אחד שיקנא לכבוד האגודה ויתבע את עלבונה? סופר אחד יצא ב„הזמן” נגד מאמר זה (רק בנוע אלי, ולא בנוגע לב' מ) — והוא לא מחברי ב' מ. „העולם” — והוא הלא כמעט נהשב לנושא דגלנו — ס פ ר ב ש ב ח ו של מאמר ב. א. (דרויאנוב אינו איש כזה. הוא היה אז בבית החולים

(¹) ע' למעלה מכתבי לקסלן כן 25 יולי וכן 16 אוגוסט.

בכרלין. אבל הלא „אדון העולם“ הוא ה„ב״מ“ אויסשקין!). ואחר כל אלה אתה ואחרים מב״מ תמהים על שתושב אני את „גסיוני“ לנסיון שלא הצליח! ... ודי בזה.

ועד הטכניקום אין לי צורך עוד עתה להרחבות דברים. הלא ידעת איך נגמר הדבר. אתה מתרעם על שלא כתבתי לך בענין זה. אבל לא היה זה במקרה. מפני טעמים ידועים שבתי לי לחזק לכלי עורר מצדי שום פרוסגנדא מחוץ להקורטוריום, ולולא היה ד״ר שכטר חבר הקורטוריום לא הייתי כותב גם לו. בכלל עלי להגיד לך, כי נצחקן האשכנזים בא להם בעיקרו רק ע״י איומם, שאם לא תקובל דעתם, יצאו הם. ולפי שעדיין חסדים כארבע מאות אלף פרנק לגמר הבנין, והנסף הזה נותנים האשכנזים (הם הישכילו לחכות בגדבותיהם עד הגמר), הנה אי אפשר היה עתה לקבל מהם את המוסד עם כל האחריות הקשורה בזה ולהניחם לצאת בשעה כזו. לולא האיום הזה היה, למשל, רד״ו ורי״צ נמנים עמנו. כך אמרו הם גם לנתן עצמו. ואחשוב ישנם האמריקנים היו מתנהגים באופן אחר. איך שהוא, עתה כבר נעשה מעשה, ונחכה ונראה מה יהיו תוצאותיו. כשאני לעצמי אינני מאמין בהצלחת המוסד בתנאים כאלו, ומקוה אני שסוף סוף יקנעו האשכנזים מפני דרישות החיים.

למר ש. ב. מקסימון (מקסימובסקי), ניוורק

לונדון, 13 נובמבר 913.

.... ואני -- מה אכתוב לך על אדותי? זרוב הוטרא אאורא אעיקריה קא״, או בנוסח המישל הרוסי: גם אם תאכיל את הזאב עד לשובע, הוא שואף בכל זאת אל היער. נתתי גט פטורים להפובליציסטיקא בשביל לעסוק בענינים יותר קרובים לחיי עולם, -- והנה אני קשור כל כך בשאלות היום (אם מתוך הרגל או זהו טבעי, איני יודע), עד שאין ביכלתי לשנות לבי מהן. אני שותק, אבל מחשבותי נחוגות עדיין להזיונות חיינו, שדוקא בחדשים האחרונים יש בהם כדי לעורר מחשבות רבות ושונות. וכך הנני לע״ע קרוב מכאן וקרוב מכאן...

ע"ד נסיעתי לאמירקא, יודע אתה, שמתאזה אני מאד לראות את החיים המתהווים שם. אבל בשנה האחרונה כמעט נואשתי מזה. אין בי אף מקצת מן הכח הדרוש לאדם ביטביל להיות, אורח חשוב באמירקא. מצות, הכנסת אורחים, בדרך שמקיימים אותה אצלכם, יש בה כדי להטית אדם שבמנותי, שאינו סובל את הרעש ואת הריקלמא וכל שאר הסוכה שמשפיעים שם על האורח הבא מעבר לים. אמרתי, בשנה האחרונה, מפני שבשנה זו הראו בני אמירקא כיהודי, עד היכן מגיעה, הכנסת אורחים שלהם...

מאז יצאת מזה נתרקנו החיים עוד יותר, השכלים הבורדות שלנו מפורדות ומפורדות ואין מאספן, אך לעתים רחוקות רואה אני את הצעירים המעשים, שמבקרים אותי לפעמים, וכל שאר הזמן הפנוי מעסקי הסיטי' הנני מתבודד עם מחשבותי ועם אנהותי על רסוק אברים' של אומתנו ועל שפלותנו מבית ומבחוץ, שמתבלטת ביהוד בשעת צרה, כשעה זו. אם קורא אתה עתונים עכרים, וראי גם אתה מרגיש מעין זה לטקרא המאמרים על, ענין כ"לים' ועל ענינים אחרים מעניני כלל ישראל. אבל, עתונים עכרים' לאו דוקא. אפשר לצאת ידי חובה זו גם, בדווש. כרוניקל' או בעתונים אחרים ממין זה. בכלם נשקפת לך, צורת הכלל' בכל כיעורה: המעם המקולקל, הנשי-הכבוד הפנים, העדר, חוש המדה', ועל הכל — שפלות הקומה' גם כשהיא מזדקפת...

למר י. איזנשטרם, מכריה.

לונדון, 13 נובמבר 913 (י"ג חשוון תרע"ד).

... על אדותי אין לי מה להודיעך. מנחת הקיץ הביאה, כנראה, מרפא לרגלי, אבל מצבי הכללי לא הוטב הרבה וכחי לא נתרבה. אתה שואל, במה אני עוסק עתה? — בקריאת כה"ע, ידידי! כל זמני החפשי עובר עתה בעבודה זו, וכך, כטרומה לי, עושים עתה כל היהודים בכל העולם. עלילת המ, וכוחים של כהן ורב ע"ד האמונה, ועוד ועוד, הכל בבימי הרמב"ן, ר' יחיאל ספריש וחכריהם. המישפס בקיבוז אמנם נגמר

לפני שלשת ימים והיהודי האומלל יצא זכאי, אבל, כמו שתבין, מרעתך, לא זו היתה השאלה שמלאה כל חדריו לבי בעת המישפט, אם פלוני יצא זכאי או חייב, כי אם שאלות אחרות של הכלל כולו, שנתגלו ביתר עז ע"י המישפט הזה ופעולתו על אחינו בני ישראל במזרח ובמערב — הן הנה שגולו (ועדיין גוזלות, אע"פ שב"לים יצא לחפשי) את מנוחתו יומם ושנתי בלילות, אך נניח זה. עדיין אינך צריך לחשוב מחשבות כאלו, עד שתבריא

למר משה סמילנסקי, רחובות.

17 ברוך. 18 נובמבר 913 (י"ח חשוון תרע"ד).

זה כשני חדשים מונח בידי מכתבך האחרון. לא מעצלות גמנעתי מלענותך עד כה, כי אם, ראשונה, מפני שבחדשים האחרונים היה עלי לכתוב הסקן מכתבים בענינים שהזמן גרמא ולא נשאר לי פנאי למכתבים שאינם דורשים תשובה תכופה, ושנית, וזהו העיקר, מפני שתוכן מכתבך מעציב ומדכא כל כך, עד שקשה היה לי מאד לספר בו, ודחיתי את הדבר מישבוע לישבוע — וכה עברו שני חדשים. אבל סוף סוף צריך לענות וצריך לשוב לאותן המחשבות הנוגות המתעוררות בלב למקרא בשורות כאלה שמטלאות את מכתבך.

לא אבחר ממך, שםפורך ע"ד מנהגי המישרד והפועלים ביתם אל הערביאים נראה לי תמוה באופן שאין למעלה ממנו. האמנם חקרת ודרשת היטב ונתברר לך שכל זה אמת? הן לא יצאו האנשים האלה מדעתם, וד"ר רופין הלא איננו בעל הדין כל כך עד שלא יראה את הסכנה שביתם כזה בעת הזאת, וגם בין הפועלים הלא יש כה וכה אנשים בעלי דעה, ואיך אפשר שלא יבינו את המצב? אך אם הדבר באמת כן, — איני יודע מה לאמר לך. מלבד הסכנה המדינית, אינני יכול להשלים עם הרעיון, שמשוגלים אחינו, לפי תכונתם המוסרית, להתחסס כך לפני עם אחר ולבזות את קרשיו בנסות כזו, ובעל כרחי עולה מחשבה על לבי: אם עכשיו כך, מה יהיה יחסנו אל אחרים אם באמת נגיע בזמן מן הזמנים למדרגת כה שליט בא"י? ואם זהו ה"משיח" — ייתי ולא אחמיניה.

אתה אומר, שכתבת על זה ב"הצפירה". אבל לא ראיתי מאמר כזה מאתך ב"הצפירה", אע"פ שקראתי, כמדתה לי, כל סאמריך האחרונים במכה"ע זה. אנכי אורחא, מה הם הדברים הנודאים שכתבת ב"החירות", שעליהם מתנפלים עתה ב"הפועל הצעיר" בסגנון הספרותי הנחוג בכחנה זה? אינני מקבל את "החירות" ולא קראתי דבריך שם.

ומה סוף דבר, הסתדרות המושבות ביהודה? הרעיון כצד עצמו נכון מאד, אבל מסופק אני אם תוכל הסתדרות כזו לדברא, ואם תכרא — אם תוכל להתקיים. הלא ידענו את הרוח השליט גם במושבות, וקשה להאמין שיצליחו לגרש מתוכן כל אותן הנטיות והפניות. בשביל להרים דגל האחדות, הנחוצה כל כך בעת הזאת. בכה"ע לא מצאתי עד כה מאיסה על זה. ומחזיק כך נראה שנישחקע הדבר. כי איך אפשר שתכרא הסתדרות חדשה בא"י ולא ירעו על זה תרועה גדולה בעתונים הציוניים?

והעתיד? מה עלתה לו? הגם מחשבה זו עתידה להישאר בעולם המחשבות שלנו, המלא בריות יפות שאין להן דמות הגוף?

מכתבי ב"השלח" שהוזכרת — אולי לא היה צריך להכתב. אין בני אדם הללו ראויים לכבוד כזה, שאכחיש את כוניהם ודכותיהם. אבל הייתי או קצת חולה, יושב בדר במקום מרפא, ועצבי נרגשים, והנה קבלתי ביום אחד את "השלח" ואיזו מגליגנות "הזמן". שמתי עין תחלה בגליגנות, "הזמן" ונתקלתי ב"מאמר" ארוך מאת י. ר., מאמר ככל ה"מאמרים" שלו, המלאים לשון הרע והוצאת שם רע על אנשים הנקובים בשמותם, כדרכו. ובין שאר דבריו הוא מספר אנכי אורחא שאני החרמתי את בן ישראל, ושהוא י. ר., יש לו דברים להגיד על הנהגתי עם בן ישראל, אלא שעדיין לא הגיעה השעה לספסם. תוכל לצייר לעצמך את גועל נפשי למקרא הדברים האלה. הסבותי עיני מן הגליגנות ולקחתי ביד חוברת "השלח", ובמקרה נזדמן לי לקרוא גם סה קודם כל דברי איש עברי על בן ישראל, ששם באו גם הדברים שהבאתי במכתבי. ונקל איפוא להבין, כי נדמה לי שרצה בעל הדברים לרמוז על אותה הדבה עצמה שנאה ב"הזמן" בדברים מפורשים. ומפני זה לא יכולתי להתאפק ושלחתי את המכתב. אבל קלונר מבטיחני,

שלא עלה על לבו אף הרהור קל, שדבריו יכולים להתפרש באופן כזה. איך שהוא — מה שעשוי עשוי.

ועל דבר המכניקום הלא ידעת כבר מתוך כה'ע איך. נפתרה השאלה הקשה בנוגע לשפת ההוראה. הרבה זמן וכח אבדתי בעת האחרונה, לפני הישיבה הרשמית, בשביל למצוא איזו דרך לצאת מן המבוכה. אבל האשכנזים, כנראה, לא יכלו לעשות הנחות בענין זה. מפני שעוד קודם לזה הבטיחו מה שהבטיחו תמורת ה'חסות' הגרמנית. הם אמנם אינם מודים כזה כספירוש ומבקשים לבסס דרישותיהם על יסודות אחרים. אבל אחר כל התשובות שהשיבותי אני וחברי על טענותיהם (ומכתבים ארוכים מאד כתבתי על זה לד"ר נתן ומכתבים עוד יותר ארוכים קבלתי מאתו בשבועות האחרונים לפני הישיבה) — כאתי לידי הכרה, שאין בפיהם טענה, ורק בהכרח הם חוזרים על טענותיהם אלו, מפני שאינם יכולים לפי'סם את הסבה האמתית. כמו שידעת, יצאנו (אני ולויין ושישלינוב) מן הקונטרס. בנוגע לי לא עשיתי זאת לשם דימונסטראצ'א. הלא ידעת שאינני אוהב לשחק לפני הקהל במישחקים כאלו. אלא ששקלתי שבר דבר כנגד הפסדה, וכאתי לידי החלטה, שיציאתי תביא תועלת לגוף הענין ותקל את התפתחות המעשים לעתיד בטיבן הרצוי לנו. לא אוכל לפי'ש לך את הפי'ס, אבל הדבר כך הוא לפי המצב עכשו. עוד לא קבלתי שום ידיעה מא'י ואיני יודע את הרושם שעשה הדבר שם. אבל בחי'ל, כנראה מכה'ע, הרושם אינו כביר. במדה שהכינו לה אפשר יש'ענין כ'ילים' גרם לכך, כי הוא מלא בעת האחרונה כל הלככות ולא הניח מקום פנוי לענינים אחרים. המחאות שבאו עד כה בכה'ע הן, קיל ענות חלושה'. אבל לעמת זה כבר זכינו לשמוע טענות ותואנות — ודוקא בקול ענית גבורה' — עלינו, כלומר עלי ועל מנהיגי הציונות: מדוע לא התנינו מראש תנאי כפול, כתנאי בני גר ובני ראובן, עם ראשי ה'הילפספערין', מדוע, מסרנו' מוסד לאומי לידים כאלו וכו' וכו'. אנשים שאין להם אף מושג קל מתולדות הענין, איך ועל ידי מי נוצר טראגדיה ואיך נתגלגלו הדברים, במשך שש שנים, עד שכאנו למצב של עכשו, — יוצאים לפני הקהל מווינים אך ורק בחוצפה

יתרה ומדברים בבטחה, כאבטוריזטים שאין להרהר אחריהם. כן, ידידי,
בחוצה יכולים אנו להתחרות אף עם העמים היותר עשירים.

למר ח. משרנובין, וירצבורג.

לונדון, 19 בימבר 913.

... עיד המכניקים נפלאתי עליך שגם אתה חוזר על הטענה
שכבר נשמעה בכה"ע: כי סמכנו על ה'ישר' של האשכנזים ולא התנינו
עמם מתחלה הכל מפירוש. שוכת אתה, שהענין הולך ונמשך זה שש שנים,
וכשהונח היסוד, לפני שש שנים, עדיין לא ידענו גם אנחנו אם יש
יכולת להורות מדעים בעברית. אז רק התחילו בא' לעשות נסיון
בזה, ואלו שאלוני אז אם ראוי להתנות, שילמדו הכל בעברית בביה"ס
הבינוני, הייתי אומר: נמתין עד שנראה מה ילמדנו הנסיון. וע"כ מובן
מאליו, כי כל מה שיכלנו לדרוש אז לא היה אלא הפרינציפיון הכללי,
שהיהדות והלשון העברית יתפשו מקיטן הראוי להן, וזאת באמת דרשנו,
וכך נאמר מפירוש בספר התקנות של המוסד. אבל, כמובן, דברים כלליים
אפשר להם להתפרש בכמה פנים, והאשכנזים גם עבשו אומרים, שהחלטתם
אינה סותרת כלל את הדרושה הזאת, לפי שעתידים ללמד בביה"ס את
העברית ואת היהדות במדה הגונה. מלבד זאת הנה עצם הטענה נובעת
מחסרון ידיעה. כנראה גם אתה חושב, שאני הוא שהבאתי את בית וויסוצקי
לידי החלטה ליסד מכניקום בא"י, ואחר שהחלט הדבר באתי אל האשכנזים
ואמרתי להם: קצינים תהיו לנו, הרי לכם בסף, ואתם בנו לנו מכניקום
בא"י, כי לכם יאתה לעמוד בראש! וכך, בקירוב, מצייר הדבר איזה סופר
טפש ב'הומץ'. אבל כאמת לא כך היה מעשה. רעיון יסוד המכניקום
הביא עמו ד"ר נתן מא"י, ובמקרה נודמן אז מר וויסוצקי לפונדק אחד
עם ד"ר נתן ור' שמריהו לוויין, ואלה השנים פעלו עליו להת הסכמה
לדבר. ורק אחר שהוא (ובמובן, גם שאר קרוביו במיסקווא) הסכים לכך,
הודיעוני במכתב ובקשו גם הסכמתי, בתור אפיטרופוס לירושת הזקן.
איך שהוא, אני אינני מתיראש גם עתה. אמור לנו להתיראש ממוסד
בזה בא"י. כמעט ברור בעיני, שאם אך נתנהג בטקט הנכון ולא נגרם

להצד האחר להחזיק בהחלטתו משום נצחנות גרידא, לא יהיו ימים מועטים ויטו הם עצמם את המוסר לצד הרצוי לנו, דרישות החיים חזקות מהחלטות איזו יהודים אישגנוים בכלין. גם עתה הגני רואה כבר סימנים מזכקים לזה, רוב המורים שנתמנו עד כה הם ציוניים ונס המנהל של ביה"ס הבינוני הוא מאנשי שלומנו, ולו ידעת עד כמה הם משתדלים עתה להרגיע את רוחי אני ולהראות לי, כמה הם חדרים על הדבר, שיתבססו הלמודים העברים באופן הדרוש, — היית מסכים להשקפתי הנזכרת, שנחזיק עתה להחנה עמהם בניסום, מעין שמאל דוחה וימין מקרבת, וסוף הנצחק לבוא. אבל חושישני שלא כך יתנהנו חברינו, ביהוד בא"י, ועי"ז ידחו את הקץ. —

למר י. גסין, פטרבורג.

(תרגום מרוסית).

ל ו נ ד ר ו ן , 23 נובמבר 913

קבלתי את מכתבך היקר מן 18 לח' בהוספת המודעה ע"ד ההיסטוריא היהודית.¹ בהביעי לך ולהברך בעבודה את תודתי העמוקה על הצעתכם הנכבדה, שאכתוב מעין, מכוא" אל ספרכם, הגני מוכרח בכל זאת, לצערי, לסרב מלקבל את הכבוד הזה, יכול יכלתי לנמק את סרובי זה ע"י מונעים שונים, מהם אישיים ומהם ספרותיים. אבל אינני רוצה להסתיר מכם את השקפתי היסודית, שהיתה מונעת אותי מהשתתפות בעבודתכם, אף אלו לא היו המונעים הנזכרים. בהיותי חי בשנים האחרונות בעל כרחי בבדידות גמורה ובהיותי מפני זה מעין משיגה מן הצד באופן אידיקטיבי על כל מה שהולך ונעשה בחיינו ובספרותנו בכל תפוצות הגולה, — אני מגיע יותר ויותר לידי הכרה עמוקה, שהדרך היחידה להצלתנו הלאומית — זו היא התרכזות האנרגיא הלאומית שלנו בכל ענפי החיים והקולטורא. בענף הספרותי התרכזות כל הכחות אפשרית היא רק בלשונו הלאומית,

¹ מר גסין. בהשתתפות עוד אחדים מן הסופרים היהודים בלשון רוסית, נגשו אז להוצאת היסטוריא חדשה של עמנו בשני כרכים, שתכתב ע"י מוסחים כל אחד בטקצוע שלו. כמובנו, שיצא כרך אחד או שנים.

וכל ה'נישות' הספרותיות שאנו יוצרים בלשונות זרים מביאות רק לירי
אכזרה והתפוררותה של האנרגיה הרוחנית של האומה. זו היא אמונת
העמוקה. והלא חבין, כמה חזק בלבי רגש הצער, העלבון והקנאה, כשאני
רואה, כמה גדולה האנרגיה היוצאת ביצירת, היסטוריה יהודית כללית,
שעתידה (לפחות, לפי שאיפת העוסקים בדבר) להעשות לספר קלסי,
במקום ספרו של גרשקין, שכבר נתישן, — וכל זה כשפת עם נכר!
מדוע? איזו הם התנאים המכריחים לכך? אולי חסיון כחות מדעיים במדה
מספקת? אבל אני מרחתי ועברתי בעיון על רשימת המשתתפים בדבר,
ומצאתי, שמן 47 האנשים אשר קראתם בשם רק 13 יוכלו לכתוב את
פריקתם ברוסית, בעוד שמאותם האנשים עצמם היו 17 יכולים לכתוב
דבריהם עברית! את השאר הלא בכל אופן צריך יהיה לתרגם. או שמא
חושבים אתם, שברוסית יהיה לו לספרכם מספר של קוראים יותר גדול?
לא ולא! ימצאו יהודים משכילים פטריוטים (הלא זה עתה נעשה ל'מודא')
אשר יחשבו להם לחובה להעמיד את חשיפה עשר הכרכים שלכם על
דפי איצרות הספרים שלהם, אבל לקרוא, ללמוד בעיון ספר רב-הכמות
כזה — רק מעט מאד ירגישו בלבם חשק לכך, והרבה יותר היו כאלה — לא
רק ברוסיה, כי אם בכל העולם — אם היה הספר נכתב בעברית.

בקצרה, אדוני הנכבד, אין בלבי רגש של חבה למפעל כזה, ואין
צריך לאמור, שדא אוכל להשתתף בו. הגני מקוה שתביני ולא הדינני
לכך חובה על דברי כהתנדות לב.

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון. 25 נובמבר 913 (כ"ה חשוון תרע"ד).

קבלתי מכתבך האחרון מהוטיל, והגני כותב לך ליפו, אע"פ שאינני
בטוח עדיין שימצאך המכתב כבר שם. מתוך בה"ע יודע אני אמנם,
שכבר הגעת עד אודיסא וכבר הספקת לנאום, נאום' שם. אבל הן לא
הודעתני כמה חשיחה כאודיסא וכמה נאימים תחשוך לנאום שם במחר
חלף לא"י. איך שהוא, ודאי לא ירבו עוד הימים והשוב לביתך ותקבל
שם את מכתבי זה.

ובאמת אין לי עתה מה לכתוב לך, וולתי הודעה ע"ד שלומי
ושלום ביתי. הענינים הכלליים כבר ידועים לכל מתוך העתונים. בייליס
ת"ל יצא לחפשי — וששון ושמחה ליהודים. ושאלת הטכניקום עוררה
את בני א"י למחאות, וגם, חרם' (ואל נא נתבייש במלה העכרית הזאת.
ובי משום שמישתמשים בה גם בני החלוקה, נתליפנה במלה זיה?)
קראו על המורים ועל התלמידים ועל כל מי שיבוא באיזה קשר עם
המוסד הזה. לפי דעתי גרשו את הסאה. ביחוד לא היו צריכים להטיל
חרם על המורים, כי ע"ז נכריח את הקורטוריום למנות מורים
מתבוללים, ואז יהיה המוסד באמת אישנו, מהור', בעוד שעתה
הגם משתדלים למנות מורים לאומיים, וגם למנהל ביה"ס הבינוני
כבר נמנה אחר משלנו. וכמעט בטוח אני, שאם יהיו רוב המורים
משלנו ישתנה הכל בקרוב, למרות החלטות הקורטוריום. אבל הרי כבר
נעשה מעשה, והושישי שכל המורים הלאומיים יהיו נרתעים לאחוריהם
מפני חרם א"י, ובמקומם יבואו, אישנוים' אשר ישחקו על היהודים
האיטללים' עם מחאותיהם והרמותיהם... מסופק אני אם זו היא טקטיקא
נכונה. סוף סוף המוסד הוא בארץ ישראל ואי אפשר לראותו כאלו אינו.
אני בעצמי אמנם יצאתי מן הקורטוריום, אבל אחרי צאתי לא נמנעתי
מלהשיב על שאלות המנהיגים בדבר מנוי מורים לתלמידים העברים וגם
באתי בדברים עם מורים אחדים שקויתי מהם כי יחזקו את הרוח העברי
בביה"ס. חישבתי, כי בדרך כזו נתקרב יותר אל מנגלתנו. עתה ירא אני,
כי רוח הנצחנות' תהעזר ביתר עז במהנה האחר, והמוסד אשר עלה
לנו בעמל רב כל כך לא רק לא לנו יהיה, כי אם יהיה לצרינו,
ומי יודע מה יהיה סוף הדבר....

אחר שחתמתי שמי על המכתב הגיעני מכתבך שכתבת באניה סמוך
לאזמיר. מה טוב כי כבר עזבת את רוסיא ואת הקור ואת הלח של
החורף שם, והגני מקוה לשמוע בקרוב כי באת בשלום ליפו.

עיר הטכניקום אישיב על דברך בקצרה:

א) בספר התקנות נקרא המוסד: "יודישעס אינסטיטוט פיר טעכנישע
ערציעהונג אין פאלאסטאני", ובסעיף 4 נאמר: "דיא געזעללשאפט האט

דען צוועק, אים אָדענט איינע טעכנישע ע-ציעהונג אונד אויסבילדונג
דער יודישען יוגנד צו ערטאגליכען. נעבען דער טעכנישען אויסבילדונג
זאלל דען שיללערן געלענענהייט געכאטען ווערדען, איינע אויסגייע ביגע
קענטניס דעם העבראישען אונד דער יודישען פערנאנענהייט
צו געווינען, דאמיט זיא אויך צו זעלכסטבעוואוסטען, איהרע אבשטאמונג
אונד רעליגיאן אכטענרען יודען העראנגעבילדעט ווערדען. צור עררייכונג
דיעזעם צוועקעס זאל צוגאכסט איין יודיש-טעכנישעם אינסטיטוט אין
חיפה געבסט איינער מיטטעלשולע ערבוט אונד בעטרעבען ווערדען. —
אתה רואה איפוא, כי טועה אהה בחשבך, שאין שום מונע לעשות את
המוסד למוסד כללי, שהתלמידים הנכרים ירבו בו על התלמידים היהודים.
ב) מה שמתרמרים עלי, לפי דברך, איך לא הייתי זהיר ולא
ראיתי את הנולד—הוא דבר רגיל במקרים כאלה. תמיד נמצאים, הכמים
לאחר זמן, שמתרמרים ומחייבים, מבלי למרוח תחלה לדעת את הענין:
ראשונה, שובחים הכל, כי המוסד נכרא לפני שש שנים, כלומר בעת
שאך התחילו בנסיון לעשות את העכרית לשפת ההוראה למדעים
בבתי ספר בינוניים. ואלו שאלו אותי אז, אם ראוי להכניס סעיף בספר
התקנות, שכל הלמודים ילמדו בעברית, הייתי משיב: אני יודע, נמתין
עד שנראה פרי הנסיונות הראשונים. כל מה שאפשר היה לדרוש אז לא
היה אלא מה שדרשנו באמת והכנסנו כסעיף שהעתקתי למעלה: שהחנוך
העברי וידעת שפת עבר ושאר למודי היהדות יתפסו את המקום הראוי
להם. שנית, שובחים גם כן, כי כל כחי לא היה אלא כתור אחד מן
העומדים מצד ירושת וויסוצקי, וזולתי הלא היו עוד אחרים, ובראשם בנו
יחידו של המנוח, ר"ד וויסוצקי, והוא התנה אז תנאי ברור ומפורש, שלא
יתנו להענין צורה ציונית. עתה, לאחר שש שנים, אמר הוא עצמו
להאשכנזים בימי האספה, שלבו נוטה לציוניות והוא נותן צדק לררישתנו.
אבל אז ירא גם הוא שמא יחשדוהו בציוניות, ובמה איפוא היה כחי
גדול להתנות תנאים לפי הפצי? שלישית, טועים הכל בעיקר הדבר. אני
לא השתתפתי כלל במ"מ שקדם להחלטת הדבר. כמה שנים עמלתי להטות
לב הירשיים, שיסכימו להשתמש בכסף הירושה לאיות מוסד בא"י —

ו לא הסכים. והנה בסוף שנת 1907 נודמנו לפונדק אחר בברלין מר וויסוצקי, ד"ר נתן ודיר לוויין. אלה האחרונים אך שבו אז מארץ ישראל, ודיר נתן הביא משם את הרעיון ליסד מכניקום בחיפה. זהם, אלה השנים, הצליחו להטות לב מר וויסוצקי למוסד זה. ואחר שכבר נתן הסכמתו, הודיעני מר וויס. במכתב, כי כך וכך הציעו לפניו בברלין, והוא הסכים ואינו מסופק שגם אני אסכים לזה בשמה. יאמרו נא איפוא החכמים, המתמטרים, מה הייתי צריך להשיב על זה? אפשר הייתי צריך לאמור לו: לא, אינני מסכים, אלא אם כן יתחייב ה,הילפספעיין? (ואז הוחלט הדבר ביניהם, שהבספ יקשר לה,הילפספעיין. והוא יהיה השליט לבדו, ורק אח"כ נשתנה הדבר ונוסד הקורטוריום) התחייבות ככתב ובערובה נאמנה, ששפת ההוראה תהיה עברית?—ורביעית, כשיתפרסמו לאחר מותי מכתבי בענין זה משנה ראשונה להנסדה, יראו אותם החכמים, כי גם אני לא הסדה לי חכמה זו, ולא לאחר המעשה של עכשו, אלא עוד אז, בראשית הדבר, הבעתי את ההורוי הרעים גם לדיר לוויין וגם לאחרים, אלא שלא היה ביכולתנו לעשות יותר ממה שעשינו: להכניס בספר התקנות אותו הסעיף, לעמוד על המשמר בנוגע לחבור הפרוגרמא וכחידת מורים וכו'. סוף סוף היינו שנינו—אני ולוויין—מועט שבמועט, ואם היתה דעתנו חישובה בעיני אחרים, מטעמים שונים, הן לא יכלנו לכפות הר כגיגית עליהם שיקבלוה. הם יצאו ידי הוכחתם בזה שישמו לב לדברינו כפי יכולתם. ומלחמה תמידית היתה לנו כל הימים, והאישכנוים השתדלו לדחות סתרון השאלות העיקריות משיבה לישיבה ומשנה לשנה — עד השעה האחרונה—ומה יכלנו לעשות?

אמרתי שאשיבך, בקצרה, והנה ארכו הדברים יותר ממה שחשבתי, ועדיין לא נליתי לך אף חלק קטן מפרטי התפתחות הענין במשך שש שנות קיומו. וכשכאם עתה אנשים מן החוץ, שאין להם שום מושג מכל זה, ומתמטרים על שלא הייתי זהיר ולא ראיתי את הנולד — אענה על זה, כמנהגי... בשתיקה.

למר ב. לדיזנסקי, אודיסא.

לונדון, 26 נובמבר 913 (כיו חשון תרע"ד).

..... עתה אישיך על שאלותיך:

א) כנראה, איך יודע, שגם הסאה הישנה מעובדן רקיו ניתנה זה כבר להטכניקום, כשנתרוקנה קופתו ולא היתה יכולת להמשיך את עבודת הבנין, והשלישית—זמנה רק לאחר חמש שנים. ובכן אין עתה שום נים למעשה. אבל להלכה נראה לי, שאם באמה תוסד האוניברסיטא, לא יקשה לקבל את הסאה השלישית לאיזה מוסד הקיטור בזה, למשל, לאיזו לבורטוריא מיוחדת או לאחת המחלקות הישנות (בהסכם עם הציאה, צריך שינתן הכסף לאיזו פעולה מיוחדת, שתשא שם המנוח, וכך ניתנה הסאה הישנה לא להטכניקום בכלל, אלא לבנין אינסטרומנט על ידי הטכניקים, ורק בתור הלואה זמנית השתמשו בכסף זה להבנין הכללי), ולא קשה יהיה נים לקבל את הכסף שנה או שנתים לסני הזמן. כל זה, כמובן, אני אוסר לפי המצב עכשו. אבל מי יודע איזו שגורם עוד יבואו במשך הזמן.

ב) הכסף שהנתי רקיו אצל חבייה לא נזכר בצואתו ואין לו שום שייכות עם זו ועם הורשים. כי עוד בהיו מסד המנוח את הכסף לחבייה עיף תנאים ידועים, והתנאים האלה, כפי שספר לי הוא עצמו, אינם נותנים רשות להוציא אף פרופה עד שיגדל ההון ויגיע לסך עצום (כסדומה, שלשים מיליון פרנק), ואז — לאחר מאתיים שנה או יותר — יסדו בכסף זה אקדמיא (לא אוניברסיטא!) עברית. הנך רואה איפוא, שאי אפשר לקנות מצד זה מאומה למוכת האוניברסיטא.

קבלתי מכתב מדימ בן הלל הכהן, והוא מודיעני, שמהמרטריס עלי, כי, לא הייתי זהיר ולא ראיתי את הנולדי בדבר הטכניקום. האמנם יש בין הכרינו באודיסא (הלא רימ משם יצא עתה ובדאי שמע זאת בניכס) קלי דעת כאלה, שמרשים לעצמם לא רק להוציא משפט, כי אם גם, להחמירי, בדבר שאין להם שום מושג מטהלך התפתחותו ומן המלחמה הפנימית שלא חדלה בקרבו מראשית צמיחתו ועד עתה?....

למר ש. פבזנר, חיפה.

לונדון, 28 נובמבר 913 (כ"ח חשון תרע"ד).

קבלתי שני מכתבך. גם מכתבים אחרים כבר קבלתי טא"י, ובטובך, כלם טלאים דבר הטכניקום. הרעיש שנתעורר בא"י עיד החלטת הקורטוריום הוא כל כך טבעי, עד שלא היה כעניי חדש כלל, כי הכיתי לו מראש. כנראה, קבל דיר נתן ידיעות מלגופיות מירושלים, ומיד החליט ללכת בעצמו למקום המלחמה. קבלתי מאתו מכתב מיום 17 לח' וכו' הוא כותב, כי למחרת היום ההוא יוצא הוא לא"י. הוא מודיעני זאת בסוד (ודאי ירא ששא ישלחו מדגדגות מברלין לפניהם באיבה), אבל עתה הלא הוא כבר שם ואין זה דבר סתם עוד. יאמרו עליו מה שיאמרו, אבל הצעד הזה נותן כבוד למרקיוריו ואומץ לבו. אתם בודאי תבואו בדברים עמו ותשתדלו לפקוח עיניו, שיראה את המצב לאמתו. אבל לא אבחר מסך, שאינני סקוה מזה הרבה. עקשנותו עוכרת כל גכול, ובשיכיל להביאהו לידי שנוי דעה, צריך להתנהג עמו בזהירות ובטקט. ולפי מצב הרוחות עתה בא"י, קשה להאמין, שיתנהגו עמו כך. ודאי יתנפלו עליו כאספות ובכדיע באופן גם, ועי' יחזקו עוד יותר את עקשנותו. אעפ"כ חושב אני, ששוב תעשו אם תשתדלו ככל האפשר להשקיט את הרוחות לע' ולבלתי עשות דבר עד שיתברר לכם, שאי אפשר לפעול עליו בדרך שלום.

בנוגע לאמצעי המלחמה, מתנגד אני להכרזת בויקוט, בין על התלמידים ובין על המורים. הבויקוט על התלמידים לא יועיל. וכי אין אחי' שולחים ילדיהם גם לבתי הספר של האלליאנס ואפילו של המיסיון, ובמה נגרע ערכו של בית ספר זה, שבכל אופן יתחסו שם אל היהדות ואל הלמודים העברים באופן יותר רצוי? והבויקוט על המורים יהרוס את תקותנו האחרונה להטבת המצב. עתה משתדלים הברלינים לכפר על עונם ע"י מנ"י מורים לאומיים. גם המנהל של ביה"ס הריאלי, שעמדו עמו במ"מ, הוא אחד משלנו, ואם יהיו רוב המורים משלנו, ביחד עם המנהל, יצליחו סוף סוף ליהד את המוסד, למרות כל ההתלשות. אבל אחר הכרזת ה"בויקוט" בודאי יקנעו כל אותם המורים שעמדו להתמנות,

וביניהם גם המנהל הנ"ל, מלקבל עליהם משיה במוסד הזה, ותחתיהם יבואו אישכנים אסת"ם, שקשה יהיה אח"כ להפטר מהם ומן הרוח הזרה שיכניסו בבתי הספר. צר לי על זה מאד.

גם מהשבתכם ליסר ב"ם אהר בחיפה נראית לי מוקדמת. צעד כזה עושים רק אחר שאספה כל תקוה לשנות את המצב. והרי כזה נראה לכל, כי כבר נואשנו מן המבניקום והפקרנו אותו להאשכנזים. וחלילה לנו לעשות כן. אין אנו יכולים ואין אנו רשאים להתיאש מן המוסד הזה, שעלה לנו בעמל רב כל כך. לא בכל יום מסידים דברים כאלה בא"י, ואין אנו עשירים כל כך עד שנוכל להפקיר רכוש לאומי כזה. אדרבא, עלינו לאחוז בו בכל כחנו ולצעוק המיד, כי שלנו הוא והם הוצים לנו מואתנו. וסוף סוף, בעתיד קרוב פחות או יותר, נשיג מבוקשנו. הלא המוסד נצרך לתמיכת העם, ובלעדי זאת לא יוכל להתקיים, ואם נמשיך את האגטיציא בלי הרף, יצטרכו המנהיגים להבנע. זו היא לפי דעתי, המקטיקא היחידה המובילה אל המטרה. לא ב"חרסות" נשיג הפצנו, כי אם להפך. כל מה שאפשר לכבוש בכ"י עתה (למשל מורים לאומיים, הרמת הלמודים העבריים וכו') צריך לכבוש, ולא להתרחק ולאמר: "יתקע איבן בשופר", — ועל השאר צריך להלחם ע"י אגטיציא רחבה בכל העולם, עד שנכבוש הכל, אם לא עכשו—לאחר שנה או שנתים.

אתה שואל איך נהיה הרבר, שהם היו בעלי 13 דעות, ולנו היו רק שלש? תשובה חלקית על זה כבר נתתי לך במכתב הקודם: אחדים מן החברים שנטו לצדנו נבהלו מפני האיום שאימו האשכנזים עליהם בדבר התפטרותם. ד"ר נתן, למשל, הזהיר מראש את מר וויסוצקי וצייטלין, שאם הם יהיו נגדו, יהשוב לו לחובה להתפטר אפילו אם יהיה לו רוב דעות, כי כתור נותני הכסף הוא נזקק לדעתם ואינו יכול לעבור נגד הפצם. מלבד זה היתה עוד סבה אחרת לדבר. עוד שמועות אחדים לפני האספה כתבת לנתן, שאע"פ שספר התקנות מרשה לכל חבר לקבל כת הרשאה מחברים אחרים, באופן שיוכל להיות בעל ארבע דעות (לא יותר),—הנה בענין כזה חושב אני שאין מן הראוי להשתמש בהרשאות, אלא כל חבר צריך לחוות דעתו הפנימית, ואסרתי לו מסורש,

שאני לא אשתמש בהרשאות בפעם הזאת (בישיבות הקודמות הייתי משתמש לפעמים בזכות זו), ועל הערתי זו לא ענני נתן מאומה במכתבו שקבלתי מאתו אחרי כן, באופן שחשבתי שתיתן כהודאה. ומה השתוממתי איפוא, כשהודיעו בעת הישיבה, שמר מיטנדרורף יש לו ארבע דעות ע"פ הרשאות טאמיריקא! כמובן, הודעתי להנאספים מה שכתבתי לנתן והבעתי מחאה על שהשתמש כהודעתי לחזק את הרוב שלהם באופן מגונה כזה. אבל מה בכך? ע"פ ספר התקנות רשאי היה מיטנדרורף לעשות כן, וככן היה הוא בעל ארבע דעות. אם תנכה איפוא אלו השלש ושתי הדעות של וויסוצקי וצייטלין, ישארו להם רק שמונה דעות של האשכנזים עצמם, ואולי צריך היה לנכות גם פרוס' פיליפסון, שפסח על שתי הסעיפים ועמל לעשות פשרה....

למר י. ח. רבניצקי, אודיסא.

לונדון, 30 נובמבר 913 (אי כסלו תרע"ד).

קבלתי בזמני מכתבך היקר מערב ראש השנה. גם אני קויתי לראות אותך ושאר חברינו בווינא וכמעט לשם זה בלבד (אז, לפחות, ביחוד), באתי שמה. אבל תקותי זו נכזבה. לא רק אותך ואחרים שלא באו, אלא אף אלו שבאו כמעט לא ראיתי. עם ביאליק נזדמנתי אך פעם אחת לבית-דקוזה ושוחחנו כעשרים רגעי, עם אוסישקין דברתי פעמים או שלש רגעים מספר בין ישיבה לישיבה, וכן הלאה. אחד הוא קלוזנר שנעשה לו גם וחלה שם, ובאתי אליו לבקרו, והיה לו סנאי משום זה לבלות עמי שעה... כן, ידידי, אין הקונגרס מסוגל להיות מקום של rendez-vous, וצריך הייתי באמת לבוא לשם כך לרוסיא. אבל עדיין איני יכול להוציא הסעי' זה לפעולה. נסיעה לרוסיא אין פירושה: לאודיסא בלבד. בשאלך לרוסיא אצטרך לבקר את מוסקווא, בקשר עם העסקי, וגם על וורשא ופ"ב איני יכול לסמוך, והכל ביחד ידרוש זמן רב. אבל אקוה שסיף סוף יגיע זמנה של נסיעה זו.

לא יכלתי להתאפק משחוק בקראי בנשימה אחת את דבריך על ש. ועל מש. איני צריך לאמור לך, ששסכים אני לדעתך עיד זה האחרון.

במדומה לי, שדכרנו על זה הרבה פעמים פא"ם וידעת את השקפתי. אבל ברור בעיני שלא ירבו הימים ויכתוב מבקר (יהי זה אתה או אחר) מעין הדברים האלה גם על ש. ויסיים כמו שסיימת: כך עושים גאונים אצלנו! — להתוכח עתה עמך איני רוצה, אבל רוצה אני שלא תיחס לי דבר שלא אמרתי¹. מתוך תשובתך נראה, כאלו אין דעתי נוחה מש. מסני שהטוה רברים כלפי מעלה, ואין זה מה שכתבתי לך. אין דעתי נוחה משירתו מסני שהמלאכותיות שבה מרובה על הטבעיות של כשרון אמתי, ועם זה אמרתי שפרסומו הגדול אני מיחס בעיקרו לזה, שנעשה „боготорецъ“ והראה גבורה נפלאה בהטחת דברים כלפי „היושב בשמים“ ושחקן. לפי שבימינו, אם רוצה אדם להתפרסם ולהתחבב על קהל הנערים, אין לו דרך יותר ישרה למסירתו מחלול הקורש, בין קורש דתי או מוסרי או לאומי — הכל הוא סימן לסרנוגס, וכל מי שעושה זאת בסגנון יותר גם ומכוער הרי הוא גדול מחבריו. אך נניח זה לעת אחרת. אפשר שעוד נזכה שנינו להגיע לאותם הימים — שנמות אני בביאתם לעתיד — כשידעו גם אצלנו להבחין בין מחשבה חפשית ובין, היספיריא של „אפיקורסות“....

למר י. אורקובסקי, ינא.

לונדון, 30 נובמבר 1913.

הנני משיב בזה על מכתבו רק מסני כבודה, כי בעצם הדבר אין לי מה להגיד לו. כבר כתבתי לאחרים מידידי בארץ ישראל, אשר פנו אלי בענין זה, כי אינני מסכים כלל להטקטיקא של מרכז המורים. גם ה„ביוקושי“ וגם התעמולה ליסוד ב"ם בחיפה הם דברים שצריכים היו לבוא רק לאחר יאוש, אלו נזכנו שאברה כל תקוה לכבוש את הטכניקום עצמו וליהדוי בעל כרחם של האשכנזים. אבל עתה, לפי דעתי, עדיין אין אנו צריכים להתיאש. כלי תמיכה חסידית מצד טובי העם לא יוכל להתקים, ובמעט ברור בעיני, שבטקטיקא נכונה היינו מצליחים לגרש את הרוח האשכנזי בעתיד לא רחוק. אבל החלטות מרכז המורים, אם יצאו לפעולה, ירחיקו

¹ עיי' למעלה מכתבי אליו מן 25 מאי.

את היום ההוא מי יודע עד מתי ויועילו אך להעמיד לנו באמת טבניקום
אשכנזי לכל פרטיו, אשר יהיה למבצר ההתבוללות כסכוד ארצנו.
ועל מוסרו המזב בדבר חובתי להביא כפרה על חטא שהטאתי
בסיוע ידי עובדי עבירה — ירשני נא לבלי ענות מאומה. עונותיו של אדם
הם ענין לחשבוננו עם נפשו ועם אלהיו ואין שואלים בזה בעצת אחרים.

להרב א. דין, נכחזיבקיב.

לונדון, ג' כסלו תרע"ד.

הגני מכיע לו בזה את תורתו על כי עלה זכרוני לפניו לכבדני
במחברתו הרוסית ע"ד עלילת הדם. עברתי על המחברת (אם כי בסקירה
כללית, מחסרון זמן פנוי) ומצאתי בה הרבה רעיונות יפים. אבל בכלל
הדבר נראית לי גם "תשובה זו, ככל התשובות האחרות, מיותרת ובלתי
מועילה. אפשר, כמובן, לכתוב בכל לשון על תכונות היהדות והמאור
שבה, אך אין זו "תשובה" לעלילת הדם, מפני שבכלל אין עלילה זו מן
הדברים הסיבליים תשובה, כמו שהיטיב לדאות גם כ' עצמו ובאר יפה
בראש המחברת. אותו, היושר האירופי שאליו פונה כ' — הוא עצמו
זקוק לעלילה זו ודומיה בשיביל לשבך את, קול אלהים הנשמע לפעמים
בלב ומעורר נוחם על העול הנורא ביחס לעמנו. ודוקא מפני שעלילה
זו אין לה אפילו אחיזה כל שהיא במציאות ושעל כן אי אפשר להכחישה
באותות ומופתים, — דוקא מפני זה היא מתאימה מאד לחפץ הלב ה"אירופי"
במובן האמור. וע"כ עדיין אני מחזיק בדעתי, שהבעתי עוד לפני עשרים
שנה, שכל העלילות מסין זה, עתידות הן להתקיים ולהתחדש המיר ואין
חכמה ואין עצה להבחידן.

לד"ר מ. ריוזין, ניוורק.

לונדון, 4 דצמבר 1913.

לפני כמה חדשים קבלתי מכתבך האחרון, ובהיותו אך תשובה על
דברי במכתב הקודם, וגדודי הקיץ והטרדות הבאות אחיך אכלו כל זמני
בירחים האחרונים, — לכן היה מונה מכתבך עד עתה באמתחת המכתבים

המחכים לתשובה. עתה סוף סוף בא זמנו, ביחוד מפני שהיום הגיע גם זמנה של מחברתך The Jew שהואלת בשובך לשלוה לי ושרק היום מצאתי שעה פנויה לקראה.

ורומה אני, ידידי, שמחברתך הנזכרת היא התשובה היותר נצחת על דבריך במכתבך. הנה השתדלת במחברתך זו להגיד לילדי העברים מה חובתם לדתם ולעדתם ולחסיננו. ומה חייבים הם להשאר נאמנים לדתם ולעדתם ולהסיננו. וניכרים הדברים שיצאו מן הלב ושהשתדלת לתת להילדים איוז אחיה ביהדות, שלא תהיה להם משענת קנה רצון. ואחר כל אלה—מה עלה בידך? קראתי את המחברת בכונה תחלה, לצייר לעצמי מצב נפשו של נער תמים בן י"ג וי"ד, שעדיין לא למד מלאכת הפלפול ושכלו פשוט וישר, — מה צריך הוא להוציא מתוך קריאת המחברת הזו. ונראה לי, שהרושם שתשאיר המחברת בלב נער כזה הוא, מצד אחד, רגיש של כבוד לאבות אבותיו בדורות קדומים שהיו בני תרבות ומכירים את בוראם, בעת ששכניהם עוד היו פראים למחצה, ומצד אחר, רגיש של גאון על שהם, אבות אבותיו, נצחו את העולם ברעיון האלהות שלהם. כל זה טוב ויפה. אבל למרות כל הכבוד והגאון הזה ביחס לאבותיו, לא ימצא הנער כל תשובה לשאלתו היותר עיקרית והיותר מעשית: למה לנו עתה לחיות בתור, ערדי מיוחדת עם כל הצרות והתלאות הכרוכות בחיים אלו? הפרק היותר קלוש במחברתך הוא האחרון: היתודי עוד ייש בו צורך לעולם? לא הוכחת כלל שהיהודי עודנו "Necessary". אותו המושג הדתי — יחס של אב וכן כין אלהים ואדם — שבשכילנו, לפי דבריך, היהודי חי ועדיין צריך לחיות, — הלא כל האומות מודות בו, ולא עוד אלא שהן מיחסות מושג זה רק לדתן ואינן מודות כלל במציאותו כחורת היהדות. והנער היהודי, המבקר בית ספר של נכרים ושומע שם בישבה של הדת השלטת ממש אותם הדברים עצמם, — הלא אי אפשר שלא יזכור, בקראו את מחברתך עד סופה, את המשל הידוע, שבוראי קרא בכית הספר, על דבר האוונים שרצו לשחטם, והרימו קול צעקה: אל תגעו בנו, הלא אנו מכני בניהם של האוונים אשר הצילו לפניהם את רומא! השיב להם השוחט: כבודם של

אבותיכם במקומו מונח, ואתם אינכם ראויים אלא לשחיפה... קשה מאד לסמא עיני הנערים. הם רואים בבית ובהוק, שהוריהם ומוריהם עושים כל מה שביכולתם בשביל להדמות אל הנכרים, להקות כל מעשיהם ולחיות כחיהם, ופעם אחת בשבוע באים אל הסינאגוגה ומספרים בשבח היהדות ובשבח עצמם, שאך בידם שמורה האמת ותעודה להיות, אור לגויים.

אחרי ידידי, באמצעים כאלה לא תושע היהדות ולא תנצל מן הכליון. את עצמנו נוכל לרמות במליצות יפות, אבל את ילדינו, תינוקות של בית רבם, לא נוכל לרמות. הם יוציאו את התולדות הישירות מההלך היינו בימות החול, ולא ישניחו בדרשות הרבנים בשבתות וימים טובים. ובפרט שגם בדרשות האלה עצמן הם מוצאים שמר ושוכרו עמו: היהדות היא לעילא ולעילא, ויחר עס זה גם סולסווי והרומים לו הם לעילא ולעילא. וישאל הנער את עצמו, אם הגויים יש להם מולסמוי והרומים לו, שהניעו עד כסא כבודו של הקב"ה גם בלי עזרת היהדות, או גם בשנאה ובוז ליהדות, — מה חפץ עוד לעולם ביהדות זו ולמה לנו להיות בשבילה, עדה? גרפת ובוזיה בעיני כל העמים? — הנה בתכתי לך מה שבלבי, כמו שהסכנתי, וסקוה אני שלא תתעם עלי.

מה שלומך ומה מעשיך במעמדך החדש? האמנם אתה מסתפק גם בנויורק אך בעבודת העדה, והסינאגוגה שלך? הלא בנויורק יש ויש עבודה יהודית? גם מעבר לגבול הצר הזה.

למר י. גרובסקי, יפו.

לונדון, 7 דצמבר 913 (וי' כסלו תרע"ד).

מודה אני לך על שסוף סוף זכרתי לפקדני במכתב ולהודיעני איזו הדשות במהלך הענינים אצלכם. בסובך, הגני קורא בשים לב כל מה שאני מוצא בכה"ע על עניני ארץ ישראל, אבל ידיעות פרטיות במכתבים אינני מרבה לקבל בעת האחרונה....

וביחוד המענינים מה אומר לך? המשיבר בא אמנם לא פתע פתאום. זה בשלש שנים שישאלה הלשון והפרונקסא עומדת על הפרק, וזה כמה

שכאנו כמעט עד משכר, בכל פעם שהייתי בא לברלין היתה השאלה זו חוזרת וניעורה (במובן, בשיחות סטיות עם האשכנזים, כי בישיבות רשמיות לא נתעוררה השאלה עד עתה), ובכל פעם הייתי מוהר ומוהר ומוהר אותם, שבשאלה זו לא תצלה ה"דיפלומטיא" שלהם לכסות על העיקר במליצות ריקות, ושכשום אופן לא נסכים לפנות מקום להאשכנזיות, בתור שפת ההוראה, בבית הספר הבינוני. בנוגע לשכניקום עצמו חפצתי רק זאת, שיקבלו בתור יסוד, ללמד בעברית כל מה שאפשר ללמד, ולהניח פרטי השאלה לסוררים עצמם. זה מפני שגם אני בעצמי עדיין לא הוברר לי הדבר, אם באמת אפשר ללמד כבר הכל בעברית, ולפי שאפשרות זו, אם אינה יולטה עדיין עכשו, הלא בלי ספק תלך ותגדל בעתיד, לכן היתה דעתי, כאמור, לבלי לקבוע מסמרות בדבר עתה, אלא למסור הדבר למורים (או לוועד של מוסחים), באופן שילמדו בעברית תמיד מה שאפשר ללמד. והנה ידעתי מראש, כי בנוגע אל השכניקום עצמו תהיה לנו מלחמה גדולה, אבל בראותי שהם משתדלים למנות מורים מילני (אפשר מסני יסקיה היה למצוא אחרים אשר יסכימו ללכת לחיפה בשכר קטן בערך), קויתי שהמורים עצמם יוסיפו להלחם אחר השתת השכניקום וסוף סוף ינצחו. אבל בנוגע לביה"ס הבינוני קויתי שלא תגדל ההתנגדות מצדם, כי בכל פעם שנתעוררה השאלה הגינו על האשכנזיות בביה"ס הבינוני אך בשפה רפה ובטעמים קלושים, ועם זה השתדלו תמיד לדחות פתרון השאלה, וגם אני לא חפצתי להחיש את הקריסים לפני זמני, אחר כי מעצורים ומכשולים לא חסרו גם מצדדים אחרים, בנוגע למהלך הבנין וקבוץ הסומים הדרושים, ולא היה זה מן הנימוס והיושר להוסיף סכסוכים חדשים בשאלות שעדיין לא הגיע זמןן להפתר למעשה, רק להלכה בלבד. ובה הלך וגמשך המצב הזה עד זמן טועם לפני הישיבה הרשמית. אז קבלתי מכתב ארוך מאד, כמעט מחברת שלמה, מאת ד"ר נתן, ובני השתדל, להוכיחי, שאי אפשר לו בשום אופן להסכים ללמוד המדעים בעברית אפילו בביה"ס הבינוני, ושם יקבל הקורסורים החלטה כזו, יהיו מוכריהם, הוא וחבריו בברלין, להתפטר ולעזוב את כל הענין. הדבר היה לי חדש ותמוה, כי לא הכיתי כלל לאיומים כאלה מצדם. במובן, עניתי

לֹא גַם בֵּן בִּאֲרוּכָה עַל כָּל טַעֲנוֹתָיו, וְאַחֲכַי בֶּא עוֹד מִכְתָּב יִשְׁנֵי מֵאֵתוֹ
וְתִשְׁבֹּחַ שְׁנֵיהֶם מִצְדִּי¹. וְהַמִּכְתָּבִים הָאֵלֶּה כָּבֵד הָרָאוּ בְּרוּר, שֶׁהַמִּשְׁבֵּר בּוֹא
יְבוֹא וְאֵין עֲצָה לַעֲכוּר עֲלָיו בְּשָׁלוֹם. מִה שֶׁקָּרָה אַחֲכַי בְּבִרְלִין בִּימֵי הָאֲסֵפָה
עֲצָמָה הִלָּא יָדַעַת מִתּוֹךְ כְּהָ"ע, וְמִה שֶׁלֹּא יָדַעַת אֵינִי יִכּוֹל לְהוֹדִיעָךְ, כִּי
הֵם דָּאֵנוּ לְדַבֵּר מֵרִאשִׁי וְהִצִּיעוּ לְאֶסֶד עַל הַנֶּאֱסָפִים לְפָרֶסֶם אֶת הַמּוֹמָ"מ,
וְכךָ הוֹחֵלֵם. אֲבָל בְּכֻלָּל אֲנִיר לָךְ, כִּי נִצְהוֹנֵם בֶּא דָק עִי הָאִיּוֹם הַגָּלִל.
הַכְּנִיָּים עוֹד לֹא נִגְמְרוּ וְעוֹד חֶסֶד סָכּוּם עָצוֹם בִּשְׁבִיל לְגַמְרָם, וְהַסָּכּוּם הַזֶּה
נֹתֵנִים הֵם, הָאִשְׁכָּנִיּוֹם, קִצְתוֹ מִכְּטָפֵי הַ"הִלְפִּסְפִּיעֲרִיין" וְקִצְתוֹ מִכִּ"ס
וְאֵלּוֹ יֵצְאוּ עִתָּה, הִיתָה הַעֲכוּרָה נִפְסָקֶת וְכָל הַמוֹסֵד הִיָּה אוֹלֵי נִחְרָב. כֵּךְ,
לְפָחוֹת, חֲשַׁבּוּ אַחֲרֵים מִן הַחֲבֵרִים, וּמִפְּנֵי זֶה חֲשַׁבּוּ לְנִהוּץ לְמִלְאוֹת הַפָּגֶם
שֶׁל הָאִשְׁכָּנִיּוֹם, לְמִרְתּוֹ הִיוּחָם נוֹטִים לְדַעַתְנוּ אֲנִי. כֵּךְ, לְמִשָּׁל, מַעַן מִר
וְיוֹסוּצִקִי: אִם הַבֵּית יַעֲמֹד עַל מְכוּנָה, אֲפָשֶׁר יִהְיֶה תְּמִיד לְשִׁנּוֹת אֶת
הַפְּרוֹגִרְמָא וְלִהְחַלִּיף אֶת הַלְשׁוֹן, אֲבָל אִם יִפְסֹק הַבֵּנִין בְּאִמְצָעוֹ, יִהְיֶה זֶה
חֲזָרָבִן הַמוֹסֵד.

וְמִה יִהְיֶה עִתָּה — אֵינִי יוֹדֵעַ. בְּאֵמֶת אוֹמֵר לָךְ, שֶׁהַמִּקְטִּיקָא שֶׁלָּכֶם
אֵינֶה נִרְאִית לִי כָּלֵל וְכָלֵל. כִּשְׁעֻבְתִּי אֶת בְּרִלְיִן, הִיתָה עֲדִיין חֲקוּה בִּלְבִי,
שֶׁבַעֲתִיד קְרֹב פָּחוֹת אוֹ יוֹתֵר נִצָּחָה אֶת הָאִשְׁכָּנִיּוֹם. הִלָּא הַמּוֹרִים עֲתִידִים
הִיוּ כְּמַעַם כָּלֵם לִהְיוֹת לְאוֹטִיִּים וְצִיּוֹנִיִּים יוֹדְעֵי עִבְרִית. גַּם לְמִנְהֵל בִּיהִ"ם
הַבִּינּוּנִי כָּבֵד נִמְנָה אִזּוֹ אֶחָד מִשְׁלֹנוֹ. וְאִם בֵּן הָרִי מִצֵּד אֶחָד יֵשׁ לָנוּ כִּה
מוֹסְדֵי כְּתוּךְ הַבֵּית מִכְּפִינִם, וּמִצֵּד אֶחָד, הִלָּא קִיּוֹם הַמוֹסֵד הַלּוֹי בְּהַכַּת הָעַם
אֵלָיו. הַבּוֹדֶנֶץ יֵנִיעַ לְפִי הַחֲשָׁבִין עַד 150—200 אֵלֶּף פְּרָגֶק לְשָׁנָה, וְעַל
זֶה אֵין עוֹד בִּידֵי הַהִנְהָלָה אֶף פְּרוּשָׁה, זֹלָתִי הַ"הַבְּשָׁחוֹת" שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ לוֹוִין
מֵאִסְרִיקָא. וְעַל בֵּן הַשְּׁבִתִּי: מוֹסֵב יִשְׁנִיָּה לָהֶם לְפָתוּחַ אֶת הַבֵּית וּמוֹטֵב
שִׁיחִיו מוֹרִיו אֲנָשִׁים טוֹתוֹךְ מַחְנֻנָּה, וְאֲנִי נִשְׁתַּדֵּל עִי אֲנִישְׁצִיא בְּכָל הָאֲרָצוֹת
שֶׁדַּעַת הַקָּהֵל תְּחִיָּה עִמָּנוּ, וּמִמִּילָא יוֹכְרָחוֹ הָאִשְׁכָּנִיִּים לְהַכְנֵעַ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יִמְצָאוּ
טוֹצָא אֶחָד לְהַשִּׁיג אֶת הַכֶּסֶף הַדְּרוּשׁ שְׁנָה שְׁנָה. וְאִם בְּאֵמֶת (כְּמוֹ שֶׁנִּרְאָה עִ"פ
סִימָנִים שׁוֹנִיִּים) נִתְּנוּ הַבְּשָׁחָה מוֹגִבְלָת לְמַשְׁשֶׁלֶת אֲשַׁבְנָה, שִׁיִּהְיֶה הַמוֹסֵד אִשְׁכָּנִי,
יִצְטָרְכוּ אוֹ לְהַתְפַּסֵּר וּלְמַסּוֹר אֶת הַמוֹסֵד לְיִהוּדִיִּא מִיִּרְקָא, וְאִזּוֹ לֹא תַעֲשֶׂה

(¹) עִי' לְמַעֲלָה מִכְתָּבִי לְדִיר נָחֵן כֵּן 28 סֶפְטֶמְבֶּר וּסֵן 19 אֲקֵטוֹבֶר (ע' 81, 98).

התפטרותם רושם גדול. כך חשכתי אז. אבל החרם שהטילו בא"י על המורים בודאי יביא לידי כך, שכל אותם המורים משלנו שהיו נכונים ללכת לחיפה יתפזרו עתה, ובמקומם יבואו, "אשכנזים" כדבעי, וגם התלמידים ה"מוחרגים" יהיו, כמובן, צעירים שאינם משניהים כחרם, ציוני" ושאין אנו יכולים איפוא לסמוך עליהם (החקקה התמימה, שבכלל לא יהיו תלמידים להמוסד בגלל החרם — היא תקות יסוא, כמו שראית גם אתה), ועל הכל — יסוד בית ספר קטן ודל בחיפה יהיה בעיני הכל בגלוי דעת מצדנו, שכבר נזאשנו מן הטבניקום לנמרי והשלמנו עם העובדה, שזהו מוסד אישכני ואין לנו חלק בו. בקצרה, עושים שם אצלכם הכל כמו בכונה ובהשתדלות מיוחדת, שלא יוכל המוסד לשוב ליהנו לעולם וישישאר באמת מבצר-עזו להרוח האשכני במבור א"י. מוכן מאליה, שכל המעשים האלה יהזקו את רוח ה"נצחנות" בלב האשכנזים עד לאחת, ואם יחפצו דוקא להראות, שאינם יראים מפני חרם ה"ציוניים" וישיש ביכלתם להחזיק את המוסד גם בלי עזרה מן הצד, — אם יחפצו להראות זאת, יפתחו את כיסם המלא ויתנו כעצמם כל הדרוש. הלא ידעת, שנדולה האות הנצחון, כשהיא מגעת עד סיום קצה, לעשות גם "נפלאות" באלה וגדולות מאלה... כבר איכנו הדברים יותר מדי, וע"כ לא אנע בשאר, שאלות ארץ ישראל העומדות על הפרק עתה...

למר ב. עברי, יפו.

לונדון, 16 דצמבר 913

... לא כצדק אתה מתרעם עלי בגלל אשר לא כתבתי לך במכתבי מן 29 אוקטובר ע"ד תוצאות הישיבה בברלין. ע"פ בקשתך כתבתי לך אז בו ביום שישכתי בברלין והייתי מוקף סררות מכל צד ורק בקושי גדול מצאתי חצי שעה לכתוב לך את היותר נחוץ בתור תשובה על מכתבך. אלו הייתי כותב את המכתב ימים אחדים אח"כ, כשהייתה שעתו יותר פנויה, לא הייתי מונע מסך את ה"בשורה" הזאת, אשר נודעה לכם גם בלעדי ועודרה מלחמה שעדיין לא היתה כמות בא"י. לא אבהר מסך, שלא כל

מה שנעשה עתה בא"י מוצא הן בעיני. ביחוד אינני אוהב את ה"בויקוט". אפשר משום שבימי ילדותי, במרם נעשיתי, "ריאקציונר", למדתי לשנוא כל, חרם' באיזו צורה שתהיה. אז היו כה"ע שלנו הזרקים שן על בעלי החלוקה שבירושלים על שהם, הבוערים והקנאים החשובים, משתמשים בנשק זה של, ימי הכינים. עכשו משתמשים ה"פרוגרסיביסטים" שלנו באותו נשק עצמו, אלא שנמקום, חרם' קוראים לו, "בויקוט", ובמקום, תקיעת שופר' אצל הכותל המערבי, חוקעים ומריעים בכה"ע. אבל עכשו אני ריאקציונר ואיני יכול לקבל את הפרוגרם הזה בנחת רוח.....

לד"ר ש. דייכס, לונדון.

לונדון, 22 דצמבר 913.

... עברתי על מחברתך בעונג והרבה דברים, מענינים (בלשון אי"י) מצאתי בה. אבל בכלל לא אכתד ממך, שבענינים אלו מחזיק אני בהשקפה האתנולוגית, המשתדלת לבאר את החויגות כשהם לעצמם ע"פ חוקי התפתחות רוח האדם הקדמוני, ואינה מסתפקת בשלשלת ה"יהוסיין", לאמור: דבר פלוגי בא מבבל — ור', שהרי בזה עדיין לא נפתרה החידה, מאין בא הדבר לבבל ואיך הגיעו בני אדם לאמונות כאלה בכלל. ואם אנו מוצאים תשובה לשאלה זו, אין עוד צורך לשער, שאיזה פלוגית שאלה את הדבר מאומה אלמונית, כי מה שמונח במגע האדם הלא יוכל להגלות באומות שונות ורחוקות זו מזו, בכל אחת לעצמה, כמו שבאמת יש הרבה חויגות באמונות והזיות שנמצאו כמעט בתמונה אחת גם באסיה וגם באמריקא שלפני קולומבוס, אף כי לא באו האומות האלה במגע ומשא אלו עם אלו....

למר א. דרואנוב, אודיסא.

לונדון, 23 דצמבר 913 (כ"ד כסלו חרע"ד).

תודה לך על מכתבך. שמעתי על דבר מאסרך ונשמעתי מאד, להנני שמה עכשו על בשורתך כי יצאת לחפשי וכי יש תקוה שלא

יפריעו מנוחתך זמן ידוע. ברוך ה' יום יום' — הלא זה הוא כלל גדול בחיינו כגולה.

יתר דבני במכתבי זה יהיו מוקדשים לצרת היום, כלומר לענין הסכניקוס. המלחמה קבלה צורה, מסוכנת ואין יודע מה יבוא עוד. באמת אומר לך, שהתכסים בכללו אינו נראה לי כלל, והרבה דברים אינם טובים לי. למשל, ענין, השוטרים' אינו סתוור לי כלל. לאיזה צורך הכניסו יושבים בבית הספר? הלא לפי ידיעת כה'ע בקש נתן בעצמו את המורים שישארו על מקומם עוד שני חדשים, והם הסכימו לכך, ומדוע הוצרכו מתאום לגרשם ע"י שוטרים? יש כאן איזו הפרזה או השטטה של מעשים שקדמו לזה — ואין אתנו יודע עד מה. וכינתיים משתמשים בזה להגדיל את המדורה, והמישטמה משני הצדדים הולכת הלך וגדול — ומה יהיה סופו של דבר?

אך נניח זה. הרבר יצא מרשותנו ואין ביכולתנו לשנות מהלך המעשים, אלא להסתכל בהם כלבד, מי בשמחה ובכששון ומי בצער ואנחה. עתה רוצה אני לדבר עמך על ענין זה עצמו מצד אחר. לא לחנם אומרים, אין רע בלא טוב. גם עסק ביש זה הביא לנו ברכה מרובה: הקים לנו, חכמים' לאין מספר, חכמים הרואים את הנולד ויודעים איך נזהרים ומפני מה צריך להזהר וכו', ובכל יום יום אנו שומעים לקחו הטוב של איזה חכם', איך היה הוא עושה מעשהו אלו היה הוא חבר הקורטוריום, במקום שלשת התמימים שלא ראו את הנולד ולא ידעו להזהר. אבל יותר מכלם הגדיל לעשות ר"ט שלנו במאמרו, על הזהירות' שנדפס ב'העולם', אשר קבלתי אתמול. הוא לא נמנע גם מלהאשימנו, שלא דאגנו אפילו להבליט תכונתו היהודית של המוסד, באופן שבהסכם לספר התקנות אפשר שיצא המוסד לגמרי מרישות ישראל, וכל זה נאמר ב'הרחבת הדעת', כלשון של, מקח' היודע מה שהוא מדבר. אולם לא עליו אני קובל.... אבל אתה, ידידי, הלא לכך אתה, עורך', שתרגיש באחריות של דברים ולא תתן לכל סופר לדבר ככל העולה על רוחו בענינים שיש בהם משום הוצאת שם רע? והלא העירות בעצמך, שמעה הסופר גם בנוגע לשם המוסד, ובכל זאת לא נמנעת מלהרפס השערות,

שבודאי לא נזכר בספר התקנות כלום ע"ד, יהדותו של המוסד. כמה תמוה הדבר! עתון הנוף, ועורך עור יותר הנן — ורגש האחריות פגום כל כך? כנראה לא הרגשת כלל, כמה אחס חושדים אותנו ואיזו אישמה כבדה מנשוא אתם ממילים עלינו, מבלי שום צל של ראייה, אלא — מסתמא' כך הוא.

והנה כשאני לעצמי, בשם שלא ענית על חכמת החכמים עד עתה, כך לא אענה על חכמה זו, שהוסיף ר"ם על הקודמים לו, אחר שחזר גם על טענותיהם של אלו (שמסרנו את רעיוננו ואת כספנו להאשכנזים מבלי להתנות תנאים ולדרוש, ערובה' כנוגע לשפת עבר וכו'), אבל זאת אעשה: הנה אני מוסר לך בזה ראשי פרקים (רק ראשי פרקים, כי אלו באתי לספר הכל ולהבהיש כל השקרים שנתפשו בקשר עם ענין זה, יארכו הדברים ביותר), שמתוכם תראה, כמה רחוק כל זה מן האמת, ועם זה אני נותן לך רשות להשתמש בדברים אלו באיזו צורה שתהפוק, אם בהזכרת שמי או בלעדו — ואני אתיצב מרחוק ואראה, אם גם בשעת הירום זו תרגיש בהזבתך להאמת, או — בשעת חירום שאני'... וכן, ידידי, הנני מעריך בזה על שלשה דברים עיקריים:

(א) לא אמת הדבר, שרעיון יסוד המכניקום נולד בלבי, או בלב אחד מחבריי, ושאיני השפעתו על בית וויסוצקי לתת לצורך זה חלק מירושת אביהם, ושאחרי כן לקחת, או לקחנה, את רעיוננו ואת כספנו ומסרנום להאשכנזים, שיעשו בהם כרצונם. האמת היא, שרעיון יסוד מכניקום בחיפה נולד בלב ד"ר נתן, בשוכו מארץ ישראל, בראשית שנת תרס"ה, והוא ביחד עם ד"ר ש. לוויין הצליחו למשוך רעיון זה לבו של אחד מראשי בית וויסוצקי, שנזדמן אז במקרה לברלין (בעיד שלפני זה היתה דעת היוזשים נוטה יותר להשתמש בכסף הירושה רק לצרכי מוסדים שונים ברוס'א נופה), ורק אחר שהוחלט הדבר שם במושב שלשתם, הודיעו גם ליתר היוזשים והאפיסרופסים, וביניהם גם לי, וכלנו הסכמנו לכך.

(ב) לא אמת הדבר, שבעת יצירת המוסד לא התנינו שום תנאים ולא בקשנו ערובה לכשתוך ע"ד התכונה היהודית של המוסד וע"ד החנוך ברוח היהדות. האמת היא, שבספר התקנות של המוסד (ואיזו, ערובה'

אחת אפשר לדרוש מסוד מקוים בערכאות, אם לא תנאי כתוב בספר התקנות? יש סעיף מיוחד לכך, וזה נוסחו: 4 8. דיא געזעללשאפט האט דען צוועק, אים אריינעט איינע מעכנישע ערציעהונג אונד אוסבילדונג דער יודישען יונגער צו ערמאגליכען. געבן דער מעכנישען אויסבילדונג ואלל דען שיללערן געלענעהייט געכאפען ווערדען, איינע אויסגעביגע קעננטנים דעם העבראישען אונד דער יודישען פערגאנענעהייט צו געווינגען, דאמיט זיא אויך צו זעלבסטגעוואוסטען, איהרע אבשטאמטונג אונד רעליגיאן אכטענדען יודען העראנגעבילדעט ווערדען. ציר עררייכונג דיעזעס צוועקעס ואלל צונאכסט איין יודישעכנישעס אינסטיטוט אין חיפה געבסט איינער מיטטעלשולע ערבוים אונד בעסריעכען ווערדען.

והמבין יבין, שבמסדר כזה, שביצירתו השתתפו יהודים מארצות שונות ומפלגות שונות, לא נקל היה למצוא „פורמולא“ שתניח דעת הכל, והנוסח הנ"ל ניכרת בו מפני זה השתדלות להעמיד את הדבר על יסוד כללי, המשותף לכל היהודים, בלי הבדל מפלגה.

ג) לא אמת הדבר, שבישעת יצירת המוסד היו הכל במוחים, ששפת ההוראה לכל הלמודים, גם בביה"ס הבינוני וגם בניף המכניקום, תהיה אך העברית לבדה, ורק מפני שהלאומיים שבין חברי ההנהגה לא היו, זהירים ולא דרשו, ערובה לזה, יצא עתה מה שיצא. האמת היא, שלא רק בעת יצירת המוסד לפני שש שנים, כי אם עוד גם שנים אחרות אחרי כן, היו עוד רבים בין הציוניים והלאומיים עצמם (וודקא מן היותר „זהירים“), וכיניהם גם חברי ההנהגה הנזכרים, שלא היו יודעים להשיב בבירור, אם כבר הגיעה השעה, שאפשר להורות בעברית כל המדעים, ואפילו רק בבית ספר בינוני, כי לא היה לנו עוד אז נסיון מספיק להישקן עליו בשאלה זו. ומסילא מובן, שאין סתנים תנאים על דבר המוטל עדיין בספק. ועל כן עברו בשתיקה בשנים הראשונות על שאלת שפת ההוראה, עד שנתברר הדבר על פי הנסיון. וזו היא הסבה, שגם עכשו הצטמצמה דרישתנו רק בלמוד כל המדעים בעברית בביה"ס הבינוני, ובנוגע אל המכניקום עצמו הסתפקנו רק בלמוד שלשה למודים כלליים, שמדת הוראתם במכניקום לא תהיה יתרה

הרבה על זו שנהוגה בבית בינוני. לא „פשרנות“ היתה כאן, אלא — „זהירות“, לפי שגם עתה מסופקים היינו, שמא אין העברית מסוגלת עוד לפסיעה גסה כזו בבת אחת, ושמא יותר טוב להתקרב אל המסרה בדרך ההתפתחות האמיתית, שהיא בסופה יותר. סוף סוף הרי אין מכניקום דומה לבית ספר סתם, וצריך שידעו התלמידים גם את אומנותם.

זו היא איפוא, ידידי, האמת העלוכה. ואחר דעתך כל זה — צא ותן לנו לקח טוב „על הזהירות!“ ככל אופן הרשני נא גם אותי לתת לכם לקח כזה: מן הזהירות, הכותי — שלא תדברו גבוהה על דבר שלא ידעתם, שמא תתברו. לא נמצא אמנם „מאמר החכם“ בנוסח זה, אבל אין צורך להיות „חכם“ בשביל להסכים לכך.

בחוברת ינאד של „אסא אוגר וועסמ“ יבוא מאמר קטן מאתי „לשאלת הלשון בבתי הספר בא״י“. המאמר נכתב בשביל קוראים שאינם ציונים.

לדיר ש. לווי, ברלין.

לונדון, 30 דצמבר 1913.

קבלתי בזמנו מכתבך מעלבערסעלד וחכיתי עד שאקבל מסך מכתב מברלין, כהבטחתך. והיום קבלתי גם את זה. ודאי רוצה אתה לדעת את השקפתי על „מהלך המלחמה“, וצר לי מאד להגיד לך, שתכסיס מלחמה שלכם אינם נראים לי כלל וכלל. אמרתי „שלכם“, מפני שמעשי מרכז המורים, ובכלל — כל אותה ההתעוררות הנהדרה בא״י, אי אפשר שלא יעוררו בי רגשי שמחה, כמעט רגשי אושר, אע״פ שהרבה ממעשיהם אינם טובים בעיני מצד עצמם. להם הכל מחול, כי מה שעושים עושים ע״פ דחיפה פנימית, בלתי אמצעית, ואינם מסוגלים עכשו לשקול שכר דבר כנגד הפסדו. אבל אחס מחויבים היתהם לשקול ולשקול, ולא להמשיך אחר רגשות הלב בלבד, כי על כן מנהיגים אתם, „דיפלומטים“ אתם, ועיני העושים בא״י נשואות אליכם, ויכולתם, אלו הפצחם, למנוע אותם מדברים הקרובים להפסד מלישכר. בירושלים, למשל, צריך היה, לפי דעתי, לעצור בעד המלחמה עכשו, עד שיתברר המצב בהיפה. סוף

סוף לא היה המצב בירושלים רע כל כך עד שאי אפשר היה לחכות עוד חרישים אחדים. עתה העמסתם עליכם משא כבד יותר מדי. הבודק של כל בתי הספר החדשים יגיע, כפי שכותבים לי מא"י, עד מאה וחמישים אלף פרנק, ואם הם אומרים מאה וחמישים, ודאי יגיע למאתים אלף. בשנה הראשונה אפשר ישעוד תצליחו ע"י ההתעוררות הכללית לאסוף את הכסף הדרוש, אבל הלא אחר השנה הראשונה תבוא השניה, השלישית, הרביעית וכו'. והלא ידעתם עד כמה אפשר לשמוך על התמדת העבודה בקרב אנשי בעינים כאלה. כמחאות לא יקמצו לעולם, אבל כסף לא יתנו אפילו ילידי מן המזרחים. — מלבד זה, הנה הטלחמה הכללית נגד כל בתי הספר של ה"הילפספריין" בבת אחת חסמה את הדרך בפני כל אפשרות לשנות החלטות הקורטוריום. כי הן ברור הדבר, שלא יוכלו מנהיגי הה"פ לסגור בתי ספריהם בירושלים ולא יוכלו כמו כן להכניע מפני ילדי וחבריהם, ובכך מה יועיל להם, אם ישנו ההחלטה בדבר הסנקציות? וכדאי יאמרו בלבם: מאחר שבין כך ובין כך לא תשקוט הטלחמה, מוטב שלא נותר כלום. בקצרה, הכל נעשה כמו במונה, שישאר הסנקציות, אישנו סתור, מכצח הגרמניות כסבור א"י. המורים יהיו סתבוללים כלם, שהרי אנשי לא ילכו שמה מפני ה"הרים", והתלמידים יבואו מרוסא מאותם שאינם יראים חרם יהודי והולכים אפילו לפי גלגל... והרשני נא, יקרה, להוסיף עוד גם זאת, כי אופן האגיטציה שלכם ב"וועלט" ובשאר בדיע הציוניים הוא גם כן דחוק מן השלימות. אתה כותב, שהדיעות הבאות ב"וועלט" הן, מנופות. אפשר כך הוא, אבל לפעמים נעלם מתוך הנפה דוקא העיקר, ויוצאים המעשים בצורה שאין חותם האמת עליה. הנה, למשל, דבר השופרים שהכניסו בבתי בירושלים. הרבה עמלתי להבין סבת הדבר ע"פ ידיעות ה"וועלט" ו"הצפירה" ולא יכלתי. השתמשתם בזה לעורר דעת הקהל ע"י מאמרים "גאותים" לדבר, אבל לא בארתם כלל איך ומדוע נהיה הדבר. והנה קבלתי בימים האלה חבילה של גליונות

(1) רצו לתנועת הסרת הדת שהיתה אז ברוסא בין חלק מן הסטודנטים היהודים, אשר בגלל יהדותם לא יכלו להכנס לבהים הגבוהים. ובפני כל כך היו אז כפרים שעשו בזה "עסקי", והרבה מן הסטודנטים היו תולכים לשם לקבל תעודת-שחר.

החירות' ונתברר לי הענין. המורים נתפטרו, ונתן קבל את התפטרותם. הם רצו לעשות עמו חסד ולעבוד עוד שני חדשים עד שימצא מורים אחרים, אבל הוא כעס בחדרם, ובטכתו לילין כתב מסורש, שהוא מקבל התפטרותם מיד ואינו רוצה עוד בעבודתם. ואחר כל זה באו אהדים מהם ביום המחרת לבה"ס והתחילו לדבר עם התלמידים, כנראה, "מענינא דיומא"! איני אומר, שזה מצדיק את ההנהגה של נתן, אבל בכל אופן הרב מקבל צורה אחרת ונעשה טובן יותר. — ומה אומר ע"ד העדר זהירות מצדכם בנוגע לגרמניא?... במצבכם הקשה עתה בברלין, כמדומה לי, יש צורך להשתדל כפי היכולת, שלא להרגיז את האוזנים בלי שום צורך ותועלת. סוף סוף הרי אתה וטישלינוב וגם סוקולוב יהודים מגתיני חו"ל, שבכל יום ויום אפשר לגדשם בלי שום מום....

מר וויסוצקי כתב גם לי, שהם פנו למר סימון בהצעה לעיין שנית בשאלת הלשון בטכניקום. אבל איני רואה מתוך דבריו אותה הדרישה, בכל תוקף שאתה מזכיר בשם טישלינוב. מאמידיקא קבלתי אך מכתב אחד, מאת ד"ר שכמר, ואתה הלא ידעת יחוסו לדבר. "לא קרירא ווא תמימא". אבקשך להודיעני מה היא "ישיבת ההכריב" שתהיה לפי דבריך, בנויורק ביום 17 ינואר. לא שמעתי דבר מזה. מי הוא הקירא את הישיבה ומי הם ה"חברים" — חברי הקורטוריום או "חברים" בדעה? בכלל אבקשך להודיעני מוזמן לזמן ע"ד מצב הענינים.

בהוברת ינואר של "אפט אונד וועסט" יבוא מאחי מאמר קטן ע"ד שאלת הלשון בבה"ס בא"י. בורא לא ימצא חן בעיניכם, ראשונה מפני קריאותי (שעלתה לי בעמל רב), ושנית מפני השתדלותי להוציא את הענין מ"רשות היחוד" של המפלגה הציונית. מה אעשה יקירי, ואני חושב זאת לרעה גדולה, שנעשה כל הדבר לריב "ציוני" בלבד.

לדיר י. משלינוב, מוסקווא.

לונדון, 12 ינואר 914 (ייד מבה חרעיר).

תודתי לך על מכתבך ממוסקווא, ואבקש סליחתך על איחור תשובתי
מסכות שלא היו תלויות ברצוני.

עיר הצעד שעשיתם במוסקווא הודיעני אמנם ריד וויסוצקי בדברים
קצרים וכלליים והבטיחני לשוב ולהודיעני מצב הדברים בפרטות, אך עד
עתה לא קבלתי מאתו מכתב שני בענין זה¹. כפי שאוכל לשפוט מתוך
דבריך, אינכם יודעים (או ידעתם ושכחתם), שעל פי ספר התקנות של
הסבניקום (20 §) . . . מאחר ששני חברים — רד'זו ור'י צייטלין —
דרישו לאסוף את הקורטוריום לשפוט על הנושא הזה, אין הדבר תלוי
כלל ברצונם של הברליניים, ואם יאבו או ימאנו, אפשר להכריחם לכך
על יסוד ספר התקנות. עיקר השאלה היא, אם מוכנים אנו לישיבה
כזו. שהרי הדבר מובן, שאין לנו חסץ בישיבה זו, כל זמן שלא נוכל
להגיד מראש בבירור נמור, שעתה יהיה הרוב עמנו. ואיה הוא הרוב

¹ הצעד היה זה, ששני החברים ממוסקווא פנו אל הקורטוריום בדרישה לקרוא

ישיבה חדשה לשוב ולדון על שאלת הלשון.

שלנו? אנחנו שלשחנו הלא יצאנו מן הקורטוריום, האשכנזים — אחר שעשו מה שעשו ב"חלונות הנבוכים" — הן לא יוכלו עתה לאמור, הן' לדרישותיהם של "שונאי גרמניא". כל מה שיוכלו לעשות עתה, אם יחפצו לצאת מן המבוכה, אינו אלא זה: "להכנע" מפני החלטת הרוב. אבל הם עצמם אינם יכולים לכרוא את הרוב הזה בדעותיהם הם. ואם כן הלא הכל תלוי בחברים האמיריקנים. מסופק אני מאד אם יתרצה מי מהם לבוא אל הישיבה, אבל ארבעה מהם יכולים לשלוח כח הרשאה על שם מר וויסצקי וצייטלין. ע"פ ספר התקנות, יכול כל חבר השתתף בישיבה להיות גם בא כהם של חברים אחרים, אבל "ק"יין סיגלעד קאנן סעהר אלס פיער שטיימען פיהרען". ובכן יכולים שני החברים הנזכרים להיות באי כהם של עוד ששה חברים. ישנים יש להם במסקווא וסר גושן וד"ר גברונסקי, ואם ישלחו להם גם ארבעה אמיריקנים את הרשאותיהם, יהיו הם כעלי ישיבה דעות, וזה, כמדומני, יספיק להכריע את הכף לצדנו, ובתנאי שלא ימצאו בין האמיריקנים ארבעה אחרים, שישלחו הרשאותיהם להאשכנזים, כבישיבה הקודמת. הכל תלוי איפוא ב"צונם של האמיריקנים, וכל זמן שלא הוכרר, להיכן הללו נוטים, אין לנו חשק בישיבה ההדדשה. ודאי אתם מקבלים ידיעות מהתם ויודעים אתם יותר ממני, עד כמה יש לסמוך עליהם....

ובין כך הענינים הולכים ומסתככים יותר ויותר, ואין אני יכול עדיין לראות אפילו מוצא כל שהוא מן המבוכה הזאת. לע"ע אנו צועקים "הורא!" ומאספים סכומים הגונים. אבל איני צריך לאמור לך, שבעוד זמן מה יחדלו הקולות וגם הסכומים ילכו ויתמעטו, ומה יהיה אז גורלם של כל בתי הספר החדשים, שאנו פותחים יום יום? והמבניקום מה יהיה עליו? האמנם נוכל לשמוח ב"נצחוננו", אם יישא המבניקום בידי האשכנזים ויהיה לנו למוקיש בכל אשר נעשה? בקצרה, ידידי, איני יכול להשתתף בשמחתכם, אתם, כנראה, מוצאים נחמה בזה, שלע"ע הולך וגדל כבודה של ההסתדרות הציונית והועה"ם שלה ע"י המלחמה הזאת. ואני גם נחמה זו חסידה לי. לא מפני שאין כבוד ההסתדרות חשוב בעיני, אלא מפני שאני חושב וכמו שראית בודאי מתוך סתבי ב"אטט אונד וועסס", שמוכנה הענין דורשת

בהתלם להטעים את ערך המלחמה הזאת לכל העם ולכלתי עשותה לענין של „ציוניות“ (במובן המפלגתי), כמו יצאתם משחרדים לעשות. — רוצה הייתי מאד לראותכם עתה ולטייל עמכם ארובות וקצרות על כל השאלות העומדות על הפרק. אבל לצערי אין לי יכולת ללכת לברלין בימים הקרובים, מסבות רבות ושונות. . . .

למר נ. בנטוויטש, ארץ ישראל¹.

לונדון, 18 ינואר 1914.

... ובכן, יקירי, הנני כותב לך עתה, וגם לימים הבאים, רק עברית. ואקוה שלא יקשה לך לקרוא את העברית שלי, כמו יקשה לי לקרוא את האנגלית שלך².

אתנו פה שלום וחכל הולך ויוסף במנוחה ושקט, כמנהג אנגליא. את חבריך הצעירים רואה אני למדקים, וגם אצלם, כמדומני, הכל כשהיה. גם את הורדך ראיתי לפני זמן מה ושמחתי כי פניהם טובים, וגהנים הם, כנראה, מסתלק עבודתך במצרים. אבל אני מקוה, שסוף סוף נזכה עוד לראותך על הקתדרא בירושלים, כשיבנה „בית השלישי“ שאנו מצפים לו. עוד דחוק היום ההוא, אבל — כוא יבוא.

ובינתיים הולכים בני ירושלים ובונים בתי ספר סכל המינים במהירות נפלאה, וכל הציוניים בארצות הנולה צוהלים לקראתם וקוראים „הירד“! וגם — מאספים פרומות. אבל ירא אני מאד, שסמספר הקוראים „הירד“ גדול עשרת מונים מסמספר הנותנים פרומות, וסופו של דבר — מי יתן ואשנה — כי לאחר שנה יעמדו כל בתי הספר האלה כמוזכירי-עון לנו, ולמרות כל ההתלהבות עתה, לא יוכלו להתקיים, סהסרון אמצעים.

קרוב הדבר, שהקורטוריום של הטכניקים יתאסף שנית בעוד זמן מה, כדי לחזור ולדון על שאלת הלישון. אבל איני בטוח עוד, שהאספה החדשה

¹ הוא היה אז פרומיסור בקהירא. אחר הכבוס הכרמי נעשה לאחר מראשו

הכמסלה בארץ ישראל.

² כתב ידו קשה מאד לקרוא.

תפתור את השאלה באופן רצוני ותעשה שלום בין שני הצדדים. והשלום נחוצך מאד לשניהם, כי המלחמה תביא נזק לשניהם. אנשי שלומנו אמנם ישישים ושמהים בנצחונם. אבל לפי דעתך, אם לא יקום השלום במהרה בקרוב, יהיה הנצחון שלנו מאותם הנצחונות שאוסרים עליהם: „עוד נצחון אחד כזה — ואבדנו“.

והיה שלום, ידידי, וראה ברכה בעבודתך.

להועד המרכזי של ההסתדרות לשפה ולתרבות העברית, ברלין.
לזכרון, כ"ד שבט תרע"ד.

קבלתי בזמנו את המכתב ההוזר שלכם (ב') וגעים היה לי לראות שמשתדלים אתם למצוא אמצעים שונים בשביל לפתח רוח חיים כגוף ההסתדרות ולהביא את חבריה לידי עבודה.

בני עזרא¹⁾ יזכירוני נסיון ישן נושן, שנעשה על ידי וע'י הכרי לפני חמש ועשרים שנה למטרה יותר רחבה, ואם עיפם נסיון זה של העבר יש רשות לשפוט על ההווה, כמדומני, שה'קרקע' שלנו אינה מסוגלת לקלוט נסעים כאלו. אבל אפשר שנשתנו הזמנים.

קופת הילד²⁾, היא מחשבה טובה ונכונה מצד עצמה, אלא שהשעה הזאת גוראת לי בלתי מסוגלת להתחלה זו, מפני שכל אלה שהחנוך העברי קרוב ללכם שקועים עתה ראשם ורובם במלחמת החנוך שבא"י ואין לכם פנוי לעבודות אחרות במקצוע זה. ואין לנו לרמות את עצמנו: פסיעה נסה זו שעשו אנ"ש בא"י, ביסרם בנשימה אחת בתי ספר רבים ושונים, הדורשים להספקתם סכום עצום בכל שנה, — פסיעה נסה זו מחיבת אותנו עכשו להסיה דעתנו מכל עבודה אחרת ולבגס כל כוחותינו החזריים והמוסריים, אולי נצליח להציל את הבתים האלה מן החורבן הצפוי להם, — כולי האי ואולי...

ע"ד העבודה העברית באנגליא כבר כתבתי לכם פעם ושתיים ואין לי, לצערי, מה להוסיף או לשנות.

1) כנראה, הצעה ההסתדרות ליסד אז אגודת פתרים בשם זה. הנסיון שסרומז עליו מה הוא — אגודת בני משה.

לדיר י' משלינוכ, ברלין.

לונדון, 23 ינואר 914.

קבלתי היום את מכתבך והנני מסהר להשיבך בו ביום, למרות טירדותי, וכן אנקש גם אותך, שלא תחמיץ הישובתך, כי כנראה, הזמן קצר, ועלינו לבוא לידי איזו החלטה בישותפת לפני ישיבת הקונסוריום. יודע אני אמנם, כמה רבה העבודה העמוסה עליך, אבל ענין זה הוא דבר שהזמן גרמא ואי אפשר לדחותו....

בשבוע שעבר קבלתי מכתב מאת ר"ד וויסוצקי. הוא מודיעני, שקבל תשובה מד"ר סימון על הצעת-מוסקווא בדבר הישיבה החדשה. הוא (סימון) מסכים לזה, אלא שרוצים תחלה לשמוע החלטת החברים האמריקנים, ומיד בשיקבלו את ההחלטות, יקבעו זמן הישיבה. מר וויסוצקי רואה כזה צעד לשלום מצדו ומוצא לנכון שגם אנחנו ילשיחנו בראה הפצנו בשלום בזה ישגיב אחר את התפטרותנו ונשתתף בישיבה זו בתור חברים. כמובן, עייתי לו תיבף. קודם כל בארתי לו (שה ישכתבתי גם לך במכתב הקודם), שהסכמתם לקריאת הישיבה אינה מעירה עוד על נטיהם של הברלינים לעשות, הנהות¹, לפי שמחויבים הם ע"פ ספר התקנות לקרוא את האספה בששני חברים דורשים מאתם לעשות זאת. ואחרי כן הוספתי את הדברים האלה (הנני מעתיקם לך כלשון ישכתבו, כי רוצה אני שתדעם כמו שהם בלי שנוי כל שהוא) וזק:

„רואה אתה, שהם רוצים לדעת תחלה, איזו החלטה תקבל ישיבת „החברים האמריקנים. גם אנחנו צריכים לחכות להחלטה זו, ואח"כ „לבוא במוס בלתי רשמי עם הברלינים, כדי לברר לעצמנו, „אם באמת יש מקום להסכם. רק אחר שישג הסכם פרטי כזה „לפני הישיבה הרשמית, היינו אנחנו יכולים להשיב אחר את „המכתב עיד התפטרותנו. באופן אחר אפשר שגניע לידי מצב „שעורר שחוק, אם הישיבה החדשה לא תביא את התוצאות המקוות „ונחיה מוכרחים להתפטר שנית. ואולם על אדות הענין הזה צריך „אני עוד, כמובן, לבוא בדברים עם משלינוכ ועם לוויץ.

(1) בנפך המכתב הבאתי את דבריו אל מר וויסוצקי דוסי ית ופה מדגמתי לעכרית.

וכן רואה אתה, שכבר שיבתנו אל הקורטורים דעתי בדעתך, שזה יהיה אפשר רק כשיסכימו תחלה הברלינים להצעותינו. אבל בשני דברים יש, כמדומני, הבדל בינינו: (א) אני חושב, שאם אך חפצים המנהיגים באמת להתיצב על דרך חדשה, לא יקשה הרבה לבוא לידי הסכמה (בכתב) עוד קודם הישיבה, באופן שנוכל לחזור אל הקורטורים עוד קודם שיתקבלו הצעותינו באופן רשמי בגוף הישיבה. (ב) אם בישיבה הקודמת חשבונו לאפשר להסתפק בהצעותינו המתיחסות אך אל ההנהגה עתה, אחר כל מה שקרה בירחים האחרונים, צריכים אנו לראות גם לעתיד, ועלינו להוסיף איפוא הצעה חדשה, שהקורטורים יצטרך לקבלה בגוף הישיבה. כהצעה זו נגביל את הזמן להכנות הדרושות בשביל שיהיה השכניקום כלו עברי, נדרוש שיקובלו אך מורים יהודים עברית או המתחילים לדעת עברית אחרי זמן ירוע, וכדומה. על הפרטים לא אאריך עתה. עוד יש זמן לכך. חפצתי בזה רק להעריך, שיש ויש לנו עיד על מה להזין בינינו לבין עצמנו, כדי שנהיה טובים לעת הישיבה ונרע מה עלינו לדרוש ואך עלינו להתנהג.

את הטלגרמא האמריקנית פירשת יפה במכתבך ואין לי מה להוסיף על פירושך. הכל תלוי איפוא עתה בהלך רוחם של המנהיגים בברלין. אם יחפצו לחדש כריתם אתנו באמת ובתמים, יוכלו להשען על החלטות האמריקנים, ואם יחפצו כלבם לבקש תואנה בשביל להמשיך את המלחמה, יוכלו ג"כ למצוא עוד בנוסח הטלגרמא הזאת, שבאמת אינה אומרת כלום. מפני זה הייתי רוצה מאד לקרוא מחברתו של ד"ר נתן אשר הזכרת. לעיני לא קבלתיה. אפשר שגם עלי יצא הקצף בגלל מכתבי ב, אסט אונד וועסט. והגנני מבקשך בזה מאד שתשלח לי תיכף את המחברת הזאת, כי מתוכה אקוה להביר את מצב רוחו של המחבר עתה, וזה יהיה לי לעזר להבין יותר את המצב בכלל ואת אשר עלינו לעשות.

הנני משיט ומהם עליך ועל כלכם, שלא ראיתם במאמרי ב, אסט אונד וועסט מה שגלוי ובוטל בו כל כך, והוא — שכל עיקר מגמתי בו לא היתה אלא לתקן מה שקלקלם אתם. עליכם היתה ההיבה להסעים ולהזרז ולהטעים, שהמלחמה בעד העברית באה היא

מלחמת כל היהודים הנאמנים לעמם, ולא מלחמת המפלגה הציונית בלבד. בכל שבוע ושבוע, כשהייתי מקבל את הוועלטי, בקשתי קודם כל דבר זה — בקשתי ולא מצאתי. אדרכא, מראשית המלחמה ועד עתה הנכם משתדלים להשתמש במלחמה זו כשביל להגדיל כבודה ותפארתה של ההסתדרות הציונית, שהיא אך היא מלחמת בעד העברית והיא אך היא נצחה את האויב וכו', מבלי לחשוש כלל, שמא אתם דוחים עיזו הרבה כחות טובים שהיו עוזרים לנו במלחמתנו, לולא היו צריכים כשביל כך לקבל עליהם תרייג מצוות של ההסתדרות ולהיות לאנשי מפלגה. והגיע הדבר לידי כך, שהעולמי באחד ממאמריו הראשיים כמעט התפאר בהנאה משונה כמה שהמפלגה הציונית נמצאת במלחמה זו במצב של "Splendid isolation". זהו שעוררני לכתוב את המאמר. עשיתי מה שצריכים הייתם לעשות ולא עשיתם. ומאחר שזו היתה מטרת, מוכן מאלוהי, שהוצרכתי למסור מודעה בראשית המאמר, שאיני חבר להסתדרות ומדבר אני את דברי בתור יהודי פשוט המכיר במצבו של עמנו. כי לולא הייתי מוסר מודעה זו, היו הקוראים שמחוץ למפלגה רשאים לחשוב, שאין כאן אלא תחבולה של אחד הציונים, הרוצה למשוך כחות מן החוץ לעזרת המפלגה במלחמת הפרטית. שהרי הציונים האחרים, ובתוכם גם המנהיגים, עומדים וצוחים, שמלחמה ציונית היא זו ולא יותר — ולמי שומעים: לאחר או לרבים?

והרשני נא, ידידי, להוסיף, כי השתמשתי במכתבך בפירא אחת שהכאיבה את לבי מאד. אתה כותב: בשעה שמתנפלים עלינו, אתה משתדל בכל כחך להציב גבול מפריד בינך ובינינו. הדברים האלה הם שלא במקומם בהחלט. אלו הייתי כותב במאמרי את ההפך ממה שכתבת, כלומר, אלו הייתי כותב, שהמלחמה הזאת אינה אלא מלחמת ההסתדרות הציונית נגד מתנגדיה, ושאיני איני חבר ההסתדרות ועיכ אין לי חלק במלחמה זו, — היו דבריך צודקים, אבל עכשו שכתבת, שאני משתף כל ישראל עם הציונים במלחמה זו ושעל כן גם אני שותף לה, אע"פ שאיני חבר ההסתדרות — היכן הוא כאן "גבול מפריד"? — ובנוגע לגוף הדבר, אם חבר אני להסתדרות או לא, האמינה לי, שמעוררי לא השבתי

את עצמי לחבר. את ה"שקל" אני נותן כשאתי נתבע, ואני אומר תמיד לתובע: נותן אני לקופת ההסתדרות, מפני שמוציאה היא לצרכים לאומיים הקרובים ללבי, אבל אינני חושב עצמי בשביל כך לחבר המקבל עליו כל החובות הקשורות בשם זה. וכך אמרתי גם למר ה. כשנקשני להשתתף בתרומה ל"צענטראלפאנד". אפשר שעל תנאי זה אין רשות לחברי ההסתדרות לקבל, אבל לי יש בודאי רשות ליתן.

לדר ח. ווייצמן, מנכ"ש מרמ"ר.

(תרגום מרוסית).

11 בדיון, 26 ינואר 1914.

... ההחלטה האמריקנית היתה רק אז יכולה לשמש בסיס למו"מ ע"ד שלום, אלו היו האשכנזים נוסים לעשות ותורים⁽¹⁾. אבל, כמו שכבר כתבתי לך, עוד לא נראתה נטיה כזו מצד. ויכולים הם בנקל לפרש את ההחלטה האמריקנית כמובן של משאת נפש לעתיד, שאינה משנה כלום כהוה. התפטרותו של ד"ר נתן לבדו — זהו דבר שאי אפשר. הוא יתפטר רק בידו עם סימון, ואחריהם קרוב לודאי יציאו גם שאר הברלינאים. וסירוש הדבר הוא, שהאינסטיטוט שנתאשר בברלין צריך להבטל, ובמקומו צריך ליסד אינסטיטוט חדש לגמרי באיזה מקום. כמובן, המקום המסוגל ביותר לכך הוא — ניוורק. אבל מתוך נוסח הטלגרמא האמריקנית לא נראה, שיהיו מוכנים שם לצעד הדיקלי כזה. ואם לא הם, מי ואיפה ייסדו את האינסטיטוט החדש?

אנכי אורחא, ודאי ראית ע"פ נוסח הטלגרמא, שהיא נשלחה להנהלת הקורטוריום, כלומר לסימון ונתן, ולועד הפועל הציוני נשלח רק העתק לשם הודעה. לפי דעתי, לא היתה להם (לחברי הוועד) שום זכות לפרסמה. בכל אופן הם הקמינו בזה הרבה אפשרות השלום. הלא תבין, כמה יהיה קשה — כמעט אי אפשר -- לסימון ולנתן לעשות ותורים עתה, אחר הפרסום בכל העולם, שהאמריקנים הם שמכריחים אותם לכך. בכלל צריך

(1) ע"י מכתב שלפני זה (למשלינוב).

אני לאמור לך, שהנקודה היותר שחורה בכל המלחמה הזאת — היא השתדלותו הגלויה של הוועה"ס להשתמש בה כל כמה שאפשר בתור ריקלמא לטובת הציוניות (כלומר, ההסתדרות).

במדינה לי שאתה מקבל את הצפירה¹, והיה לך איפוא העונג לקרוא בגליון 8 ע'ד ראיוןך עם הברון וע'ד נסיעת עהרליך לפריוז לשם מו"ם עם הברון בהשתתפותך וכו' וכו'. יכול אני רק להוסיף, כי ידיעה כזו באה גם ב'הזמן', רק בהבדל זה, שישם מסופר ע'ד המו"ם בין הברון ועהרליך כעל דבר שכבר יצא לפועל. והנה מתעוררת השאלה: מי מסר הידיעות האלה לכה"ע? ודאי, לא אני ולא אתה, וברלין, לפי דברך, אומרת, להד"ס? מי איפוא? איני יודע, איך יהיה לזה עהרליך, אבל הברון, אם יודע לו הרבה, תוכל להיות בטוח, שלא יחפון עוד להמשיך המו"ם עמך, ובכלל לא יחפון לבוא בדברים עם אנשים שהריקלמא חשובה להם יותר מעצם הענין.

סלה נא לדברי הקשים האלה. לא תוכל לצייר לך כמה אני מצטער ומתמרמר על זה....

למר ש. דובנוב, פטרבורג.

11 ברוך. 26 ינואר 914.

בזמני קבלתי את מכתבך היקר כן 11 דצמבר למנינינו פה ואת מנחתך, היקרה עוד יותר, בחמנות ספר גדול ורב ערך, אשר זכית לחבר ולהוציא בימים הנוראים האלה של רפיון-ידיים וסרופ הרעת מרוב צרה. מודה אני לך בכל לבי על מחנה חיווכה זו. לא טהרתי לכתוב לך תיכף לקבלתה, מפני שחפצתי תחלה לשום עיני בנף הספר כה וכה....

אתה כותב במכתבך, הסל סדר טכניקום², וכן חשבתי גם אני כאותם הימים, כששכתי טברלין. אבל, כידוע לך, לא נגמר אז הענין, אלא התחיל, ובנוגע לי לעצמי, דחה מפניו הענין הזה כמעט כל שאר

¹ ד"ר ווייצמן הצליח אז למשוך לכותיהם של הברון עדמונר רומשילד ושל המלומד הגדול ד"ר פויר עהרליך לרעיון יסוד מכון מדעי גדול בירושלים.

עניני. מקבל אני המון מכתבים, ועלי להשיב תשובות ארוכות, וגם עתונים באים אלי עתה יותר מן הרגיל, כי מא' שולחים לי שני הצדדים כל מה שנוגע לענין זה, — וסך הכל, כמעט כל שעותי הפנויות מן ה"סיטי" עוברות לבטלה בדברים אלו, ואין לי שום יכולת לשנות את המצב, עד אשר נצא מן המכונה, אם כה או כה. כפי הנראה, תהיה בקרוב בברלין ישיבה חדשה של הקורטוריום, שתחזור ותרון על שאלת הלשונות. מצדדים שונים דורשים, שאני והכרי שיצאנו מן הקורטוריום, נשיב אחור את התפטרותנו, כדי שנוכל להשתתף בישיבה העתידה. זאת אמנם לא נעשה עד שיתברר לנו תחלה, מה נוכל לקוות מן הישיבה החדשה. אבל ככל אופן וראי אצטרך ללכת לברלין לימי הישיבה, כדי להתיעץ עם שאר החברים ולהשגיח מקרוב במהלך המעשים. — כנראה, נגזר עלי מן השמים שאהיה שקוע בחיי יום יום ולא אוכל להשתחרר מהם. בראשית הסתו, כשיצאתי מן הקורטוריום, חשבתי בלבי: גם זו לשוכה. נפסק החוש האחרון שקשרני עוד לעבודת הצבור, ועתה אצא לחפשי ואתרחק משאון החיים לאהלה של תורה. והנה יצא מה שיצא, והנני עתה רחוק מאהלה של תורה עוד יותר משהייתי לפני זה. די לי להגיד לך, שזה כשני חדשים כמעט לא עיינתי בספר, ובקושי מצאתי זמן לקרוא בספרך את הסעט אשר קראתי, והוא: הסבוא והפרק ע"ד תנועת הריפורמא. כמובן, אין זה מספיק בשביל להוציא משפט על כל הספר. אבל מספיק בשביל לראות, כי אה הוא הספר הזה לספרך שקדמו לו במקצוע ההיסטורי: אותה ההרצאה הבהירה, אותו הסגנון הישקט והיפה, ואין צריך לאמור — אותו הרוח. — אבל בכלל, הרשני נא להתנדות לפניך, כי עצם הענין — ההיסטוריא החדשה שלנו — אינו מן הדברים המרוסמים את רוחי כשאני הוגה בהם. כמעט ירא אני לקרוא את ספרך על הסדר, שמא יגביר בלבי אותו רגש של חרפה שאני מרגיש תמיד בחשבי על חיינו בדורות האחרונים. גם בדורות הקודמים היו חיינו החיצוניים חלולים בדעת אחרים, וממילא היו גם החיים הפנימיים מתפתחים בדרך עקלתון, בהיותם מוכרחים להסתגל להתנאים החיצוניים. אבל אז היה רוח עמנו נאזר בגבורה ובכל כחו נלחם נגד המפריעים החיצוניים וכבש

לו ררכו ביניהם. זה הוא מחזה טרגי נהדר: גבור אסור בזיקים וחוגר שארית כחו לעמוד על נפשו ועל חירותו! ואולם הדורות האחרונים מה היו חייהם, ומה היו מלחמותיהם? הכל כה, סעוט, כה שפל! בעד נידה־הערשים של אימנציפציה מוכנים ומזומנים לעשות כל מה שרוצה האדון. למכור את הגוף ואת הנפש כאחד, והכל, הכל מצטמצם בנקודה אחת: מעט אור לנשימה ובת צחוק ישל האדון. אין שום התנלות של כח פנימי הפישי, אשר יתפוצץ להגן על עצמותו — ויהי מה! אתה מדמה (ע' 287) את ה"ריפורמציה" היהודית באשכנז לזו של הנוצרים, שבשתייהן נתגלתה תעורבות של יסודות רוחניים ומדיניים. אבל אוי לה לאותה, מדיניות! ואוי לה גם לאותה, רוחניות! שנתגלו בריפורמא של יעקובסון, ואפילו של ה"סינודים"! ה"מדיניות" — חלוקה קדשי האומה במעט זכויות, וה"רוחניות" — חקוי של קופים. בקצרה, יקירי, אינני ממעריצי ההיסטוריא החדשה, והלואי שיצליח ספרך — כשאקראה מראש ועד סוף — לשנות הישקפותי — או יותר נכון: רגשותי — ביהם לתקופה זו.

וה"אנציקלופדיא" מיסודם של קצלנסון ומרקון קמה עוד הפעם לתחייה! הלא קראת את הכרוז הגדול שפרסמו כאלו הימים בכה"ע. ואתה הלא כבר סתמת עליה את הגולל במכתבך! מה קרה בינתיים?

מתוך כה"ע ידעתי, שקראת באודיסא הרצאה ע"ד, שאלת הלשונות והטפת לשלום בין שלש הלשונות שלנו ברוסיה. כמוכן, צדקת בנבואתך, שאף אחת מן השלש לא תנצח בתחלט את ציוחיה, לפחות, בדורות הקרובים. אבל כל אחת מוכרחת להתגרות באחרות, בשביל להתקיים. בדברים כאלו אין השלום בלי מחזיק ברכה.

כבר הגיע חצי הלילה, ואני כתבתי היום כבר מכתבים ארוכים (כמוכן, בענין המכניקוס), וע"כ מוכרח אני לקצר.

לד"ר ח. ווייצמן, מנמשיטער.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 27 ינואר 914.

כתבתי לך שלשום ואתמול, ועתה אני כותב עוד הפעם. זה עתה קבלתי מכתב מנוירק שבו מתואר בפרטות מהלך הדברים מאחורי ה"פגודה", בנוגע להחלטה האמיריקנית. בעל המכתב כותב בין שאר דברים:

"דבר אחד בקש שיף סמננס: שהציונים לא יפסימו בעולם החלטות האמיריקנים בתור נצחון להם, כי אם בתור קומפרומיס שהציעו הקורטורים מהבא".

הנך רואה, שהשערתי במכתבי מאתמול יש לה יסוד.

בעל המכתב שלה לי ג'כ קמע ממכה'ע «New York Times».

שבו נמצאה טלגרמא מברלין, המעוררת גועל נפש. הגני שולח לך כזה את הקמע בבקשה להחזירו לי. בעל המכתב מנטיחני, שער שנחפרסמה טלגרמא זו, ישונות היו הדעות של הקורטורים בנוירק, ואי אפשר היה לחכות להחלטה מה אחר. אבל הטלגרמא הזאת, שכלי ספק יצאה ממקור עליון, העירה חמת הכל במדה כזו, שהרחיקה כל הלוקי הדעות....

לד"ר י. משלינוב, ברלין.

לונדון, 31 ינואר 914.

קבלתי אתמול את הטלגרמא שלך ושל ליוני וחביתי בתשובתי לקבלת המכתב שהזכרתם, והיום קבלתי גם את זה בצירוף העתק הטלגרמות האמיריקניות. עניתי לכם היום בטלגרמא בזה'ל: אין יעטציגער סיטואציע'אן קאנן מיך צו ניכטס בערינגוננסלאז פערספליכטען. מוסס פרייע האנד האבען. אויספיהרליכער ברעף פאלגט. ועתה הגני בזה להשיבכם בפרטות. (א) קודם כל עלי להעירך, שמעות היא בידכם מה שאתם חושבים (והודעתם גם לאמיריקא), כי יציאתנו מן הקורטורים כבר קבלה צורה רשמית ועלינו עתה להבחר מחדש. את מכתב ההתפטרותנו שלחנו ממחרת ישיבת הקורטורים, ומני אז לא היתה עוד ישיבה אחרת, ואם כן עדיין אין הקורטורים יודע בדרך רשמית את הדבר הזה ואין שום זכר

לו בפדיון-קול. רק כשתהיה ישיבה חדשה, יוצע מכתבנו לפני הקרטוריום וירשם בפדיון-קול, ואז יקבל הדבר צורה רשמית. אבל עד אז עדיין תלוי הדבר בנו, ואם נחליט להשאר, אין אנו צריכים לכחירה חדשה, אלא נדרוש להשיב לנו את מכתבנו — ודי. כמובן הזה ענה גם ד"ר סימון למר וויסוצקי (הלא ידעת שגם ממסמכים הוציעו לבקש אותנו לשוב אל הקרטוריום): „איהרע איינלאדונג אן קוראטאָרען צום וויעדעראיינשריט איזט נור אלס פרייוואטער וואונש אויפצופאסטען, דא קיינערליי א געשאפטסארגעניגסמאססיע בעהאנדלונג היעראיבער שטאטטגעפונדען. ובכן, יכולים אנו בכל יום לדרוש מאת הבורא, שישבו לנו את מכתבנו, ואין אנו צריכים אפילו לאמור עם זה, שהחלטנו לשוב אל הקרטוריום. נוכל לאמור, פשוט, שמאחר שישבת הקרטוריום, אשר לפנינו יבוא דבר יציאתנו, תהיה אך לאחר זמן, רוצים אנו לעיין שנית בדבר, ואולי נשנה את הנוסח, וכדומה. ואם נראה יום יומים לפני הישיבה, שאין אנו יכולים לשוב, אז נשלח להם שנית אותו מכתב עצמו בבקשה להציעהו לפני הקרטוריום בישיבתו.

ב) ובהיות הדבר כן, אין שום טעם לדרישת אמיריקא, שנשוב תיכף אל הקרטוריום, בלי שום מענות ומענות, על יסוד החלטותיהם. ההחלטות האלה, כמו שכבר הסכמנו שנינו, נשמעות לכמה פנים, וכשהן לעצמן אינן יכולות כלל להתשב כערובה נאמנה, שתמלא ההנהגה את דרישותינו. ומה גם אחר שכבר מתר נתן לפרסם את פירושו הוא לאותן ההחלטות (בה, בע"ל. מאגעבלאטש') ואומר מפורש: „עס איזט קיינע רעדע דאסאן, דאס די אונטערדריקטסשפראכע אס מענקיקום פרינציפיעלל העבראיש זיין זאלל, וישלסי דעתו אין בין החלטות האמיריקנים והחלטות הקרטוריום בישיבתו האחרונה שום הבדל. ואם אחר כל זה נקבל אנהנו עלינו את החלטות האמיריקנים בלי שום תנאי ונשוב אל הקרטוריום בלי שום בטחון, שההחלטות יפורשו בפועל בהסכם להפצנה — כמדומה לי שנעשה שגיאה נוראה, מנות שלא ימצא תקנה אחרי כן. ה'שלום' הזה (אם אפשר באמת לעשות שלום על יסוד החלטות האמיריקנים), שיהיה רק אחיזת עינים, יועיל רק להם ולא לנו. כי על ידו תשקוט

המלחמה וההתעוררות תעבור, וכה'ע הציוניים יריעו תרועה נצחון, ובעוד שנה או שנתים נהיה אנחנו עוד הפעם עדים בתוך הקורטוריום לחיוניות מתגנדים מן הקצה אל הקצה לחפצנו, אלא ישאו נהיה, "מלכים בלי עס", ולא נוכל לעשות מאומה, כמו שהיה המצב לפני צאתנו. לא, ידידי, אני אינני דיפלומט ולא אתחשב עם התנאים ה"פוליטיים". די לי במלחמה החשאית של השנים האחרונות. עתה לא אקבל על עצמי עוד עבודה מיוספת. אם יהיה מקום לעבודה פוריה — מוטב, ואם לאו — אין לי חלק בדבר. על המלגרמא שלכם לאמיריקא לא אוכל איפוא לחתום, כי התקוה שהבעתם בה לנצחון בעזרת האמיריקנים בעתיד — אינה אלא מליצה בלבד. האמיריקנים חסצים לאחה את הקרעים עתה, ואם יעלה הדבר בידם, תנוה דעתם וישכחו את הענין, כמו לפני המלחמה. אבל, כאמור, מסכים אני, שנדרוש את מכתב התפטרותנו מאת הנורא, ובלבד שלא נאמר עם זה, כי מבטלים אנו את ההתפטרות גופה, אלא שרוצים אנו לבקר את הנוסח עוד הפעם לפני ישיבת הקורטוריום. אם תשלחו לי נוסח של מכתב במובן זה, אחתום עליו.

ג) כל זה הגני כותב לפי דעתכם, שהתפטרותם של סימון ונתן הוא רק "שאכצוג". אבל אין דעתי כן. אני חושב, שבאמת וכתמים החליטו לצאת, וזה לא מפני שאינם יכולים לקבל החלטות האמיריקנים בנוסח של דבר; את ההחלטות האלה היו מקבלים באהבה ומוסיפים עליהן "פירוש", כרוח הדברים שהדפים נתן ב"טאנעבלאטט" — והכל היה בא על מקומו בשלום. אבל הם אינם יכולים בשום אופן להשלים עם הרעיון, כי אנחנו שלשנתנו (ביחוד שמריהו) מתבקשים לשוב אל הקורטוריום, וכי ההסתדרות הציונית מתבקשת להשתתף בעבודה לטובת המפעל. נתן הוא נוקם ונוטר, ואחר כל מה שקרה בחדשים האחרונים, אין ביכולתו לפי תכונת נפשו, לשוב ולעבוד יחד עם "אויביו". כמעט ברור בעיני, שזוהי סבת התפטרותם. ואם באמת הדבר כן, הלא כל הפשרות ללא הועיל. קרוב לודאי, שכבר הספיקו להודיע לאמיריקא ע"י המלגרמא, שאין הם יכולים לדור בכפיפה אחת עם "נחשים" שבמנוה, וכי על כן החליטו לעזוב את המערכה. וגם זה קרוב לודאי בעיני, שהתפטרות זו תפיל אימה

וספחד על האמיריקנים ויהיו נכונים לעשות כל מיני הנחות שבנעולם, ובכך הגני חושב, שהצעד הזה מצדם משנה את המצב תכלית שנוי ועלינו להמתין ולא לעשות שום הנחה עד שנדע את הרושם שעשה באמיריקא. לא אבחר מתוך אסנה, שאינני יודע על מה אתם סומכים בהפצנכם לקחת גם עול הטכניקום עליכם, לע"ע אינני רואה עוד איך תכלכלו שאר בתי הספר החדשים שאחריהם עליכם, גם בלי הטכניקום. אבל על זה עוד יש פנאי לדבר. עדיין לא הגענו לשאלה זו. — בשבוע זה היה חלוקה טלגרפית ביני ובין מר וויסוצקי ע"ד ההפטרות ההנחה. היותי לו דעת, ישצריכים אנו להוועד בברלין ולברר את המצב שם, ורק אז נוכל לבוא לידי איזו החלטה. אקוה לקבל מכתב מאתו ביום ב'. בכל אופן אשוב, שבאמצע פברואר עלינו כלנו (גם וויסוצקי וצייטלין בכלל) להיות בברלין ולהוועק יחד על כל צעד וצעד עד הישיבה הרשמית. — אנב אורהא, ראיתי היום ב, וועלטי שפרסמם מכתבם של וויסוצקי וצייטלין לד"ר סימון. האמנם קבלתם רשיון מהם לעשות זאת? כי הן לא אוכל להאמין, שעשיתם זאת בלי ידיעתם והסכמתם.

ובדבריי על פרסום דברים בבה"ע, לא אוכל להתאפק מלהביע את צערי על הידיעה שנתפרסמה ב, הצפירה בדבר הסו"מ עם רוטשילד וזהרליך בענין האוניברסיטא. מן הצפירה עברה הידיעה לשאר בה"ע וכניהם גם Jew. Chron., ואיני צריך לאמור לך, כמה מרובה ההפסד שיוכל לצאת מזה. הידיעה באה אסנה בתמונת טלגרמא מפרין. אבל הרשני נא להטיל ספק בדבר, אם באמת באה הידיעה מפרין ולא מברלין. ווייצמן אמר לי (הוא היה פה ביום ה'), שלא גלה את הדברים לשום איש בפרין, ומקורבי הברון בודאי לא גלו את הסוד להקורסונדנט של הצפירה. אבל אם גם נניח, שמפרין באה הידיעה, הלא הצפירה נחשבת כעין "אופיציו" של ההסתדרות הציונית, בהיות העורך אחד מחברי הוועד'ה הקטן, ומחויבת היא לישאול במקרים כאלה את עורכה, אם ראוי לפרסם את הדברים. צד לי מאד על שפגום כל כך רגש האחיות בין אנשי-שלומנו.

הגני מחכה בקוצר רוח לידיעות מאתכם ומבקש אני אותך מאד להודיעני מה שיתחדש בעניננו. אינך צריך בשביל כך לכתוב מכתבים

ארוכים. די לך — אט מרור אתה — להודיעני עיקרו של דבר בשורות אחדות.

שכחתי להוסיף, שמעיתם בקננת הטלגרמא של מננס מן 29. האמיריקנים מאיימים, שאם לא תקבל החלטתם יתפטרו מן הקורטורים, ולא (בפירושכם) — שיבטלו את החלטתם.

לר"ר י. משלינוב, ברלין.

לונדון, 2 פברואר 914.

את מכתבכם מן 30 שעבר עם כל מה שצירפתם לו קבלתי אך היום. . . . ומודה אני לכם בכל לכו על הדיעות הטובות שבו. אמנם עדיין לא הצלחתי להסיר מלבי את הספקות בדבר עתידות בה"ס החדשים. אבל נעים לי לראות, כי אתם בטוחים הנכם בנצחוננו ואינכם דואגים לעתיד. במקום שיש בטחון, הנצחון יותר קרוב משאפשר לשער מראש.

חביתי לקבל היום טלגרמא מאתכם, אחר שקבלתם היום את מכתבי מן 31, ולא קבלתי. אינני יודע איסוא מה החלטתם בדבר החשובה לאמיריקא; בכל אופן אקוה, שמכתבי בידר לכם את השקפתי על הדבר ולא תדינוני לכף חובה בגלל "עקשנותי" שבתשובתי הטלגרפית מאתמול. בינינו לבין עצמנו אניד לכם, שדרישתו התקיפה של מ. עשתה עלי רושם רע מאד. אין אנו נערים חסידדעה, שמחויבים לקבל דעת ה"גדולים" בלי טענות וטענות. מראים לו על הספקות המתעוררים בפירושן של ההחלטות, על חסרון החלטה מפורשת בנוגע לביה"ס הכינוני, אומרים לו שר"ה נתן כבר פירש את ההחלטות האמיריקניות בפומבי באופן רצוני לו ולא לנו, ועל כל זה יש לו למ. תשובה אחת: עליכם לקבל בלי שום תנאים ופירושים, ואחר כך, כגוף הקורטורים, תשובו ותלחמו על הפירושים. כבר ידענו מה טיבה של מלחמה זו בגוף הקורטורים. המרכז הוא בברלין, והאמיריקנים לא יבואו לשיבותינו, ואף אם יבטיחו אלף פעמים לעזור לנו, יקיימו הבטחתם רק בעת הראשונה, ואח"כ תתחיל השיטה הישנה. מלחמה כזו של עכשו אינה מתעוררת פעמים. עתה עלינו לברר את המצב בירור שלם, להניח

יסוד בריא שנוכל לכנות עליו. ואם לא עבשו — לא נוכל אח"כ לחקן את המעות. אם נכונה השערתכם (ובדומה לי שנכונה היא), כי אך בעמל רב עלתה בידו מ. וחבריו להביא את הקורטורים האמריקנים לידי החלטה זו, — הרי הדבר בידו, שהאחדות שביניהם אינה אלא אחדות המלים, ולא אחדות הכונה, ובשביל כך בחרו בנוסח המשתמע לכמה פנים, כדי שיוכלו שני הצדדים לפרשו כל אחד כחפצו, ואם הדבר כן, הלא אין זה אלא אחיזת עינים, ותיכף כשנבוא להוציא את ההחלטות לפעולה יתגלע הריב שנית, ותתגלה גם ה"אחדות" האמריקנית בצורתה האמתית. נצחון מדומה כזה אפשר שיש לו ערך לרגע, כדי שיוכלו לע"ע העתונים הציוניים לקרוא בקול ענות גבורה: גם את אמריקא כבשנו! אבל לגושו של דבר לא יועיל כלום. זהו טעם הדברים שהוספתי בטלגרמא שלי מאתמול, שאם מוצאים אתם לנחוק לעשות את הצעד המסוכן הזה לתועלת ההסתדרות, תוכלו שניכם לחתום על הדברים שערכתם למי, אבל אני לא אוכל לחתום. ומהחוק אני טובה לדיד נתן, שמסר לפרסם את פירושו על ההחלטות האמריקניות, ועיז הסיר כל ספק עיר תכונת, העבודה שלנו בתקורטורים, אם נשוב אליו על יסוד ההחלטות האלה.

ואולם, כמו שכתבתי כבר במכתבי הקודם, כל זה הוא עתה, לפי דעתי, "אתרוג אחר החגי". התפטרותם של נתן וסימון היא תשובה מספקת על ה"דיפלומטיא" האמריקנית. הם אינם רוצים לעבוד עמנו, אינם רוצים להלחם ע"ד "הפירוש הנכון" של ההחלטות הסתמיות, וכל עמל האמריקנים להרבות שלום בעולם הוא לשוא. עתה המצב הוא אחר לגמרי, ויכולים הייתה להשיב למי, שמפני שבינתים קרה הדבר הזה, אשר שנה את פני הדברים, אין אנו יכולים לע"ע להחליט דבר, עד שנשמע מה חושבים באמריקא עיר התפטרות זו.

אין שהוא, בבקשה מכם שלא תמנעו ממני את ידיעותיכם התכופות, כדי שאוכל, לעכ"ל הכל כראוי, כל דבר בזמנו, ואחיה מוכשר לדון על המצב, וכשאבוא לברלין לא תתבלבל רעתי מרוב הריעות שאשמע פתאום בבת אחת

לועד החברה לתמיכת עובדי אדמה וכ"מ בסוריא ובא"י, באודיסא.

לונדון, 2 פברואר 914 (וי שבס חרע"ד).

קבלתי את מכתבכם מן כ"ד טבת, ונעימה היתה לי היריעה, שסוף סוף נתעורר הועד לפדום את הארכיון של ד"ר פינסקר ז"ל, ארכיון הכולל בלי ספק חומר חשוב לתולדות, חבת ציון וא"י.

ועל הצעתכם, שאתרגם את ה, אויטאעמאנציפאצאן, הנני משיב לכם קודם כל תודה מקרב לבי על הכבוד הזה שחלקתם לי, באמת חביבה עלי מאד המחברת הזאת, בן מצד ערכה העצמי וכן מצד זכרונותי הפרטיים, הקשורים בה ובמחברתה, ובחפץ לכ הנני נכון איפוא לקבל על עצמי את העבודה הזאת, אבל קודם שאוכל להשיב, הן' בהחלט, מזכרת אני לבקשכם שתשיבוני על השאלות האלה:

א) זכורני שזה כבר שמעתי (או קראתי באיזה מב'ע) על דבר תרגום המחברת הזאת ע"י ביאליק. אינני זוכר את הפרטים: אם כבר תרגם או עומד לתרגם, בשביל, מוריה' או הוצאה אחרת. בכל אופן, אם באמת עשה (או עושה) ביאליק מלאכה זו, חזקה עליו שיציא מתחת ידו דבר מתוקן, ואינני רואה צורך לאבד זמני בעשית דבר שנעשה כהוגן ע"י אחר. הודיעוני נא איפוא, מה טיבה של שמועה זו.

ב) מעודי לא עסקתי במלאכת התרגום, חוץ מתרגום ציטטות קצרות שבאו במאמרי. ועל כן איני יכול לדעת מראש, אם יש בי כשרון למלאכה זו בכלל, וכפרט לתרגום זה, ידורש כמה מעלות יתרות, אשר בלעדן מוטב שלא יעשה, כמו שמכנים אתם מדעתכם. וע"כ מזכרת אני להתנות עמכם תנאי זה: לאחר שאתרגם את העמודים הראשונים, אשלח לכם העתק מתרגומי, ואתם תמסירוהו לועד קמן של שנים או שלשה סופרים מומחים, אשר יבטחו מראש לשפוט על המלאכה בלי שום צל של מישא פנים, ולא יחושו כלל לעלבונני, אם ימצאו שלא נעשתה המלאכה כשלימות הדרושה. ומצדי אני מבטיח מראש, שלא אקסיד על "עלבון" זה אפילו משהו ולא ארניש, חולשת הדעת' אם יוצאו עלי משפט, שאין בי כשרון מתרגם. הלא מעודי לא התפארתי בכשרון כזה. ורק אם יוצא אותו ועד משפט תרגומי לזכותי, אמשיך את המלאכה

ער כלותה. הודיעוני נא איפוא, אם מסכימים אתם לתנאי זה, ומי ומי יהיו השופטים.

ג) על סי תנאי חיי אנוס אני להוציא זמני להרבה דברים שונים ומשונים ואיני יכול להקדיש למלאכה זו אלא שעות מעטות מאד בהסכים גדולים בינתיים. ועל כן רוצה אני לדעת מראש, למתי עלי לגמור את המלאכה. כמובן, תקבעו לי הזמן היותר ארוך שאפשר, ותוכלו לסמוך עלי, שבתנאים רגילים (כלומר, אם לא יקרני איזה מונע יוצא מגדר הרגיל) תקבלו את הכתי' למועד הקבוע. בכל אופן, מסופק אני מאד אם אוכל לעסוק בזה בשני החדשים הקרובים, כי רבו עתה מדרותי מאד⁽¹⁾.

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון, 8 פברואר 914 (י"ב שבט תרע"ד).

קבלתי מכתבך מן מ"ז שבת, ובינתיים הלא קבלת גם אתה את מכתבי הקודם מן מ"ז שבת, וגם את מאמרי ב,אסט אונד וועסט, אשר, לפי דבריך, חבו לו בא"י, בכריתון עינים, כבר קראתם (כודאי ידעת, שב,העולם גליון ו' נדפס המאמר בצורתו העברית המקורית), — וכנן לא נשאר לי כמעט מה לענות על מכתבך. כי גם החדשות האחרונות בענין ה,מלחמה' הלא ידעתם כבר מתוך כח"ע, ומה שלא ידעתם עדיין, תדעו עוד קודם שיגיע מכתבי זה לידך.

בשבוע הבא אלך לברלין. הזמנה לישיבת הקונטרסים (שתהיה ביום 22 לח"ו) לא קבלתי, כמובן. אבל עלי להיות שם בשעת גמר הדין, כדי להשתתף במועצות חברינו ולהיות לעוזר כפי יכולתי להשות את הכף לצד הרצוי לנו. אחר הודעתו של סימון ב,כערל. מאנעבלאסט, שהוא ונתן חושבים לחלול כבודם אם ידרשו מהם לשוב ולעבוד עם לוויין ומשלינוב, — קשה להאמין, שהישיבה הקרובה תגמר בשלום. אבל סוף

⁽¹⁾ בירוע לקוראים, הרגשתי אכנס את סהברתי של סינסקר, וחתרגום נדפס בספר סינסקרי שיצא לזכר הסנחוט בירושלים בשנת תרפ"א.

סוף תביא לידי איזה גמר, אם שישאר המוסד בידם, או שיעבור לידיים אחרות. הכל תלוי בחברים האמיריקנים. הם השבו בתמימותם, שההחלטות שלהם, הנשמעות לכמה פנים, יספיקו להביא ישלום בין שני הצדדים. עתה הם רואים, שמענו טעות גדולה. במצב הנוכחי אי אפשר עוד להסתפק כמליצות כלליות. צריך לדבר דברים ברורים ולהחליט החלטות מוגבלות ומדויקות. עתה איני יודע אם ימצאו האמיריקנים אומץ בלבם לעמוד גלוי במחננו, מבלי להקפיד על התפטרותם של סימון ונתן. ואולם חברינו בברלין מלאים תקווה, וגם מוכנים ומזומנים הם לקבל את הסכניקום ואת אחריותו עליהם, ואינם חוששים כלל שטא לא יוכלו לכלכל את ההוצאות המרובות. אשריהם שבעלי במחנן הם, והלואי שלא תבוא המציאות הנמה ותטפח להם על פניהם . . .

למר י. גרובסקי, יפו.

לונדון, 9 באוגוסט 1914 (י"ג שבט תרע"ד).

מונחים לפני מכתבך האחרונים, שלשה במספר, וכלם עוד מחודש כסלו. אקוה שלא תתרעם על איחור תשובתי. הלא ידעת כי "עת מלחמה" היא לנו עתה, והמלחמה הזאת אוכלת יתר הפליטה מזמני החפשי, כי עומד אני במו"מ תמיד עם ברלין, מוסקווא, ובמקצת גם עם ניוורק, ויש שעלי לכתוב מכתבים ארוכים מאד, ולמרות רצוני מוכיח אני לדחות בשביל זה מכתבים שאינם דורשים תשובה תכופה. ביום א' הבא אלך לברלין, ג"כ בעניני המלחמה, ואתמהמה שם כשבוע או יותר. וסובן שנסיעה זו עוד מוסיפה להשרידני ולגזול את זמני בהכנות שונות, בעניני בית המסחר ובעניני הפרטיים. אך לפי שכבר דחיתי תשובתי אליך יותר מן הראוי, הגני כותב לך עתה, אם כי אך בקצרה.

קראתי עתה שנית את מכתבך, ואע"פ שרק שני חדשים עברו מעת כתיבתם, הנה במשך הזמן הקצר הזה נשתנו הענינים כל כך, עד שנראים הרברים כאלו נכתבו לפני זמן ארוך מאד. עתה, כמובן, אין עוד מקום לזכוחים בינינו ע"ד הפסיעות הראשונות, אם נעשו כהוגן או לא, אחרי כי כבר הרחקנו ללכת בדרך זו, ואין לשוב עוד. ביום 22 לחודש זה

(פברואר) תהיה כנרלין ישיבה חדשה של הקורטוריום, וממנה יצא משפט הטכניקום. כודאי ידעתם כבר, ישיבה זו קראו סימון ונתן בשביל למסור הנהגת הענין לאחרים, והם יתפטרו. כך הודיעו להחברים, אבל ע"פ סימנים שונים נראה, שהם עצמם עדיין מסופקים הם, אם יתנו להם לצאת, וגם אני מסופק בזה. איך שהוא, טוב שכחור המצב הולך וקרב ולא נחה עוד תלויים באויר. כמובן, זו היא סבת הליכתי לברלין, לישיבת הקורטוריום לא נקראתי אמנם, אחר כי יצאתי ממנו, אבל צריך שאהיה במקום המעשה בעת הישיבה ובימים הקודמים לה, בשביל להשתתף בטוענות חברינו שם ולהתכונן על הכל מקרוב. — בעתם, כבר היתה בחיפה (אם אמת היא הידיעה הטלגרפית שכאה ב"הצפירה" מיום ו' שעבר) התנגשות בין הפועלים העברים ובין משרתי פינקלשטיין¹ וגם הניע הדבר לשפיכת דמים. איני יודע עדיין איזה צד היה המתחיל בדבר ובטי האשם, אבל זה ברור, שבדרכים כאלו נביא אך הפסד לעצמנו. האמנם אין בא"י מי שיוכל להשפיע על הצעירים, שיעצרו ברוחם ולא יביאו בסכנה את עצם הענין שהם רוצים להגן עליו?

למר מ. סמילנסקי, רחובות.

לונדון, 12 פברואר 914 (ט"ז שבט תרע"ד).

בזמנו קבלתי את מכתבך האחרון (מן כ"ח מרחשון). מני אז עברו כבר יותר משני חדשים, ובכך הזמן הזה היו כמעט כל שעותי הפנויות מוקדשות ל"מלחמתכם" על החנוך העברי בא"י. אומר אני ל"מלחמתכם", לא בסובן, לבס ולא לז', אלא שבאמת אתם שם הנלחמים, ואנו פה אך מעין, יושבים על הכלים. כי "מלחמת דברים" שלנו, ב"ווערט" ובשאר כה"ע הצינזיים, פעמים שהיא קרובה להפסד מלשכר. איך שהוא, ואני חושב לי לחובה לעמוד בסוג' המידוי עם כל אלה שעחידות הדבר ביום מאוזה צר, והרבה מכתבים — לפעמים ארוכים מאד — עלי לכתוב לעתים תכופות.

¹ מי שהיה אז סגן הטכניקום.

קראתי ב"העולם" את מאמרך ע"ד השאלה הערבית (זהו הוא המאמר ששלחת ל"הצפירה" ופסלוחו?) יישר כחך, ישגנעת בפצע זה, אע"פ שמסופק אני מאד אם יועילו דבריך. הפסיכולוגי של הקהל הציוני טובתו. גם אחר שנתיאשו מן ה"משא-מס" ושאר הדברים התלולים בה, עדיין אינם יכולים להשתחרר מן ה"אילווא", שעוסקים הם ב"סוד" ו"דעגשטאט", ואע"פ שרובם אינם אומרים זאת עתה כפה מלא, אבל די להקשיב לסגנון הדברים שמחמלמים מפיהם טעת לעת, בשביל להוכיח באמתו של דבר. וע"כ לא נעים להם לזכור, וכועסים הם על המזכירים, ישיב בא"י עוד עם אחד, שכבר יושב שם ואינו הושב כלל לעזוב את מקומו. לעתיד, בשתעקר אילווא זו לגמרי מעסקי הלכות והכר יסתכלו בעינים פקוחות כמצאות כמו שהיא, או כודאי יכינו הכל, כמה גדולה וחשובה ישאלה זו וכמה עלינו לעבוד בשביל להתקרב לפתרון כל כמה שאפשר. אבל עכשיו רוב הציונים עדיין במצב של "נים ודא נים", כאדם שראה חלום נעים והחפור פתאום משנתו למחצה. כבר מרגיש הוא, שראה את הדבר רק בחלום, אבל אינו רוצה עדיין לפקוח עיניו, זהו הוא שוכב בעינים עצומות ונותן לחושי חלומו להרקם עוד מעט....

לועד החברה לתמיכת עובדי אדמה ובע"מ בסוריה ובא"י, אודיסא.
 לונדון, 16 פברואר 914 (כי שבט תרע"ד).
 תודה לכם על מתכנכם האחרון מיום י"ג לה"ה. וכבר הגני מסכים לקבל עלי עבודת התרגום של ה"אבטואימנציפציון" ואשהדל לגמור את המלאכה עוד לפני הזמן שקבעתם לי (ספטמבר 1915). את העמודים הראשונים לבקורת אישלה בעוד שנים שלשה חדשים, ואז אכתוב לכם ע"ד ה"שופטים" (1).

למר ש. י. אברמוביץ (מנדלי מוריס), אודיסא.
 לונדון, 15 סרס 914 (י"ז אדר תרע"ד).
 זה זמן רב לא נודמן לי לכתוב אליך, אבל גם בלי דברים יודע אתה, ששמור בלבי באהבה וזכרוןך וזכרון ה"ימים ההם", כשהייתי נהנה
 (1) עיי' למעלה מכתמי לחודש מן 2 פברואר.

מזיך פא"פ. והנה עתה הניעתני ברכה מאת חברינו באודיסא לכבוד ה"חג" אשר ברו מלבם¹, וגם שמך התום על הברכה. את ה"חג" אטנס לא קבלתי על עצמי ואיני מודה בו, אבל את הברכה היוצאת מלבם של חברים אהובים — הנני מקבל באהבה ותורה מקרב לב. ובראש וראשונה הנני שולח תודתי זו לארי שבחבורה. יקר ונעים לי האות הזה על הקשר הישן שבינינו שעדיין בחקפו עומד, ואני חפלה לאלהי העברים שנוכה עוד לראות איש את אחיו בעלמא הדין ולחדש בריתנו כקדם.

למר ח. נ. ביאליק, אודיסא.

לונדון. 15 מרס 914 (י"ז אדר תרע"ד).

הואילה נא בסובך לקבל את תודתי מעומק לבי — לך ולשאר חברינו הסופרים ולהברי החברה הספרותית — על הברכה אשר שלחתם לי ליום... אחת היא לאיזה יום. ברכת חברים נעימה בכל יום. על ברכת הסופרים חתום ראשונה — הסבא. ולפי הנמסר המקובל צריך הייתי לבקש אותה, שימסור תודתי לשאר החתומים. אבל לא הפצתי להסריה את שיבתו בשליחות זו, והנני מסילה איפוא עליך, החתום אחריו. ויחד עם זה הנני מניח פה מכתב מיוחד לשמו של הסבא, ואתה בסובך הגדול תמציאהו נא לידו... .

למר ש. דוכנוב, פטרבורג.

לונדון. 17 מרס 914 (י"ט אדר תרע"ד).

בתודה מקרב לב קבלתי את ברכתך, ומקרב לב אני עונה, אמנ'! מי יתן וחבוא לי עת עבודה פוריה במהרה. לע'ע עודני רחוק מאיראול זה. בשני השבועות האחרונים הנני עוסק בתקן התרגום האשכנזי מאמרי, שיצאו בקרוב בתור חלק שני, נוסף על הראשון שתרגם פרידלנדר לסנים. והנה העבודה רבה מאד... . וכל שעותי הפנויות יוצאות בתקן התרגום הזה. בשביל כך לא הרביתי לענות על מכתבים בשבועות האחרונים, וזה

¹ (לפילת כ"ה שנת לעבורתי הספרותית).

עתה הוצאתי מאמתחתי את המכתבים שנקבצו בינתיים ומחכים לחשובה, כדי לדעת מנינם, — והנה הם מגיעים למספר הגון: עשרים וחמשה! ובכן אחר שאנמור את עבודתי בתקון התרגום, יהיה עלי לבלות הרכה הרכה ערבים בכתיבת מכתבים. וכי אפשר בתנאים כאלו לחשוב ע"ד עבודה פוריה?

קבלתי גם טלגרמא שישמך חתום עליה — ברכה מאת החברה ההיסטורית, ועוד אחת בלי חתימה, בשם יודישע ליטעדאמורויסענשאפטליכע געזעללשאפט, ואם לא אישנה, אתה משתתף גם בהנהגת החברה האחרונה. יהי נא איפוא מסובך למסור תודתי העמוקה לחברייך בהנהגת החברות הנ"ל. אינני כותב להן ביהודי, מפני שקשה עלי מאד לכתוב סבת-תודה בדרך רשמית, אחר כי כאמת כל ענין תהג' הוה, כידוע לך, לא לפי רוחי. נעימה לי אמנם כרכת אחים ורעים קרובים, בין בימים טובים ובין בימות החול, אבל, להרחיב הדבור' בזה איני יכול . . .

למר ח. משרנוביץ, ברלין.

לונדון, 26 מרס 914 (כ"ח אדר תרע"ד).

קבלתי מכתבך, ובודאי אתה מבין מדעתך, כמה נעימה לי ברכת נפש קרובה בסוף, ויחד עם זה — כמה קשה עלי להשיב תודה' ברוב דברים על מכתבים כאלה. ובכן תסלח לי כי אסתפק רק ברטו זה, והשאר תבין מדעתך.

קבלתי גם הודעתך ע"ד חגיגת בר מצוה' של בנך, ואינך יכול לצייר לעצמך, כמה התענגתי על נוסח המודעה הזאת. ראויה היא מודעה זו להשאיר שמורה לדורות במזוזאון בירושלים, ולעתיד לבוא יראה לבני בנינו ופרשו להם, שזו היתה המודעה הראשונה שהודיע אדם מישראל מברלין, כי חגיגת בר מצוה' של בנו תהיה בירושלים. ומאמין אני באמונה שלמה, שאז, לאחר שני דורות, יהיה זה דבר רגיל, מעשים ככל יום, וקשה יהיה להם לבני ישראל אז להבין, איך אפשר שבנימינו לא היה כן. מי יגלה עפר מעיני אז להסתכל רגע אחד במחזה הזה!

אך מרוב דברים כמעט ישבתי לכרך אותך ואת העיתך הכבודה
לחנכם זה. יהי רצון שתזכו לראות זה הקטן גדול בשנים וכדעת ובאהבת
עמו וכל הקדוש לנו.

למר א. דרויאנוב, אודיסא.

לונדון, 26 ספט 914 (כ"ה אדר תרע"ד).

ודאי קבלת אנתי הגלויה מן 8 לח' העבודה ישרמתי עליה שם—
גמרתיה אך את מ' ול וע"כ נתאחרת תשובתי עד כה, ואתה סלה נא.
מונחים עתה לפני מכתבך האחרונים (מן כ"ד שבט, א' אדר וי"ד
אדר), והנני להשיבך בזה על הסדר. אך קודם כל הרשני נא להביע לך
את צערי על תוצאות המושפט הווילנאי, אם לא אשנה, אין זו עדיין הסלה
האחרונה, ובודאי תגישו קובלנא לבית דין גבוה, ונקוה שזה יבטל את
גזר הדין.

א) ע"ד קבוץ החומר לתולדות הבת ציון בתקופתה הראשונה, קשה
לי לקבוע כללים מוגבלים, בנוגע לדברים שנתקשית בהם, לפי
ישרים אלו תלויים לא רק בהגיון, אלא גם בטעם ובסקט, וצריך
לשפוט על כל פרט ופרט בפני עצמו. וע"כ איני יכול לאמור לך אלא
מה שאני הייתי עושה, אלו הייתי במקומך, ומובן שגם זה איני יכול
לאמור אלא בדרך כלל, ובודאי הייתי מוציא כמה פרטים מן הכלל, הכל
לפי הענין. מכתבים של אנשי-שם הייתי משתדל להדפיס בשלימותם
ערבם שאסור, ולא הייתי משמיט מתוכם אלא דברים שאין
להם בהחלט שום ערך, לא לתולדות התקופה ומעשיה
ואף לא להכנת תכונתם של בעלי המכתבים עצמם.
דברים בטלים כאלה ודאי צריך וסותר להשמיט אפילו ממכתביו של
"מר בר רב אשי", ובנוגע לדברים שיש בהם משום חלול כבוד אחרים—
אם אלה האחרים הם ג"כ כבר בעולם האמת, לא הייתי משמיט אלא דברים
גסים ביותר שהם עם זה גם רחוקים מן האמת. למשל, מדברי
ליבנא ע"ד הברון גינצבורג, הייתי משמיט את הסוף (ע"ד המלשינות),
מפני שגם הכותב עצמו אינו אומר שכך עשה הברון, אלא ש"עשוי"

להלשין, ועל סמך השערה זו אסור לפרסם חשד נורא כזה ביחס לאיש
הידוע בישירת לבו. אבל לא הייתי משמיט עצם הדבר, שהבדן עומד
כצד לחבת ציון. וכן הייתי משמיט מדברי מנדלשטם את החשד ע"ד מעילה
בכספים מצד ~~הממשלה~~ מפני שגם הוא אינו טעיד על זה, אלא אומר, כפי
הנשמע, והרי אנו יודעים, ישמעה! זו גם בלעדיו (מי מאתנו לא קרא בזמנו
את הפוליטון, שלש פרשות?), ואין כאן שום הוספה לתולדות התקופה.
כודאי יש גם דברים שצריך לפרסמם ביחד עם "הערה" מאת העורך. אך,
כאמור, קשה לקבוע מסמרות בענין "דקי כזה. ועיד מכתבים מאנשים סתם
שיש בהם איזו דברים חשובים, ודאי אין כדאי להדפיס מכתב שלם בשביל
איזו שורות שבחובו. והייתי מיעצך לאסוף כל הקטעים האלה תחת, מרית
אחת, כלומר תחת בסוף הספר מעין, אנהאנג', שבו יבואו הקטעים האלה
כצורה של "רנסמן".

ב) מן הארכיון שלי אין לי כמעט מה לשלוח לך. לדאבון לבי
לא הייתי נוהג באותו הזמן לשמור העתק מכתבי לאחרים או מכתבים של
אחרים אלי. רק מעת שהתחלתי לעסוק בעריכת "השלח" (בשנת תרנ"ז)
שמתי לב לשמור הכל בסדר, אבל קודם לזה לא נהגתי כך. עד העת
האחרונה היה כל הנשאר לפליטה מן השנים שקדמו לתרנ"ז מונה אצלי
בארגז אחד בלי שום סדר, ורק לפני שבועות אחדים הקדשתי לכך זמן
סיווד וסדרתי כל המכתבים לפי השנים, והנה ראיתי שהכל הוא רק משנת
תרנ"א ואילך, וקודם לזה כמעט אין כלום. רק ארבעה מכתבים קצרים
מאת ל"ב משנת תרמ"ה מצאתי, ואותם הנני שולח לך בזה. אפשר תמצא
בהם חפץ. בכלל לא הייתי מחליף מכתבים לא עם ל"ב ולא עם פינסקר,
אחר כי ישבנו בעיר אחת ולא הייתי עוזב את העיר לזמן ארוך. רק בשנה
הג'ל (בשנה הראשונה לשבתי באודיסא) יצאתי למקום מגורי הקודם, לרגלי
עסקי, והתמהמהתי שם חרשים אחדים, ואז כתב לי ל"ב את המכתבים
האלה. עוד מכתב אחד מאותה השנה אני שולח לך כזהו, הוא מאת...
שהיה אז אחד מראשי העסקנים שבין ח'צ' באודיסא. כמובן, אין
כונתי שתדפיס מכתב זה. אין האיש הזה מאלו שאפשר לסמוך עליהם,
ומה גם שעורנו כהיים. אבל הנני שולח לך את המכתב, מפני שאפשר

שחמצא בו דברים אשר יבארו לך את הסתום כחומר אחר, שאולי יש בידך, בנוגע לנטיעת רק'ו לא'י אז. — אנב אורחא, בסדרי את הארכיון מצאתי מעטפה מיוחדת ועליה כתוב בידו: „מצעדונים ע'ד, לא זו הדרך“ (תרס"ט). במעטפה זו הנהתי, כנראה, לזכרון מכתבי צדכונים אלי בנוגע למאמרי הראשון. אפשר ידעת, שהמאמר נדפס רק אחר מו"ט ארוך בני ובין ארז. לפי דבריו (ונראה שכן היה כאמת), לא הסכימה הצנזורה להדפסתה, ובטרומה לי שעברו איזו חדשים מאז שלחתי את המאמר עד שנדפס, ומכתבי ארז הם מאותו הזמן. יש בהם הרבה דברים, מענינים (ביחוד ע'ד הריב בינו ובין יל'ג וח'וס), אבל לתולדות הכת ציון אין בהם כמעט כלום, וע'כ איני שולחם לך.

ג) ע'ד הרשומות לא אכתוב לך עתה. כי לזה צריך הייתי לקרוא שנית את הפירוספקט ולכתוב לך דעתי על איזו מפרטיו, ואני כותב מכתב זה בחצי הלילה, ואין מוחי רוצה לעבוד עוד. אכתוב לך על ענין זה ביחוד, לכשאפנה קצת....

ד) באותה אגרת כתבתי לך ג'ב, שתוכל להשתמש ב„רמזי“ בהפצך י). לא חתמתי או שמי מפורש תחתיהם לא מפני שנקלו בעיני וחפצתי להסתיר שם מהכרם. אדרבא, בעת שהתהלתי לכתבם היתה מחשבה בלבי להוסיף עליהם מזמן לזמן עד שאננים בהם כל מה שיש בלבי מן הדברים שאינם מתלבשים היטב בצורה של „מאמרים“. אבל הפצתי תחלה לנסות את הקורא העברי, אם יש בלבו איזה „חוש“ להכרת ערכם של אפוריסמים כאלו. וע'כ פרסמתי את העשרה הראשונים בעולם שמי, כדי לראות אם יעמוד עליהם הקורא, גם אם לא ידע מי מהכרם. והנסיון הזה הראני, שאין הקורא העברי מוצא טעם בכמו אלה, ועל כן חדלתי מלכתוב עוד דונמס (וזלתי אהדים, שהוספתי ת'כף אחר שנדפסו הראשונים). וכשסדרתי חלק ד' ס, עפ"ד חשכתי הרבה על השאלה אם להכניסם או לא. ולא אכחד ממך, שחשתי עליהם מאד וחפצתי לתת להם מקום, אבל סוף סוף כבשתי את יצרי ולא הכנסתים, לפי שחששתי, שמא יראה הקהל בזה

י) עיי' מכתבי אליו מן 7, 26 אוגוסט 910 (כרך ד' ע' 146, 147).

„הירות יתרה“, שגם אינו שיחות קלות וקצרות שפלט קולמוסי פעם אחת אני חושב לרכוש גדול שראוי לשמרו לדורות.

הו החוקר אשר עליו רמזתי ב„תחית הרוח“ הוא ד״ר שווארץ מווינא. הוא כתב ספרים אחדים יפים על ה„גורה שוה“ ועל הקל וחומרי ועוד. צר לי שאין ספריו עתה בידי ואיני זוכר את שמם באשכנזית. אבל דבר זה חוכל לדעת כנקל.

כמדומה לי שענייך על הכל (חוץ מענין ה„רשומות“) ולא נשאר לי אלא להורות לך ולחכריך במערכת „העולם“ על „הברכה“ ששלחתם לי. ברוכים תהיו גם אתם, אעפ״י שעדיין לא הגעתם לשנותי. אין זמן קבוע לברכה.

למר י. ח. רבניצקי, אודיסא.

לונדון, 29 מרס 914 (בי ניסן תרע״ד).

קבלתי מכתבך מן ח' אדר, וקבל נא אתה את תודתי העמוקה על ברכתך היקרה לי, ברעתי שיצאה מן הלב. עוד יותר מודה אני לך ולכלכם על כי האמת לי, שבאמת ובתמים אינו רוצה ב„חג“ זה, ולא עשיהם כנהוג במקרים כאלה, שכופין את „כעל היוכל“ עד שיאמר רוצה אני. אתה כותב, שבודאי עפו אלי ברכות מכל קצוי ארץ. שינא, וכי אינך יודע, שאין ברכות כאלו עפות אלא אם כן „עושים“ להן „כנפים“ תחלה? ומאחר שהבני הקרובים מלאו את בקשתי ולא טרחו בערב שבת, הנה עכיה עלי ה„שבת“ כמעט במנוחה ישלמה. קבלתי אמנם איזו מכתבים ושלגרמות של כרכה, אבל כמעט כלם מחברים וירידים קריבים, והקהל הגדול לא הפריע את מנוחתי....

לד״ר י. קלוזנר, אודיסא.

לונדון, 29 מרס 914 (בי ניסן תרע״ד).

קבלתי מכתבך מן ח' אדר, וקבלו נא גם אתם, אתה ורעייתך הנבוכה, את תודתי מקרב לבי על הברכה אשר הואלתם לברכני, אחת היא אם ביום „חג“ או בימות החול — הלואי שתקוים. גם למערכת „השלח“ ולמנהליו

הנני מביע בזה את תודתי על החוכרת המבורכת ששלחו לי ושקבלתי היום¹. עוד לא הספקתי לקרוא את החוכרת על הסדר (גם האכסמפלר הפשוט ששלח לי בתור חותם נתקבל אך ביום ו'), אבל הצצתי בה בה ובה ונעים היה לי לראות את הבקורת תופסת בה מקום הגון. לולא כן, לו היתה כולה תהלות ותשבחות, כנהוג בטקרים כאלו, — היתה עושה עלי רושם כאלו רואה אני בחיי את מספירי לאחר מותי שנודטנו לפונדק אחד ועושים „דיפטיציא“

ובחיי אני אין כל חדש. הנני עובד יומם ולילה — ואיני עושה כלום . . . כנראה, כך נגזר עלי, שאבלה ימי זקנתי בדברים במלים שונים ומשונים. והנני מקבל עלי את הדין, אם כי לא כאבה

למר א. קפלן, וורשא.

לונדון, 31 כס 1914 (רי ניסן תרע"ד).

קבלתי מכתבך מן כ"ז אדר, ואיני צריך לאמור לך, כמה יקרה לי ברכתך, אשר ידעתי כי יצאה מן הלב. ולאו דוקא מפני ה„חג“ שאיני מודה בו ואיני רוצה בו, אלא שאתה, זעוד יחידים מחבריני הראשונים, הרי באמת יש לכם רשות ויש לכם זכות לזכור כנענועי נפש — כמו שזוכר אני — אותם הימים הראשונים הטובים, כשבאנו בברית לשם ציון וישראל, ואותה העבודה, איש איש לפי כחו, שהשתתפנו בה כל אותן השנים, כמעט שתוף בלתי פוסק. לך יכול אני להגיד מה שכלבי, כי אתה חבין את נפשי: בכל פעם שקבלתי בימים האחרונים האלו „ברכה“ מאח אנשים רחוקים ממני ריחוק נפשי, הרגשתי מעין רגש של „הלול קודש“. מה ידעו האנשים ההם מן היסורים והמלהמות הפנימיות שהיו כרוכות בעבודתי בכל כ"ה שנים הללו? . . . זו היתה הסבה שעור בשנה שעברה, בישרמו לי ראי' לזכרם, שבאודיסא דוצים חבריני לעשות הכנות ל„יובל“ זה, כתבתי תיכף לאודיסא בבקשה נמרצה, שלא יחללו את כבודי,

¹ „השלחי הוציא אז חוברת אחת מוקדשת לשמי לזכר סלאת כ"ה שנה לעבודתי

אם חביב הוא עליהם. לא היתה בזה, ענוהי יתרה, אלא מהאמת נפשי נגד הרוצים למשמש בידים נמות בחדרי-הדרה ובכל מה שנקבץ שם מן הדם והמוח במשך כ"ה שנה. ואמנם מלאו חברינו את בקשתי למחצה: לא עשו פרסום לדבר לפני ה'הג', ובוה הצילוני, לפחות, מאותו מין ה'הגיגה' הבנליה, שרגילים עכשו, להכין ל'בעלי יובל' עי' ריקלמא קודמת. אבל סוף סוף לא יכלו להתאפק, אם כי כאיחור זמן, וגרמו לי צער הרבה. — ואולם, כאמור, כל זה ביחס לרחוקים, אבל ברכת גפשות קרובות וראי חביבה ויקרה לי בכל עת, והגני מכיע לך תודתי מעומק הלב על ברכתך אתה.

למר מ. רבינוביטש (בן עמי), ג'ניבה.

לונדון, 5 אפריל 914 (ט' ניסן תרע"ד).

מודה אני לחברינו שברו מלבם, חג' שאינו שלי ושאיני משתתף בו, — לפי שעיי' נתגלגלה זכות וקבלתי טאתך סוף סוף איזו ישורות וידעתי כי שלום לך. אבל מדוע קטצת כל כך כדברים כנוגע אליך? מה שלומך וחי'ך עתה ובמה אתה עוסק? זה זמן רב הפצתי לכתוב לך ולשאלך על כל אלה, אך בחדשים האחרונים הקיפוני מטרות רבות ושונות יתר על הרגיל ולא מצאתי שעה פנויה לכך.

ובנוגע לדברייך על עצם ה'הג' — וכי צריך אני לאמור לך, כי לבי כלבך בזה? מה טוב כי יושב אני עתה הרחק מן ה'מחנה' ואיני משועבד לרצונם של חברינו הטובים, אשר עוד בשנה שעברה נכשהגיעה אלי שמועה שהם חושבים מחשבות לעשותני ל'בעל יובל' בקשתים בכל לשון של בקשה יאלא יעשו לי כן, — והם שמעו אלי תחלה, אבל בשעה האחרונה לא יכלו להתאפק. עתה אני יושב בדר בחדרי ושומע את הקולות מרתוק, אבל אני עצמי חפשי אני לנפשי, ואין זכר ל'הג' זה בסביבתי הקרובה.

ואולם ברכתך אתה, יקרי, חביבה עלי גם בלי חג, ומודה אני לך בכל לבי על דבריך הטובים. הלואי שיתקמו לפחות למחצה. . . .

למר י. אייזנשטרט, יפו.

לונדון, כיה ניסן תרע"ד.

קבלתי מכתביך מן ג' ו' לח' (את האחרון קבלתי בימי החג, כאשר הפצת), והנני בזה לענותך על הסדר.

(א) כבר כתבתי לך (ואלו לא כתבתי, היה הדבר מובן מאליו), כמה אני מצטער על טחלתך ועל יסודיך הכרוכים בה. אבל מתנחם אני בזה, שאם יש בינלתיך לכתוב מכתבים ארוכים ולהרהר בדברים שונים שאין דרך החולים להרהר בהם, סימן הוא שאין מצב בריאותך רע ביותר חלילה, ומצב נפשיך — לא כל שכן.

(ב) אם באמת אתה כועס על שמנעתיכם מלחוג את ה'יובל' בתופים ובמחולות, אוכל, להצטרף רק בזה, שלא אתכם בלבד השתדלתי למנוע מזה, אלא אף את חבריני שבגולה בכל מקום שיכלתי. ואם רבים מהם לא נשמעו לי (רבים נשמעו) — מה אוכל לעשות? — איך שהוא, בין כהג ובין ביטות החול נעימה ויקרה לי ברכת אח אוהב כמור, וסודה אני לך מעומקא דלבא על ברכתך והנני עונה אחרך, אמני בכל כחי.

(ג) קראתי מאמרך ב'הפועל הצעיר', ומוכן מאליו שלא לי לשפוט עליו, ואף להתוכח עמך אין לי. השקי, ולא פה המקום. אבל על דבר אחד עלי להעירך, מפני שיש בו אילוסטרציא יפה גם לדרכיך במכתבך. הנה אתה דורש ממני במכתבך, שאכתוב, ביאורי להשקפותי על רעיון התחייה בא", כדי שידעו הכל, שגם אני חושב, שבהמכני הרוחני יהיה במיליון או שני מיליונים יהודים עומדים על המזרע ועל האינדוסטריא וכו', ולא רק, אנשים שלמדו את התנ"ך דוקא על פי בקורת המקרא. ויחד עם זה אתה כותב, שבימים האלה הורת וקראת עשרה חלק אי וחלק ד' בשלימות, וח"ב ונ', רפדפת'. אם כן הלא קראת בחלק ד' את המאמר מלים ומושגים, ואם אחר, ביאורי זה עדיין אתה חושב שהדבר צריך ביאור, סימן הוא שצדקתי כמה שאמרתי באותו מאמר עצמו, שאם הסצב הנפשי של בני הדור מביא אותם לקלוט איזה רעיון שלא כצורתו, לא ויעילו כל הביאורים שבעולם. וכאלו הפצת להוסיף חוזק לכלל זה, כאת ב'הפועל הצעיר' לכאן בדרך דרש פסיכולוגי, איך נאתי לידי כך לכפור בקבוצ

גלויות במענה קלושה כל כך, ש"ארץ ישראל אינה מסוגלת לבלבל כל אישי האומה", ולא שמתי לב, כי "שליחינה המכלכלת בשוממוחה מיליון אדם יכולה לפרנס עשר פעמים ככה בבנינה וכו'". והנה אני "ביארת" הרבה והרבה פעמים, שאין אני חושב כלל לנמנע, שתכלכל א"י כרבות הימים הרבה מיליונים בני אדם, ואיני שואל כלל, איך יתכלכלו כל בני ישראל בא"י, אלא — איך יבואו לשם. כלומר, שאם יבואו קמעה קמעה, כפי התפתחות הכחות הכלכליים, — ובאופן אחר הלא אי אפשר — הנה גם אחר שיתישבו מיליונים מבני עמנו בא"י, יהיה רוב העם עדיין בגולה, כי הרבני המבני בארצות הגולה ימלא מספר היוצאים לארץ ישראל. לע"ע זכר אני שלשה מקומות שבהם בארתי את הדבר ברור ומפורש (חלק ב' ע' 24—26, חלק ג' ע' 144, חלק ד' ע' 63—64), אבל כמדומה שחזרתי על ה"ביאור" הזה עוד גם במקומות אחרים — ומה הועילו הביאורים, אם אתה חוזר ומיהם לי מענה שאינה שלי, למרות כל הביאורים? הנה עוד עתה טוען עלי, כי העת ההדשה בהפתעותיה המדעיות וכו' מאפשרת עבודה כזו שלפני שנים אחדות אפשר היה לחשוב אותה ליוצאת מדרך הטבע. אבל גם על מענה זו כבר כתבתי, "ביאור" (חלק ד' ע' 179), אלא שלא נקלטו הדברים בלבך, מפני שיש שם, במסתרי לבך, כח דוחה לביאורים כאלה. ובכן רואה אתה, מה יש לי לקוות מעבודה של ביאור חדש שאתה דורש ממני לעסוק בה...

ד) טעית בנוגע ל"שלטון הישכל". לא שניתני בו כלום ממנהגות ראשונה שב"השלח", וזלתי אולי איזו מלים ומבטאים בודדים, כששאר מאמרים.

למר ב. ק., מילדלפיא.

לונדון, 23 אפריל 1914.

לפני ירחים אחדים קבלתי את מכתביך, ולפי שהיה בדעתי להשיבך בפרטות, דחיתי את תשובתי עד שאמצא זמן פנוי לכך. אבל לדאבן לבי עמום אני בעבודות רבות ושונות שאין לדחותן, ועד עתה לא מצאתי את הזמן הפנוי, בשביל להשתעשעי בוכחים כאלו. וע"כ הגני בא בזה להשיבך לפחות תשובה קצרה, מפני הכבוד.

לפי דעתי, לא הבאת בכל דברך אף ראייה כל שהיא, שבאמת היה הדבר נזהג בישראל כימי הבית הראשון, שהאשה היתה מגרשת את האיש. מן התקופה שלפני ההיסטוריא (ימי האבות וכו') עד ימי המלכים) אי אפשר בכלל להביא ראיות בענינים כאלה. לפי שדרכי החיים בימים ההם אינם ידועים לנו כמעט, ואין אנו יודעים לא מנהגי הגשואין ולא מנהגי הגירושין, והכל עדיין עטוף ערפלי-ההגדה. ובתקופה ההיסטורית, משנקבעו באמת גמוסים הטבועים בחושים היהדות, אי אפשר גם להעלות על הדעת שהיה בישראל, אינסטיטוט כזה, המתנגד לכל הנהגת התקופות הקדמיות, ואין שום זכר לזה בשום מקום. — בכלל, כמדומה לי, שהשקפותי על דרך התפתחות היהדות שונות כל כך מהשקפותיך, עד שאי אפשר לנו להתווכח בזה. אתה מספר בכטהה, איך היה מדע'ה נזהג בשאלות ידועות, כאלו עמדו רגליך עמו על הר סיני, ואני אינו מבעלי השקפות כאלו. עומד אני על בסיס ההתפתחות ההיסטורית ואיני מודה ב'אנטיטיס' של תנ"ך מצד זה ותלמוד מצד זה. איני מיהם את ההוקים לסלונג ואת שנוייהם לאלמוני. הכל הוא 'יהדות' אחת, שצורותיה נשתלשלו זו מזו, ואין מחיצה מספקת בין הנ"ך ותלמוד. והדברים ארוכים.

ובטרם אחתום הרשני נא, אדוני, להניד לך, כי רנשם קשה מאד עשו עלי דברי ליצנות שבמכתבך ביחס לחכמי התלמוד. כל טענותיך נגדם ישנות נוינות הן, וכבר עבר זמנה של אפיקורסותי מסין זה. ואם רוצה אתה לדעת השקפתי על יחס שכזה לתורת העבר, תמצאנה בטאמרי נחלת אבית' (עפ"ד חלק ג').

לדיר ח. ווייצמן, מנשטשטר.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 27 אפריל 914.

קבלתי מכתבך מהיום וקראתי בשים לב כל מה שצדפת לו. הנני טבין הישב את הלך רוחך ובכל לבי אני עסך. יודע אתה, שבעצם הדבר אני מסכים בכל להשקפתך: תחלה — מכוון מדעי, ואחרי כן — על ידי אותו המכוון — אוניברסיטא. אבל הלא צריך לקבל הדבר עם תוצאותיו. רעיון האוניברסיטא בצורה זו יוכן רק למעשים, וצריך יהיה לאחד הרבה

זמן ואינרציה בשביל לעשותו מעט מעט לקנין של חונים יותר רחבים מן האינטליגנציה שלנו, וההסמך הפשוט לעולם לא יהיה לבו נמישך אחריו. בדבר הזה הצדק עם ו'בוטינסקי. אבל זה רק מראה, שהדבר מראשיתו לא הוברר כל צרכו. מאחר שהועד הפועל קבל דעיון האוניברסיטא בצורה הנזכרת, צריך היה להבין (ואו אתה צריך היית לבאר לו), שע"ז עצמו חדל הרעיון להיות, ד"מוקרטי", ומהלך התפתחותו והתגשמותו יהיה מלמעלה למטה, ולא להפך. מניח אני את השאלה, אם דעיון כזה יוכל לשמש אמצעי למטרות ההסתדרות הציונית (כידוע לך, אין זה בעיני שם נרדף לציוניות). יודע אני, שהועד הפועל והרכה, סנהדינים אחרים מבינים על כל דבר קודם כל מצד תועלת ההסתדרות והתחבבותה על ההסמך. זה נתגלה גם כן, כידוע לך, במלחמה האחרונה בעד הלשון העברית, ועל כן אני מכינס, כשהם מתנגדים להצעה כזו, ששוללת מן ההסתדרות אמצעי כל כך חזק לפרופגנדא בין ההסמך, כמו שהייתה יכולה להיות בלי ספק בעת הזאת, הקריאה ליסוד אוניברסיטא במובן הרגיל של המלה הזאת. אבל אם כך, צריך היה לעזוב מראשית הדבר את הרעיון ע"ד המבון המדעי. ומאחר שהו"מ קבל את הרעיון הזה, צריך היה לקבל גם את התוצאות ההגיוניות הקשורות בו. את הפרופגנדא, ה"רחבה" צריך לעזוב לגמרי. היא מסוגלת רק לבלבל דעתם של אנשים פשוטים, והחת זה צריך להשתדל למשוך אל הענין יחידים, — אותם היחידים ישיש בהם לעזור לכך במובן החמרי או המדעי. אם נצליח למישכם במספר מספיק? — זו היא שאלה אחרת. בכל אופן, זה נראה לי יותר קרוב מקבוצת האמצעים הנחוצים בשביל יסוד אוניברסיטא שתהא ראויה לשמה.

בקצרה, יקירי, כל זה צריך היית לבאר להם מראש באופן בהיר וחזק, שלא יהיה מקום לערוב מושגים כזה. כנראה, לא עשית זאת קודם, וצריך אתה לעשות זאת כעת. בתשובתך לועה"פ לא הטעמתי באופן בהיר למדי את הצד הזה של השאלה: שאי אפשר לרדוף אחר, שתי מטרות כאחת, שצריך לבחור באחת משתי אלה: אם עבודה ישקטה, מלמעלה בצורת מבון מדעי או פרופגנדא רועשת מלמטה לטובת יסוד אוניברסיטא, היום או מחר. לחבר שני הדברים יחד — אי אפשר.

ובנוגע לנוסח תשובתך, הוא אטנם לפעמים חד ביותר, אבל אין בכך כלום. הוא נובע מטעם רוחך. לו הייתי אני תחתך, הייתי בודאי משיב בנוסח יותר, שקט'. אבל הלא אתה בעל, טמפרמנטי יותר ממני, ולמה לך להסתיר זאת?...

אשמה מאד, כמובן, לראות אותך ואת דעתך בסוף מאי. ולע'ע הנני שולח לשניכם את ברכת שלומי. אל נא יפור לבך. אין אדם יכול לכרוא שום דבר גדול, מבלי שיצטרך להתגבר על מכשולים.

לחברי הוועד של אנודת, הובבי שפת עברי, לודז.

לונדון, אי איר תרע"ד.

הרשוני נא להביע לכם בזה את תודתי מעומק לבי על הכבוד שחלקתם לי ועל דבריהם הטובים שבמכתבכם. מאושר אני כראותי, כי הרע אשר ידענו אני וחברי במשך דור שלם עשה פרי, ודור חדש צמח מתחתינו אשר ימשיך את העבודה אחרינו. לא רב עוד, העם אשר עמנו, אבל הוא הולך ורב, ובמקום שיש התפתחות וקדמה — סוף הנצחון לבוא.

למר א. קפלן, וורשא.

לונדון, 1 מאי 914.

... בודאי זוכר אתה, שעוד לפני איזו שנים עורר מרדכי בן הלל את הרעיון להעביר את, אחיאסף' לא". אז לא היו עוד התנאים הדרושים לכך ואף מוסר ליגלי לא היה שיקרא שבו על הדבר. עתה, כמדומה לי, השעה מוכשרת לכך. ובאמת איפה תמצאו חבר אנשים שזמנם הפשי כל כך ואוהבים את העסקנות הצבורית כל כך, כמו שיש ביסוד? הנה, למשל, יש להם ועד להוצאת, מולדת'. הועד הזה עצמו יוכל להיות ועד, אחיאסף', והוצאת ה,מולדת' תהיה אך חלק מעבודתם. ע"ז יתקשר גם, השלח' עם ארץ ישראל, כי גם לעתיד יוכל, אחיאסף' להיות המו"ל. ואולי באמת אפשר יהיה גם להעבירו לא"י בעוד איזו שנים. בקצרה, יקירי, שים נא לבך לכל זה והודיעני דעתך. אינני תוקע

מסמרות בכל פרם ופרם. אפשר שתמצא צורך לשנות ולשכלל הצעה זו. אבל ככלל נראה לי שזו היא ההצעה היחידה לפי המצב הנוכחי....

למר א. טסל, לונדון.

לונדון, ה' אייר תרע"ד.

קבלתי מכתבך, וצר לי מאד שמוכרח אני להשיב בשלילה על הצעתך שאשתתף בעבודת אנודתכם. מצבי פה בכלל ומצב בריאותי בפרט אינם מרשים לי לבזבז זמני בדברים שיובלו להעשות ע"י אחרים. הלא מיסב זמני עובר בשאון הסימי, ומה שנשאר לי הלאוי שישסיק לי להמשיך את עבודתי לעצמי, שגם בה יש איזו תועלת לענייני הכללי, וע"כ איני יכול להשתתף באגודות. בעבודה ממין זה עסקתי הרבה שנים בשקידה, ועתה, שימי הזקנה הולכים וקרכים, אחשוב שרשאי אני להניח ענף זה לצעירים ממני....

למר כ. לדיזנסקי, אודיסא.

לונדון, 19 מאי 914.

מכתבך האחרון קבלתי במועדו ובינתיים קראתי בכה"ע ע"ד הסקנרל שהיה באספת חובבי שפת עבר הכללית, ומדעתך הבין כמה התעצבתי על זה. בין השורות קראתי, שיש בגוף החברה כחה של, צעירים, הקוראים לעצמם, אוטוויציא, כנהוג. ונוסה אני לחשוב, שמבאן יצאה הרעה. הלא קדחת של, צעירותי שולטת עתה בעולמנו, והכל רוצים להשיג, סמיכה' מן הבחורים שבידם המפתח של, צעירות'... אך נניח זה, צר לי מאד מאד על, אודיסא שלנו' שהקדיחה תבשילה באופן מגונה כל כך, אבל מה אוכל לעשות? מי ישמע לזקן' שבמותי?....

למר א. קפלן, וורשא.

לונדון, 20 מאי 914.

קבלתי מכתבך מערב פסח, ולא אכתד ממך כי נעים היה לי לשמוע, שעדיין יש דורשים לספרי ושבין קוראיהם יש גם צעירים (בלי מרכאות),

ואני חשבת, על פי יהוסס של ה"צעירים" (במרכאות) אלי, כי אין הדור החדש פונה עוד לדברי זקן שכמותי. -- אנג אורחא, אפשר ראית בגליון האחרון של ה"וועלט", שכבר מתרעמים בגלוי על שאין מוציאים מחדש את ימי החלקים הראשונים מעפ"ד, שכבר כלו מן השוק. גם החלק הישראלי, כמדומה לי, נשאר ממנו רק כשלוש מאות אכסמפליים. אם כן באמת כבר הגיעה העת לחשוב ע"ד הוצאה חדשה, והגני מהבה אך לגמר ענין, אחיאסף! ואז אשתדל בזה.

למערכת "הצפירה", ווארשא.

לונדון, ס"ז אייר הרעיד.

קבלתי מכתבכם מן י"א להודש. הנכם מבקשים ממני לחוות דעתי בעתונכם על "שאלת העבודה העברית" בא"י, ואע"פ שידעתם שהגני, מישתמש בעת האחרונה מהשמיע דעתי בעתונים, רוצים אתם שאצא הפעם סגדרי ממני הישיבותה של שאלה זו.

הרישוני נא איפוא לאמור לכם, כי מפני הישיבותה של שאלה זו, הייתי אני מבקש אתכם -- אלו ידעתי שבקשתי תואיל -- שלא תעשו ענין מסובך כזה גוישא ל"אנקישא". כל גדולי הציונים, אשר אליהם פניהם (בדבריהם במכתבכם) בבקשה לחוות דעתם, לא יפתרו את השאלה הזאת בגלוי דעתם, וקרוב לודאי שיוסיפו על בלכול הדעות והתנגשות הלבבות, אשר גם בלעדי זה כבר הגיעו למדרגה גבוהה מאד. זו היא אחת השאלות שאינן נפתרות ע"י סברות הכרם ושקול הדעת בלבד. לפנינו פה מלחמה בין מה שצריך להיות ובין מה שיש ללחיות. המלחמה עודנה בראשיתה ומתנהלת בהתנגדות והפרזה משני הצדדים, ומי האיש ההכם אשר יגיד מראש, מה תהיינה תוצאותיה? בנוהג שבועולם, מלחמות כאלה מביאות לירי כבוש חלקי, כלומר הצורך סגדיל את היבדות עד גבול ידוע. וכך כודאי יקרה גם בענין זה אם לא יבואו אנשים מן הצד, שאין בהם אלא בסליחות מלחיבות, ויסכסכו את הדברים בדרך סלאכותיות. אפילו בני איי עצמם אינם יכולים עדיין להשיב תשובות ממשיות על השאלות שהצעתם במכתבכם, כי חסרות עדיין העובדות הברורות אשר על יסודן צריך לבסס

תשובות כאלו. למה איפוא תדרשו מגדולי הציונים שבחול שיבואו ויחוו דעתם בקהל על כל אלה? מה יוכלו להגיד וולתי מליצות ריקות שירגישו צד זה או זה והועיל לא יועילו לבירור הענין? — הגיחו להם לבני איי שימישו את טלחמחם וסופם להביא את הענין למדרגת ההתפתחות האפשרית, לא פחות ולא יותר. מתוך השקפה כזו כבר גליתי דעתי על איזו מצדדי השאלה עוד לפני שנתיים (במאמרי „סך הכל“) — ונוכחתי כבר אז, עיף ה„פירושים“ שנחננו לדברי, שאין כל תועלת עכשו להשמיע בקהל דברים „כלתי רצוים“ לצד זה או זה. הלבבות נרגזים ואין האזנים מסוגלות לשמוע.

והנני מבקש סליחתכם על שהרשיתי לעצמי לגלות לכם דעתי לא במובן שבקשתם¹.

לועד החברה לתמיכת עיבדי אדמה ובעלי מלאכה
בסוריא ובאי, אודיסא.

לונדון, כיב אייר הרע"ד.

בהסכם להבטחתי במכתבי הקודם (מן כ' שבט), הנני שולח לכם בזה תרגום ארכעת העמודים הראשונים מן ה„אבטואימנציפצא“, ואבקשכם למסור את העלים האלה לשנים שלשה מן הסופרים אשר נקבתם בשם במכתבכם הקודם (מן י"ג שבט), ואינכם צריכים להודיעני למי מהם מסרתם, כי רוצה אני שיהיו חפשים מכל משא פנים.

במשך עבודתי זאת נוכחתי עוד יותר, כמה קשה תרגומה של מחברת זו, ביחוד לעברית, וביחוד על ידי. כשקוראים אותה במקורה נמשכים אחר הסגנון השירי ואינם מרגישים בלקים ההגיוניים שבה. כעין ערפל של רגש נעלה פרוש עליה, ואינו מניח לעין השכל להסתכל בה על פי דרכו. אבל בתרגום עברי מתפור הערפל הזה, בהיות שפחנו עניה בסממנים שהוא מורכב מהם, ומתגלים הלקים וגפנם הרושם. לפחות כך יצא תרגומי שרי. הישתדלתי בכל יכולתי לכסות על חסרון הקשר ההגיוני בין החלקים, על הקפיצות הפתאומיות שקופץ המחבר מענין לענין, כאלו מניח לקוראיו שיעברו מעליהם דרך כל החוליות של שלשלת המחשבה, שהוא רק אחז

(1) ע"י להלן ע. 188.

בישני קצותיה ופוסה על החוליות שביניהם. אבל כמרומני שלא עלה הדבר בידו. והנני מבקש את שופטי שישימו לב לצד זה ויעינו בדבר, אולי בי האיש, בתכונת רוחי וסגנוני, ומתרגם אחד אולי היה מצליח יותר להכניס בתרגומו את הערסל שבמקור.

ובנוגע לדיוק, השתדלתי בזה עד כמה שאפשר היה לי לאחדו עם הסגנון העברי. ידעתי שבכמה מקומות לא מסרתי את הדברים בכל דקדוקי דקדוקיהם, אבל הסכח לזה היא מה שחפצתי שיהיה התרגום עברי באמת, ולא אישכנזית במלים עבריות. ועיכ אין השופטים צריכים להעדיני על חסרון הדיוק במקומות שונים (ואת ידעתי גם בלערס), אלא אם כן יש להם להציע שגוים טובים, שימסרו את הדברים בדיוק יותר ועם זה לא יקולקל הסגנון העברי.

ואבקשכם לכל תראו בכל זה, פידנטיסמוס מצדו. יקרה וחביבה עלי המחברת הזאת והרבה טפלותי בה לפנים, בידוע לכם, ועיכ רוצה הייתי שיאה תרגומה העברי לא נופל מן המקור, למען יהיה לה בספרותנו ערך קלסי לדורות. ואם אני איני יכול לתרגמה באופן בזה, אולי ימצא מתרגם אחד יותר מסוגל לזה....

למר א. מ. ל., ירושלים.

לונדון, כ"ג אייר תרע"ד,

מכתבך ה"כפול" הגיעני זה כשבועיים. ואתה תסלח נא על איחור תשובתי, מפני הטרדות המרובות.

את מכתבך הארוך קראתי בשים לב, והרבה דברים נתבארו לי על ידו. חודה מרובה לך....

בנוגע לבקשתך, צר לי מאד להודיעך, שגם אחר ה"שלוש" לא נשתנה לע"ע היחס האישי לשובה, ואין עתה שום קשר ביני ובין הנהגת הטבניקום....

ועל שאלתך אם, מותר לקבל משרה בבית מדרש הרבנים אשר ל"עזרה", אינני צריך לענות ביחוד, לפי שבכלל הנני מתנגד בהחלט

לכל מיני חרמות. עוד בימי ילדותי היה לי החרם הירושלמי לתועבה, ורגש זה נשמר כלבי עד היום, אחת היא אם יוצא החרם מבית מדרשם של הרצ"ם התוקעים עליו בשופר אצל ה"כותל", או אם יוצא מ"מרכז המורים" ותוקעים עליו ב"החירות". גם, שנוי השם לא שנה את השקפתי, יקראו לו חרם או "בויקוט" — תועבה הוא לי. שאלתך איפוא יש לה מובן כעניי רק אם מספק אתה בעצם תכונתו של הבית הזה, אבל מאחר שנראה מדברך, כי אין בבית הזה שום "פסול" מן הצד הלאומי, וכל החשש הוא, שמא חלילה חל עליו ה"חרם", — אוכל לאמור לך רק זאת: שאלו הייתי אני בא"י, הייתי נלחם בכל כחי במנהג המתועב הזה, שכמעט היה במל כבר בירושלים וחורו והעלוהו מאירופא בשם נכרי, לאמור: התיירו נכרים את הדבר, והרי הוא כשר גם ל"אידיאליסטים" בעלי קולטורא אירופית. אבל אני איני חש לכך, אם יאמרו עלי שאני "ריאקציונר" (וואלי גם "בוגד"), ומה שנחשב לכיעור בעיני לפני שלשים שנה — מכוער הוא גם עכשו. אגב אודחא אודיעך, שבהיותי כבדל"ן בעת אספת הקורטוריום וראיתי שם את טרילין ואת ר"ר לוריא, לא נמנעתי מלהניד להם בפה מלא מה שאני הושב על ה"חרם" הזה. ועל כן מובן מאליי, שאיני מוצא צורך להעלים את דעתי גם מאחרים, ותוכל להשתמש בדברי אלה, אם תמצא חשך בזה. . . .

למר ש. דובנוב, פטרבורג.

לונדון, כד אייר תרע"ד

קבלתי במכתבך היקר כמועדו ובעונג רב ראיתי מתוכו, כי חילך לאוריתא' אינו מתמעט ע"י עבודתך המרובה, ואדרבא, כל מה שאתה מוסיף לעבור, אתה מוסיף כח ורצון לעבודות חדשות. יהי אלהים עמך ותזכה להוציא לפעולה כל מחשבותיך על העבודה לעתיד.

בנוגע אלי, עדיין אני שקוע בהסון המכתבים, שזכני בהם, ביחוד, ה"יובל" הידוע. אבל ת"ל האמתחת הולכת ומתרוקנת, והנני מקוה, שבקרוב תתרוקן לגמרי, ואז אשתדל לצמצם את הקורספונדנציא שלי בגבול הראוי. עוד ענינים שונים שהטרידוני בחדשים האחרונים הולכים ונמרים, ותקותי

חזקה על כן, כי עוד מעט ואוכל לגשת לאיזו עבודה מעשית, אלא שבנתיים יגיעו ימי החופש והמנוחה, וחוששני מפני זה, שלא אוכל לעשות דבר עד שיוכי מסקום מניחתי בראשית הסתו.

ועד עצם העבודה באתי בעת האחרונה לירי הכרה, שאם אחזיק במחשבותי הישנה: לכתוב ספר שלם ע"פ פרוגרמא ושיטה קבועה מראש — אפשר שלא אניע לבך לעולם. ספר כזה דורש לפחות שלש שנים של הכנה וקבוצ חט, ולפי תנאי ה"י, קשה הדבר מאד. עם זה אפשר ג"כ, שאני עצמי, לפי תכונת רוחי ואופן חנוכי ועבודתי הקודמת, — איני מסוגל לעבודה כזו, הרורשת הצטמצמות כל הכחות הרוחניים בנקודה אחת במישך שנים רבות. מטעמים אלו ועוד אחרים הנני נוטה עתה לשנות מטעב ראשונה. רוצה אני לפנות לבי אמנם לאותו המקצוע הידוע לך (היסוד הלאומי בתורת היהדות ומסדרה), אבל לא לשם חבור שיטה שלמה ומשוכללת, אלא להכניס עצמי בפנה פנה לבדה, כמאמרים נפרדים שאכתוב ואפרסם מזמן לזמן, כל כמה דמטי לירי, אפשר שאם אחיה ואחיה מוכשר לעבודה עוד כמה שנים, יחזקו המאמרים האלו לספר שלם, שתהיה בו גם שיטה מאוחדת ע"י רעיון יסודי אחד. אבל לע"ע טוב שלא אהשוב על דבר זה, כדי שלא יהיה הענין נראה לי, כהר"י. חפץ היתי לשמוע דעתך על זה, ואורך מאד אם תודיעני.

ובאודיסא שלנו, רקוד השמן' חולך ומהנכה, וכבר בשרו בכה'ע ע"ד, סקנדל' חדש באספה הכללית של, חובבי שפת עבר'. לא אוכל להביע בדברים, כמה גדול צערי על זה. מרגיש אני כאלו סופרים לי על לחיי. הלא כולם שם חברינו הטובים, והלא התפארנו תמיד בחברתנו האודיסאית, שהיא בת תרבות ואינה מסוגלת למעשים כאלה! כבר כתבתי על זה לאחרים מהם, אבל, כנראה, לא עשו דכני פרי. אולי תוכל אתה להשפיע עליהם שישימו קץ לכיעור זה?

בשבוע שעבר היה לנו פה אורח חשוב: רבי שמריהו שלנו (1). הוא בא הלום במלאכות הועה'ם הציוני, לבבוש את אנגליא' (הכל שאין המלכה ויקטוריא עוד בחיים — והייתי יכול לכתוב את הפסוק כצורתו).

(1) ד"ר ש. לוין.

פה דריש כמעט בכל ערב כאספות רבות-עם ועשה רושם טוב מאד. עתה הלך לערי המדינה. הוא לא נישתנה במאומה. עדיין הוא מלא התלהבות ואמונה ומאושר הוא בעבודתו של עכשו. וכשאני מסתכל בו, אני אומר בלבי: אישרי האיש ישנתן לו אלהים להקדיש בחו וחיו לדבר שבשבילו נוצר! . . .

למר א. דרויאנוב, אודיסא.

לוגדון, כיד אייר חרע'ר.

לא עניתני על מכתבי האחרון (מן כ"ח אדר), אע"פ שצירפתי לו איזו דוקומנטים ישנים, שהיית צריך לקיים קבלתם, כנהוג. אם כך תתנהג גם עם אלו שאחא מבקשים לשלוח לך חומר בשביל ה"רשומות"—מסופק אני אם יצא הקובץ, ברנוש גדול.

ובכל זאת אני ממלא בזה את הבטחתי במכתב הנ"ל לכתוב לך ביחוד על ענין ה"רשומות".

חזרתי וקראתי את הפרוספקט שלכם עם הפרוגרמא, וצריך אני להודות, שזו האחרונה נתחברה בדעת ובכשרון והבנת הענין, ואיני מוצא בה שום חסרון וולתי זה, שלא בארחת כראוי תכונתם וסגנונם של הדברים הבאים במאסף הזה. הלא ידעתם את קהלנו ולא יפלא בעיני כלל אם, למשל, על יסוד סעיף I אות ו' תקבלו מאמרים טוב ליציסיים ע"ד מלאכת החייסות בתחום המושב עם טבלאות סטטיסיות וכדומה—מאמר הראוי להקבע בעתון מיוחד לשאלות איקונומיות. או—על יסוד סעיף II אות א' — מאמר, מדעי' ע"ד האיסיים וכו'.

ואולם על פרטי הפרוגרמא אין לי מה להעיר. רק בסעיף V אות ט' אינני מבין, מה ענין "ביוגרפיא" לכאן, ואולי טעות הדפוס היא וצ"ל אבטוביוגרפיא.

לא נראה לי ג"כ אופן כתיבתכם: פולקלורא'. וכי היכן מצאתם, מלה זו בלשון נקבה? בכלל לא הייתי מבנים מלה זו בשער הספר, כי זה היא ביותר, ומה גם שאחר שאסרתם ל"אטנוגרפיא" (אנב אורחא, צ"ל אתנוגרפיא, כתי' תחת הט"ת, כי ביוגית היא באות "תיסא", שדרך

קדמונינו בתלמוד ומדרשים למסרה בעברית בתי'ו) כבר כללחם גם את הפולקלור, שאינו באמת אלא חלק מזו.

וע'ד שאלתך, אם אשתהך בפועל בעבודתכם זו, איני יכול להשיב לא, הן' ולא, לאו'. יודע אתה שאין זו מלאכתך, אבל אפשר הדבר, שנמשך הזמן יזדמן לי במקרה איוה ענין הנכנס לגבול ה"רשומות", ואז טובן מאליו שלא אמנעהו מכם.

ועם כל הפצי שיעליו הדבר בידכם, איני יכול להתאפק מלאמור לך, שמסופק אני מאד אם יש בקרבנו קהל-קוראים למאסף כזה, שיכלכלהו ויתן לו יכולת להתפתח יפה. וכמדומה לי, שמסבה זו יגדל ההפסק בין כך לכך במדה בלתי נאותה להצלחת הדבר. אבל למה ארפה ידיכם? אפשר טועה אני. הלא רחוק אני ממרכז היהדות זה כמה שנים ואפשר נשתנו הזמנים והאנשים. . . .

למר ח. נ. ביאליק, אודיסא.

לונדון, ה' סיון תרע"ד.

לפני שלשה חדשים שלחתי לך מכתב קצר. לא היו במכתבי דברים הדורשים תשובה, ואעפ"כ חשבתי שהשתמש במקרה הזה לכתוב לי דברים אחרים. אבל אתה לא כן חשבת — ואין בכך כלום. אינני מן המקפידים על דברים כאלו. ואולם הפעם אני כותב לך במחשבה תחלה לקבל תשובה מאתך, ואם לא תענני — אחשוב זאת לעלבון. . . .¹ לך.

ולא הרבה יש לי לכתוב לך. רוצה אני אך לקרוא אליך מרחוק: ביאליק, חזור בך! אם עוד ביאליק אתה, אם לא נסתלקה ממך שכינה, תתנכר כארי על כל הקטנות שבתאות הנקמה והנצחנות ותפקע עניך ותראה את כל הכיעור שבמחלוקת זו שנסתבכת בה ואת כל העול שעשית לחברך הגדול ממך בשנים, שהלבנת פניו ברבים, ולא חסת על

¹ הדברים הנאים בזה מוסבים על סמסוך שנפר אז בהכרח "חובבי שפת עברי באודיסא ושיאליק לקח בו חלק בראשו בעקב ענין צבורי אחד. וכבר נרמז על זה למעלה במכתבים שונים.

כבוד עבודתנו הקדושה, שהוא קשור בה והוא בו בקשר של קיימא זה יותר משלשים שנה! מאמין אני בכל לבי, שחוש היופי שכך אינו מצטמצם אך כיופי שבדברים, אלא מכיר ומעריך גם את היופי שבמעשים. יבוא נא איפוא ויגיד לך, אם יפה עשית.

יותר לא אניד טאוטה. כי בטוח אני כך, שאם אך תכיר בטיבו האמתי של המעשה אשר עשית, תמצא די עוז בלבבך להודות על האמת ולא תצטרך לאחרים שיוריד איך לתקן את הקלקלה.

קשה היה לי מאד לכתוב את השורות האלה. אבל—כתבתין סוף סוף, ויהי רצון שיכנסו הדברים ללבך כמו שיצאו מלבי: באהבה ובכונה טהורה.

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי). גייניבא.

לונדון. 4 יוני 914 (י' סיון תרע"ד).

קבלתי היום את מנחתך היקרה: כתבי בן-עמי בעברית. ודאי שמח אתה — ואני משתתף עמך בשמחה זו — שסוף סוף לבשו כתבך את הצורה הנאותה להם — צורה עברית. כבר הספקתי לקרוא בספרך זה ובה, והנני מוצא את התרגום טוב ונאה (אם כי לפעמים, מליצי ביותר), וכל הספר עושה רושם טוב מאד. קרא אתה ומתפלל: איך אפשר שמספורים כאלו נכתבו בלשון אחרת? הלא רק בספרות העברית מקומם ורק בלשון עברית טועמים בהם טעם יהודי אמתי.

תודה מרובה לך, יקירי, על העונג שגרמת לי, ומקרב לבי אברכך, שתזכה לראות בעברית גם שאר ספוריק ועוד תוסיף עליהם חדשים כתובים עברית בידך.

על גוף הספורים, כמובן, אין צורך לשפוט עתה. הלא כלם מכירני הטובים משכבר הימים. אפשר זוכר אתה, שלפני הרבה שנים, כשיצא החלק הראשון מקובץ ספוריק ברוסית, כתבתי עליהם דברים אחדים בילקוט קמץ שלי.

כל חדש אין אתי. שוטפים החיים לאט, בדרכם הכבושה, וכל יום דומה לחברו.

לד"ר ח. ווייצמן, מנמ"שסטר.

(תרגום כרומית).

לונדון, 9 יוני 914.

היום הודיעני סימון ע"י הטליון, כי אתמול עברת דרך עירנו, כי הכל במצב משביע רצון וכי תכתוב לי מנמ"שסטר. וכנן הנני מחכה בקוצר רוח למכתבך. מקוה אני, שלא שכתת את הטכניקום ושהספקת להכיר את מצב הדבר. זה מענין אותי עתה ביותר, מפני שבשבוע שעבר שלח לי מר צ. העתק מדוקסנט אחד, שמתוכו נראה, ראשונה, כי בין ברלין וגניורק יש עתה סכסוכים גדולים, ושנית, כי בברלין חושבים עתה באמת ע"ד, ליקווידציא' של כל הענין וכי כבר עשו את הצעד הרשמי הראשון בדרך זו. כל זה מעורר בי תמהון גדול והנני מקוה לקבל מסך איזו ביאורים.

גם על דבר הצלחת פעלך בפריז (אם הצלחה כזו ישנה) איני יודע כלום.

למר מ. סמילנסקי, רחיבות.

לונדון, ט"ז סיון תרע"ד (9 יוני 914).

קבלתי מכתביך האחרונים (מן כ"ט ניסן וי"א אייר), ואך עתה מצאתי זמן פנוי לענותך אם כי בקצור האפשרי. כי נגעת בשאלות רבות והשובות, ואם כאתי להשיב על כלן בפרטות, היה המכתב מניע למרת, מחברת. (א) העתונים שלכם. כל מה שהודעתני יודע אני זה כבר. אבל מי אישם כזה? אפשר זוכר אתה, לפני איזו שנים, כישהתחיל "הפועל" הצעירי להראות סימנים ברורים, שעתידי הוא להיות מה שהוא עכשו, כתבתי לך דברים אחרים על אדותיו, ואתה עניתני, כמעט בתרעומות, שאני מוציא רבה על הצעירים האלה. ואחרי כן, בימי "מעשה ברנר", האם לא היו כמעט כל בני אי"י בעצה אחת לתת תוקף למעשי הצעירים ולחזק ידיהם במלחמתם עם ה"ריאקציא"? עתה אתם קוצרים מה שזרעתם, והמלחמה עמם עכשו קשה מאד. כי כבר הורגלו כנולה להביט עליהם כעל סלחה של אי"י, וכל מה שכתוב בהפוזיץ קורש הוא, ביתור לצעירים הציוניים

וכל העתונים הציוניים מתיחסים לעתון זה כמעט „ביראת הרוממות“. וסי ישמע לכם עתה, כשאתבאר, לחלל את הקודש?

ב) ומה אומר ע"ד הדימוי-הציאי של תלמידי בתי הספר? וכי צריך אני גם פה להזכירך את העבר? העבר הזה הוא קרוב הוא כל כך עד שכמעט אפשר לחשבו ל„הזה“. נערים שכל העולם שרים להם שירי תהלה בפומבי, נערים שאומרים להם בפניהם (כלומר בעתונים), כי „גבורים“ הם, קדושים הם, וכל מה שעושים יפה עושים — וכי מי יוכל לדרוש מנערים כאלה אחרי כן, שיהיה מורא רבם עליהם, שיתנהגו בנימוס ודרך ארץ?

ג) ואם אני מזכיר לך כל זה נזכור הייתי להזכירך דברים מעין אלו גם בנוגע לשאר ה„סצעים“ שנגעת בהם, אין כונתי, כמובן, להרעיטך. רואה אני מתוך מכתבך, כמה מרה נפשך עליך, ולא הייתי מרשה לעצמי להוסיף לך עוד טעם מרה, אלא שרוצה אני להוציא מן האמור תולדה מעשית, והיא — שכל בני א"י, אף היותר טובים שבהם, מסוגלים להמשיך אחר „קול התוף“, המבלבל את הדעת, ואינני בטוח כלל, שגם עתון חדש, שיעמדו בראשו אנשים כמוך וכפיכמן, לא יאבד „שוויי-המשקל“ בעת מלחמה. אפשר שמקור הדבר הוא בתנאי החיים בא"י ואפשר שאלו הייתי אני עמכם שם, הייתי גם אני לבן א"י במובן הזה. איך שהוא — והצעתך המעשית ליסד עתון חדש צריכה עדיין לישב הדעת. בודאי תזכור, שבשנה שעברה, כשנתעורר אצלכם הרעיון ליסד עתון יומי, הויתי לכם דעתי, שעתון שבועי מתאים יותר אל המטרה. ואולם עתה, כשאתם באתם לידי הכרה זו, מתעורר ספק בלבי אני, אם לא יותר טוב, לפי המצב עכשיו, לשאוף ליסוד עתון חדשי. כאמור, אין הדבר ודאי לי, שעתון במובן הרגיל, אפילו שבועי, יכול לדון על הכל בדעה מיושבת, סבלי לנטות לקצוות מתוך הגשנות יתרה. לזה מסוגל יותר עתון חדשי. וגם מן הצד החמרי נקל יותר להתחיל בעתון חדשי. ואין כונתי עתון חדשי כ„השלח“, אלא עתון המוקדש כלו לשאלות וענינים שיש לבני א"י חפץ בהם: ענינים „ישוכיים“, חברתיים, חנוכיים, שנוגעים מאיזה צד לעבודתנו בא"י. חוברת המחזקה — נאמר — שלשה גליונות, או שלשה

וחצי, אחת להודש, חיבל לתת שנים שלשה מאמרים חשובים, ספור קצרי, השקפה כללית על עניני הישוב, ביבליוגרפיה של הספרות השייכת לענינים אלו וכו'. עתון כזה, מצד תכונתו, לא יהיה עומד בטרבזה של מלחמת הכתות, אלא עומד מן הצד ומסתכל בכלן ושופט את כלן בדעה צלולה ומיושבת. אפשר שנראשיתו לא תהיה השפעתו מרובה, אבל ברור בעיני, שברבות הימים (כמובן, אם יהיה מה שצריך הוא להיות) תרכה השפעתו גם בא"י וגם בחו"ל ויועיל הרבה, למחר את האויר'.

לא בארתי כאן בפרטות, איך אני מצויר לעצמי עתון זה, כי סמכתי עליך, שתבין זאת מדעתך, כשתבונן בדבר היטב. אלו ידעת אנגלית, הייתי מראה לך לדוגמא על העתון "Jewish Review", היוצא זה שנים אחדות פעם לשני חדשים ושגם אני השתתפתי במדה ידועה ביצירתו. על פי תכנו קרוב הוא אל החיים וכולל ברובו מאמרים על שאלות היום. אבל, כמובן, אופן יהוסי לשאלות אלו וסגנון מאמריו הם המה שמעמידים אותו למעלה מעתון יומי או שבועי.

אם, לאחר שתועץ עם חבריך, תמצא את הצעתי ראויה לשימת לב, תחברו פרוגרמא ורשימת הסופרים שיואילו להשתתף עמכם בא"י, ועם זה תערכו חשבון מדויק פחות או יותר, בכמה יעלה העתון לשנה וכמה בקירוב תפסידו בו, ואז אבקשך להודיעני כל זאת, ואפשר (אך לא ודאי), שאם לא יהיה ההפסד מרובה ביותר, אוכל למצוא איזה מקור למלא את החסר בשנים הראשונות.

על שאר דברייך, שאין בהם הצעות מעשיות, אוכל רק להשיב כאנחה נוספת על אנחותיך. כמדומה לי אמנם שאתה מפרזי על מדה הסכנה הנשקפת לנו. אבל מי יוכל להגיד את הבאות בזמן הזה? בכל אופן אין בעבודתנו מקום ליאוש. כל זמן שלא בלע הים את א"י, עלינו לעבוד בשביל להתקרב למטרתנו. ואם יגדלו המכשולים, נגדיל גם את כחנו ע"י אנרגיא יתרה. ואם יפריעונו הצרפתים (כמו שאתה חושב) נמתין עד שיעבור זעם. וכי יש לנו דרך אחרת?

את גליונות ה"חירות" שהחזרתי לך ודאי קבלתה. קראתי גם את מאמרך ב"העולם" ע"ד שאלת הפועלים והגאני מאר. אינני מסכים לך בכל

הפרטים, אבל בכללו עשה עלי המאמר רושם טוב, וכנראה עשה רושם כזה גם על הקוראים המבינים שברוסיא ואשכנז. ודאי ראית שרוב כה"ע הציוניים מסרו דבריו כמעט בכל פרטיהם.

והיה שלום, ידידי, ואל תתן לעצבות לתקוף את לבבך. „עצבות היא מדה מגונה“ — אומרים החסידים.

למר י. אייזנשטרט, יפו.

לונדון, 11 יוני 914 (י"ז סיון תרע"ד).

קבלתי מכתביך מן ג' דחוקה"מ, א' דר"ח אייר, ח' אייר וט' סיון. צדקת בתלונתך במכתבך האחרון, שזה זמן רב לא כתבתי לך. אבל הסבה היא לא פרטית ביחס אליך, אלא כללית: בעת האחרונה, בראותי שהקורספונדנציא אוכלת כמעט כל שעותי הפנויות, שמתי גבול לה והקדשתי לכך אך שעות ידועות, ולפי שרבו המכתבים הבאים, ויש בהם גם הדורשים תשובה תכופה, איני מספיק להשיב על כלם בלי איחור, ובעל כרחי נדחים רבים מהם לזמן מאוחר, ביחוד אלו שאין באחרים נוק לאיזה ענין מעשי.

ועתה אישבך על הסדר:

א) ע"ד מאמריך בהפוזיצ' כבר כתבתי לך דברים אחדים כמכתבי הקודם, ולהרחיב הדבור בזה אין ביכלתי, כי אלו באתי להעיר על כל פרט ופרט יארכו הדברים מאד, ואין לי פנאי לכך, וגם אין בזה צורך. הלא רשות לכל אחד — ולך, אפשר, יותר מלאחרים — להגיד בפומבי מה שחושבים עלי ועל עבודתי, אם טוב ואם רע, ואפשר שגם במקום שדבריהם נראים לי מוטעים — הצדק אתם, ואני הטועה בנוגע אלי עצמי.

ב) בודאי כבר הכנת מדעתך, שלא הסכמתי לעשות בקשתך בדבר הודעת פרטים מתולדות חיי. הלא כתבת לי, שהמאמר שבשבילו אתה מבקש דבר זה יצא בליג בעומר או לחג השבועות, ואלו נעניתי לך, הייתי עושה זאת בזמן הראוי. אבל לא נעניתי לך, לפי שאין דבר קשה עלי יותר מהרחבת הדבור על עניני עצמי. אינני רוצה לאמור, שדבר

זה אני הושב למתנגד לאינו „פרינציפס“, אלא פשוט איני יכול לעשותו: החוש האסתטי שבלבי אינו נותן לי לעשותו. ובכן, סלה נא. (ג) לחנם ראית בתמונתי סימני מחלה. בריאותי, כמדומה לי, לא הורעה, אעפ"י שמרגיש אני קצת עיפות. ואולם עצבות באמת יש לראות בה, ולא אכחד ממך שאני עצמי תמהתי מאד על זה. כי בשעת המלאכה השתדלתי, כנהוג, להראות פנים שוחקות. אפשר שסבת הדבר היא מה שהתמונה נעשתה בידי אשה נשמה נרפסה מתחת התמונה, והנשים רואות יותר ללבב.

(ד) אתה כועס עלי שוב בשביל שמנעתים מחגיגת „יובל“, ולראיה שלחת לי את הפוסט' ששם דורש י. ר. על הענין הזה. ואולם, יקירי, הלא אוכל גם אני להביא ראיה מזה להפך: אלו נשמעו הכל לבקשתי ולא היו עושים שום פומבי לדבר, לא היו אנשים כר. מוצאים מקום בכלל לפטפט ע"ד „יובל“, שלא חנותי. אבל אם באמת אתה מרגיש על בון בפספוסים אלו, לא אתרעם עליך אם תגלה בפומבי, כי אני החייב בדבר. (ה) תיתי לך ולשאר חברינו שמנעתם את מרש. מלהציע דבר „המשרה“ שהזכרת. דעתי לא נשתנתה בזה, ומקוה אני שישמני ה' מ„פרנסה“ כזו כשם ששמרני עד כה. בכל הפצי לבלות שארית ימי בא"י, אעשה זאת רק בעת שאוכל לחיות שם בתור איש פרטי, המדבר ועושה מה שלבנו חפץ, ולא מה ש„הצבור“ דורש מאתו.

(ו) נשאר לי עוד לענותך ע"ד שאלת העבודה, שננעת בה. אבל קשה עלי לחוות לך דעתי בזה בדרך קצרה, ולהאריך אין ביכלתי עתה. ואספר לך רק דבר זה. לפני זמן מעט קבלתי מכתב מאת מערכת „הצפירה“ בבקשה לחוות דעתי בהצפירה ע"ד השאלה הזאת. ועם זה מודיעים שפנו בבקשה כזו לכל גדולי הציונים בא"י ובחו"ל, בקצרה— „אנקיסא!“. על זה עניתי להם בבקשה מצדי שלא יעשו את השאלה הסבוכה הזאת נושא ל„אנקיסא“. לפי שכל גדולי הציונים יחד לא יוכלו לפתרה עיי, סברות הכרם שלהם ופספוסים מלים בלבד. לפנינו מה מלחמה טרנית בין מה שצריך לחיות ומה שיכול להיות, ושני הצדדים

עיי' לסעודה ע' 176.

מפריזים בקנאתם לדעותיהם, כנהוג בדברים באלה. ולפי דעתי נוח לנו
ולעצם הענין, שלא יתערבו בזה בני חול, אלא יניחו לבני א"י להמשיך
את המלחמה, וסוף סוף תהיינה תוצאותיה – הרחבת העבודה העברית עד
גבול האפשרות האמתית. על זה קבלתי תשובתם, שמודים בצדקת
השקפתי ויחדלו מזה.

לד"ר י. משלינוב, מוסקווא.

לונדון, 14 יוני 914.

..... ועתה, ידידי היקר, רוצה אני לדבר עמך על ענין אחר,
שאינו קשור בשאלת הטכניקום באופן בלתי אמצעי, אבל יש בכל זאת יחס
פנימי בין שניהם. זוכר אתה בודאי, שכתבתי לך פעם, ואח"כ דברתי
עמך גם פא"פ בכילין, על דבר המצב המזור של השפה העברית בין
כתלי הבורא המרכזי שלכם. הנה אחם נלחמים בכל עז מלחמת העברית
נגד ה"הילספערין", והאם לא חרפה היא, שבזכסישע שטר, 8, העברית
אינה תופסת מקום יותר גדול משהיא תופסת בשטנליטער שטר. 12?2)
תאמרו מה שתאמרו, אבל אי אפשר להסתיר את הסוד, שאין אטמוספירה
עברית במרכז הציוניזם. סוף סוף עתידה להשמע מפי מתנגדינו הקריאה
המעליבה: "צבועים, קשטו עצמכם תהלה!" וכדומה לי, שאחר כל
הרעש ע"ד עלבון העברית ע"י אחרים, הגיעה הישעה להסיר מעליה גם
העלבון הפנימי הזה על ידי מגניה עצמם. ואם תתבונן היטב בדבר,
תמצא בלי ספק, שהעצה היחידה לכרוא אטמוספירה עברית מסביב
לעבודתכם בברלין – היא: להוציא שם עתון עברי, שיהיה לכם לפה
בעברית, כמו שהוועלט' היא לכם לפה באשכנזית. עוד בווינא, בימי
הקונגרס, הבעתי דעתי מפני זה לאיוו טהברינו (ועמך הלא בכלל לא דברתי
בווינא, מרוב טרדותיך שם), שצריכים אתם להעביר את "העולם" לבית
מרכזם בברלין. אבל אתם החלטתם להמשיך הוצאתו באודיסא. עד

החלק הראשון במכתב זה, שהשכטנו כאן, עוסק בשאלות פרטיות מעניני
הטכניקום אז. ובתוב דוסית, כדי שיוכלו לקרוא שאר החברים שעסקו בזה במוסקווא,
והשכטנו, מפני שכבר עבר זמנו של אותן השאלות.
(1) המשרד הציוני ומשרד ה"הילספערין".

כמה הוא נצרך לאודיסא ואודיסא נצרכת לו — איני יודע. אבל זה ברור בעיני, שברלין נצרכת לעתון עברי הגון כהעולם. אלו היה חדר אחד בבית שלכם מוקדש למערכת העולם, כמו שיש לכם שם חדר (או חדרים) מוקדש למערכת הוועלט, היה האור משתנה סביבותיכם והיחס אל העברית היה יותר טוב ויותר מתאים אל תנאי העבודה עבשו. איני חושב לנחוק להרכות דברים על זה. כי הצורך הזה גלוי לעין כל כך, עד שמש בושא הוא להביא ראיות על מצאותו. איני מסופק, שבעתיד קרוב פחות או יותר לא תוכלו עוד להתעלם ממנו, ובהכרח תמלאוהו אז. אבל יותר נאה היה אלו עשיתם זאת עתה, בעת ההתלהבות הכללית לשוכת העברית, המתרחבת במרכז האשכנזי שלכם...

הנני כותב לך זאת עתה, לפי שבאלו הימים הגיעה אלי שמעיה, כי מצב העולם עדיין רע כשהיה, וכי לקץ השנה תתעורר עוד הפעם השאלה, מה לעשות בו. להפסיק הוצאתו, כמובן, לא תוכלו. הפסקתו של העתון היחודי שלכם (כלומר של ההסתדרות הציונית) בעברית — זהו, בנקודת, הבחשה במעשה לכל המליצות היפות ע"ד תחית העברית. ובכן הלא בהכרח תצטרכו להחליט באיזה אופן להמשיך הוצאתו, אם באודיסא או במקום אחר. וע"כ חשבת, שהשעה מסוגלת לעורר לכך עוד הפעם על ההצעה, שיעבור העולם לברלין.

הפך נא בדבר היסב ותמצא, שיותר מש העולם נצרך לברלין, ברלין נצרכת לו.

למר א. דרויאנוב, אודיסא.

לונדון, כ"א סיון תרע"ד.

קבלתי היום את אגרתך מן י"ז לח'. כבר הודעתך אתמול, שכתבתי למשלינוביי ואת תשובתי אידעך.

כששאלתני ע"ד הכתבים הנוגעים לב"מ, הבנתי מתוך דבריך (וזאת יכולת לראות מסגנון תשובתי), שיש בידך דוקומנטים שעדיין לא נתפרסמו ועליהם אתה שואל. אבל אלו שכבר נתפרסמו במהבחתו של טשרנוביץ

או במאמרי, נסיון שלא הצליח — ודאי אין כדאי לתתם שנית בקיבוצו של הועד.

אם תשלח לי (כהבטחתך) את גליונות הקובץ תיכף להדפסתם אורך מאד.

כבר כתבו לי גם מבית הועד, שאופן תרגומי מצא חן בעיניהם. עבודה זו אוכלת זמן ויגיעה הרבה יותר משהייתי מראש. אעפ"כ, אם יעלה בידי לתת את האמטואיסטציפציון בתרגום עברי הראוי לה, אהיה מאשר. זה יהיה מעין תשלום גמול לשמו של פנסקר על השעות של התורמטות הרוח שנתנה לי מחברתו בעת שכתבתי את מאמרי, ד"ר פנסקר¹ והתורה והעבודה.

למר ה. נ. ביאליק, אודיסא¹).

לונדון, כ"א סיון תרע"ד (15 יוני 1914).

עוד קודם שקבלתי מכתבך ראיתי ב"הזמן" את מכתבך הגלוי, ואיני צריך לאמור לך, כמה שמחתי על צעד ראשון זה שצערתי כלפי השלום. עוד יותר הייתי שמח, אלו הוספת שם שתיים שלש מלים בסגנון של בקשת מליחה על דבור שאינו מהונן, כנהוג בין בני תרבות, ובדאי לא היה נגרע עיז מכבודך אפילו כמלא נימא, אדרבא. אבל גם בצורה של עכשיו רוצה אני לקוות, שיש באיתו המכתב מעין פתח — ולו רק כחורו של מחט — לשלום.

ובמכתבך אלי אתה מרמז שלא נצדק, כי נוטה אני לזכות את איש ריבך ולחייב אותך בלכד. באמת לא עלתה על דעתי להיות שופט ביניכם מדחוק על דבר כל מהלך הענין מראשיתו ועד עתה... אבל זאת ידעתי, וידעתי זאת גורמת לי כאכזב עמוק — שהבורתנו הקטנה באודיסא, שהיתה מצוינת חסיד בנמוסים יסים וביחוסים של אהוה ורעות בין חבריה, — הקדיחה תבשילה בריבים ונתבותה בעיני הבריות. מי אשם בזה? — אחת היא מי היה, הסבה הראשונה, — השתלשלות הרברים

¹ עיי' מכתבי אליו כן ח' סיון למענה ע' 182.

מאז ועד עתה מחייבת את שני הצדדים. כי לא נראתה משניהם שום השתדלות לתקן את הקלקלה קודם שהוציאה לרשות הרבים. אתה מטעים, שכתבתי אליך, ובוה, כמובן, רוצה אתה לראות נטיתי לצד אחד. אבל, ראשונה, מאין ידעת שכתבתי רק אליך בלבד? ושנית, הלא אתה מודה, שהמעשה האחדון שעשית אתה לא היה צריך להעשות, והיתה לי איפוא רשות לפנות אליך ביחוד בבקשה שתתקן קלקלה זו. אבל כל זה טפל להעיקר. מוטב שלא נדבר על העבר, כי העיקר הוא — העתיד. הלא צריכים אתם, מחויבים אתם, לשים קץ לזה. לא אוכל לצייר לעצמי, שמצב כזה יהיה ביניכם, בין חברי החכמים באודיסא, לחזיון מתמיד. נניח שבעל ריבך אשם בהרבה דברים. לא מאתמול ידענו אותו ואת מדותיו ותכונותיו, החיוניות והשליליות כאחת. האמינה לי, יקירי, שאלמלי רציתי למצות עומק הדין על מנהגיו ע"י, הייתי מוצא כמה וכמה פעמים סבות מספיקות לבוא כדוב עמו. אבל רואה אתה שזה כ"ה שנה שולט בינינו יחס של אהבה ואהדה, ולא קרה אף פעם אחת, שיחסנו איש לאחר יורע בגלל איזה דבור (או גם מעשה) מצדו, שרשאי הייתי לראות בו עלבון לעצמי, או לענין הקרוב אל לבי. וכל זה מפני מה? מפני שידוע אני אותו, והיודע — סולח. יודע אני את מעלותיו המרובות, את התמכרותו להאידיאל הלאומי, את כשרונו לעבודה מתמדת וכו', — ומפני זה אני מעלים עין מחסרונותיו וסובל את קשיית-ערפו, שפעמים שהוא שלא במקומה. ובטוח אני, שאלו חפצת אתה וחבריני אשר עמך להתחיל אליו ואל מעשיו ומנהגיו מתוך סבלנות ושוב לב, כמנתי, לא היה הדבר כא לידי כך, ועוד גם עתה אפשר היה להשיב את השלום במחנכם. נסו נא ותראו שכך הוא.

וצד לי מאד מאד שרחוק אני עתה ממקום המעשה. אלו לא היה מרחק רב כזה מפריד בינינו, הייתי הולך לאודיסא לשם כך, ואולי הייתי מצליח לישר ההרורים. אבל עכשיו לא נשאר לי אלא לפנות לבעלי הדין מרחוק, אולי, אולי.

זה הרבה שנים, במרומה לי, לא כתבנו איש לחברו, ואוי ואבוי, שמקרה לא טהור כזה הוא שגרם לנו לבוא בדברים עתה...

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון, כ"ב סיון תרע"ד (16 יוני 1914).

... קבלתי היום מכתבים מיפו ומירושלים, ונראה מזה שלא גזרו

עליכם, הסגור בגלל מקרי המגפה. גם זו לסוכה.

ועיני המבניקום הולכים ומסתככים יותר ויותר, ואשר שסוף
סוף תתפרד החבילה. למי יעבור אז כל העסקי — לנו אז
לצרינו — קשה עוד לדעת. כנראה, יתבררו הדברים בקרוב.

לפרקים, בשעה פנויה, עוסק אני בעת האחרונה בתרגום מחברתו
של פינסקר לעברית. כידוע לך, יחוג הועד האודיסאי בשנה הבאה
חג, יובלי למלאות כ"ה שנה לחברת הישוב הישעית, והוא מבין ספר
זכרון לתולדות התקופה שלפני אשור החבירה, ובראש הספר ההליש הועד
לתת תרגום נאה של ה"אבטואימנציפציון" ובקשני לקבל על עצמי עבודה
זו, ואני נענית לו ברצון, כי מחבב אני את המחברת וגם הרבה זכרונות
יקרים לי קשורים בה. אבל ידעתי מראש, כי—מסכות שונות שאין לפרטן
פה—קשה הוא התרגום הזה מאד, ועיכ התניתי עם הועד, שאתרגם תחלה אך
איוו עמודים לדוגמא ואשלח להם, כדי שיעכרו חברינו הסופרים שם
(ביאליק ואחרים) על הדוגמא וישפטו אם עלתה יפה. לפני איוו שבועות
שלחתי להם את הדוגמא ועתה כבר קבלתי תשובתם, כי מצאו הסופרים
את מלאכתי טובה ונאה, ובכן אמשיך את העבודה הזאת, הנותנת לי לפעמים
רגעים של עונג ומעוררת זכרונות נעימים מימים שעברו זה כבר⁽¹⁾....

למר מ. איסישקין, אודיסא.

לונדון, כ"ד סיון תרע"ד.

קבלתי מכתב הועד עם הוספתך, והגני בא בזה לבקשך ככל לשון
של בקשה, בשם כבודך וכבוד כלנו, שתשתדל לשים קץ למחלוקת זו.
אינני יודע ואינני רוצה לדעת מי הייב וזי זכאי, אבל זאת אני יודע,

⁽¹⁾ מסני המלחמה לא יצא אז. ספר היובל של הועד. אבל הרגומי הנזכר פה

יצא במספר פנסקרי. ע"י למעלה הערה למכתבי הועד החברה לאיי באודיסא כן 2

סברואר 1914.

שהמחלוקת כשהיא לעצמה בין חברים לדעה ועבודה — עין סלילי הוא, וכלכם חייבים להביא כסדר על עין זה. והנה ביאליק, במכתבו ב'הוסף', עשה צעד ראשון לצד השלום. היה נא הפעם גם אתה מצדך, גוה לרצות! ועשה מה שתוכל לשם התקרבות הלככות. יודע אני שאפשר לך למצוא מנרעות במכתבו של ביאליק, ואפשר באמת שלא יצא ידי חובתו בשלימות. אבל אם יתפזר כל אחד לדקדק עם חברו עד הגבול האחרון — אין לרבר סוף. אתה עתה ראש חבורתנו באודיסא וחייב אתה לשטור על כבודה יותר מאחרים. במה אני שאם תתגבר על הקטנות שבכל מחלוקת ותחליט באמת ובתמים לקרב את הרחוקים — יעלה הדבר בידך.

גם לביאליק כתבתי¹, והלואי שיכנסו דברי ללבכם.

לד"ר י. משליטוב, ברלין.

לונדון, 30 יוני 914 (ו' תמוז תרע"ד).

תודה רבה לך על מכתבך מן כ"ט סיון. בינתיים קבלתי גם מכתב ארוך ומפורט מאת מר וויסוצקי, ובכן יודע אני עתה מצב הענין ככלל, אלא שהתפטרות האמיריקנים עדיין חידה סתומה בעיני, ובפתרון החידה הזאת — לטובתנו או להפך — תלוים הרבה דברים בנוגע לעתידות המוסד. אם קבלתם מאת שמריהו איזה, פירושו² להנהגת האמיריקנים, אבקשך מאד להודיעני

ע"ד שאלת, העולם³ הרשני נא להוסיף עוד דברים אחדים. כבר שמעתי ע"ד ההצעה להעביר את, העולם⁴ לא"י. אבל לפי דעתי תהיה העברה זו שניאה גדולה. אין ספק שא"י זקוקה לעתון הגון, כי העתונים היוצאים עתה שם — הפסדם מרובה משכרם. אבל עתון זה צריך שיביא ע"י אנשים פרטיים ולא ישא עליו שם ההסתדרות הציונית. אם תחפזן ההסתדרות לתמוך בידיו יוצרי העתון — תבוא עליה ברכה, אבל אם תברא היא עצמה שם עתון רשמי, או תעביר לשם את עתונה הרשמי (העולם⁵) מהוץ לארץ, לא יהיה זה העתון הנחוצ שם . . . קשה לי לברר לך בפרטות מעמי ונמוקי, אבל אקוה שבקי אתה לא פחות — או עוד יותר — ממני במצב הדוחות בא"י עתה ולא נעלם ממך, תחת היושפעתה של איזו מפלגה

¹ ע"י המעלה ע"י 91

עומדים שם מנהלי הענינים הרשמיים כמעט ההסתדרות. לנו נחוג בא' עתון חפשי, שאינו מושפע משום מסלגה ואינו חויש להגיד את האמת לכל אחת, ועתון כזה אינו יכול להיות רשמי. בהוגן לאיץ יכול העולם להיות עתון הגון למרות רשמיותו, אבל בא' לא יוכל. והדברים ארוכים.

לדיר ש. ברנפלד, ברלין.

לונדון, 30 יוני 1914.

... נעים היה לי לקרוא הכריך, אחד הפסקה גדולה כל כך, אלא שיחד עם זה נצטערתי הרבה על צורת האותיות שלך, שנשתנתה לרעה מאד, ודאי מפני לקוי חושי הראות, ומעוסק הלב אברך, שתאזינה עיניך במהרה בקרוב, כבימים מקדם.

גם סכרי אניד הלא חדע, שאינני מסכים להשקפתך על עתידותה של הציונות, אבל בהוה יש ויש על מה להצטער. אך היום נודמן לי לקרוא מאמר ב"האחדות" (עתונם של פועלי ציון בירושלים), שיכול היית להסתייע בו על אמתות השקפתך, אלא שאני סובר, שאין כל זה אלא חזיון עובר, העלאת גרה מן המזן שהביאו עמם צעירים אלו מן הגולה. וסוף סוף יגדל בא' דור חדש שישתחרר מהשפעתם של אלו ויתחם לקניני היהדות באופן אחר.

ואני פה חי בבדידות מוחלטת בעל אי שומם. נורמת לכך קודם כל עבודתי יום יום בניהנוס של לונדון הנקרא «City», עבודה האוכלת מיטב ישועה היום, ועוד יותר — מרגות ומחלישה את העצבים, עד שבשובי הכיתה איני מרגיש צורך בחכרת בני אדם, אלא במנוחה. בשנה האחרונה לא כתבתי מאימה וקראתי אך מעט. כמדומה לי, שאם כך אחיה עוד איזו שנים, לא אחיה מוכשר עוד למאומה.

בשנה האחרונה הייתי פעמים אחדות בברלין, אבל בכל פעם טרוד הייתי כל כך בענינים שביכולם באתי, עד שלא מצאתי יעה פנויה לצאת ולראות את ידידי משכבר הימים. וצ' לי על זה מאד.

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון, 22 יולי 914 (כ"ח תמוז תרע"ד).

רבו עלי הטרדות בעת האחרונה עד לאחת, וע"כ לא כתבתי לך זה כמה, ואתה תסלח. את מכתביך האחרונים (מן כ' סיון וה' תמוז) קבלתי, ואורך מאד על מה שהודעתני, ובשכר זה אספר לך גם אני, חדשות אחרונות. לפני שלשת ימים שבתי מברלין, חזקה עלי בקשת מר וויסוצקי וד"ר משלינו לבוא ישמה לעת ישיבת הקונטרסים, בשביל לקחת חלק במועצותיהם, אע"פ שבגוף הישיבה לא יכלתי, כמובן, להשתתף. הישיבה היתה ביום ו', וזה פריה: נתקבלה החלטה ברוב דעות, שרשות נתונה להנהיגה (כלומר לד"ר סימון ונתן) להכריז מכירה של פוסטבי על כל נכסי הטכניקים, כדי לשלם את חובותיה. החובות הם בעיקרם לה' הילפספערין, כי בעוד שוויסוצקי ושיף נתנו מה שנתנו בתור נדבה, השבילו האשכנזים לתת הכל רק בתור הלוואה, ובכן הם רוצים עתה לתבוע חובם ולמכור את המוסד בפוסטבי, וכמובן, במוהים הם שהם יהיו הקונים, אחר שאין לנו במוזמנים הסך שהם נושים במוסד (כארבע מאות אלף מרק), ואז יפסדו ממנו עולמית, והטכניקים יהיה בית ספר של 'עזרה' לבדה, שתעשה בו מה שלבה חפץ. לעיץ לא יכלנו לבוא לידי החלטה ברורה, מה לעשות עתה, כי קודם כל צריך לשאול בעצת יוריסט מומחה ע"ד כמה פרטים שלא הוכרו עדיין. לצערי הוכרתי לעזוב את ברלין במוצ"ש, כי ביום ב' בבקר צריך הייתי להיות בבית המסחר פה, וע"כ איני יודע מה יעץ היוריסט ואם אפשר יהיה להסר עצתם. כן, יקירי, אלה הם, מנהיגי ישראל בארצות הנאורות! וקרוב בעיני, שגם מכתבו של יעקב שיף בעתונים (בודאי קראתם אותו כבר) וגם יציאת החברים האמריקנים מן הקונפדריום — הם חלקים מן התכסיס הברליני. והדברים ארוכים

למר ב. לדיזינסקי, אודיסא.

לונדון, 26 יולי 914.

קבלתי מכתבך מן 17 לח'. סוף סוף הוכרתי ללכת לברלין לעת ישיבת הקונטרסים, אבל הייתי שם רק שני ימים ומהצה, כי הייתי אץ

לביתי. על מצב שאלת המניקום קשה לכתוב בפרטות, מכמה טעמים. הרבה פרטים אינם ברורים גם לנו, כי, כנראה, הצליחו האשכנזים לפרוש מצורת האינטרינא שלהם בסתר, ביהוד באמריקא. למשל, כל עמלנו לא עמד לנו עד כה למצוא את הסכה האמתית שגרמה להם להאמריקנים לצאת מן הקורטוריום כלם יחד כאופן דימונסטריבי. מתחלה חשבנו (על יסוד עובדות ידועות) שנועמים הם על האשכנזים. והנה פתאום בא מכתבו של יעקב שיף בכה"ע (בודאי קראת) ובלבל את מוחנו. וכבילין נודע לנו בבירור, ששיף עומד בסוף תמיד עם ד"ר נתן ותומך בידו. כנראה, כאו האשכנזים לירי החלטה, שצריך להפטר לגמרי מן הציונים, ולמטרה זו קבלו בישיבה אחרונה החלטה, שישות נתונה להנהגה למכור בפומבי נכסי הטכניקום. חשבונם הוא פשוט: בית וויסוצקי ושיף נתנו את כספם למוסד זה במתנה, אבל האשכנזים לא נתנו כלום בסתנה, אלא הכל בתור הלוואה. וככן, אם ידרשו עתה בבית דין שישלמו להם את חובם (כא"כ מאות אלף פרק) וישינו רשיון למכירת פומבי, הלא הם עצמם יהיו הקונים, אחר כי אנהנו לא נוכל לשלם להם תיכף במוסון סך גדול כזה, ואזיבטל הקורטוריום, והמניקום יקום לצמיתות לה"הילספערין בתור קנין פרטי, ויפסדו בבת אחת מכל התערבות, זרה. זהו ה"פלאן" שלהם, שנחברר בישיבה האחרונה. לפני הישיבה השהדלו להסתיר את מחשבתם ודברו רק על "ליקוידציאי ולא על "מכירת פומבי", ובין שני אלו יש הבדל גדול, כי "ליקוידציאי פירושה מוגבל בספר התקנות וצריך שתקובל ברוב של 2/3 דעות. אבל "קונקורסי" — הרי זה בנקרוט שמוכרים נכסיו לתשלומי חובות, ובמצב כזה, כמובן, אין מסתכלים בספר התקנות, אלא בחוקי המדינה הכלליים. והדברים ארוכים ומסובכים, ואין ביכולתי לברר לך הכל. איך שהוא, עדיין לא הוברר לנו אם נוכל להפריע בעדם על יסוד חוקי גרמניא. החלטנו לשאול בעצת יוריסט מומחה, ועוד לא הודיעוני מברלין מה דעתו של זה....

למר א. דרויאנוב, אודיסא.

לונדון, 29 יולי 914 (וי מניא תרע"ד).

בזמנו קבלתי אנחתך הגלויה מן ס' תמוז וגם את הגליון הראשון של ה"כתבים". ומאחר שלא היה לי מה להעיר על הדברים שבגליון ההוא, לא סהרתי לענותך, בהיותי מרוד מאד בשבועות האחרונים.

בינתיים הייתי כבר ל"ן, כי נקראתי לבוא שמה לעת ישיבת הקונטרסים לעניני המבניקים, שהיתה ביום 17 יולי. כמוכן, דברתי שם עם משלינוב עיר, העולם, וצר לי לאמור לך, שאין הלבבות נוטים להעברתו לברלין ומסופק אני אם יש תקוה לזה. לעמט זה יש נטיה חזקה להעבירו לא"י. בארתי למשלינוב את השקפתי (שכבר כתבתי גם לך), כי העתון הדרוש בא"י צריך להיות חפשי ולא עתון רשמי של ההסתדרות—והודה לי, אלא שלפי דעתו אפשר בכל זאת להעביר לשם את העולם ולשחררו מן הרשמיות. השתדלתי לבאר לו, כמה קשה דבר זה מכל הצדדים. אבל, כאמור, נשענת הצעה זו על נטיות הלב, ולא עד ההגיון. בברלין שמעתי ג"כ (איני זוכר, אם משלינוב או מאחר), שאתה עכשו נוטה לעקור דירתך לא"י, אם יחליטו להעביר לשם את העולם. האמת הדבר?

הושב אני לצאת למנוחתי ביום 18 אוגוסט.... ורוצה אני ללכת ישר לזרן, שלנו, אם עד אז לא יהפך העולם לזהו ובהו. הלא עומדים אנו עתה לפני יום הרין הגדול בחיי אירופא, ומי יודע מה יהיה טעם כל העמים והארצות לאחר שלשה שבועות.

לדיר י. משלינוב, ברלין.

לונדון, 29 יולי 914.

תורה לך על סכתך והמצורף לו קראתי את ה"בעריכט" והסכתב החומר הגלוי לו. ודאי כל זה טוב, לביר את המצב במרה ידועה לאלה שלא ידעו כלום. אבל אנו בעצמנו, לצערי, עדיין אנו מנששים באפלה ואין אנו יודעים את העיקר, כלומר מה שאפשר או אי אפשר לעשות

ע"פ חוקי הארץ. אין אנו יודעים עדיין להשיב, לשל, אפילו על שאלה חשובה כזו: אם, כשיגיע הדבר לידי קונקורס, יכולים אנו — יורשי וויסוצקי ואפיסרופסיו — לדרוש בחזרה סאת"האלף השניה, שניתנה לא במתנה גמורה, אלא לישיב בנין אינטרנש. והלא בזה תלוי כל המצב, שאם נוכל לדרוש מאת אלף רוב, והנציגולפונד — מאה אלף פרנק בעד הקרקע — הרי אנו, מיוחסים" כמעט כמותם ולא קשה יהיה להתהוות עמהם. עוד שאלות יורידיות חשובות תלויות ועומדות, ועד שיתבררו אין אנו יכולים להחליט כלום. והנני מתפלל הפלא ופלא, שעד עתה לא הספקתם לעשות את הצעד ההכרחי הזה: למסור את הדבר ליוריסט מומחה למקצוע זה ולקבל מאתו, גוטאכטען" על כל הפרטים. ווייצמן שלח לי את מכתבכם אליו ותמתיי מאד בקראי שם את הידיעה, כי ביום א' שעבר עתידים היתם לקרוא לישיבתכם איוו, ציוניסטישע יוריסטען" בשביר להועץ אתם. לא זה הוא מה שנחוץ לנו. אלו היה מי מאתנו נזקק לפתרון שאלה משפטיות חשובה ביותר לענייני הפרטיים, בודאי לא היה סומך על, שיחה" עם יוריסטים ציוניים, אלא היה מוסר את הדבר ליוריסט אחד הידוע למומחה בשאלה הנידונה, בין שהוא ציוני או לא, ואפילו גוי. ומדוע אין אנו עושים כן גם בענין זה? אתמהא!

למר וויסוצקי לא כתבתי. כי מה אכתוב לו בפרט נתברר מצבנו המשפטי? הלא כל השערותינו והצעותינו אין להן שום בסיס בלי ידיעת הדבר היסודי הזה.

בודאי קראתם את הקורספונדנציא מברלין ב,דזשואיש קרוניקל" האחרון. דבר זה שנה את דעתי ע"ד הפרסום. הנה כבר נודע בין החיים דבר הקונגרס, והקהל נוטה להאשים אותנו ככל מה שקרה בזמן האחרון, ומדוע איפוא לא נפרסם את העובדות רק עובדות, 'בשות' בלי שום ביאורים או סוליטיקא, שיפסקו עיני הקהל לראות את הדברים כמו שהם? היה לי בזה מו"מ עם ווייצמן. אני יעצתי לשלוח «Communiqué» למכ"ע הנ"ל, להדפיס לא בשמו (של ווייצמן), אלא בתור, הודעה ממקור נאמן. אבל הוא, כנראה, אינו נוטה לזה. אפשר תשלחו אתם הודעה כזו להדו. קר? זה נראה לי יותר נכון מלהדפיס ב,העלם". כי מה

שנרשם ב"העלם", אפילו ספור המעשים בלבד, כבר נחשב בעיני הבריות כעדות של נוגעים בדבר, כפוליטיקא של קיצוניים, שאין משניחים בה.

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון, 2 ספטמבר 914 (י"א אלול הרע"ה).

כחודש ימים לא קבלתי מא"י מאומה, והנה לפני ימים אחדים בא פתאום מכתבך מן כ"ו מנ"א. למרות הכנו המעציב, שמחתי עליו מאד, באתו איזו תקווה, שגם בימי המלחמה יש אפשרות לבוא בדברים עמכם. הגני כותב לך איפוא גם אני, ויהי הצון שיגיע המכתב לידך בשלום. המצב הנורא שתארת במכתבך לא הפתיעני, שהרי יודע אני פחות או יותר מהיכן, בריה זו' חיה ויכלתי להבין מדעתי, מה מצבה עתה כשנפסקו צנורות ההשפעה מחו"ל. כבר חשבתי הרבה על זה, אבל לא מצאתי כל מוצא. המרכז הציוני וראי אינו במציאות עתה (נאמרתי, ודאי', לפי שנפסק הקשר, כמובן, בין לונדון וברלין, ואין פה שום ידיעה ע"ד המרכז), ומרוסיא נ"כ אי אפשר לחכות לעזרה ממשית עד עכור הקריסים. ובנוגע לאמיריקא, אהה, גם שם אינני רואה כלום. בשבוע זה היה פה ד"ר פירדנאוואלד, על דרכו מא"י לביתו באמיריקא. מיילתי עמו ארוכות וקצרות במעמד ירידינו גלוסקין ולוברסקי, וסוף סוף נתברר לבלנו, שאין מה לקוות מאמיריקא. בינתיים קבל גלוסקין טלגרםא מ"פ, שהמצב נשתנה לשוב בכמה פנים. אבל עדיין איני יודע איך יתקמו המוסדים שלנו, ביחוד בתי הספר.

גם מצבנו אנהנו פה אינו בתכלית ההודר. המלחמה באה לפתע פתאום ולא הספקנו להבין את האמצעים הדרושים... ועתה אין שום יכולת להעביר ממון לפה מרוסיא. הנחמה היהודה היא — צרת רבים. כי גם הבנקים הרוסים שיש להם מחלקות פה וגם כל שאר בתי המסחר הגדולים הנמצאים במו"מ עם רוסיא — כלם מצבם כמצבנו. הגנו חיים לע"ע על הכסף המזומן שנשאר בידנו כמקרה בשעה שהתחילה המלחמה. אבל אם תאריך המלחמה — איני יודע איך נצא מן המיצר....

לד"ר ח. ווייצמן, מנטשסטער.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 3 ספטמבר 914.

... השיחה עם ד"ר פרידנוולד ברה, שאין תקוה מאמיריקא. בינתיים קבל גלוסקין טלגרםא מיפה, שמתוכה נראה כי במושבות הוסב המצב, ע"י ניירות שהוציא הבנק, אבל מה יהיה גורל המוסדות החרבותיים שלנו? על השאלה הזאת, אתה, אין תשובה. ועל זה נוספה עוד ה, פרספקטיבא של השתתפות מזרקא במלחמה. איום וגורא הרעיון, אשריך שיש לך עבודה מונבלת, אשר בה תוכל מעת לעת, להטביע' את כל המחשבות.

לד"ר ח. ווייצמן, מנטשסטער.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 15 ספטמבר 914.

קבלתי היום את מכתבך מאתמול. מבין אני הישב את מצב רוחך, הדומה מאד למצב רוחי אני ובדאי גם למצב רוחם של כל חברינו. אבל איני מסכים לדעתך, שכבר הגיע הזמן לחשוב ע"ד איזו, פעולה'. בזה, לפי דעתי, צריך להמתין עוד. מהלך הענינים אינו נותן עוד שום, מפתח' לראות מראש את הבאות, ויש מקום עוד לכל מיני הפתעות. באלו הימים בקרוני כבר וסימון ודברנו בפרטות על המצב ובאנו לידי החלטה, שכל פעולה בעקבותיו של ז. היא ברגע זה הטא לעם ישראל, אשר לא נתן כח הרשאה לשום אדם לפעול בשמו. כמובן, לא אוכל לכתוב על זה בפרטות. החלטנו לפנות לז. ולג. ולהציע לפניהם שנועד יחד... אבל עד עתה לא קבלנו תשובה. כנראה, הם חושבים, שהם עצמם די מוכשרים להציל את היהדות גם בלי עזרתנו.

בנוגע למסיעתך לאמיריקא, אוכל לאמור רק זאת, שלתכלית הפרופונדא נראה לי בלתי אפשר בהחלט להשיג איזה דבר בזמן קצר בזה. צריך היית על כן לכוון תחלה, לאיזו מטרה הם קוראים לך.....

לד"ר ח. ווייצמן, מנשטסטר.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 3 נובמבר 914.

אין רצון לכתוב, וגם אין על מה לכתוב, זולתי אולי על הוסריכתנו. כמו שידעת כבר מהיך העתונים, באופן רשמי אין עוד מלחמה עם טורקיא, אבל קשה להאמין שלא תהיה יותר מדי הרחיקו המורקים כבר ללכת. ומה יהיה אז גורלה של ארץ ישראל? גם המחשבה לבדה כבר מפילה אימה, ומה גם שאין המחשבה יכולה להגיע לאיזה מוצא. שלא ברצונך נעשה אחת, פסליסט. מי יודע? אפשר שאחרי כבלות הכל יתגלה, כי גם זו לסובה'....

את ג. לא ראיתי, אבל מתוך הגליון האחרון של ה"ראזוויצע" נראה, אהה, ישספוריו יש להם יסוד. ובשתגמר המלחמה, יהיה זה שברנו בעד הכל, שיבקשו אותנו לעזוב את פודין (הקראת ב, טיימס?). אפשר להשתגע! איני רואה מה איש עתה ואיני יודע מצב רוחם של אנשי. די לי בשלי....

לד"ר ח. ווייצמן, מנשטסטר.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 15 נובמבר 914.

כאמת איני יודע מה להגיד לך, בנוגע למכתבך האחרון. לנאומי של ראש הממשלה, כמובן, ישתי דבי כראוי לו. אך גם מבלעדינו שמו לב לו עוד אחרים. אם קראת את הגליונות האחרונים של ה"דזואיש קרוניקל" (המאמרים הראשיים והקורספונדנציות), הנה יכלת להנבא, כי לא אנחנו בלבד מתרגשים עתה. כל יהודי שיש לו מוח בקדקדו מתעוררת בלב עתה ההכרה, כי הגיעה שעה היסטורית גדולה ליהדות ולארץ ישראל ובי צריך לעשות איזה דבר. אבל כשאתה מתחיל להשוב על השאלה: מה לעשות, הנה בהכרח תרפינה הדיים. הנה, למשל, מציע איזה איש ב"רש. קרוניקל" לקרוא בלונדון אספה יהודית כללית, בלי הבדל מפלגה, שבראשה יעמוד הלורד רוטשילד. והאם לא נוכל לצייר לנו מראש, מה תהיינה תוצאותיה של אספה כזו? נמשות-עבדים אלה הלא אינן מוכשרות אף להבין את מנמתינו. הכל יגמר בזה, שיבקשו את גרין, שהוא

יבקש את סזונוב¹, שהוא ירמו למי שנחנך לרמו, שראוי היה להקל מעט קט את סבלותם של יהודי רוסיא. ואם נרני יכטיח לעשות זאת, תגדל השטחה בישראל עד כדי להביא לידי יאוש אנשים שכמונו, מרוב כוישה וגועל נפש. בקצרה, יקירי, אין מי שיטיל ספק, כי, באו בנים עד משכר², אבל בכאכ צורב בלב מוכרחים אנו להודות, כי, כח אין ללדת³. ואולם בזה איני רוצה להגיד, שאיני מודה באפשרות שגוים גדולים לסובה בעינינו הלאומי. אדרבא, זהו חלומי בהקיק, והנני משתדל לעורר בלבי כל אותן התקוות שבשעה זו אפשר להשבן כגבול האפשרות, ואולם, אם התקוות האלו יבואו, הנה יהיה זה רק מהנת הסול, שאנהנו בעצמנו לא עשינו דבר להשיגה....

ובכל זאת מבין אני היטב את מצב רוחך (שהוא גם מצב רוחי וזה של רבים אחרים). רוצים אנו לברוא לעצמנו „אילווא“, שעושים אנו איזה דבר, שמניעים אנו בלגלל היינו. בשעה כזו קשה להשלים עם הרעיון של אפיסת כחנו הסוהלטה. ובכן — נשתדל „להגיע“. ננסה לסדר שיהות שונות עם אנשים בעלי השפעה ולהביך דעת הקהל האירופית (אזתה „איראפאאישעס געוויססען“ שהצליח נודדו כל כך לתארה בקונגרס העשירי). באנגליא, בידוע לך, זה כמעט אי אפשר עכשו. עד כמה אפשר להתחיל בתעמולה זו כבר עכשו באמריקא — זאת יגידו לנו חברינו האמיריקנים. על תכונת התעמולה כבר דברנו פא'פ, ואני עדיין מחזיק בדעתי, שאין לנו להפריז על המדה בדרישותינו....

סקוה אני שתידעני, אם תקבל תשובה מאת בלפור.

לד"ר ח. ווייצמן, מנמשטטר.

(תרגום כרוסית).

לונדון. 22 נובמבר 914.

קבלתי הכל. תודה לך.... סכתבו של בלפור הנני משיב לך כזה. חושב אני, כי ס. כתב לך ע"ד שיחתו עם מר ל. וואולף. הנך רואה, כי הגדולים שלנו מהנהנים בדיוק כמו ששערתי מראש

¹ המיניסטרס לענינים החיצוניים באנגליא וברוסיא אז.

במכתבי הקודם). יותר ויותר מתחזקת כלבי ההכרה, שצריכים אנו להפריד מהם לגמרי.

צרכת מאד, שצריך לשלוח לבלפור תזכיר קטן. בכלל צריך להשתמש בכל מקרה נאות בשביל לרכוש לנו את הסימסמיות והעזר של אנשים בעלי השפעה (אני מדבר, כמובן, על שאלת ארץ ישראל). זהו הדבר היחיד שאנו יכולים לעשות עתה. פרופנדרא פוסבית למוכת השקפותינו על עתידה של ארץ ישראל — זה הוא עדיין דבר ישיש בו סכנה: עוד רחוק פתרון השאלה, מה יהיה גורלה של טורקיא. אבל חשוב לנו מאד, שאנשים בבלפור וקריו יהיו עמנו כשיגיע הרגע הסקווה. מכתב אחד מאת בלפור כעתונים יעשה אז תעמולה יותר גדולה למוכתנו ממאה מאמרים כתובים בידי יהודים.

הנני חושב, שצריך היה בכלל להכיר תזכיר לא רק בשביל בלפור לבדו, כי אם בשביל כל אותם האנגלים שיעלה בידינו לבוא עמם במ"ס ישר. הרוקומנס הזה צריך, כמובן, שיחובר בדיקנות גדולה ובזהירות יתרה. כידוע לך, דעתי היא, שצריכים אנו להיות „צנועים“ בדרישותינו, להסתפק רק בקולוניזציה חפשית ובעבודה קולטורית, מבלי להסתיר אמנם את תקוותנו, כי בעתיד, כשהעבודה הכפולה הזאת תתפתח במדה הררושה, נשיג בא"י חיים אכסונומיים תחת דגלה של אנגליא. בעד פרופנדרא צנועה זו עלינו היה להלחם, מצד אחר, עם ה„פרוורים“ המדיניים שלנו, אשר כודאי ימצאו את השעה ההיסטורית הזאת מתאימה מאד לצאתם בקול רעש גדול, מקושטים בכל הדר הפרזיאולוגיא שלהם, בהיתם דואנים רק להדורה של „ציאתם“, ולא לתוצאותיה. ומצד אחר, הגדולים שלנו יצאו בטחאה נגד כל רסו לאוסיו הלאומי של הענין ולתקוותנו לעתיד, ויהפצו להשפיל הכל למדרגת מפעל פילאנתרופי לעזרתם של איזו אלפים „יהודים עניים“. ואני מכיר בעומק לבי, שהכל תלוי בזה, אם נהיה מוכשרים לעמוד בכל תוקף על דעתנו, מבלי לנשות לצד זה או זה, ולזה אנו צריכים לשאוף בכל כחנו.

מר י. גולדברג, הנמצא כעת פה, אומר גם הוא, כי משלינו יבוא באלו הימים, וכן גם סוקולוב. טוב יהיה, שגם אתה תבוא אז, כדי שנועץ

יחד על כל זה ונקבע את היסוד הכללי לפעולה מאוחדת. כלי זה אפשר
שתצא קמסטרופא גדולה....

לד"ר ח. ווייצמן, ממששסטר.

(תרגום סרוסיה).

לונדון, 16 דצמבר 1914.

קבלתי היום את מכתבך מאתמול וקראתי ושניתיו ובאתי לידי הכרה,
שרבך גדול עליה בדרך (או יותר נכון — כידנו). כשתגיע השעה, אז
יהיה ערך יותר גדול לעזרתו של ב. ⁽¹⁾ מהתנגדותם של כל המנהיגים
שלנו יחד. ובפרט שלפי מצב הרוחות עתה במדינה זו, אפשר מאד שלאחר
המלחמה יעבור השלטון לידי הקונסרבטורים, וב. יהיה בראש הממשלה.
בקצרה — יישר בך!....

השאלה ע"ד נסיעתך לאמריקא אי אפשר לפתור בהחלט עד בואו
של משלינוב.... ראיוןך עם ל. ג. ⁽²⁾ ועם ה. ס. ⁽³⁾ יוכל גם כן להשפיע
הרבה על ההחלטה בשאלה זו. הייתי מיעצך ע"כ להניח לעיני שאלה זו
בלי תשובה.

ביום ו' בקרני סימון. הוא אמר לי, כי חלק מן התזכיר ⁽⁴⁾ מעבר
הוא. ובכל זאת אינני חושב שיגמרו את העבודה כל כך מהרה. ואולם
בנוגע אל ל. ג. נראה לי שהיית יכול לראותו בלי התזכיר ולשלוח לו את
זה אחרי כן. שאם לא כן, הלא תצטרך לדחות את הראיון עד שיעבור
על התזכיר תחלה, וזה לא יתכן....

(1) בלסור. (2) ללזיד-ניורג'. (3) הרברט סמואל.

(4) ע"י למעלה סכתבי לווייצמן בן 22 נובמבר.

1915

למר א. ל. סימון, לונדון.

לונדון, 12 ינואר 1915.

קבלתי מכתבך ותמהתי על שאתה מיהם לי דעה זרה כזה, שהרעיון ה"רוחני" מוכן רק ליהודים ולא לגויים. זה ימים ושנים שאני מאמין, וכך אני אומר לאחרים, שדוקא הגויים יבינוהו על נקלה הרבה יותר מן היהודים. והלא בודיעתי והסכמתי דבר היום מה שדבר עם גלפור. ואך לפני ימים אחדים, כשהיו אצלי סקולוב ומשדניוב, נתעורר, ובוה עצום, כינינו על שאלה זו, אם צריך לדבר עם הגויים במובן של גוי או כמובן הפתרון האי קונומי לשאלת היהודים.

בקצרה יודי, לא עלה דבר כזה על לבי. המימורנדום שלך לא נראה לי, בשביל שה"מון" היה מעין פוליטיקא שלילית כלפי הפתרון האי קונומי. וע"ז אסתר, שהמון הזה יובן רק ליהודים ולא יהודים של «Anglo-Jewry» אלא יהודים מקוראי, הצפירה ובדומה, הבקאים בהלכה זו. לפי דעתי צריך להציע לפני הגויים מה שאנו רוצים ומקווים באי, סבלי להרבות דברים על מה שאין אנו מקוים ואע"פ שהיינו רוצים, אלו היה הדבר אפשרי.

וואלס בגוגע ל'יהודים של «Anglo-Jewry» באמת ייש הלוקי
דעות בינינו. אינני מסכים, שאפשר לדבר עמהם כלשונם, מבלי לנעת
ברעיון הלאומי. מוטב שלא יבינו אותנו משיבינו סתוך דברינו דעות שאינן
שלנו. ואם תחפוק, נדבר ע"ז ביתר פרטות כשתראה בקרוב....

למר ש. פכזר, (אמריקא).

לונדון, 24 ינואר 1915.

כתבתי לך זה כחדש ימים מעיר באסטה (ישבתי שם שנים עשר
יום לשם מנוחה), ומאתך לא קבלתי מאומה בזמן האחרון, אבל קראתי
מכתבך לל. וידע אני מצב ענייך באמריקא. אל גא יפול לבך, יקירי!
בעת כזאת אין אדם רשאי להתאונן בשאין ההצלחה מלנה את מעשיו.
עולמות שלמים הולכים ונחרסים לעינינו — ומה אני ומה מעשינו לעומת
כל אלה?

אינני מסופק, שקבלתם גם אתם את השליגרמות האהרונות מאלכסנדריא
ע"ד שנוי המצב בא"י. כל תקותנו היא, שאתם שם תוכלו לעזור ע"י הציר
האמריקני בקושטא. מפה אי אפשר, כמובן, לעשות דבר עתה. בכל אופן
אין אנו מתאששים. מי יודע את הצפון בחוק העתיד? אולי מעז יצא סתוק,
ועל משואות הישוב הישן יבנה ישוב חדש גדול ונהדר. מצד זה
יש לנו פה תקוות טובות, אבל לא אוכל לכתוב לך בפרטות....
ומה אכתוב לך עוד? סבין אני את מצב נפשך עתה, וגם אתה
סבין את מצב נפשנו אתה פה, ואין לנו אלא לחזק זה את זה, שנחיה
ונגיע לימים טובים מאלה....

לדיר י. טשלינוב, לונדון.

לונדון, 21 פברואר 1915.

בתו של רבי מרדכי הכהן שלחה לי ספריו מכתבים שקבלה מבני
משפחתה מיפו (כלומר, לא מכתבים ממשי, אלא דברים מקומעים שרשמו
בפנקסו של אחד ממכיריהם שיצא מיפו, וזה מסר בפריז את העלים טפנקסו.

באומן אחר אי אפשר עתה). במכתבים האלה, שנכתבו ביום 24 ינואר, יש דברים המפיעים מעט אור על המצב, ועל כן הנני שולח לך בזה העתק מהם, עד כמה שהם נוגעים במצב הכללי.

דור, בנו של רבי מרדכי (תלמיד הגמנסיה) כותב:

... מהומן שנעשתה המצב הולך ורע, ביחוד אנתנו בתור יהודים, ציוניים סובלים מאד. כי הנה מנהל הצבא העומד בראש הפרקה הרביעית, כלומר בראש הצבא שהולך למצרים, הוא שונא לנו, וביחוד לעבודתנו, פה, בלב ונפש, ורודף אותנו בכל האמצעים אשר בידו. ביחוד הורע מצבנו עכשו, בשעה שהוא נסע אל הגבול המצרי, למלאות את תפקידו, שם, והשאר בירושלים בתור מלא מקומו את מי שהיה הקימקאם, בעירנו. והוא, הן יודעים הנכם, רודף אותנו. וגדמה לי, שהחליט בלבו, להכרית את ישמנו מהארץ.

מלבד אלה הורע המצב האיקונומי עוד יותר. כי הנה המשיקים, ישל, האנגלו, אין פועלים יותר, כי המטילה מביה את הבנק לגמרי, והסתקאות של ועד תל אביב—קל וחומר אסור. והנה עכשו צריך להיות רק מהכסף הנמצא מיד, ועד כמה זה אפשר מדי היהודים—הנכם יודעים. מה יהיה? ...

מה שנוגע למלחמה אצלנו, אין אנו יודעים עוד כלום מהמעשים, ממשי. אבל לדרום, לגבול המצרי, הולך צבא רב מאד ומסודר יפה, וגם כל השטח מדמשק עבר לירושלים ומשם הלאה. ואולם במשך הודש תההיל, וגם תנמר המלחמה. דשמלפשה הודיע, שאחת משתי אלה: יבוא למצרים, וינצח וישוב הנה בתור מנצח ומשחרר מצרים, או לא ישוב כלל מהמדבר, נחיה ונראה.

מחר נוסעים רבים מן העסקנים שלנו מהסנוק הירושלמי לחיפה, ומכרדיה וצפה, כי ננורה עליהם גורת גלות מטעם דשמלפשה לעשרים יום כעד השתתפותם בעבודה ציונית. ביניהם נמצאים: דיונגוף, ברלין, גרזובסקי, איזנברג, מאיחוביץ. בוגרשוב, שרוש, ועוד הרבה. כל אלה הוא רצה קודם לישלחם, לקושטא, ואולם אחר כך הוטב לבו וגזר עליהם, לנסוע למקום מגורם (?) לעשרים יום. ...

אניות המלחמה של שונאינו מסתובבות בסביבות יפו יומם ולילה
(בלילות מאירות אותנו כפרוֹקטור), אף כי זה יומים לא היו. האניה
„האמיריקנית היתה פעמים אחדות ולקחה עד כמה שהיו אנשים, וגם האיטלקיות
„לוקחות כבר בלי כסף (קבלו פקודה מגבוה). העיר התרוקנה לכן לגמרי.
„אתמול הייתי ב„ראשון“... מעולם לא הרגשתי כאב כל כך גדול
„ככפעם זו, כישראיתי את הפירות על העצים לא נמכרים; תפוחי זהב
הרבה טאה, עד לאין סוף, ואולם לשלוח אי אפשר בשום אופן. הממשלה
„כמעט שאינה נותנת, בפחדה שהם נשלחים לאנגליה... ושאלת דגו
„לפרדם, אישר הולכת וקרבה עם הקיץ, שאלה קשה מאד אישר אין לה
„כמעט כל פתרון, בו אין, ואם אפילו יהיה, הממשלה לא נותנת ליהודים
„כלום. ומה נעשה עם הפרדם? איך נשקה אותנו? רע מאד.
„בנמנסיה לומדים, משתדלים ללמוד בסדר, ואולם אין הענין עולה
„יפה, והמצב מכריח להפסיד הרבה מהפרוגרמא. בית הספר לבנות עודנו
סגור“... .

דבי מרדכי עצמו כותב רק שורות אחדות, ובין שאר דברים הוא כותב:
„את המוסדות הלאומיים שלנו רודף מי שהיה [קימקאס?] ביפו
„ועתה ראש המרגלים (?) בכל עז. סגרו את האפ"ק כליל, למשיקים אסרו
„להתהלך. מן הא-יץ יצאו כששת אלפים יהודים ועוד מרם נגמרה היציאה“.

למר י. אייזנשטרט, לוזאנא.

לונדון, 24 פברואר 915 (י' אדר תרע"ה).

בשבועות האחרונים אספוני מרדות וראגות שונות ולא יכלתי לפנות
לבי לכתיבת מכתבים. מפני זה נתאחרה תשובתי על מכתביך האחרונים,
ואתה סלת נא.

במכתבי הקודם אמרתי, כי מפי ר"ה משי ידוע לך, „שאם קראתי
את הרעיון ע"ד ביאתך ללונדון בשם ישגוען, לא הפרזתי על הסרה“.
הדברים נראו לי אז וניאים לי גם עתה ברורים ומפורשים: ר"ה משי,
שישב מה שבועות אחדים וראה את לונדון, אקלימה ותנאי החיים שה,

הוא יכול לבאר לך, כמה מן הזרות יש ברעיון כזה, שחולה כמותך יחשוב ע"ד קביעת דירתו בלונדון לעת כזאת. ועתה הגע בעצמך, כמה גדול היה תההונו, כשקראתי במכתבך האחרון פירושך לאותם הדברים, כאלו אמרתי, "כי ר"ח טש. יבאר לך, שרעיוןך ע"ד תכנית ישוב רחב בא"י הוא שגעון!" העבודה, אין אני יודע מה אתה סח. לא שמעתי כלל, שיש לך איזה רעיון מיוחד ע"ד ההכנת הישוב בא"י, רעיון שלא נודע עד כה לאחרים ושאתה קורא לו, רעיוני. בעת אחרת הייתי מבקשך לגלות לי רו זה, אבל עתה—לא אכחד ממך—אינני תאב הרבה לשמוע רעיונות חדשים ע"ד ההכנת הישוב, לפי שאין שום אדם יכול לדעת, עם מי יהיה לנו עסק בא"י אחר המלחמה ומה יהיו תנאי העבודה. האפשרויות מרובות ושונות מאד. אפשר שההכנת הישוב תבוא במרה שלא פללנו לפני שנה, ואפשר שבמשך הרכה שנים לא יהיה שום מקום להרחבת הישוב, ואפשר גם זאת, שאף הישוב הנמצא יחב ללילה עד היסוד. ומה בצע אישוא לאכזר זמן ויגיעת־הרוח בהצעת תכניות חדשות? נחיה ונראה!—זהו ה"רעיון" היחידי שמתאים עם המציאות בהוה. צריך להשתדל בכל האמצעים האפשריים להציל את הישוב הנמצא, ועל ההרחבתו בעתיד נחשוב בעת שיחברר המצב ונודע לפחות באופן כללי, איזה דרך עלינו לבחור בשביל להגיע למטרה זו.

אגב אודחא: ביום א' שעבר פירסמו כה"ע פה מלגרמא מקהירא, וכה נאמר, שהשתדלותו של ציר אמירקא בקושטא ועוד סבות אחרות גרמו, שהממשלה שם שנתה לטובה את יחסיה לישובנו בא"י, ואף הבנק שלנו נפתח. אם אמת השמועה הזאת — עדיין לא נודע לי.

אינני סתדעם חלילה על מוסרך הטוב בנוגע לי לעצמי. אם באמת הייתי יכול לעזור לעמנו, אלו עזבתי את משרתי בבית המסחר והייתי עוסק ב"עבודת הכלל" — איני יודע. ולא זו בלבד, אלא שאיני יודע, מה היא ה"עבודה" שצריך ויכול הייתי לעבוד עתה. מיום שיצאתי מארבע אמותי לרשות הרבים לא היתה לי עוד עת כזאת של בלבול הדעת, ומעודי לא הרגשתי ברפיון כחנו בכלל ובאפסותו של כל אחר מאתנו בפרט — כבישעת הרת־עולם זו. אבל ננית זה. האמת היא, שאף אלו הייתי יודע,

שעבודת הכלל נזקקת לעזרת, לא הייתי עוזב מקור מחיתי ומחית ילדי התלויים בי. לפי שכך מקובלני מבית אבא: פשוט נכלתא בשוקא ואל תצטרך לבריות'. והבריות' האמורות כאן — לאו דוקא יחידים; גם מן הצבור לא נהניתי מימי, ולא אשנה את דרכי בענין זה לעת זקנה. אפשר שלפי דעתך צריך אדם להתרומם על קטנות' כזו לשם טובת הכלל. אבל מה אעשה ואני איני יכול להתרומם.

... מבין אני כמה קשה עליך הישיבה בלוצאנא בעת הזאת, אבל הלא לשם רפואה באת לאירופא ומחויב אתה לשבת במקום שהרפואה יותר קרובה לבוא. ואם תזלזל ברפואתך, הלא בצדק יתרעמו עליך בני א"י, שעזבת את הארץ בשעת המשיבר. לשם עבודת הכלל בחוץ לארץ לא היית רשאי בשום אופן לעשות כן. מבל ראשי עסקני הישוב לא עזב איש את הארץ, ואלה שהיו בחו"ל עזבו את אירופא והלכו לא"י בעת שהמצב היה רע כבר, ולא אשמתם היא שנעצרו במצרים ולא נתנו להם לשוב. רק מפני מחלתך, שדרשה רפוי בחו"ל, לא ישימו עליך אשם, לפי שאין דבר עומד בפני סקנה נפש, — ואתה הישוב ע"ד נסיעות החוקות ושוכח את העיקר!

למר מרדכי בן הלל הכהן, יפו.

לונדון, ט"ז אדר תרע"ה.

היום קבלתי מכתבך הקצר מן ג' לח', ששלחת ע"י ידידנו רו"ד [ליבונטין], ואיני צריך לאמור לך כמה שמחתי על זה. את המכתב הארוך והמפורט, שאתה מזכיר, לא קבלתי, ובכלל לא קבלתי ממך מאומה זה כחצי שנה, מלבד שורות אחדות שהוספת על מכתב אחותי בהיותך בחיפה, וגם מכתב זה (של אחותי) קבלתי אך לפני שלשת ימים. אני כתבתי לך לפני איזו חדשים דרך רוטרדם, אך, כנראה, לא הגיע מכתבי לידך.

לנו שלום, והחיים שוטפים על פנינו בריעש, כבכל העולם. לעבודה ספרותית אין לי עתה לא רצון ולא יכולת, והנני מבלה ימי בהסוגה של הסייף, ולילותי — בקריאת כה"ע ובהרהורים רעים....

הרבה הייתי רוצה לאמור לך, אלא שמסופק אני אם יגיע מכתבי לידך. ובכן ישמרכם ה' מכל רע וישים לכם שלום.

לד"ר י. ששלינוב, לונדון.

לונדון, 1 מרס 1915.

קבלתי היום מכתב מנזיורק והנני מעתיק לך בזה קצתו (המכתב מיום 18 פברואר):

קבלנו סלגרמא מקושטא, שהממשלה המרכזית לא שנתה את יחסה ליהודים בא"י, וכאספת כל המיניסטרים הוחלט לתת פקודה, נמרצה לירושלים להתנהג כאופן הנני עם כל היהודים, להרשות גם ליהודים שלא התעתטנו¹ להשאר בארץ, להוציא לחפשי את כל "הציונים שנאסרו או נשלחו מא"י, להרשות להבנק להפתח, כדי לקבל כחזרה את כל הטישיקים שהוציאו, ואחרי כן — אם יהיה הדירקטור עותמאני — להרשות להבנק את העבודה גם לעתיד, לסטור את הסוכר "של דשימל-פשה (מי שהיה קיטקאם ביפו) ולקדוא אותו, לקושטא". — ביום 10 מארס ישלחו סוף סוף 900 מן ציני אוכל ליפו על ידי האניה של הממשלה האמיריקנית. המשלוח — חנם.

אם קבלתם גם אתם איזו ידיעות המאשרות כל הג'ל או להפך — אנא הודיעני נא.

וחמהני על אנ"ש בנזיורק, שהיתה בידם בשורה כזו עוד לפני שנים עשר יום, ולא חשבו לנחוק להודיע זאת לכם שה. הלא יודעים הם, שמה אין מקבלים ידיעות ישר מקושטא.

למר ז. ד. ליבונטין, אלכסנדריא.

לונדון, ט"ז אדר הרע"ה (2 מרס 1915).

חורה מרובה לך על מכתבך מן 19 פברואר וחזרה כפולה על בשורתך בדבר ר' מרדכי שלנו ועל מכתבו שצירפת לשלך. הרבה דאגתי

¹ "התעתמנות" קראו אז לקבלת עול הנתינות הסורקית.

לו בימים האחרונים, משהגיעה אלי ידיעה עיד מה שאירע לו. — הנני מצרף בזה מכתב אליו, והואילה נא במוכך להמציאהו לו, אם אפשר, ואם לאו—אולי תוכל למסור לו תוכן דברי בעי-פי מי מן העוברים ושבים. את מכתבך מן יח כסלו קבלתי זה כבר, ואתה סלה נא כי לא עניתיך עד כה. קשה עלי עתה לכתוב לאנשים שנמותך. מה שרוצה אתה לכתוב—אי אפשר לכתוב, ומה שאפשר—אין כדאי לכתוב.

אתה אומר ששלחת לי, חכילה של ידיעות מן הועד הזמני — ואני לא קבלתי מאומה, אבל קראתי את הידיעות האלה (דיר משלינוב קבל). ואתה מבין מרעתך את הרושם שעשו עלי. ואולם אחמול קבלתי מניירך בשורה טובה (מן 18 פברואר), כי עיפ סקודה מאת הממשלה הפריזית נשתנה הכל לטובה באי, ואף הבנק קבל רשיון לפתוח דלתיו בכל מחלקותיו, וכל איש נשתחררו וכו'. רוצה הייתי להאמין בבשורה זו, אלא שחמה אני, איך אפשר שלא היית אתה מנשרני כבר במכתבך (שנכתב ביום 19 פברואר), אלו היה הדבר אמת?

יותר אין לי מה לכתוב לך. כלומר יש ויש, אלא שהשתוקה יסה בעת כואת.

היה שלום, ידידי, ויהי רצון שנזכה לראות איש את אחיו באי במצב יותר נעים ונזכור בשמחה את כל התלאה.

ברכת שלומי באהבה לחברנו היקר מר גלוסקין. גם מאתו קבלתי מכתב לפני איזו חדשים וגם לו לא עניתי מסבה שהזכרתי למעלה, ואקוה שיבין לרוחי ולא יתעם עלי.

לד"ר י. משלינוב, לונדון.

לונדון, 3 מרס 1915.

תודה לך על מכתבך, והנני משיב לך בזה את, היללהי האלכסנדרונית. גם אני נוטה לחשוב, שהידיעות מאלכסנדריא צריכות בדיקה, והא לך אות נאמן: במכתבם הקודם הודיעו עיד מאסרו של מרדכי בן הלל, ובמכתבם האחרון הרצוף בזה הם חוזרים ומספרים זאת, ומכתבם הוא

מיום 16 פברואר. והנה אתמול קבלתי מכתב פרטי מליבונטין מיום 19 פברואר, ומצורף אליו מכתב מן 17 פברואר מאת רבי מרדכי עצמון! הוא כותב מ'פ' בסגנון של אדם חפשי, ואף כי, כמובן, הוא מתאונן על המצב בכלל וגם מזכיר את תואנות הממשלה המקומית (ההטעמה היא שלום, אבל לא ניכר כלל מתוך דבריו, שאיזו סכנה גדולה נשקפת להם. צר לי כי לא אוכל לשלוח לך גוף המכתב, כי תיכף לקבלתו שלחתי לבנותיו לפריו, מדאנתי אולי הגיעה אליהן הישמועה ע"ד מאסרו. ולא זו בלבד, אלא שגם ליבונטין במכתבו מודיעני ע"ד ר' מרדכי בזה"ל: מר מרדכי בן הלל היה קרוא לירושלים וישב בשבוע במלון קמיניץ ואחר חקירה שחקרוהו בדבר הציוניות שלחתי להפשי'.

איני שולח לך מכתבו של ליבונטין, לפי שאין בו שום חדש, רק שורות אחדות של 'אנחות' ע"ד המצב בכלל.

להרב מר צבי הכהן, לונדון.

לונדון, 5 מרס 915.

קבלתי מכתבך מן 2 לח' ואבקש סליחתך על כי אחרה תשובתי מעט. לא הפצתי לסרב לך בלי ישוב הדעת, וע"כ דחיתי תשובתי עד שאתישב בדבר. ואולם צר לי להודיעך, כי גם עתה, אחר שהתישבתי בדבר, מוכרח אני לדחות בקשתך. לא בריאות גופי ולא מצב רוחי מסוגלים עכשו להשתתפות באספות, וכל שכן לנאומים. המצב הכללי בעולם, חלול כל היקר וקדוש לאדם באשר הוא אדם, וביחוד צרות עמנו ועלבוננו במזרח וכמערב, — כלכלו את עולמי הפנימי והביאוני להעמיק יותר ב,חשבון הנפשי' — ועדיין לא נגמר ה,חשבון'... בעת כזאת, המישיביל ידוסי'...

למר ש. פבזנר, ניוירק.

לונדון, 8 מרס 915.

כתבתי לך ביום 25 לחודש שעבר. מני אז קבלתי שני מכתביך האחרונים... גם הטלגרמא ששלחת על שמי, בנוגע אל ההלואה

בשביל בני א"י, נתקבלה ביום ו' ושלחתיה למשלינוב. אחמול ראיתיו ואמר לי, כי מסר דבריך לס"י ומחכה לתשובה. משלינוב וסוקולוב אומרים שניהם, שבהיותם בפ"י, כשנתקבלה הטלגרמא הראשונה שלך ע"ד ההלוואה, היה הברון נוסה לעשות בזה דבר ממש, אלא שבאותו היום באה היללה הגדולה מאלכסנדריא, שהכל הולך ונחרב בא"י, וניתע הברון לאחוריו. כי באמת הלא אין שום תועלת לתת כסף בשביל פורסים שנחרבו ועומדים להמסר לערביאים. ונפלא הדבר, כי בימים האחרונים נשתתקה אלכסנדריא ועד היום לא הודיעו מצדם ע"ד הטבת המצב בא"י, ואני בעצמנו דואגים מפני זה, שמא לא השניחו הפקידים בא"י בגורה של מעלה. הלא במורקיא אנו עסוקים, ובעת סבוכה כזאת! כי איך אפשר שלא הגיעה הבשורה מא"י לאלכסנדריא? ואם הגיעה, איך אפשר שאלכסנדריא לא חשבה לנחוק להודיע לפה? — בקצרה, עדיין אנו מרחפים בין תקוה ופחד.

ע"ד שאלת הטכניקוס אין אנו פה יודעים כלום וולתי מה שקראנו בכח"ע ומה שהודעתני אתה. אינני מבין היטב, איזה קשר יש בין סכתבו של וו. ע"ד האיגטרנט ובין הליקבידציא של הטכניקוס. איך שהוא, הנני מקוה כי, לא יחרוך רמיה צידו, ואף אם יקנו עתה, תתבטל הקניה אחר המלחמה.

ר' א"א לא מסר לך את הדברים בדיוק. אין אנו כועסים על ש. „על כי שלח טלגרמא לחיים". יודעים אנו שהטלגרמא נשלחה בחתימת מ., אלא שהושדים אנו כש. (ע"ס שמועה שהגיעה אלינו), כי השפעתו גרמה לכך. ואולם לא זהו העיקר. אם ש. או אחרים חייבים, — הטלגרמא כשהיא לעצמה — איני יודע איזה שם אקרא לה. יושבים להם אנשים בנוירוק ושימעים שמועה מרחוק, כי מצד אחד הודע המצב בא"י ומצד אחר נפגשו בלונדון אנשים אחדים ודברו מה שדברו בחדרי חדרים, — ומיד הם מודיעים לאלו האחרונים בנוסח של אבטוריטט שאין להרהר אחריו: „אתם ושיחותיכם אשמים ברוע המצב", מעין, למח הרעות לעם הזה... וכי כך עושים חברים בדעות, העובדים למטרה אחת? טוב כי נתברר הדבר, שבאמת לא שנתה הממשלה המרכזית את יחוסה ליישובנו.

אבל הן אפשר היה, שהממשלה המרכזית תשנה באמת את יחוסה לרעה, — האמנם היתה רשות להנוירקים להמיל האחריות על כעלי הסו'ם החשאי, מבלי לחקור ולדרוש תחלה, אם לא היו לזה סכנות אחרות יותר קרובות? אפשר, למשל, שבעלי הפרופגנדא בא"י והקיסקאס שהיה ביפּו עם כל החבריא שלו הצליחו להשפיע על הממשלה, או אפשר שהעירו את הממשלה על המאמרים שכאו ככה'ע הציוניים והכלליים עיד א"י וישראל, והמאמרים האלה הלא התחילו כה'ע לפרסמם עוד זמן רב לפני השיחות החשאיות. ר' א. א. יוכל להעיד, כי עוד בראשית הסתו, כשקראתי בסה'ע Jew. Chr. מכתב אחר, שבו נאמר מפורש, כי לא רק יהודי אנגליא, אלא כל ישראל יושבים ומצפים מתי תכבוש אנגליא את א"י, — גרגזתי מאד והשתדלתי שישלחו שלוחים להעורך (הלא גם הוא ציוני!) בבקשה שיחדול מלהדפיס דברים על הענין המסוכן הזה, — אבל לא הועלנו כלום. והאם במכ'ע שלכם, ראם יודישע סאלק', לא גרפסו מאמרים ע'ד הענין הזה? בעוד שעד היום לא באה אף מלה אחת בכה'ע עיד אותן השיחות, — ואיך איפוא יכלו הנוירקים להרשות לעצמם, כשישמעו ע'ד המצב בא"י, להחליט היכף, שאותן השיחות הפרטיות — ולא אותם המאמרים בכה'ע, שאין להם שום קשר עם ה"שיחות" — הן שגרסו לכך? אני רואה בזה עול גדול, שאיני יכול להולמו. זו היא מעין אותן העלילות, שארסן קשה ביותר, מפני שאין הנאשם יכול להוכיח שקרוותן, ואין בני תרבות נוהגים להשתמש בארס זה אפילו כלפי שונאיהם (כלומר, לא היו נוהגים, עכשו נוהגים ונוהגים), וכל שכן כלפי חברים קרובים...

למר ב. מלודסקי, טינמרן.

לונדון, ויניסן תרע"ה (21 מרס 1915).

מכתבך מן י"ב אדר קבלתי בזמני ולא עניתך עד כה. מפני שבאמת איני יודע מה לענות על שאלותיך. אולם אחר שמחת להזכירני, שעדיין אני חייב לך תשובה, הנני בזה להשיבך:
מה אתה יכול לעשות עכשיו לטובת עמנו? — שאלה זו שואלים עכשו את עצמם גם אנשים שכל ימיהם עברו בעבודת העם — ואינם

מוצאים תשובה. בעת מבוכה כזו, שהעולם הולך וחרב ואין אדם יודע היום מה שיקרה מחר, — מה יכולים אנו, עם עני ודל, שאין כחנו אלא בפה, לעשות למובת עתידנו? בעל כרחנו אנו יושבים ומצפים לישועה ע"י השנוים שיבואו בחיי העולם בכלל, וכל זמן שהשנוים האלה עדיין לא נתבררו, אין אנו יכולים לעשות כלום.

איזו ספרים עליך לקרוא בשביל לרכוש ידיעה יותר עמוקה בעברית? — מה אוכל להשיב על זה, כשאין אני יודע מדת ידיעותיך בעברית ואיזו ספרים כבר קראה? כמובן, צריך לדעת את התנ"ך, צריך לקרוא בספרי אגדה ומדרשים, צריך להתרגל גם בקריאת ספרות ימי הבינים — ועוד ועוד. אבל לתת פרוגרמא קצרה אי אפשר, לפי שעד עתה אין בספרות העברית ספרי-למוד מספיקים, שיכללו כל הסגנונים השונים של הלשון העברית מתקופת התנ"ך ועד עתה.

המצב בא"י עתה לא טוב. אבל הידיעות המבהילות שבאו בכה"ע ע"ד תורבן כל הישוב — הן מוגזמות מאד. לבוא בחליטת מכתבים עם א"י קשה מאד. צריך לשלוח את המכתב לאיזו ארץ גיטולית על שם מי מן הגרים שם (כמובן, הדברים אמורים כשיש לאדם מכירים שם), והוא שולח את המכתב לתעודתו.

לד"ר י. קלוזנר, אודיסא.

(תרגום מרוסית¹).

לונדון, 4 אפריל 915.

באלו הימים קבלתי ספרך החדש², ואודך מאד על כי זכרתי. התובן, כמובן, ידוע לי עוד מן "השלחי". טוב עשית, כי הוצאת את המאמרים האלה בספר מיוחד. ובכל זאת מסכים אני במקצת לדעת מבקריך, שהרבה הערות שלפי תכנן מוגעות רק לך לבדך, אפשר היה להשמיט. הספר, שבכללו הוא מלא הערות רבות ענין — היה רק משתבח על ידי זה.

¹ בשנות המלחמה אסור היה לשלוח לרוסיה מכתבים בעברית.

² הדברים מופיעים, כנראה, על ספרו "עולם מתהוה" (רשמי מסעו לא"י), שנרסם

תחלת ב'השלחי ואח"כ יצא בכרך מיוחד.

על מכתבך מן 11 נובמבר עניתיך ביום 11 ינואר. הקבלת? ממך
לא קבלתי יותר מאומה.

אצלנו פה הכל כשהיה. "יושבים" אנו על חוף הים ומחכים לדור
טובה. משלינוב וסוקולוב פה זה כשני חדשים. כמובן, נמשיכים אנו לעתים
קרובות. עושים איזו צעדים, אבל בתנאים של עכשו אי אפשר לראות
מאומה מראש. בכל אופן אנו חושבים, שאחר המלחמה תקבל העבודה באי
צורה יותר ברורה. כה יתן ה'.

למר ש. דובנוב, פטרבורג.

(תרגום כרוסית).

לונדון, 28 אפריל 1915.

מכתבך מן 4 מרס קבלתי זה כחודש ימים והרבה שמחתי עליו ואם
אפשר בכלל להשתמש עכשו במלה זו, למרות תכנו, שאינו משמח כלל.
מה מאושר אתה, שבעת כזאת אתה יושב ועובד בתוך עמך וסובל יחד
עמו! ואני נושא צערי לבדי, הרחק מסביבתי הטבעית ומשולל יכולת להשתתף
אף כל שהוא בחייהם ועבודתם של אותם החוגים שבתוכם עברתי שנים
הרבה כל כך. אתה מיעצני, "לחות דעתי בקהל" על מהלך המקרים בהוה.
אהה, יקירי, אינני חושב, שיש לי רשות לעשות זאת. בשעה כזו ראוי
לדבר אל העם רק מי שנושא וסובל יחד עם העם את כל צרותיו ועלבונותיו
ונמצא עמו בקשר בלתי אמצעי. בכל עמלי לחדור לתוך גופו העם ולהבין
הלך רוחו בעת הזאת, — הנני מרגיש, שזה אי אפשר. הנני סוקר את
המעשים בעולם בכלל ובעולם היהודי בפרט בעזרת מקורות שונים...
ואוכל לאמור לך רק דבר אחד: אם אתם שם יש לכם סבות מפסיקות
להתייחס בפסימיסמוס למצב היהדות, הנה ביחס להאידיאלים האנושיים
הכלליים, אנחנו פה נמצאים בתנאים גרועים הרבה יותר, בהיותנו אנוסים
לראות בלב דיו איך הולך וחרב, הולך ונעלם בסערה כל מה שנחשב כבר
לקנין מוצק וחזק למדי, שאינו ירא עוד מפני שום הרס. וצר לי מאד,
שאיני יכול לכתוב על זה בפרטות יותר....

ואני עודני עוסק — וגם זה רק לעתים רחוקות — בתרגום מחברתו של פינסקר. הרבה מקומות במחברת זו נראים עתה ביחוד, לאור המעשים המתרחשים והולכים, כדברים בעתם....

לד"ר א. קסטליאנסקי, רוטרדם.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 10 מאי 1915.

..... בחיי הפרטיים אין כל חדש. עיפתי באופן נורא, כן במובן הגופני וכן במובן המוסרי, ורוצה הייתי ללכת לנוח באיזה מקום הרחק מן ה"ציביליזציה". אבל — לאן? אנה מפניך אברה? האיש שאני מקנא בו עכשיו יותר מכל — הוא שקלטון, שהצליח לברוח בעוד מועד אל הציר הדרומי — המקום היחידי שאליו ודאי לא יגיע סרהון ה"אנושיות"....

למר ב. פורט, לונדון.

לונדון, 1 יוני 1915.

קבלתי מכתבך מאתמול. טועים אתם בעיקר הדבר. כיני ובין ד"ר קנטור ע"ה לא היה יחס קרוב ביותר. ראיתיו בפעם הראשונה בשנת תרנ"ז בברלין ואח"כ עוד פעמים אהדות ברוסיה. בפעם האחרונה ראיתיו בוויילנא לפני עשר שנים בקירוב. מזה הראו, כי בשנות עבודתו העיקרית לא ידעתי עוד, ואח"כ לא היתה פעולתו ניכרת. בשנים הראשונות של "השלח" היה שולח לי לפעמים מאמר או פולישון והיינו כותבים זה לזה בנוגע למאמרים, לא יותר. ובכן אין לי שום, וכוונותי על אדותיו, שיהיו ראויים להודיעם לקהל בפומבי. הגני חושב שמר מקולוב עשיר ממני בענין זה, ותוכלו לסנות אליו.

ואולם כל זה הוא רק להלכה, ולמעשה אין ביכלתי עתה לדבר בקהל על שום ענין, מפני שעדיין אני חש כנרוני.

לד"ר א. קסציליאנסקי, רומרדם.

(הרגום ברוסית).

לונדון, 5 יולי 1915.

... מכקש אני סליחתך על איחור תשובתי. הסקרים של שני החרשים האחרונים עשו עלי רשע נמרץ כל כך, עד שאבד לי לגמרי הכשרון להתייחס לכל זה במנוחת הנפש אפילו במכתב פרטי¹. ובלי מנוחת הנפש, הדרושה² הן לא יתכן לכתוב עכשו.

אתה שואל: מפני מה אנחנו מחשים? אנחנו מחשים, יקרי, מפני שאין נותנים לנו לדבר. בשום אופן אי אפשר להביא איזה עתון שהוא למעשה דגברה כזה. אבל מה נדרוש מן הפריסא הכללית, כשהעבדים שלנו מן הרושואים קרוניקל³ מוכנים למכור את כל היהדות בעד בת צחוק של הסכמה ממוסקת מן החוק (ע' הנליון מיום 25 יוני)? נסו אמנם לעשות איזה דבר באופן פרטי, אבל התוצאות היו רפויות מאד. מיכר זה — עם כל זרותו של הדבר — אין לנו חומר, כלומר חומר מטשי, שנבדק היטב ונשען על דוקומנטים. אוטרים, שבסמברורג ובמוסקווא יש איזו קומיסיות העוסקות בקבוצת החומר. אינני יודע אם אמה הדבר. בכל אופן אי אפשר לקבל חומר זה פה... אתה מרמז על איזו שנוים גדולים⁴. פה עדיין אין אנו רואים כלום, לא בעתונות ולא מחוצה לה, לפחות, במובן הפסיכוס של כל מה שעובר עתה באמת על היהודים ברוסיה...

לד"ר י. קלוזנר, אודיסא.

(הרגום ברוסית).

לונדון, 8 יולי 1915.

זה עתה קראתי בעתונים ע'ר הפסקת השלח⁵. לנחמד? להכיע לך את השתתפותי בצערך? מקוה אני, כי מצדי לא תחכה לדברים, בגליים⁶ כאלה. רק אחת אומר לך: אלו היה הדבר תלוי בי, הייתי מפסיק עכשיו כל הפריסא היהודית. יש שתיקה שהיא אומרת הרבה יותר מכל מיני דברים, ביחוד מכל אותם הדברים הקלושים,

¹ הדברים מתחסיס לרדיפת היהודים או ברוסיה.

שרק הם לבדם יכולים להאמר בתנאים של עכשיו. ישלוש נא בקרבנו אותו, קול רממה דקה שבו הרגיש אליהו הנביא קרבת האלהים....

למר י. אייזנשטדט, ביניבה.

לונדון, 13 יולי 1915.

לא כתבתי לך זה כמה, אע"פ שקבלתי מכתבך האחרונים במועדם, כי לא היו בהם דברים הדורשים תשובה תכופה, ואני עיף מאד, וכל עבודה יתרה, ולו רק כתיבת מכתבים, היא לי לטורח. שואף אני למנוחה בכל נפשי ובכל עצבי, אבל לא אוכל לעזוב את העסק לפני אוגוסט. כשאשתחרר, אז אלך לאיזה מקום באנגליא לנוח איזו שבועות וגם לרפאות את גרוני. בשנה שעברה לא נחתי ולא עסקתי ברפואות הגרון, כמנהגי בשנים הקודמות, ומפני זה הורע מצבי הרכה.

נצטערתי מאד על שגכרה מחלתך בעת האחרונה. חזק ואמץ! בעת הזאת אפילו אנשים בריאים וחזקים עלולים להגיע לרפיון הגוף והנפש, אם לא יחנרו שארית כחם להתחזק ולעמוד בפני הסערה, — וחולה שכמותך לא כל שכן....

ע"ד המאה הראשונה קשה לי לקרוא בשם איזה ספר קצר שיסיק למסרתך. כמדומה לי שאין מקצוע בהיסטוריא עשיר בספרים כזה של חולדות אותה התקופה. כמעט על כל קוץ וקוץ שבה נכתבו המון מונוגרפיות וספרים שלמים — ואתה מבקש לך, קצור, שתדע על סיו כל התורה כולה על רגל אחת?! מלבד ספרו של שירר, שאין כמותו לעמקות מדעית, מתיחס לתקופה זו גם ספרו של ארנסט ריגן: „Les Origines du Christianisme” (שבועה כרכים גדולים). הוא אמנם נוסל הרכה מספרו של שירר בנוגע לערכו המדעי, אבל לעמדת זה עשיר הוא ברעיונות יפים ומבריקים ונפלא הוא בסגנונו.

מא"י לא קבלנו פה שום ידיעות בעת האחרונה. אכל זה זמן מה שישמעתי, שהגירוש של 45 או 60 משפחות נתבטל, ורק על ארבע מהן נשאר בתקפו.

ויהי רצון שנשמע בקרוב בשורות יותר טובות בכלל ובפרט.

למר ב. עברי, ניוורק.

לונדון, 8 אוגוסט 915.

קבלתי מכתבך מן 12 יולי ואחרי כן גם את כרטיסך ליום י"ז באב⁽¹⁾, ואורך בכל לבי על כי זכרתי ביום ההוא.... ועל אדותינו מה מה אכתוב לך? מאז יצאת מפה לא נשתנה מאומה לשוכה, אדרבא. — וכך אנו חיים מיום ליום. עתונים בכפר, עתונים בצהרים, ועתונים בערב. יודע אתה, שמלאים הם שקרים וחוצפה עד לנועל נפש, ובכל זאת אתה מתגבר על גועל נפשך — וקורא. ובין עתון לעתון עושים מעט, ביוזעם, ובה עובר היום, ומחר עוד הפעם כאחמול. אלו יכולתי הייתי בורח גם אני, אך לא לאמריקא (הלא גם שם אין מפלס סכל זה), כי אם לאיזה אי בודד ושטם, שאין קול השקר והצניעות מגיע אליו. אבל מאחר שאני יכול, הנני יוצא בסוף השבוע, לפחות, למקום שוקט (Woodhall Spa), אולי אנוח שם מעט מעצבי ורגזי. אחשוב להשאיר שם עד ראשית אקטובר, אבל בבירור איני יודע. בעת הזאת אי אפשר לדעת אפילו מה שיהיה מחר.... אלו הן כל החדשות אצלנו. ועל החדשות במקומות אחרים, על החורבן ההולך ומתפשט בכל, תחום המושב, מה אני? וכי יש אפשרות להלביש בטלים מה שאתה מרגיש למראה כל אלה, וביחוד למראה היחס לכל זה מצד האחרים? —

לדיר י. קלוזנר, אודיסא.

(תרגום מרוסית).

ווארשה לל, 16 אוגוסט 915.

קבלתי את מכתבך מן 17 יוני. אני כתבתי לך ביום שקבלתי את הידיעה ע"ד הפסקת השלח⁽²⁾. הקבלת? כמכתב ההוא כתבתי לך, שאלו היה הדבר תלוי בי, הייתי מפסיק את כל הפריסה היהודית, והנה באו אלה שבהם הדבר תלוי והוציאו את הפצי זה אל הפועל, אם כי מטעמים אחרים. כמו שרואה אתה, הנני יושב עתה מחוץ ללונדון. עת מנוחת הגיעה סוף סוף לפני יומים, ואני עוזבתי בעונג את מרכז המעשים בהנה, כדי

(1) יום הולדתי.

(2) ע"י למעלה מכתבי אליו מן 8 יוני.

להחבא משניהם לפחות איזו שבועות. הגני יושב עתה במקום מרפא אנגלי,
מקום קטן וישוקט מאד, שהעתונים מתקבלים בו רק פעם אחת ביום,
והאותיות הענקיות של ידיעות העתונים בכל שעה אינן רודפות אחריו מן
הבוקר עד הערב. אולי ישקמו פה העצבים מעט, כי כבר נישל כח הסבל.
כמה קשה לחיות בעת כזאת הרחק ממרכז היהדות! האמנם גם עתה
יתקומו דברי ביאליק, כי גם בתקוע השופר לא יתעורר המת?

למר ח. משרנוביץ, לוזאנא.

ווארזא 27 אוגוסט 915 (י"ז אלול תרע"ה).

... ואתה מתהרר אחר מרותיו כביכול? הרגע נא. אלפי ישראל
הולכים וכלים בחרב וברעב וכדבר, אבל האומה לא תכלה. עדיין לא
הגיעה לידי הכרה, ששוב המות מחיים כאלה. הבה נא מעט ותשמע מפי
„מנהיגיה“: גם זו „למוכה!“ שהרי בשביל כך נפתחו לפנינו שערי מסכוב
ושערי פנא, והשמועה עוברת, שגם שאר ערי־הקודש עתידות להפתח לפני
שארית הפליטה — ומה לנו עוד?

היום הביאה לי הפוסטא ע'ם גם איזו מגליונות „הצפירה“ שנשלחו
מורשא עוד לפני יותר מחודש. באחר הגליונות ראיתי את אחיך יושב
במדור התחתון ומסיף מוסר לסופרי ישראל (אחדים מהם, וביניהם גם אני
עכרך, הוא קורא בשם) על כי בעת צרה כזאת הם נחבאים ושותקים
לא בסופרי אוה'ע וכו' — כנוסח הנהוג. תוכל להודיע לו, לאחייך, לעת
מצוא, שבשעה שנודע לי דבר הפסקת „השלח“, כתנתי לקלוזנר דרך
נחמה, שאלו היה הדבר תלוי בי, הייתי סוגר ביום אחד כל בתי המערכת
של העתונים היהודים בכל לשון. שהרי מה שצריך היה להגיד אין נותנים
לנו להגיד (לא רק ביוסא, כי אם גם בשאר ארצות) ומה שנותנים להגיד —
חרפה היא להגיד בעת כזאת. אבל יוירדתנו המוסרית כבר הגיעה למדרגה
כזו, שאין אנו מרגישים את החרפה הזאת, ואין אנו מבינים, שאם אי
אפשר לרבר בלשון בני אדם, מוטב לשתוק מלהשמיע קול בעלמא,
והיה שלום וחוק ואמץ.

למר י. אייזנשטדט, ניינזיבן.

ווארד האלל, 31 אוגוסט 915 (כ"א אלול תרע"ה).

את מכתבך מן י"ח מנ"א קבלתי בלונדון, בעת שעסקתי בהכנות הנסיעה וע"כ לא עניתיך משם, ופה בשבועות הראשונים הינשתי עיסות בכל גופי ונפשי ולא עשיתי כלום, ואפילו כתיבת מכתבים היתה קשה עלי.

רוצה אתה שאשיב לך על שאלה אחת קמנה: „בשביל מה נברא העולם?... ודאי זה נושא הגון למכתב, ביחוד בימי המנוחה! — אלא שבמקום תשובה אפשר ממך בשאלה, כמנהג היהודים: מגין אתה יודע, שהמושג „בשביל מה“ אינו ברוחא, שכל עיקרו לא נברא במחשבו של אדם אלא להקל לו מעט צער המציאות?

אך נניח את הפילוסופיא לימים טובים מאלה. ענשו שאלות יותר פשוטות ויותר מכאיבות ממלאות את הלב — ותשובה אין...

למר א. ל. סימון ומר ש. לנדמן, לונדון.

ווארד האלל, 3 ספטמבר 915.

קודם כל אנקש סליחתכם על שאני כורך אתכם ביהר וכמעט אמרתי, כמו שעשה הלל, אלא שאיני יודע אם יתרצה מי מכם להקרא „מרור“. יודעים אתם שאוהב אני את ההגיון, וע"כ איני יכול לחלק את החומר לחצאין, חציו לאחד וחציו לשני, מפני שאין סבה הגיונית לחלוקה כזו, ועל כל ישורה יש לשאול, מפני מה דוקא ישורה זו ולא לזה? ובכן, אחוז שניכם בסליח זו, ואמר כל אחד, כולה שלי או תחלקה ביניכם, כהפצכם — ואני והגיוני נקיים.

... רוצה הייתי להזמיןכם אלי פה ליום או יומים, אבל האכסניא שלי קטנה וחדרים בה מעט, ודוקא עתה בסוף הסיוון, סרובים האורחים, ונתמלא הבית ואין מקום ללון. היים! כתב לי שרוצה דבקרני פה, והוצרכתי לבקשו שיודיעני יום או יומים לפני בואו, כדי שאיאה אם אוכל למצוא חדר בשבילי.

ואני פה חי כאדם הראשון כגן עדן (וכמוכן, קודם ישבנה ה' אלהים את הצלע): יתד בעולמי, בין גנים ויערות, חולם בהקיק—ומקיץ ואין כל, מנוחתי ילמתי, אבל רפואתי—חסיה הרבה. הזמין לי הקביה רופא נפלא, ששטכים לכל מה שאני אומר ואינו עומד על דעתו. כשבאתי, שאלתי על דבר רופא, ואמרה לי בעלת האכסניא שלי, שהטוב שכרופאים פה הוא פלוני, מפני שהוא „a nice man“. שאדתי עוד אחרים ואמרו לי גיכ כך, והוסיפו גם הם „He is a nice man“. ואמנם הוא, גיים מאן, אלא שידיעתו כחכמת הרפואה אינה גדולה הרבה משלי, והוא חושב, כנראה, שגם אני, גיים מאן, ועיכ הוא מאמין לי על דברתי. אם אני אומר, שהשש אני בגרוני, ודאי כך הוא, ואין צורך לו להסתכל בגרוני ולראות מה יש. הוא יעצני לעשות כך וכך, וכשבאתי לאחר יסבועים של רפואה ואמרתי לו, שהמצב, כמדומה לי, לא הוטב, הוא מאמין ואומר: אם כן, אל תעשה כך וכך. ובכן איני עושה עתה כלום לשם רפואה ומשליך יחבי על ה' ועל האויר הטוב שבא במקום הזה.

מכירים אין לי פה ואני מחזר אחריהם. האכסניא שלי היא a Superior House. מלאה עם Ladies and Sirs, כלומר „סירס“ ו„ליידיסס“ ממש, שהתארים האלה הם הם, עצמותם, ולא רק דרך השאילה. ובכן הלא תבינו, שאין איש מהם מפריע מנוחתי ואף אינו מסתכל בפני אדם שסמתי, הדוני, בלי, דריסהי ולחם הבקשו את המלים האלה במלונו של בקריהודה. משהרב, ועד הלשון. בירושלים הותרה הרצועה, והכל רשאים לחדש מלים, ואתם מחויבים להבין מדעתכם פירוש המלים שחדשתי.—ממעם זה אין לי „חשק“ להתודע אל א.. ראיתי שמו ברישימת האזרחים, אבל, אהה, גם אשתו עמו, ואין לי עתה שום נסיה לקבל עלי חובות של „קבליר“. ומה אעשה אם חלילה יזמינוני ל„דינר“, ובהוסל שלהם בודאי הכל „דירסים“ והם עצמם ככלל?

זמני עובר פה בשורה, בקריאת כה'ע, בנחיבת מכתבים, ובעיבים אני עובד שעה או ישתים (הגני נומר פה תרגום מחברתו של סינסקרי). קורא אני פה גם עתונים רוסיים — בלוגון אין לי פנאי רכך — ומה

אומר לכם? כה"ע האנגלים אינם נוהגים שום מושג מזה שהולך ונעשה עתה ברוסיא, בן בנוגע ליהודים ובן בנוגע לחיי המדינה בכלל. איני יודע אם שמעתם—מפי או מפי אחרים—את האניקדוטא הרוסית הזאת: מעשה באלכסנדר השני, קיסר רוסיא, שניצל מסבנת מות בדרך נס, ונאסף המון רב מסביב לארמונו וקראו, הורראי! פעם אחר פעם, עד שיצא הקיסר והודה להם. אבל ההמון הוסיף לקרוא, הורראי! יצא שלישי של הקיסר והודה להם ישנית וכקשם ללכת לביתם. אבל ההמון לא זו מסקומו והוסיף לקרוא, הורראי! אז עמד אחד מן השרים ואמר: אם ירשני הוד מלכותו, אדבר אני אליהם וילכו תיכף מפה. יצא אותו השר וקרא אל ההמון: שמעו נא, סוהדים בני בליעל, אם לא הבדתו לכם תיכף מפה, איסורכם בשומים ועקרים. הלאה, כלבים!—אז נשטע קיל מתוך ההמון: לא אנהנו אישמים. מדוע אהרתם עד נה? אלו דברתם אלינו מנתחלה בלשון בני אדם, היינו הולכים זה ככרי—והלכו מיד. בן הדבר, הרוסים אינם זזים מסקוטם עד שמדברים אליהם, בלשון בני אדם, שאך היא מוכנת להם. ויותר שמדברים אליהם האשכנזים עתה, בלשון בני אדם, יותר הולכת וגדולה התנועה בכל שדרות העם. אם ימשך הדבור בלשון זו עוד זמן מה, יש תקוה לישגים גדולים ועצומים בחיי המדינה, ואפילו ביחס אל היהודים.

הפעמון קורא לסעודה, ובכן אסיים בשלום ובברכת שנה טובה....

לדיר כ. אדלר (יור העה"פ של הועד היהודי האמריקני) ניוורק.

(תרגום מאנגלית).

נואדורט אל ל, 5 ספטמבר 915.

בתשובה על מכתבך מן 30 יולי, צר לי לאמור לך, שעד כמה שאני יכול לראות את המצב, אין אפשרות להביא שגוי מסוי בסצב אותם היהודים שנדרסים עתה באופן אכזרי ביותר, על ידי צעדים מן החוץ בדרכים הרגילות של השפעה דיפלומטית ופיננסית. הנסיון הורט זה כבר, שהמנסיון, שאפשר להשיג בדרכים אלו, כלומר איזו הבטחת בלתי מוגבלות, אינו בכל אופן רב ערך בשבילנו יותר מזה שהיה

המיקטש הכללינו' ליהודי רומניא, בעוד שהדבר מביא הרבה יותר תועלת לאויבנו, בהיותו פורש ענן על המצב ומעורר רגשות של סיספסטיא להם בארצות הנאורות.

לפי רעתי, המפעל הראשון והיותר חשוב של יהודי אמריקא בתנאים של עכשו—צריך להיות: להבין בראוי בהקדם האפשרי לסדור האמיגרציא היהודית שעתידה בהכרח לזרום לארצות הברית אחר המלחמה במדה שלא היתה עוד כמות. בעשותם זאת, יהודי אמריקא ימצאו לפחות ספק נפשי זה, שידעו, כי בעבודתם גרמו באמת להציל מה שאפשר עוד להציל מחורבנה של היהדות המזרחית.

אמנם, אלה ישלמדו את התורה, שהורגו שלשה עשר החדשים האחרונים, אינם יכולים עוד להיות שאלת היהודים בארצות שונות כשאלות נפרדות לכל ארץ לזרה. להם יש כאן רק שאלת-יהודים אחת הכוללת הכל: שאלת העם היהודי בתור מצוי אחד כללי — שאלה שפתרונה ודאי לא יושג בדרך הפעולה אשר במשך דורות ראינו את אפסותה המוחלטת ואשר בכל זאת יחזיקו בה מנהיגי ישראל עד היום הזה בקשיות עורף כזו.

ואולם, מאחר שמתוך מכתבך לא נראה, שהועד שלכם יהיה נוטה לקבל הישקפה רחבה זו ולבזין פעולתו לפיה, הנה אין תועלת בהרחבת הדבור מן הצד הזה.

למר נ. סקולוב, לונדון.

יוארה ארל, 12 ספטמבר 915 (די תשרי תרע"ו).

קבלתי מכתבך מן ב"ש אלול ואורך מאד על כל אשר הודעתני, מבין אני היטב כמה קשים חייך עתה בגלות לונדון, אבל בעת הזאת אין לך אדם—כיחוד אדם מישראל—שאין לו צרות ודאגות, וצריך להתחזק ולחכות לימים טובים מאלה.

בעוד כשבוע אקוה לראותך ולסייל עמך ארובות וקצרות על כל הרברים העומדים על הספק, ועיכ לא אכתוב לך בזה מאומה על כל אלה. ימי מנוחתי ביהם לבית המסחר ישלמו רק אחר החג (4 אוקטובר), אבל

מפני שאשתי בודדה בבית, ומר צפלין מעורר ישנים אצלכם לעתים קרובות ביותר, החלטתי לשוב הכיתה בקרוב. הנני מחכה למכתב מאשתי. אם פחדה גדול ביותר, אשוב העירה בסוף השבוע הזה, ואם לאו, אפשר שאלך בסוף השבוע ללינקולן הקרובה, בשביל להשתטח ביותר על קברו של הצדיק הקטן St. Hugh. אישר, "כידוע", צלכוהו היהודים¹, ועוד שאר דברים עתיקים יש בעיר זו שרוצה הייתי לראותם. באופן זה אשוב ללונדון ביום א' הבע"ל. כבר אופן אחיה הפשי לביתי כשבועים ואקוה להתענג בחברתך באותם הימים.

וגרבי² שכל הקדית הבשירו בפספוסיו היום ב, אונקרבר. וראי ראיה, שהגרמנים ידעו את הכעב כרוסיא על ידי האשכנזים שנפגות ה, בלטיית³. וגם על ידי : the disloyal elements amongst the Jews הדומא הרוסית מכחישה. והפריסא האנגלית מוסיפה להפיץ שקר זה. כך הומנים משתנים!

למר ג. סוקולוב, לונדון.

לונדון, 17 ספטמבר 915 (ערב יוח"ס).

שכתי הלום אתמול בצהריים. לא עמדתי איפוא בנסיון והנהתי את עתיקות לינקולן לעת אחרת⁴, ונחלה אני כאילן גדול, שער הטא גדול מזה התנצל ואמר: האשה אישר נתת עמדי⁵ וכו'.

איני יודע איך אתה נוהג מחר. וע"כ לא אפריע מנוחתך. ואולם אחשוב לבקרך במעונך ביום א' בצהריים כהמש ומחצה. ואם שעה זו אינה הצוה לך, הואילה נא להוריעני.

¹ ב"מורה דרך" שקניתי בשבוע זה ושנדפס באנגליא במאה העשרים, 'מצאתי כתוב כהאי לישנא (במקום שהוא מדבר על שארית בתי היהודים מימי הבינים שעדיין עומרים Some say it was here that little St. Hugh was Crucified : Probably they are correct.

² עתונאי מפורסם באנגליא.

³ ע"י מחבר שלטני זה.

למר מ. מייערס, לונדון.

(תרגום מאנגלית).

לונדון, 20 ספטמבר 915.

מכתבך מן 14 ח'ז הגיעני אך ביום ששי שעבר, כי לא הייתי בבית שבוועת אחרים.

מצער אני באמת על שהנני מוכרח לרחות את הצעתך האחרונה, מפני הטעם הפשוט, שמעודי לא היה מנהגי לכתוב את הרצאותי קודם שהרציתין בעל פה. תמיד הייתי מכבד את הרבוב החפשי בעזרת קונספקטוס קצר. לפי דעתי, הרצאה כתובה היא סתירה מניה וביה. אין טעם לדבר, שצבור הי יתאסף בשביל לשמוע קריאת מלים מתות שנתאכנו בכתיבה ושכל אחד מן השומעים יכול היה בנקל לקרוא ביחידות.

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי), ג'ניבה.

לונדון, 20 ספטמבר 915 (י"ב חשרי תרע"ו).

... אתה אומר, שמרגיש אתה בי שהולך אני ומהרהק לא רק מסך, כי אם מכל עולמנו. אין משיבים על הרגשה. אבל אם תבאר לי את רכריך לא על יסוד ההרגשה, כי אם על יסוד איזו עובדות ודברים של מעם, אפשר שאוכל להראות לך, שאין הרגשתך נכונה. ומה אכתוב לך עוד? בעת הזאת אין לשון בני אדם מוכשרת לבטא בה אף צלצולם של רגשות הלב, ואינני מוצא לנפש טוב משתיקה. מבין אני היטב מצב נפשך עתה. אבל בשעה שכל העולם, וביחוד עולמנו, אנו הולך ונהפך לתהו ובהו, טוב לגבר לשאת עולו בסבלנות, כי מה אנו ומה חיינו כדרך אל ים הרמעות המשתפך על פני כל הארץ? ויהי רצון שיגדל כחך וכת כלנו להתגבר על הגלים השואפים לכלענו ולהגיע לימים טובים מאלה.

למרת ר. כהן, פריז.

לונדון, 26 ספטמבר 915.

אורך מאד על מכתבך (מן 21) והדברים המענינים שצירפת לו. בסבת ההגים אחרה הישוכתי מעט.

אמנם היתה לי שיחה עם אחד העתונאים האמיריקנים, ביהוד ע"ד יחס היהודים האמיריקנים להרדיפות ברוסיא. אינני יודע, מה פרסם משיחתנו, אבל איני זוכר שדברנו ע"ד, חברה להפצת ידיעות¹. איך שהוא, הרעיון מצד עצמו נכון מאד, אם אך יש יכולת להגשימו כמעשה, כלומר, אם הפריסא הצרפתית, או חלק ממנה, באמת מפיצה את הידיעות האלה בין העם הצרפתי. מה גם כן נולדה מחשבה כזו, אלא שהפריסא האנגלית הראתה עצמה סגורה ומסוגרת לענין זה. מלבד זאת, הצנזרא אצלכם, כנראה, מקילה יותר בפרסום דברים כאלה. נאזמו של פרידמן¹, למשל, זמן רב לא יכול להתפרסם אפילו בס' Jew. Chr., ורק בעזרתו של איש אחד בעל השפעה מרובה הצירו לפרסם נאום זה באיחור זמן הרבה ב"ד.ש. קר", וגם אז אף מב' אנגלי אחד לא השתמש בהומר הזה.

לד"ר י. משלינוב, מוסקווא.

(תרגום מרוסית)

לונדון, 11 אקטובר 1916.

אע"פ שאני כעצמי זה כבר עזבתי את המנהג לשלוח מכתבי ברכה לראש השנה, אסיר תודה אני בכל זאת למנהג הזה, שהוא הוא שעורר אותך לשלוח לי מכתבך היקר מן 5 אוקטובר, שגרם לי עונג רב. לצערי, לא יכלתי לענותך תיכף, כי בשוגג במקום מנוחתי הייתי עסוק מאד בעבודה, ורק עתה אני מתחיל עוד הפעם לשוב לסדר זמנים קבוע. ועד מה איפוא אכתוב לך? על המאורעות אצלכם לא אוכל, כמובן, להרהיב הרבה. רק זאת אוסיף לך, יש הרחבת, תחום המושב¹, בתנאים הנוכחיים, היתה נחשבת כענין לגורם שלילי בחיי היהודים, לולא היה הדבר ביור בעיני, שבפועל הרחבה זו תלך ותצטמצם על ידי פירושים שונים, וסוף סוף לא הביא מהפכה גדולה כל כך, שתהיה בה סכנה לקיום היסודות הישנים של חיי היהודים. ואולם בהיותי רחוק כל כך ממקום המעשים, קשה לי לבירר לעצמי, עד כמה היסודות ההם עוד נשתמרו אחר הסער.

¹ דיפוסט יהודי ב"רוסא" הרוסית.

ובנוגע לארץ ישראל, הנה מהלך המעשים עתה בעולם הולך ומתפתח במהירות מבחינה כל כך, עד שאי אפשר כלל לדעת היום מה שיהיה המצב סחר, בתנאים כאלה אי אפשר, במובן, לדבר על תכנית מזגבלת איזו שהיא. על יצאתך בדבר מצב הרוחות פה, אוכל על כן להשיב בקצור גסרן. אין שום מצב רוח פה. המצב במזרח עתה מכוסה ערפל כל כך, עד שישום איש לא ירשה לעצמו לפנות לאיזה מבעלי הישפעה בשאלה על עתידות א"י. את סקולוב אני רואה לעתים קרובות מאד, אבל על הענין הזה אין אנו מדברים הרבה, באין חומר חדש, וכן הדבר בנוגע לווייצמן.

הנה זהו כל מה שיכול אני להודיעך. מעט מאד, אבל, אהה, יותר אין כלום. . . .

למר ז. ד. ליבונטין, אלכסנדריא.

לונדון, 14 אוקטובר 1915.

קבלתי מכתבך מן 27 לחודש שעבר עם המכתבים מא"י שצירפת לה.
אורך בכל לבי על הפיטים שהורעתני ע"ד המצב בא"י. את המכתבים אשר הזכרת לא ראינו פה וגם לא שמענו מאומה על כל הענין. העתונים פה אינם מודיעים כמעט כלום ע"ד הענינים הפנימיים של אותה מדינה. וע"כ תעשה עמנו חסד של אמת אם תשלח לי גליונות כה"ע באיזו לשון שהיא, ששם נדפסו המכתבים ההם.

מבין אני היטב, שמצנך עתה על גבול א"י — אין לקנא בו. אבל, כמו ישאתה כותב בעצמך, כמה נחשב כל זה לעומת המצב, שם? —
מה טוב להיות מאמין תמים בעת כזאת! מלחמת נוג ומנוג, "הבלי משיח" —
הרי הכל כאן, ולא חסר אלא המשיית עצמו. . . .

ופה אין אתנו כל חדש. החלומות שחלמנו לפני איזו חרשים והיינו מוצאים בהם לפעמים איזו טפה של תנחומים — גם הם פתרונוס נעשה רחוק ביותר: כשל עוזר ונסל עוזר. חושך מסביב, ואין אף קו אור אחד לעורר תקוה בלב. אבל מה נוכל לעשות? צריך לחיות ולחזק את התקוה לעתיד, למרות כל חשכת ההווה. — ובכן חזק ונתחזק!

למר נ. סוקולוב, לונדון.

לונדון, 3 נובמבר 915.

תורה רבה על מכתבך ויישר בחך ישעוררת את השאלה בפומבי¹.
חושב אני, שיביא הדבר תועלת מעט או הרבה, הלא מוגי לב האנשים
האלה ומפחדים לא רק מפני הגוים, אלא גם מקול רעש בכלל, אפילו
בין היהודים. נכודים הם לעשות במהדוך מעשיהם, אבל אם ישמעו, קול
צעדים' מבחוץ, מיד חוזרים לאחוריהם.

בדבר, הקטרוגי אישר באמת שיהודים עתה אינם רצים עוד בשמחה
לקבל עליהם עול מלכות², כמו שעשו בימים הראשונים. ודאי שמעת,
שרבים מאחינו אשר במחנה ראו הכרה לעצמם להסתיר יהדותם, מפני
שהגוים חביריהם מצערים אותם ושואלים: מה לכם פה, יהודים?!
הוי, אחי! מה נעים גורלנו בכל מקום ובכל זמן.

אנכי אורחא, הנני שולח לך בזה שני קטעים' שקבלתי מאת התני.
אין בהם כל חדש, אבל מזכירים הם לנו, ישסהנא דארעא חד הוא.

למר נ. סוקולוב, לונדון.

לונדון, 5 נובמבר 915.

קבלתי מכתבך מאתמול והוספתי אנחתי על אנחותיך. אבל מה יועילו
האנחות? אולי הניעה השעה לנו להניד לקטני נפש אלו מה הם ומה
תייהם? ישאלה זו מנקרת במוחי זה יומים בעקב מכתב אחד שקבלתי.
רוצה הייתי לדבר עמך על זה פא"ם.

ועוד בדבר אחד רוצה הייתי להטרידך, אם לא קשה עליך הדבר.
נוהג אני כל ימי, שקודם שאני מפרסם איזה מאמר בדפוס, הנני נותן
את הכתי' למקרא לאיזה בריסמבא, ואם אין בריסמבא מטש, אני מסתפק
באיזה קורא בעל מעס. וע"פ הנסיון ידעתי, שמנהגי זה הצילני פעמים

¹ כנראה, מופנים הדברים על איזה מעשה של הסתכלולים באנגליא. את
הפרטים איני זוכר.

² עבודת הצבא.

רבות משגיאה. עכשו (כסדומה לי, אמרתי לך) נמרתי תרגום מחברתי של פינבקר. קשה היתה העבודה הזאת והרבה זמן יגיעה השקעתי בה. ובכן הגיעה עתה הישעה למסרה למבקר. ומאחר שיש בשכונתי עתה מבקר כמורך, לא אחזר, כמובן, אחר מבקר מן השוק עד שאדע תחלה, אם לא תסכים במובך להקדיש לכך ישעה אחת. אינני דורש מסך, שתבדוק את התרגום מראש ועד סוף עד כמה הוא מכון אל המקור. דבר כזה דורש ישעות הרבה ומיגע את הנפש. מה ישאני מבקש מסך אינו אלא זה: שתקרא את התרגום כולו בלי יחס אל המקור, כאלו נכתב לכתחלה עברית, ותאמר לי, אם הצלחתי לסמור רעיונות המחבר כלשון עברית (כלומר, לא אישכניות במלים עבריות) ברורה ומובנת, שאין ריח וזה נורף ממנה. רק במקומות שבאיזו סבה יתעורר ספק בלבבך, אם כך נאמר במקור, הוכל לעיין בזה, אם תחפץ.

מפני שהזמן קצר.... הייתי מבקש שתענני על זה לא בסכתב, אלא תקראני אל השליסון סחר בבוקר, ונקבע זמן ומקום לראיון....

למר ש. דובנוב, פטרוגרד.

(תרגום מרוסית).

לוגרדן, 7 נובמבר 1915.

הנה זה כארבעה חרשים מונח אצלי מכתבך האחרון, מתחלה חכיתי לקבלת כתובתך בפיגלנד, שהבטחת לשלוח לי ובגראה שכחת, ואחרי כן— הרבה מונעים אחרים היו, שלא ארחיב הדבור עליהם. ובמשך הזמן הזה — כל כך הרבה גישתנה, עד שקשה להמשיך השיחה עמך על דברים שאמרת לפני חצי שנה. וכזה אני מתכוין בעיקר לא למכתבך, כי אם למאמריך ב„וואסחאד“, שאני מודה לך בזה על ששלחתם לי. אינני יודע איך פעל עליך מהלך המקרים בעולם מני אז. אפשר שהכריחך לישנות השקפותיך, ואפשר להפך. ואולם בנוגע אלי, הנה כל ראיותיך — אהה, יקירי! — נראו לי בלתי מספיקות להראות צדקתך. הנני מסכים, כמובן, ששאלת היהודים צריכה היתה להיות לשאלת הדגש המוסרי העולמי. עוד בשנת 1906 נסיתי להכניס במקסיקא של הימים

הם אותו. קירקגיבי שאתה מדבר עליו עכשו, כלומר, שבטול העבדות האזרחית — נחלת ימי הבינים — של היהודים, הוא דבר שצריך לבוא קודם כל השארה. כתבתי או (במאמרי הרוסי: הצדק והפוליטיקה היהודית, "וואסחאד" מרס 1906): "לוא היו המפלגות המתקדמות הרוסיות מלאות באמת רוח האדיאל של הצדק הכללי, היו כולן צריכות להודות, שמלחמת היהודים בעד שויון זכויותיהם. בהיותה מכוונת נגד החטא היותר כבד ביחס אל הצדק, היא חשובה יותר מכל לא רק מתוך השקפתם של אלה שהדבר נוגע לעצמם ולבשרם, כי אם גם מתוך הישקפה אובייקטיבית של הצדק עצמו" וכו'. וראי כך צריך היה להיות, אלו הרגש המוסרי העולמי היה באמת במציאות. בהיותי חי עתה במרכז של הרגש המוסרי הזה ובהיותי קרוב למעשי יום יום הקשורים בשאלת המציאות של הרגש הזה, הגני נוסל רשית לעצמי לאמור באופן מוחלט, שהרגש המוסרי העולמי הוא דבר שאינו במציאות. מה שסופרים אחדים ברוסיה, בהיותם נמצאים תחת הרושם המדכא של חזיונות קשים כבר יותר מראי, הרגישו מעין מוסר כליות וכתבו איזו מאמרים מתאימים לכך — זהו מעט כל כך בערך לחזיונות מתכונה מתנגדת, עד שאינו בא בחשבון כלל. וכמו כן אך לחנם אתה תולה תקותך בקונגרס העולמי שעתיד לבוא. לנו לא יתן כלום, מלבד אולי — וגם זה רק אחר עמל רב וכריעות והשתחויות משפילות — איזה כתב המשתמע לחרי אנפי, שבפועל יביא לנו תועלת לא גדולה מזו שיצאה לנו מן הוכיות שקבלנו בקונגרסים העולמיים הקודמים, שאתה בעצמך מזכירם. הגורם היחיד שאני הייתי יכול להאמין בו — זהו התעוררות ההכרה בלב היהודים עצמם, שחיים כאלה אי אפשר לחיות עוד. מידוק, כמובן, לא אוכל לישוט על דבר עסקה ורחבה של ההכרה הזאת (ירא אני, שנתלשה הרבה על ידי, הרחבת תחום המושב). אבל אם ישנה במדה מספקת — היא היא שתוציא אותנו מתוך הלבירינת. באופן הזה הייתי אומר, שאין לנו להוציא עתה כלום מכתותינו בדריסת אסקופות משפילה והסרה תועלת, שריגילים לקרוא אצלנו בשם, הכנות להקונגרס. טוב יותר לשמור את הכחות האלה ולהשתמש בהם אחר הקונגרס העולמי בצורה שתהא מתאימה אל המצב אז. הגני חוזר ואומר: לפי הכרתי הפנימית,

שאלת היהודים אינה קשורה כלל בקונגרס הבא, שמסנו אין אנו יכולים לקנות לשום שנוי עצמי. לצערי, איני יכול, מסבות מובנות, לבסס השקפתי זו ביתר פרטות, אבל אקוה שתבין לרעיו. על עניני הפרטים אין לי לכתוב הרבה. באוגוסט יצאתי סוף סוף לנחל... אבל התחילו בלונדון בקורים תכופים של צפלין, והוכרחתו לשוב לישיב אחר חודש אחד של מנוחה, כי אישתי היתה בודדת בבית. במקום מנוחתי נמתי תרגומה של מחברת פינסקר, העבודה הזאת עלתה לי בזמן ועמל רב שלא הייתי מסכים בשום אופן להקדיש לאיזה תרגום אחר. אבל פה השמיעו הרבה דגש הפיאטט שכרבי לזכר המחבר והקשר הפנימי עם זכרונות יקרים לי....

למר ג. סוקולוב, לונדון.

לונדון, 10 נובמבר 1915.

עברתי על התרגום ושמתי לב לכל, (נקודותיך¹). בהרבה מהן אמנם הנחתי את הנוסח כשהיה, אם מפני שאחר העיון לא מצאתי צורך בתקין או מפני שלא יכלתי למצוא נוסח אחר יותר מתוקן. אבל בהרבה מקומות אחרים מצאתי הערותך נכונות ותקנתי כאשר השיגה ידי. תודה לך עוד הפעם על שטרחת בקריאת הבת"י ונתגלגלה זכות זו על ירך. בהגיעי לסוף המחברת מצאתי בשורה האחרונה נקודה אחת שנתעלמה מעיני בעת שפירשתי לי את מעריך. המחבר מסיים בדברים האלה: העלפוט איך זעלבסט, אונד גאטט ווירד איך העלפען. והרבה נתקשיתי בתרגום הדברים. הפצתי תחלה להשתמש בפועל, עזר, אבל כל הקומבינציות שעלו על לבי בקשר עם פעל זה לא גראו לי, ולסוף הוכרחתו להשתמש בפועל "ישע" ותרגמתי: הושיע ידכם לכם (מבטא רגיל במקרא למושג, עזר עצמי, כידוע לך), ויושיעכם אלהים. והנה מצאתי עתה, שנקדת על, תושיע, ואבקשך מאד להודיעני כונתך בזה. רוצה אני להפטר מעבודה זו ולהסירה

¹ עיי' למעלה סכמתי אליו מן 6 נובמבר. הוא קרא אח"כ את הבת"י, וככל מקום שהיה לו סה להעיר הציב נקודה על הגליון.

דעתי ממנה, אבל, לפי מבעי, איני יכול לעשות כן כל זמן שאיזה, תג'
עדיין מופל בספק....

למר פ. נודמן, לונדון.

(תרגום מאנגלית).

לונדון, 11 נובמבר 915.

צריך אני לבקש מליחתך על איחור תשובתי למכתבך הנכבד מן
3 ח'ז. מר סוקולוב ודאי פירש לך סבת הדבר וגם את השקפתי ביחס
לענין זה בכלל. אינני עתונאי בדרך קבע, ותמיד אהותי על כן בכלל זה,
שלא לפנות אל הקהל היהודי אלא אם כן היתה באמת הרגשה בלבי,
שמחויב אני לעשות כן באותה שעה לשוכת עניניו הכללי. השאלה החשובה
בעיני היא לא אם חבר אני לקהלה היהודית האנגלית, אלא — אם יש
לי כישעה זו איזה דבר שיהיה כדאי לאמרו לקהלה הזאת. בתנאים של
עכשו יכול הייתי לאמור אך אמתיות מרות וקשיות מאד, שספק גדול הוא
אם ינעמו להך הקהלה או אף לחכו של הצנזור, ואינני מושב יסוה יהיה
חומר מהאים ל"מאסף אמנותי", ביהוד למאסף כזה שיצא נכמו יהודיעני
מר סוקולוב) אך לאחר הרבה דרישים.

ובנוגע לתרגום איזו מסאמרי הישנים, הגה מר סימון¹ יודע, שבחפץ
לב אני נוהן תמיד את רשיוני לכל מהרגס מוטחה שכמותו. הוא יכול
לבחור באיזה מאמר שימצא מהאים לכך, ואני אשמה לעזרו בזה, כמקודם.

למר ג. סוקולוב, לונדון¹).

לונדון, 14 נובמבר 915.

תודתי לך על מכתבך. — בדבר המלה, חושיע', אלו הסתכלת היטב
בכתבי הית מוצא, שהיו'ד דחוקה בין הש'ין והע'ין, לפי שהוספתיה
אחר שכבר נכתבה המלה. גם אני נוהג לשמר על הרוב את ההבדל בין
עתיד פשוט ו"אופסטיב" (או כמו שקוראים לו אחרים: וולונטטיב), וע"כ

¹ סתרגס מאמרי לאנגלית.

¹ עיי' למעלה מכתבי אליו מן 10 נובמבר.

כתבתי תחלה, תושע'. אבל אח"כ נתעורר ספק בלבי: הן ההבדל הזה אינו מקיף בעברית כל הפועלים, ובנראה (וכך סיב"י איב"ל ד), עוד בימי קדם חרלו העברים לשמור הבדל זה בכל מקום, ולא נשאר ממנו אלא חלק. ובשפה המאוחרת חרלו לגמרי לשים לב לזה. וע"כ אין סן הראוי לשונות ולהחיות את המט בפעלים שכתב בימי המקרא לא נשתמר ההבדל. והפעל, יושע' הוא אחד מהם. שהרי מצינו, יושע' בעתיד פשוט ומשלי כ', ב"ב ו', ויושע' במובן אופטימי (תהלים ע"ב, ד"ה) וגם מישתששים במובן האחרון בתמונת, הושע' ו', הושע' בלי הבדל. ובהיותי נוסח תמיד לפי שניות הלשון, כחתי בתמונה היותר פשוטה וישננה על לשון הקוראים, כלומר תמונת העתיד הפשוט: תושע'. ואולם מאחר שעזרת שאלה זו, ודאי ימצאו גם אחרים שיתפשוני על זה, וכדי שלא להקניט את המרדקדים, החזיתי עתה את המלה תושע' ומחקתי את הו"ו.

בדבר, אמונה' ו', בטחון' לא יכלתי לרדת לסוף דעתך. ודאי, ניכט שרוע' הכונה: השוד, ורצה המחבר לאמור: שכן הנכר אמנם אין סומכים עליו ואין מוסרים לו להגן על המדינה, אע"פ שאין חושדים בו שהוא הפך ברעתו, ואולם היהודי לא רק שאין סומכים עליו, אלא ישחושדים בו. אפשר אפוא לשנות את הנוסח בדברי המחבר כך: אויף דען פרעמדען טאג מאן זיך ניכט פערלאססען, דעם יודען אבער שרויט מאן ניכט'. והנני חושב, שיפה תרגמתי כונה זו: אם בבן הנכר אין בוסתים, ביהודי אין מאמינים', לפי שהבטחון ב' = הוא קשור תמיד במושג מעשי, כלומר בוסתים באדם שיעשה בשבילנו כך וכך, בעור שהאמן = מכון לייברים שב"ב: מאמינים באדם, שלבו טוב, שפיו ולבו שוים, שרצוה הוא בשובתנו וכו'. והשלילה היא אפוא נ"ב במובן זה: אין בוסתים באדם שיעשה לשובתנו כך וכך, אע"פ שאינו חשוד בעייניו שהוא מרמה איתנו בכונה להרע, אלא ישאין אנו בוסתים שיהיה בבחו למלאות הבטחתו או שרצונו חזק לבדו וכו'. אבל אין מאמינים באדם, כשחושדים בו שאין לבו נוסח כלל לעשות לנו טובה והוא מרמה אותנו בכונה. לפי זה, אפשר להאמין באדם ולא לבטוח בו, אבל אי אפשר לבטוח באדם ולא להאמין בו. ויפה אמר המחבר, שבבן הנכר אין

בישחים, אע"פ שמאמינים בו, וביהודי אין מאמינים, אל תאמינו כרע אל
תבטחו באלוף' (מיכה ו' ה'), מתרגם לומר: געמאנד גלויבע זיינעם
נאכטען, געמאנד פערלאסעט זיך אויף פירשטען. ומרמי מתרגם:
מ'רומ ניכט... פערלאססט אייך ניכט'... ממש כתרגומי.
הלאיתך בדקדוקים קלייעך – ואתה סלה נא....

לד"ר מ. גליקסון, פטרוגורד.

(הרגוב טרוסית).

דונדון, 15 נובמבר 915.

קבלתי היום את מכתבך הנכבד ממוסקווא (ישגם ד"ר פישליגוב ההים
עליו) מן 26 אקטובר. ע"ד העתון השבועי החדש ביטם, החיים' הגיעו
אדני שמועית עוד קודם. מוכן מאדני, שאני שבה מאד על המסעך הזה
ושולח אני לכם את, ברכתי' מקרב רבי. ואולם בנוגע לעבודתי עמכם,
הנני מביר אמנם בצדקת טעמיכם, ובכל זאת ירא אני, שזה יהיה איאפשרי.
ופירושו של דבר הוא זה: דוקא בעת הזאת, יותר מבעתים הקודמות,
אני חושב, שרא לפי כבודנו הוא לדבר, בלחש', ברמזים, על דבר השאלות
הגדולות שזרמו עלינו בעוף כזה. מעודי לא אהבתי דרך הכתיבה הזאת,
אבל עכשו איני מוכשר לגמרי להשתמש בה. ובכן נולדת השאלה: אם
אפשר – בעת הזאת לדבר על מה שהלב הפך לדבר ואיך שהוא הפך
לדבר. ואם זה אי אפשר, הנה אני לעצמי בוחר יותר בשתיקה. ובשביל
לברר הדבר יותר, אשתמש פה בדוכמא אחת. יודע אתה איזו תקוות טקשרים
חוגים ידועים ישל היהדות בקונגרס העולמי העתיד לבוא, וכמה גדול הרעש
שנתעורר כבר מסביב לנושא זה, (די להזכיר את מאמרו של נודרו שנתפרסם
זה לא כבר). והנה הייתי הפך לגלות דעתי בשאלה זו במובן שלילי
קיצוני. לפי דעתי, אין לנו בהחלט מה לקוות מן הקונגרס הזה ואין
לנו לאבד לחנם את האנרגיא שלנו בשתדלנות וכו'. את כל זה הפך
הייתי להגיד, אבל רק בהנאי, שאוכל לעשות זאת בראוי: בשמירת כבודנו
ובצורה ברורה שאינה משחמעת לחרי אנפי. לצערי, הנני נוטה לחשוב,
שזה יהיה דבר אי אפשרי. הנה מסני כך החלטתי, שקודם שאכטיח לך

את השתתפותי בעבודתכם, עלי להכיר תחלה, ע"פ הנלינות הראשונים,
את תכונתו וסגנונו של עתונכם, לראות על מה ואיך מרשים לכם לדבר,
ואז אוכל להחליט אם מוכשר אני להיות בין העובדים בעתונכם.
אקוה שתביני...¹

למר טש. פריז.

(תרגום כרומית).

לונדון, 21 נובמבר 1915.

שמחתי לקבל ממך סכתב אחר שנים רבות כל כך, שהביאו לך—
כך אני מקוה—גם תוצאות אחרות יותר חיוביות מזו, שהספקת לשכוח את
הלשון העברית.

בענין רב קראתי את הפרטים שהודעתני ע"ד אגודתכם. כמדומה לי,
שה'אינסורמצ'יא' היא הדבר היחיד שבתנאים הנוכחים הוא אפשרי וגם
מועיל במדה ידועה. מה שקוראים, השפעה דיפלומטית, שהורגלו אצלנו
לבטוח בה הרבה, לא הביאה פרי בשום זמן, ובזמן הזה לא כל שכן.
ואולם, 'אינסורמצ'יא' היא דבר נחוץ ביותר בזמן הזה, כשיריפות העמים
החלשים נעשו מעין, סחורה שסוחרים בה שני הצדדים הנלחמים זה בזה.
כל צד מוציא, לשוקי אותן, האכזריות, שהוא מחכה להוציא מהן תועלת
לעצמו, ואולם, סחורה שאין בה תועלת — מסתירים אותה. בשעה זו
הארמנים הם סחורה עוברת לסוחר וכלל תוקף כתנפלים על האשכנזים,
שהם, בעלי הברית של הסורקים, אינם משתמשים בהשפעתם לשים קץ
לאכזריותם יש אללה ביחס אל הארמנים. אבל אנחנו, לאסוננו, הננו סחורה
שאינה מביאה רווחים—ובכן מסתירים אותנו, כדי שלא יראה העולם את
הקצה השני של אותו המקל עצמו. הנה מפני זה אני חושב, שכבודנו
דורש ממנו לבלי תת להסתיר אותנו בשביל תועלתו של מי שיהיה.
אינני מחכה מזה לתועלת מעשית כלתי אמצעית. אדרבא, זה בלי ספק
יגרום להרגיז אותם החוגים מבעלי הכח ישמבישים על הענין רק מנקודת

¹ העתון. החייסי שעליו מדובר פה נאסר ע"י השלטון הצבאי בסטרונר עוד קודם

שהספיקו להוציא את הגליון הראשון.

השקפה של האינטרסים שלהם. אבל noblesse oblige. מה אי אפשר לעשות שום דבר ממש בענין זה. ולא רק בין הנוצרים, כי אם גם — או אולי עוד פחות — בין היהודים המקיימים. פחדנים הם יותר מדי. ואם אתם בפרץ נמצאים בתנאים יותר טובים, מהויבים אתם לעבור שם עד מקום יישובם מועת.

למר י. עפשטיין, לחאנא.

לונדון, 24 נובמבר 915 (ויז כסלו תרע"ז).

..... קראתי באלו הימים את הפיר האחרון מספרו (Applications) והנאתי מאד, אע"פ שבאיזו פרטים לא יכולתי להסכים לדרכיו. ביחוד נראה לי, שהפירה יתרה יש בטשטשו על הסוד הלשוני, כאילו אינו אלא אבוד זמן רבטלה בלמוד של plusieurs signes verbeaux exprimant les memes idées (p. 140).

יודע ב' כמותי, שהלשונות נבדלות זו מזו לא רק בזה שכל אחת מצייתת במלים אחרות, אותם הנושנים עצמם, כי אם גם בזה, שכל אחת נותנת למנושנים עצמם (ביחוד מושגים סופיסטיים) צורה מיוחדת, הכוללת כמה קיים ושרטוטים שאינם בלשונות אחרות. בעל לשון אחת אינו יכול לצייר לו שום צורה אחת של הנושנים וזאתי זו שבלשונה ולמוד הלשונות משחררו מטעותו זאת. — ואולם זה אינו משנה את המסקנות של ב' בדבר אופן למד הלשונות. והנה מסכים לדעתה, שמספר עביר עיר אופן למד העברית על יסודות כאלו היה סביא תועלת יפה. ...

לדיר ש. א. הורדצקי, ברן.

לונדון, 5 דצמבר 915.

קבלתי מכתבך מן 16 לחודש שעבר ולא סהרתי לענותך, לפי שהפצתי להתישב תחלה בדבר. והנה עתה, אחר ישוב הדעת, באתי לידי הברה, שהמאסף העברי שאתה אוסר להוציא אינו דבר בעתו. וזה סמכה מעטים:

א) המאורעות הולכים ומשתנים עתה במהירות רבה, ואין זה הזמן הנכון לכתיבת מאמרים למאסף, כלומר מאמרים שיתפרסמו רק אחר זמן הגון, בעת שכל העולם, אפשר, ילכש כבר צורה אחרת. בעת כזאת אפשר לדבר רק על הרגע החולף, וצריך שיגיעו הדברים לאוזני הקוראים בזמן היותר קצר.

ב) עניי יהיה המאסף בסופרים, ועוד יותר—בקוראים. רוב הסופרים העברים מפוזרים בארצות המלחמה. אלה הנמצאים ברוסיה ובאשכנז אינם יכולים לשלוח מאמרים עברים מפני שהסוסטא לא תקבלם. אבל גם אלה הנמצאים בארצות אחרות של העמים הנלחמים לא יוכלו לבנות כל מה שכלבם, מסכות טובנות, ובעת צרה כזו, אם אי אפשר להגיד הכל, לדבר בלשון J'accuse נגד כל העולם—טוב שלא לדבר כלל. השתיקה יפה הרבה יותר מהצאי מלים, מקול ענות חלושה. — ובנוגע לקוראים, הלא ידעת כמוני, כי רוב בנין ורוב מנין של הקוראים העברים לא יוכלו לקרוא את המאסף עד עבור המלחמה. ולמי איפוא נהיה עמלים?

ועוד טעמים אחדים אפשר למצוא נגד הוצאת מאסף עכשו. אבל העקריים אלה הם שאמרת. בכל אופן, בנוגע אלי, אין דעתי נוטה לחוות דעתי בקהל על המצב עתה, מפני הטעם המבואר בסעיף ב'. אי אפשר לי לדבר על מצב עמנו מבלי לנגוע בכל מה שאני רואה מסביב לי. ואלו באתי לדבר על כל זה כמו שצריך לדבר, היה אולי הפסד הדברים גדול משכרם. צר לי כי לא אוכל לבאר לך כונתי בפרטות, אבל אקוה שתבין כלל הכונה בלי ביאור.

לדיר י. ל. מננס, ניוירק.

(תרגום מאנגלית).

לונדון, 19 דצמבר 1915.

קבלתי מכתבך מן 29 חודש שעבר עם המצורף לו ומבקש אני מליחתך על שלא סהרתי לענותך, מפני שאין בריאותי שלמה ומפני סבות אחרות.

בנוגע להענין הגדון¹, חוששני, שאני פהות טבל איש אחר יכול אני להחשב כאבטוריטס בנוגע לסירוסה של הפרוגרמא הבולאית. הייתי באותו מעמד בשעת בריאתה של הפרוגרמא הזאת בכזיליא ולא נטעתי מלפרסם את יחסי השלילי אליה תיכף אחר הקונגרס הראשון (ועוד כמה פעמים אהרי כן), בהיותה אך פרויאולוגיה המשתמעה לתרי אנפי, שלא באה כלל לתת מושג מוגבל מטהות הציוניות. להפך, כונתם העיקרית של מחברי הדוקומנט הזה היתה דוקא לעשותו מתאים לכל המושגים, גם היותר מתנגדים זה לזה, כדי להסתיר את ההבדל הגדול בדעות שבתוך המחנה, ע"י בריאת "אילווא" של אחדות, מין "שכלת", שכל הכתות יוכלו לבטאו באופן אחד, וכל אחת תפרישוהו על פי דרכה הוא. כל ההיסטוריא של ההסתדרות הציונית לא היתה אלא המשך הפוליטיקא הזאת, ורק מתוך מנדגציא זו מצאו יוצרי הפרוגרמא עצמם לאפשר לפרשה באופן כזה, שתכלול גם "נאכטאוויל" באפריקא המזרחית.

כשאני לעצמי לא חשבתי מעולם, שהציוניות והפרוגרמא הבולאית הן דבר אחד. לי הציוניות היא אידיאל לאומי, שקדם הרבה לכל פרוגרמא של איזו מפלגה שהיא ואיננו תלוי בכמו זה. ומתוך השקפה זו אינני יכול למצוא שום מגרעות באמונתך הציונית, כפי שנארת אותה במכתבך למר ברנדייס. כידוע לי, יש הרבה ציונים בין חברי ההסתדרות (ובניהם גם "מנהיגים") שמהזיקים בהשקפות דומות לשלך. ויתר על כן, הנה בימי הריבולוציא המירקית היה הפריסא הציונית--הרשמית והבלתי רשמית--מלאה מאמרים הכוללים אותן ההשקפות עצמן. ולא עוד אלא שהשתדלו אז לקבוע אמונה ברבבות, שמעולם לא חשבו כלל הציונים להשיג את האידיאלים שלהם באיזו דרכים אחרים.

¹ בפי הרשום בזכרונני, היה אז סכסוך בין ד"ר מנגס ובין ההסתדרות הציונית באמריקא. ד"ר מנגס הציע אז את השקפותיו על הציוניות במכתב למר ברנדייס (נשיא ההסתדרות באמריקא אז). ואם לא אשנה העמיד שם את הציוניות לא על ריפולומטיא ופירסר, כי אם על התפתחות קולטורית אמיתית. וההסתדרות מצאה, שבעל השקפות כאלה אינו ציוני כהסכם להפרוגרמא הבולאית. ואז פנה ד"ר מנגס אלי ושאל את דעתי על זה.

וקודם שאחתום אבקש רשיוןך להוסיף, שלפי דעתי, אחדות היהודים האמריקנים שאתה עמל לברוא, תהיה דומה לאותה האחדות הציונית שנבראה ע"י הפרוגרמא, כלומר, לא תהיה אלא אילוויא, שתבטל מיד כשתבוא לידי נסיון. אינני יכול לצייר לעצמי, איך אפשר שתהיה אחדות אמיתית בין אמריקנים שבמקרה הם, בני דת יהודית, ובין יהודים שבמקרה הם אזרחי אמריקא. מקוה אני שתסלח להעדרתי זה, אשר באמת אינה קשורה באופן ישר עם נושא הסכתב הזה.

לד"ר י. פרידלנדר, פליסד.

לונדון, 21 דצמבר 1915.

עריין אני חייב לך תודה על הסתנה החשובה שכברתני בה, הוא ספרך החדש על תולדות היהודים ברו"ס. לא כתבתי לך עד כה, מפני שרק בימים האחרונים מצאתי זמן פנוי לעין בספרך זה. כמובן, קראתי קודם כל את הפרק האחרון והנאני מאד. חדשות אמנם לא מצאתי בו וגם לא קויתי למצוא, אחד כי לא נועד הספר לאנשי מדע. אבל אופן ההרצאה והסגנון מושכים את הלב, והנני מקוה שירכו קוראי הספר ויועיל הרבה לתת ליהודי אמריקא מושג נכון על חיי אחיהם ברו"ס ותולדותיהם לשעבר.

אנכי אורחא אעריך, שלא דקדקת בלשונך באמריך על ר"י פולק, „Sometime regarded as the originator of the ingenious method of Talmudic Casuistry, characteristically known as Pilpul". קוראים שאינם בקיאים בענין זה יבינו מתוך דברך, שר"י פולק הוא שהמציא את הפלפול וקודם לזה לא היה פלפול בעולם התלמוד. והלא באמת, כמו שידעת גם אתה, הפלפול—גם העניין וגם השם—כימי התלמוד ימיו, ועל ר"י פולק אומרים רק זאת, שהוא חדש (או יותר נכון—הביא סאשכנו לפולין) אותו מין פלפול שנקרא ברשון הישיבות, חילוקי'.

וּד'ר שכמר שבק לן חיים! הרבה נצטערתי, ועדיין אני מצטער, על האכזרה הזאת. מעת שידעתיו פא"ס אהבתיו, עם כל מעלותיו ומגדעותיו. „איש חי" היה, וזה חשוב בעיני יותר ממה שהיה, רב פעלים".... ומה אכתוב לך עוד? גם בלעדי תוכל למצוא „מגלת איכה" בתנ"ך ולהוסיף עליה קינות כהנה וכהנה. וחזק מקינות איני יודע מה אפשר לכתוב עתה.

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי), ניניבה.

לונדון. 27 דצמבר 915 (כי שבת תרע"ו).

קבלתי מכתבך (מן ג' דחנוכה) זה כשבועים, ובאותה העת הגיעה אלי שמועה, שאוסישקין קבל רשיון לישוב לאודיסא, ועל כן דחיתי תשובתי אליך עד שיבורר לי הדבר, כדי שאדע מה לכתוב לך על ענין....

ומצב אחינו ברוסיא הולך ורע, ושמועות גוראות באות משם בנוגע אל העתיד, ואנו אין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים. היהודים המערביים משהדלים בכל כחם לעצום עיניהם ולבלתי ראות את הנעשה. יראים הם לנפשם, ושפלות רוחם עוברת בר גבול. כארץ הזאת לא הצו היהודים „הגרולים" אף לשמוע מה שספרו להם ע"ד המצב ברוסיא. אך בשאי אפשר היה עוד להצפין את הדבר וביחוד מסני שטאמיריקא התחילו להשמיע חברי תוכחה, ואמיריקא עתה „חשובה" מאד בעיני הבריות פה, התחילו לדבר בשפה רפה, אבל עדיין לא רצו ליסר ועד לקבוצ נדבות עד שנוסד תחלה ועד במזרה העיר ואסף בין היהודים המזרחיים פה וכערי המדינה סכום עצום בערך — אז נתבישו המערביים ויסרו גם הם ועד לצורך זה—זוכר אתה את פרנסים מונטיפיורי? אותו איש, שהיו המנהיגים הציוניים נושאים איתו על כפים בימי הקונגרסים, דרש ברבים בשכוע שעבר, שבעת הזאת יש ליהודי אנגלי רק תוכה אחת: להיות „יהודי אנגלי אמתי", כלומר שלא לשם לב, למה שקוראים שאלת היהודים", כי אם רק לצרכי המדינה הזאת בלבד. הוא קבע לעצמו „פרינציפיון", שלא לקחת חלק בשום ועד או אספה העוסקים בשאלות

יהודיות. ובנוגע לציוניות הוא מכין עתה מטרתה של תנועה זו וחושב לו לחובה להודיע, שהוא מתנגד לה בכל תוקף ואין לו דבר עמה וכו' וכו'. וסיים דבריו: ובזה נצליה לבטל את האנטיסמיטיסמוס. השומה הזה גלה מה שאחרים מכסים, אבל כולם אימת האנטיסמיטיסמוס עליהם ונכונים בשביל כך לזחול כתולעים וללחך עפר רגליהם של האחרים. אני לנו, שאלה הם, המנהיגים אשר קולם נשמע ודעתם מתקבלת בתור דעת האומה היהודית. ועל בן אין לבי, מתחמם' כישאני שומע את השאון בחונים ידועים ע'ר הצורך, להכין' עצמנו לבוא בדרישות לפני הקונגרס הבא. יודע אני מראש, שדעתם של הגדולים' הללו תהיה שקולה בעיני האחרים כנגד דעתם של ישישים רבוא מישראל. ומה שהללו ידרשו יכולים אנו להבין עוד מרם שמענו.

1916

למר ש. דובנוב, פטרונרד¹).

(תרגום מרוסית).

לונדון, 20 ינואר 1916.

בחדשים האחרונים הפוסטא מרוס'א מתקבלת פה באיחור זמן ובלי סדר. מפני כך קבלתי את מכתבך מן 5 דצמבר רק זה כשבועים. קראתי בענין רב והרבה חשבתי על דבר תכנו. ובשהכונות עצמי להשיב לך, קבלתי כשבוע זה את מאמרך «De profundis»... שהעיר סער בלבי, לא רק על ידי תכנו, כי אם בעיקר על ידי סגנונו השקט, שמתוכו נשמע ברור קול בכי עצור.

כן, ירידי היקר, צדקת מאד: בלי אמונה זו (בהתעוררות הרגש המוסרי העולמי) לא היה לנו, במה לחיות¹. ובהיות שאמונה זו נתרופפה בלבי, הנני מרגיש באמת, שאין לי, במה לחיות¹. בעה האחרונה נסיתי הרבה פעמים לברר לעצמי, לאיזו מסקנות מביא אותי המצב הנוכחי, ולרשום את המסקנות האלה על הנייר. אבל בכל פעם הרגשתי, שהנני נמצא על השמה מלמעלה, מיראתי להסתכל עמוק בנפשי פנימה. אתה אומר במכתבך, שמצב

¹ עיי' למעלה מכתבי אליו מן 7 נובמבר 1915.

רוחי אפשר שהוא תולדה מדרכי חיי. בזה ודאי יש הרבה אמת. אבל זה לא הכל. ההבדל העיקרי בינינו הוא זה, שאחת חי שם, ואני חי פה. בארצם של מל וספנסר, שהיתה לפנים מגרל עוז לחירות ולצדק. אלו קראת בכל יום, כמוני, מה שכותרתם בעתונים הותר ליברליים בארץ הקלסית הזאת של החירות, ומה שכתברים עכשו מעל אותה הבמה שלפנים דברו מעליה לזרד מקולי והדומים לו, — היית מבין יותר את הסקיפטיציסמוס שלי, ביחס למציאותו של, הרגש המוסרי העורמני. אני יודע אם שמעת מימך את האנקדוטה הזאת: לעיר יהודית עתיקה בא אורח, ואחד מתושבי המקום מספר לו את הדברים הראויים לתשומת לב שבהם טמנית עיר זו, ובין שאר דברים הוא מודיע לו, שלפני מאה שנה בקר את העיר צדיק אחד מפורסם ובך אותה, שלא הארע בה שריפה. האורח שואל את בעל דברו בתמהון: איך זה? הלא לפני אינו שנים, כמדומני, כל העיר עלתה על המוקד? על זה משיב התושב ברננות: „איש חסד אתה! עד אן גדול כחה של ברכת צדיק? הלא עד השריפה הגדולה!... אני יודע, אם האורח מצא ספוקו בתשובה זו, אבל לי לעצמי, ברכת' שאין כחה גדול אלא עד, השריפה הגדולה! אין לה שום ערך.

בחיי הפרטיים לא בא כל שנוי בחדשים האחרונים, וולתי אולי זה, שנפסת המלחמה יש לי העונג לראות לעתים יותר קרובות ידידים משכבר הימים, הבאים הנה, לרנלי עסקים שונים, מרוסיא, מארץ ישראל וכו'....

למר ב. עברי (שווייץ?).

לונדון, 9 פברואר 916.

את מכתבך, הארוך מן 5/1 קבלתי במעודה, וזה פעמים אחדות הייתי סוכן להשיב עליו, אבל בכל פעם נדחה הדבר מסבות ישונות, ואולם הסבה העיקרית היא, שבאמת אני יודע מה יש להשיב על מכתב כזה. אינני בקי בכל אותם הפרטים שהזכרת. אפשר שמועה אתה בכמה מדם.... אך גם אם נניח שהכל מדויק, מה הן התולדות שיש להוציא מזה? כשאני לעצמי, אני רואה בכל זה ובכל שאר חזיונות חיינו עתה רק את הסבה

האחת והיחידה שלובשת צורות שונות: — את הגלות. עדר מסור
אנחנו, וכשעת הרת עולם זו אין לנו מרכז למחשבותינו ופעולותינו וגם
המרכז הציוני הלא מסור ומסורד הוא עתה, ולא יפלא על כן, כי כל
מי שרוצה קומץ ומתוצב בראש איזה, גרוד ועושה מה שלבו חפץ והושב
עצמו ראוי ומחויב לדרוש תמיכה ועזר מן הכלל או מן הפרט, ואנשים,
וגם חברות, שמרגישים במצב עמנו בעת צרה זו, עוזרים ותומכים בידי
כל מי שעושה איזה דבר, כדי לשכך את הרגש המר, שאין אנו עושים
כלום, בעוד שאחרים עושים ועושים...

באמת אניד לך, שהמכתב, הארוך, שהכתחתי ושקויתי לקבל מסך
לא ממין זה צריך היה להיות. הלא הבטחתי לכתוב לי באריכות על
מצב הרברים באמריקא, בנוגע לעבודת הכלל שם. אמריקא היא עתה
הארץ היחידה ששם אפשר היה באמת לעשות דבר של ממש, אלו
התאחדה כל היהדות שם והסתדרה היטב למטרה זו. כפי שיש לשפוט
ע"פ כה"ע יש שם איזו נטיה לעשות נסיון במובן זה. וחפץ הייתי מאד
לדעת, אם באמת אפשר לקוות, שיבינו כל הכתות כל ערכה של השעה
הזאת ועזבו את קטמותיהן ואינטרסיהן הפרטיים, בשביל לעשות מה
שאפשר וצריך לעשות בהתאחדות הכחות.

איך שהוא, רואה אני מתוך מכתבך שגם בשווייץ לא מצאת מנוחה
לנפשך, וצד לי על זה מאד. לעת הפנאי הודיעני נא, מה שלומך ומה
מעשיך עתה. הלא בודאי אתה עושה איזה דבר.

ובנוגע לי, אין כל חדש להודיעך. הכל במקורם. זמני הולך וכלה
בעבודת ה"סיטי" וקריאת כה"ע, ומצב רוחי הולך ורע מיום ליום. מלבד
נועל-נפש לכל הנבוא בצלם, לא נשאר בלבי, כמדומה לי, שום רגש
אנושי. והמעשים בכל יום הולכים ומהוקים את הרגש היחיד הזה. מה
יהיה סוף הדבר — איני יודע. זה ימים אחדים גם בריאותי הגופנית התמוטטה
מעט והנני כלוא בביתי. אבל זה, אקוה, יעבור בעוד זמן מה.

אל הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, האג.

לונדון, 9 פברואר 916 (מי' אר"ר תרע"ז).

קבלתי יקרתכם מן ד' ח"ו, ומודה אני לכם על שמתחתם למסור לי דברי ההוצאה היהודית. ידעתי גם ידעתי, שבשנה הזאת ימלאו לי שישים שנה, ואינני רואה שום סבה לשמח ולעשות פרסום לדבר זה, שהגיעו לי ימי הזקנה—הימים אשר אין בהם חשק, ואולם הרשיון אשר הם מבקשים אני נותן להם בחשק לב. מעודי לא מנעתי רשיון לפרסום מאסרי, בלשונם או בתרגומים.

לד"ר ש. מלמד, ניוירק.

לונדון, 13 פברואר 916.

קבלתי מכתבך מן 15/I, וקודם כל הרשני נא להביע את תמנתי על שחשבת לנחוק לכתוב לי בשפה זרה ולא בעברית. אני ואתה שנינו יהודים לאומיים, שנינו סופרים עברים ושנינו גרים בארצות הישנה האנגלית—וכותבים זה לזה אנגלית! אתמהה.

ובנוגע לנוף הענין, נעים היה לי לשמוע, כי יש בדעתכם להוציא עתון חדש באנגלית, אשר—אקוה—ישא דגלנו הלאומי ביד רמה, ובכלל, ידבר בסגנון הנאות לכבודנו הלאומי. עתון כזה עדיין לא ראיתי באנגלית. לא אדבר על העתונים שלנו פה. הלא ידעת את לשונם ואת ערכם. אבל גם באמריקא, כמדומה לי, עוד לא התרוממה העתונות שלנו באנגלית עד הגובה המבוקש, והי רצון שיעלה דבר זה בידכם בנסיונכם החדש. ומודה אני לך על שזכרתני לבקש השתתפותי בעבודתכם. אך לצערי אינני יכול להבטיחך דבר זה. הלא ידעת שאין הספרות העתית אוטנטית ואינני כותב אלא בשעה שמרגיש אני צורך להגיד איזו דברים בקהל. ובהיותי כותב אך לעתים רחוקות, הנני חושב לי לחובה, בתור סופר עברי, לכלי לפזר את דברי בשכעים לשון, כי אם לכתוב חמיד רק בעברית ולפרסם דברי בעתונים עברים. גם הפעם הנה אתם נגשים גם להוצאת עתון עברי ("התורן"), ואם יהיה לי צורך להגיד דבר, וראוי אבחר להגיד דברי עברית בעתונכם העברי.

ואולם כל זה הוא לע'ע רק להלכה, ולמעשה אינני מרגיש בי עתה רוח הקודש' לצאת ולהתנבא במחנה. גדול האסון יותר מדי, וסבוך ומסובך הכל באוסן שלא היה כמהו בימינו, וזי שמכיר באהריות של דברים יחשוך רבריו לעת שתתישב דעתו עליו ויהיה נדמה לו, לפחות, ישרואה הוא באספקלריא מאירה לאן אנו הולכים ומה אנו צריכים לעשות. עד עתה, אהה, עוד לא הנעתי למדרגה זו.

לדיר ח. משרנוביץ, לוזאנא.

לונדון, 21 פברואר 916 (י"ז אדר תרע"ו).

מכתבך מן ר"ח אדר בא לידי כאיחור זמן נודאי מפני איכותו. הצנוורה פה הודיעה זה כבר, שמי שרוצה שיגיע מכתבו בזמנו, ישתדל לכתוב בדרך קצרה).

ע"ד מאמרך אין לי מה להוסיף. אני דברתי רק על הרושם שעשה המאמר עלי. ואם ידעת שהקוראים הגברים מוצאים בו חפץ ומשתמשים בחומר שנקבץ בו — מה טוב!

רק דבר קטן אתה דורש מן המנהיגים הציוניים: שיגידו להצטט את האמת ולא יוליכו אותו שולל! אפשר יודע אתה איזו נקודה על כדור הארץ ששם המנהיגים מתנהגים עתה עם העם ע"פ הכלל הזה — אנא הודיעני איפה הוא, ואעזוב את הכל ואברח שמה....

תורה לך על דאגך לשלומי. ודאי חייב' תיה שתהא גבורה נתוספת בו לעת זקנה. אבל בעת הזאת אין בני אדם מדקדקים למלאות חובותיהם, ובכלל אינם יודעים להבחין בין חובה ורישות ובין אסור ומותר. הכל נתבלבל. אפשר ישאלו הייתי שוכן בתוך, טומאתנו, כדבי מנדלי, הייתי מרגיש כי באמת תוספת גבורה. אבל כשאתה רואה את הטומאה במעון הקדושה ובמקום המישפם שמה הרשע — אי אפשר שלא תחלש דעתך וגם בריאותך הגופנית. צעירים ממני אולי יזכו עוד לימים יותר טובים, אבל אני, לפי שנותי, חיששני שלא אראה עוד את העולם כבנינו ועתיד אני לעזוב כנוולותו, כעוד טומאתו בשוליו.

למערכת העתון „יעוור. זשיון. מוסקווא.

(תרגום ברוסית).

לונדון, 13 ספט 916.

מתוך הטלגרם שלכם, שקבלתי היום, נודע לי ראשונה, שברוסיא עושים הכנות להג בקרוב חג יובלו של ביאליק⁽¹⁾. מה סיבו של יובל זה — איני יודע. הופעתו הראשונה של ביאליק בספרותנו היתה בשנת 1892 (במאסף „פרדס ברך ראשון), ואפשר אפוא לחוג חצי יובלו הספרותי רק בשנה הבאה. ולפי מספר שנות חייו גם כן אין מקום לחגיגות. אם איני טועה, ביאליק הוא עתה בן מ"ג שנה — מספר שאין „יובל" תופס בו, ובכן, מה הוא היובל?

אך מלבד הדבר הפורמלי הזה, לא אכחד מכך, כי בשאני לעצמי הייתי חושב ל„אבסורד" שאין דומה לו, במעט לעג לרש, להג חג יובלו של המשורר הלאומי בזמן שהלשון הלאומית, לשון המשורר עצמו, נשתחקה, ואין אנו יכולים להשתמש בה בשביל לבטא את רגשותינו ביום חג כזה⁽²⁾. ציירו נא לכם, שבערב יום הכפורים צותה הממשלה לכבוד כל בתי הכנסיות ובתי המדרשות — מה היו היהודים עושים? היו מתפללים ביהדות כל אחד בביתו, ולא היו הולכים עם הסדורים והמהגזרים לבתי תפלה של נוצרים או מושלטים, לנגן שם את ה„כל נדר" שלהם. אין עתה, השלח⁽³⁾, אין, העולם, ובכלל אין אף עתון אחד עברי, ישבו היינו יכולים לברך את המשורר באותה הלשון הלאומית אשר לה הקדיש כל חייו וכל כשרונו הכביר. והאמנם לא תרגישו, כמה מן העלכון והשפלה כבודנו יהיה בזה, אם בתנאים כאלה נגיש למשורר, סורוגט⁽⁴⁾ כתמונת גליון מיוחד בלשון זרה? לפי דעתי יהיה הרבה יותר נאה ויותר מתאים לכבוד המשורר, אם תתנו רק מאמר „יובלי" אחד אשר יבטא אותו הרגש עצמו, שכאין עתונים בלשון עברית, הברכה היותר נאה למשורר עברי תוכל להיות רק—שתיקה השקולה כנגד כל מה שהפה יכול לרבר.

⁽¹⁾ בטלגרם בקשתי לשלוח איזה דבר בשביל הגליון המיוחד שהם אומרים להוציא

לכבוד היובל.

⁽²⁾ ברוסיא הפסיקה בממשלה אז כל העתונים העבריים.

ואם חשמו לעצתי או לא — בכל אופן אקוה שלא תמצאו בכל האמור שום פגיעה בכבודכם.

למר ש. פינסקי, לונדון.

לונדון, 21 מרס 916.

צר לי להודיעך, ילע'ע אין לי כל תקוה להשתתף עמכם במפעל הספרותי שעלה במחשבה לפניכם. מלבד מצב בריאותי, שעדיין היא רופפת ואינה נותנת לי להקדיש שעות הערב—אחר עבודת היום המוטלת עלי—לעבודה ספרותית המינעה את הנפש,—הנה גם מצב העולם בכלל ומצב עמנו בפרט אינו נותן לי לפנות לבי לענינים ספרותיים מופשטים, כי מאורעות יום יום ממלאים את הנפש ומעסיקים את המחשבה, מבלי השאיר מקום למחשבות אחרות. במרומה לי, שלא יעלה בירי לכתוב שום דבר עד יעבור זעם.

לד"ר ש. דייכס, לונדון.

לונדון, 26 מרס 916.

יגעתי ומצאתי את מחברתך בתוך קופה של כתביעת ישנים. כנראה, נתקבלה ביחד עם איזו כתביעת בעת שלא הייתי בביתי ונתערבבה עם אלו בעת שההקתים טעל שלחני למקום מנוחתם. אנקש סליחתך על זה ואורך מאד על המשלות.

ובנוגע לנופו של דבר, צר לי להודיעך, כי בעיקר הרושך — מה שאתה קורא: The chief crux of the verse — בלומר בפירוש המלה, סאסאה', כבר קרמך רבי שמואל יוסף פ'ן בספר, האוצר' שלו (כרך שלישי עמ' 288). ודאי אין ספר זה נמצא בידך, כי לולא כן הלא היית מזכירה ועל כן אעתיק לך פה את דבריו (אחר שהביא את הפירוש המוסכם, מלשון, סאה'):

ובדרך השערה אפשר לאמור, כי השם, סאסאה' ענינו כמו שהשתמשו בו, במרא: דמיא לסאסאה מא', ופיר'שי: זקן השבליים, וכן, ובראש שבלת ימלו — הר אמר כסאסא דשבלתא'. והוא דומה לשם

זאזא בארמית, שענינו ענף דק; ועשה קציר כמו נטע' — ח'י; ויעבר זאזא היך נצבא'. ויסדרו בענין זוז, נענוע וגדנוד קל, לפי שהענפים נעים ומתגודדים, ברוח קלי. ופירוש, כסאסאה בשלחה תריבנה' — אתה דן אותה מיד בשלחה את קצירה (כמו: תשלח קציריה עד יסי). והכפל: הגה ברוחו הקשה ביום קדים, הוא ע'ד מליצת, כגעת בה רוח הקדים חיבש'. וראיה לדבר, — שכל הפרשה מושל אותה לעץ נושא פרי; ביבש קצירה תיבנה'. וזה ע'ד מליצת, נד קציר'.

העתקתי לך את כל דבריו, כדי שתראה את ההבדל שבינכם בפרשים. ואולם ב'סוד הדבר רעיונכם אחד הוא.

ורוצה אני עוד להוסיף, ישאם בונת הכתוב, כפירושך, שרק החלק העליון ייבש ויכלה, והשורש ישאר וישוב לעישה פרי, — הגה עלינו לקבל השערתו של פין, שהשם, סאסאה' כולל לא רק זקן השבולת, אלא אף ענפים שבראש האילן, והנביא בתמונה זו רואה לא שדה תבואה, כי אם גן של אילנות. כי לפי פירושך, שהדברים מוסכים על שדה תבואה, אין התמונה עולה יפה: שהרי בתבואת השרה, אם יבש החלק העליון, הפרי, ישאר רק' הקש, ההולך ויבש מאליו, ואין שם שורש שישוב ויעשה פרי חדש.

לד"ר ש. דייכס, לונדון¹

לונדון, 30 טרם 916.

קבלתי מכתבך ושמחתי לראות, כי לא דרך, מלומדים' לך ואין עינך רעה בשל אחרים.

ואני עדיין איני חושב, שישדה תבואה שעברה עליו, רוח קדים' אין בו מקום לפני חדש, ועל כן יותר מתאים לפירושך, שיהיה הציור מכון לנץ'עצים. והלא בארמית באמת, סאסא' כוללת גם ענף, ואם באשורית אינו כן, מה בכך? בכל הלשונות מגזע אחד אנו מוצאים

(¹) עי' בכתב שלפני זה.

מלים שמשמשות כלשון אחת כמובן זה ובלשון אחרת כמובן אחר, ושני המובנים על הרוב מסתעפים ממושג אחד. הלא כה דבר־ך ביחס למלת שלח:

can no doubt mean a stalk just as it can mean a branch: something that sprouts, that shoots up".

הפוך את הדברים האלה — ולא תמצא שום קושי ליחס שני המובנים גם למלת סאטא.

ולוא דמסתפינא להבנם ל'החובבם', הייתי אומר, שגם אהר דברי רש"י ודבר־ך אתה, עדיין מסופק אני אם, סאטא' היא מלה עברית. מלבד תמונתה הורד, הלא תסוה הדבר, שטלה המצייתה מושג רגיל כל כך במקרא, לא נמצאה בשום מקום אחר מלבד הכתוב הקשה הזה. וע"כ אני משער, שבנוסף הקדמיני היה כתוב: בשלחה הריבנה', ורק כעת מאוחרת, בששלטה כבר הארמית בישראל, הוסיפו על הגליון (וושם נשתרבה לפנינו) את המלה הארמית, כסאטאה' בתור פירוש למלת בשלחה.

הנך שואל אם יש לאוצרו של רש"י, ערך מדעי אמתי. כמו שידעת, לא היה המחבר יושב בקתדרא וידעתי בשאר לשונות בני יום לא היתה שלמה. אבל דבר אחד היה בו יששקול כנגד כל השאר: הוא לא רק ידע, כי אם גם הרגיש את הלשון העברית. והרגשה זו — מה שקורא האשכנזי, 'שפראכנעפיהל' — לפעמים תנחהו בדרך אמת במקום שכל הגוים המלומדים, המסובלים בעשרה קביו ישר, מדע', לא ימצאו ידיות ורגליהם. ספר כזה, כמדומה לי, צריך היה להמצא באוצר הספרים שלכם (כלומר, של הקולג'). הלא בלי ספק נמצאים באוצרכם כל ספרי המלים של הגוים, המתחיסים למקצעות שלכם, וכודאי אתם נוהרים בנוי קמן, שאם חדש איזה רבר, לא יהיה חדושו נעלם מעיניכם, ומדוע לא התנהגו כך גם ביחס לספרים עבריים חדשים?

היש לך חשובה ל'קשיא' זו, או צריך להוסיפה על ה'קשיות' של ליל סדר ססה ולהסתפק באותה התשובה שב'הגדה'?

לד"ר ש. דייכס, לונדון.

לונדון, 6 אפריל 916.

תורה לך על מכתבך ועל הזמנתך שהזמנתני לבוא לשמוע דרשותך ביום השבת הבע"ל. לדאבון לבי אין הסיף מקבלת את השבת אלא כשעה אחר הצות, ובשביל כך אנוס אני ללכת לבית המסחר בבקר ולשהות שם עד הצות, מפני שיש דברים שהזמן גרמא ואי אפשר לדחותם. ודאי ידעת, שבימי תנועת הריפורמא באשכנז היו רבנים שהתירו לעשות מלאכה בשבת על סמך הטאמר: עשה ישתך חול ואל תצטרך לבריות. ה'לסדנים' האלה חשבו באמת שזהו פירוש הדברים. ואולם אני, כמובן, לא על סמך זה אני עושה כן, אלא מפני שכל ימי הייתי אומר לעצמי (אעפ"י שאין לזה סמוכים מדברי חז"ל): עשה מה שתעשה, בין בחול בין בשבת, אך אל תעשה תורתך חול ומדרס לפרנסים בורים. בעולם הבא אפשר שאקבל ענשי על זה, אבל בעולם הזה אני שמח בחלקי ואיני מתחרם על שבתתי בפרנסה שיש בה לפעמים חלול שבת, ונצלת ע"י כך מעבדות הצבור, שיש בה חלול כבוד התורה.

למר ה. סבר, פקינו.

לונדון, 10 אפריל 916.

קבלתי שלשום את מכתבך וקראתיו בעונג רב. בקשהני דענותך בעברית, והנני מסלא רצונך. . . . צמא אתה לעיני היהודים. אבל לצערי אינני יכול לרוות צמאונך. עיני היהודים עתה מרים מאד, ומשקה כר לא ישקים את הצמאון. כל יום קללתו מרובה משל חברה, ומוצא אין. מקנא אני בך, כי התרחקת מחיי העולם הקולטורי בעת הזאת, וצר לי עליך, כי תשוב הלום בעוד שנים שלשה חדשים. אם תוכל, אל נא תשוב לאירוסא, שב לך עם בני כינא, או עם פראים בא"י הים, או עם החיות ביער, אך לא עם בני תרבות באירוסא בשעת־קלקלתם זאת.

ולי ולביתי שלום ואין כל חדש אתנו. שלמה בני יושב עתה בציריך ועוסק בפילוסופיא. אשריהו, שיכול להסיח דעתו מן העולם המכוער הזה

ולחיות בעולם הרמיון הפילוסופי, שעדיין קושרים בו כתרם לאמה
ולצדק וליופי....

למר א. לוברסקי, ניוורק.

דונדון, 10 אפריל 916 (ז' ניסן תרע"ו).

מכתבך מן ר"ח אדר'ש קבלתי ב' ניסן! מעת ושהתחילה הצנוורא
פה לבקר מכתבים הנאים מאמיריקא, מעכבת היא את המכתבים הכתובים
עברית בחדוש ויותר, וראי מפני שהמבקרים לעברית מעטים ואינם
מספיקים. ובכל זאת אני כותב לך עברית, אחר כי אין במכתבי זה
דברים שהשעה דוחקתם, ואין דע אם יאחר המכתב לכוא. קשה לי
מאד לכתוב לך בלשון אחרת, אחר הצי יוכל יותר שהינינו כותבים זה
לזה רק בעברית....

אתני פה אין כל חדש. שמואל¹ הוא עתה ברוסיא, אביו האץ
בו מאד לבוא, לרגלי עסקים שונים, ומאחר שרא התה לו כעת האחרונה
כל עבודה, הלך לשם. ויהי רצון שישבו בשלום בקרוב. לפי הישמועה,
קשה עתה מאד לקבל רשיון לצאת מן הארץ, ביהוד — ליהודים....
קבלתי את הנליגנות הראשונים מן התורן שלכם, וצר לי לאמור
לך, שקריתו למצוא בו הרבה יותר ממה שיש בו. הימים ימי הרת עולם,
ועיני כל ישראל נשואות לאמיריקא. בעת בזאת, אם עתון עברי חדש מופיע
על הבמה באמיריקא, צריך שישמע בו דפק החיים בכל עורו, צריך
שיהיה דמות דיוקנה של הנשמה העברית המפסדת בין שני אריות. כנראה
אין אמיריקא מוכשרת עדיין ליצירת עתון עברי שכוה.

למר ש. מקסימון, ניוורק.

דונדון, 12 אפריל 916 (ח' ניסן תרע"ו).

קראתי היום את מאמרך היפה ב"התורן" ונזכרתי, כי עדיין אני חייב
לך תשובה על מכתבך האחרון, ישכר עברו עליו יותר משבעה חדשים

⁽¹⁾ התני ש. סנזר.

והזמן הראשון בראשו הוא: כ"ד אלול (תרע"ה) ועודנו מונח כאמתחת הסכתים הסתכים לתישובה. קשה עלי כתיבת סכתים בעת הזאת, והנני ממעט בזה ככל האפשר. כלום צריך אני לפזש לך את הסכת? אי אפשר לכתוב למי, משלנו? סכלי לגעת בפצעי ההנה, והפצעים אנושים כל כך, והנגיעה בהם מכאיבה כל כך. —

מה שלומך? מקוה אני, כי מאושר אתה בחיך הפרטים ועושה חיל בעבודתך הכללית. כתבת לי אז, שהוטלה עליך ההשגחה הכללית על בתי הספר של מוסד החנוך שאתה עובד בו, והנך עוסק בחבור הצעה של תקונים. מה עלתה בדרך? ומה מעשיך עתה במקצוע הספרות? האמנם לא כתבת דבר בשנה האחרונה וולת המאמר הקטן שב, התורן?

אבל, בבקשה ממך, אל נא תסנה אתה אלי בשאלה כזו, שלא תהיה לועג לרש. מעת שיצא העולם מדעתו לא כתבתי אף יורה אחת (חוץ מתרגום האבסורדיסטי של סינסק, שנמרתו בחורף שעבר). כי על מה אכתוב? לאסוני, הייתי שקוע כל ימי בשאלות מוסריות וחברתיות, ועכשו, שהעולם המוסרי חזר לתהו ובהו והחברה האנושית שקועה במ"ט שערי טומאה, עכשו יאחזני גועל נפש לזכר כל אותן המלות הריקות שהיו ממלאות את הלב בימים שעברו, ואין בכחי לחשוב מחשבות, וכל שכן להוציא מחשבותי מלבא לפומא, על כל אותן השאלות הנוגעות לחייה של בריה מאוסה זו ששמה, אדם.

הנך יראה, ישיפה אני עושה כהיותי ממעט בכתיבת סכתים. הנה סכת קטן מה לפניך — ובכר פלט הקולמוס דברים שאפשר מושב היה שלא נכתבו....

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי), גיניבה.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 12 אפריל 916.

.... על אדות הענינים הכלליים אין לי מה להוסיף על דבריך, שמוסרים בדיוק גם את מצב רוחי אני. קשה לחיות, ידידי! הנני חושב, שאני ואתה צריכים אנו לשמוה, שהזקנה הולכת וקרבה, והיא חשההר

אותנו בעתיד לא רחוק ביותר מן ה"אורניא" המאוסה הזאת. כפוח אני, שבמשך 30—40 שנה הקרובות יהיו החיים למשא על כל מי שעוד נשאר בלבו זיק של רגש אנושי ואהבת האמת!...

למר א. דרויאנוב, אודיסא.
(הרגום מרוסית).

לונדון, 14 אפריל 1916.

... השאלה ע"ד הוצאת הרגום מחברתו של פינסקר נפתרה בשלילה¹. חשבתי, שאין לי רשות לעשות זאת בלי הסכמת הועד, אשר הוא הוא שעוררני לעבודה זו. ועל כן הודעתי את טעמתי לראש הועד, אך הוא ענה בשלילה, ובה נפתרה השאלה. ובכן יהיה התרגום מונח בידי עד שתגשו להוצאת הארכיון. זה, כמובן, לא יהיה בזמן קרוב². אך מכיון שאני כותב לך עתה על זה, אוסיף עוד איזו הערות בנוגע לעצם הענין: (א) כמו שתזכר בודאי, המחבר מזכיר בהרבה מקומות מאורעות הזמן ההוא, אך אינו חושב לנהוץ לספר את הפרטים, שאז היו ידועים לכל, ואולם עתה, כמובן, כבר נשכח הרבה, וחיוש אני, שמקומות כאלה לא יובנו להרבה מן הקוראים. צריך על כן להוסיף על התרגום ידיעות היסטוריות, אם בצורת הערות למקומות הזקוקים לכך, או בצורת טבוא לא גדול בראש המחברת, שבו יבואו כל הידיעות יחד. אני נסיתי לעשות זאת בעצמי, אבל תיכף באתי לידי הכרה, שאין בידי כל החומר הדרוש, ונקל לי להכשל בשגיאות, בנוגע לזמני המאורעות ושאר פרטים. וע"כ החלטתי להניח זה לעורך הקובץ-כולו. לבס, כמובן, הרבה יותר נקל יהיה להגביל בדיוק כל הפרטים הדרושים, כן, ע"י הקומנטים מאותו הזמן וכן מפי עסקני הדור ההוא שעודם בחיים³.

¹ התרגום צריך היה להתפרסם בספר שהשב הועד ליאני באודיסא והוציא לזכר פינסקר (הארכיון שלו ועוד). אך מפני המלחמה לא יכול הועד להוציא את הספר, ואז הצעתי, שאוציא בעצמי את התרגום במחברת מיוחדת.

² סוף סוף יצא התרגום בירושלים בשנת תרס"א בספר קטן שהרשים או הועד לזכר פינסקר בשם, ספר פינסקרי.

³ כשיצא התרגום לא שמו לב לזה (ע"י הערה הקודמת).

ב) הרבה חשבתי ע"ר שם המחברת וסוף סוף באתי לידי החלטה, שמוכח להניח את השם של המקור, אפילו בלי, טרנסקריפציה עברית, כי אם, פשוט, באותיות רומיות כמו שהוא במקור. מלבד שאי אפשר למצוא מלה עברית שתתססור שם המקור באופן מניח את הדעת – הנני חושב, שמלה זו עצמה "Autoemancipation", קשורה בלב הכל באופן אורגני כל כך עם עצם המחברת, עד שצריך להניחה כמו שהוא גם בתרגום העברי¹). ורוצה הייתי לשמוע את דעתך על זה.

על אדותי הרשני נא לבלי הניד מאומה. בעתים הללו אין זה נושא מענין כלל. מלבד עבודתי בבית המסחר וקריאת עתונים מכל המינים, אינני עושה כמעט כלום. אין מצב רוחי מסוגל לכך. כל מחשבותי ורגשותי נתונים לענין המסלה המוסרית של המין האנושי וישנו כל הערכים היוצא מתוכה

למר ש. דוכנוב, פטרונרד.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 27 אפריל 916.

מכתבך מן 27 פברואר קבלתי לאחר הודש בדיוק, כלומר 27 מרס.... בעמוד הרביעי ממכתבך כתבת איזו שורות ע"ד כנך יעקב, אבל כל זה נחתך ע"י הצנזור . . . ועל ידי ה'נתוח' הזה נתקלקל גם העמוד שמעבר לרף, ששם דברת על אדות ה'רליגיא' של, היינעולם קולקטביסטיים², באופן שאינני יכול, לצערי, לקבל מושג ברור מרעיוןך ע"פ הדברים המקוטעים שנשארו. כמו שאתה מעיר בעצמך, ההשקפה הזאת על היהדות עסקה את מהשבותי עוד בראשית עבודתי הספרותית, ואחרי כן ננעתי בה הרבה פעמים, אבל לא בררתיה בפרסום אף פעם אחת. ורוצה הייתי על כן מאד לקרוא את הרצאתך בהכרה ההיסטורית. אם נדפסה באיזה מקום, שלחה נא אלי, ואם יש לך צורך בכך, אשיבנה לך אחר הקריאה. בנלוויילב אניד לך, שהרעיון ע"ד, היינעולם קולקטביסטיים² שלנו היה יכול לשמש לי מקור נחמה וחזק, אלו היינו עתה, בשעה של קריסים

¹ בן נעשה באמת, כשנדפסה המחברת.

לכל האנושיות, נושאים ביד רמה את הדגל של אמת וצדק שהנחילו לנו הנביאים, אותו הדגל שרק הוא לבדו נותן טעם באמת לחיי-עולם שלנו. אבל, אהה, ירדתי היקר, נכשלנו כחרפה בבחינות האלה. לא בארץ זו או זו, כי אם בכלל, על כל כבוד הארץ טבעו היהודים כבוץ של העבדות היותר מכוערה ואינם מעזים להביע מצדם דבר, חוץ מבבואה קריקטורית של השובניסמוס הסובב אותם. ואם לעתים רחוקות עדיין מניע אלינו דבר-אמת—הוא כא מתוך חוגים אחרים לגמרי, ו"הקוליקטיב הנצחי" שלנו אין לו אלא דאגה אחת: להראות למי שצריך להראות, שהוא plus royaliste que le roi.

אתה שואל: האמנם אין לי יכולת להדפיס באיזה עתון של היהודים האנגלים מאמר המגלה קלונם? ודאי, יש לי יכולת זו (אפילו הרש. קרנז. היה מדפיס בגבולות המותרים מטעם הצנזורה), אבל כשאני מצייר לי מראש, איזה פחד נורא היה מאמר כזה מפיל על אותו העדר מוג הלב, ואיך מכל עברים היו מסהרים להציל, כבוד היהדות' כמובן ידוע,—מתגבר עלי רגש של בושח וגועל גפש — וחש כהי

לד"ר א. (V.) יעקובסון, (קופנהגן?)

(תרגום טרוסית).

לונדון, 14 מאי 916.

קבלתי בעונג את מכתבך מן 4 לח' והראיתיו גם לחיים¹ ולסוקולוב. שניהם הבטיחוני לכתוב לך ולשים קץ לאי-ההבנה שמצאה מקום בעיני זה². ובכל זאת אחשוב, שלא למותר הוא לתת לך איזו ביאורים גם מצדי באמת הכל פה נובע מאי-הבנה. זה כולש ביותר ממה שאתה משתדל להוכיח, שבאנגליא אפשר לדבר בגלוי ע"ד הציוניות, מבלי לירא, שמא יעורר זה אי-רצון. אפשר היה לחשוב ע"פ זה, כי פה מסתירים

¹ ד"ר ח. ווייצמן.

² בזמן המלחמה עבר מרכז ההסחרות הציונית מברלין לקופנהגן, בתור מקום גיטרי, אך מנהיגי הציוניות בלונדון החליטו — מפעמים מדיניים — להספיק את המוט עם המרכז ההוא.

את הציוניות ומשתדלים להתרחק ממנה, כמו שעשה מונטיפיורי, שאתה מזכיר את הנהגתו בתור דונמא¹). המה אני על זה מאד. האמנם אינך יודע, שגם חיים וגם סוקולוב ואחרים לא רק שאינם חושבים ללכת בעקבות מונטיפיורי, אלא משתמשים בכל מקרה נאות הבא לידם לעשות פרסום לציוניות, כן בין היהודים וכן בחוגים בעלי השפעה מהוץ ליהדות? אם, כמו שאתה כותב, יש מה הרבה סימפתיא לציוניות, הנה זה במרה מרובה תוצאת עבודתם של האנשים הנזכרים, ביהוד של חיים. הפסקת המ'ט עם ה,בורא' שלכם הוחלטה דוקא בעקב הסימפתיא שישנן פה להציוניות. את הסימפתיא האלה צריך להוקיר מאד, ובתנאים של עכשו החשד היותר קטן יספיק כשכיל לאבדן. בהיותך יושב בארץ ישראלית, אינך יכול לצייר לעצמך מצב הרוח השולט פה ובשאר הארצות הנלחמות. בזה נוכחתי בעצמי, בקראי בישיבה אחת פרמית מכתב מאת הכורא שלכם ע"ד האספה הציונית שחשבו לקרוא פה. בעצם הדבר, כמובן, לא היה במכתב ההוא שום דבר אסור, אבל בצורתו יכול היה לעורר חשד בלתי רצוי כלל בלב הבלתי בקיאים. כמובן, לא יכול היה לעלות על לבך, כי דברים המביאים כאלה יוכלו להזיק לעניני הציוניות. אבל דוקא מפני זה, שאתם שם אינכם יכולים לדעת את התנאים השולטים פה, הישיבה החליטה — ולפי דעתי בצדק מוחלט — להפסיק את המ'ט....

אשמה מאד אם מעת לעת תודיעני דבר-מה על אדות עבודתך. קשה מצבנו עתה, יקירי, אבל אל נא נתיאש מן החקוה לימים טובים מאלה.

לד"ר ח. שטרנוביץ, לוזאנא.

לונדון, 29 מאי 916 (כיו אייר חרעיו).

אל נא תשאלני, מפני מה לא עניתך עד כה על מכתבך מן ה' ניסן, המונה בירי זה יותר מחודש ימים. אל תשאלני, מפני שאם תשאל, לא אדע מה להשיב. דיקנותי בנוגע למכתבים — זהו אחד מן הדברים

¹ מר פרנסיס מונטיפיורי, שהיה לפני זה (ביחוד בימי הרצל) אחד ממנהיגי הציוניות, פנה לה עורף בימי המלחמה, מיראתו שלא יחשדוהו האנגלים. שאינו פטריוט כל צרכו.

ששללה ממני המלחמה. יש שאני מעבד תשובתי שבועות וירחים — ואני יודע לפני מה, אלא שאין חיד כותכת.

ועתה, בשאזרתי חלצי ובאתי סוף סוף להשיב על מכתבך, קראתיו שנית ולא יכלתי להתאפק משהוק על שהתחלת בלשון יל. גבורה! ובמחאה נגד היאוש — וסיימת בקול ענות הלוישה ובדברים מלאים עצב ופיסימיסמוס בנוגע לחייך ועבודתך, דברים המעידים עליך, שגם אתה לא נצלת מהשפעת המאורעות הכלליים, אלא שהשפעה זו קבלה אצלך צורה אישית. ואגב אורחא, תמהתי על סגנונך בטענותיך על „אלהי הרמב"ם", כאלו היית אתה הראשון בטענות אלו. וכי שכחת, שכבר קדםך שד"ל בטענה זו ממש? וגם בימיו של הרמב"ם נמצאו בין מתנגדיו אנשים שהרגישו כזה, וכיניהם גם הראב"ד בהשנותיו (הלכות תשובה פרק ג'), אם כי רק הרגשה כללית וסתמית.

אבל אין זה, מענינא דיומא. עיקר הפצי כזה לענותך על שאלתך בדבר עבודותיך הספרותיות. לא שמעתי עד כה שעוסק אתה בתבוא קצור החלמוד עם פירוש חדש, וגם עכשו ששמעתי, לא הוברר לי, מה סיכו של קצור זה, לאיזה סוג קוראים (או לומדים) אתה מכוון קצורך, מה אתה מכנים לחובו ומה אתה מוציא זכו, ואולם בכלל נראה לי, שהבור כזה, אם יהיה מתאים לצרכי זמננו בקצורו של ר"י אלפסי בזמנו, יהיה דבר בעתו ויביא תועלת רבה לחנוך העם, הקטנים עם הגדולים יחדו, ודוקא שעת חירום זו היא שעת הכושר לעבודה נואת, ש, המלאכה מרובה בה על ה, חכמה! ואע"פ שגם, חכמה! יש בה, או צריך שתהיה בה, במדה לא מעטה, כהיות הלב בלתי פנוי לענינים מוסשמים וחקירות בענינים רחוקים מן החיים. ולפיכך הייתי מיעצך, שתעשה מלאכה זו קבע ותקדיש לה עתותיך הפנויות. אפשר שדוקא כשכר מלאכה זו תזכה ל, עולם הבא, אם יחשפט הספר ויעשה ספר לעם, מה שאי אפשר לך לקנות משאר עבודותיך, שבאופן היותר טוב יהיו נועדים רק ליחודי סגולה....

כך דעתי, ואתה בחר את אשר תבחר, אך בחר ועבוד, כי בעתים הללו העבודה היא ההצלה היחידה מיאוש או משגעון. כמדומה לי, שכל העולם נחלק עתה לשני מחנות אלו: משונעים ובעלי-יאוש.

למר י. איזנשטרט, ג'ניבה.

לונדון, 21 יוני 916 (כי סין חרעיו).

.... את כרטיסך מן 26/V ואת מכתבך מן 1/VI קבלתי כמובד, ואבקשך לבל תתעם על איחור תשובתי. האמינה לי, ידידי, שקשה עלי עתה כתיבת מכתבים כקריעת ים סוף. הלא ידעת, שאינני מבעלי השתפכות הנפש, ולכתוב עתה מכתבים בלי השתפכות הנפש — הוא דבר שאי אפשר, וע"כ אין טוב לי משתיקה.

קראתי את הרשימה הארוכה ששלחת לי מן השיעורים שאתה שומע באוניברסיטא ושמתתי שמהם כפולה ומשולשת: שמהתי, ראשונה, על שאין באוניברסיטא שלכם עוד חמש מחלקות אחרות והיות אז שריו בצער על שאין שעות היום מספיקות לשמוע שיעורים בכורן. ושמתתי כמו כן על שעשית חיל בשפה הצרפתית, עד שיכול אתה לכתוב בצרפתית שמותיכם של כל המן השיעורים הללו בלי כל שניאה. ועל הכל שמתתי על מצב בריאותך, אשר, כנראה, הושב כ"ה במדה מרובה מאד. אדם שיש בכחו לישב ולשמוע שיעורים — אפילו שמועה בלבד, בלי התבוננות יתרה — בטשך שבע או שמונה שעות בכל יום, — אדם כזה אינו חולה, ובפרט זקן שכמותך. אני לא הייתי יכול לעמוד בנסיגן זה אפילו שני ימים בזה אחר זה.

ואקוה, ידידי, שלא תכעס על כי הרשיתי לעצמי לצחוק מעט על התמדתך. זכורני שקראתי כאיזה ספר לפני כמה שנים את האניקדוטה הזאת: אלכסנדר הומבולדט, בבקרו את סטרבורג, הלך לראות את בית הספר הטכני הראשון ברוסיא, אשר נוסד באותם הימים. בכואו, הראהו המנהל את הפרוגרמא של בית הספר, שהיתה מלאה שמות של "מדעים" בכל מקצועות המטמטיקא, המכניקא וידיעות המבע, וכולם היו להם שעות קבועות בין השיעורים. הומבולדט קרא ושנה את הפרוגרמא ולא הניחה מידו זמן רב. וכשראה המנהל כך, לבש גאות ואמר: "ומה, אדוני החכם, האם ראית מימך פרוגרמא נאה כזו באיזה בית ספר?" — "לא על זה אני חושב, ענה הומבולדט, אלא צופה הייתי בפרוגרמא זו וחשבתי בלבי:

כמה גדולה היתה חכמתו, אלו ידעתי, לפחות, שליש מכל מה שלומדים
התלמידים בכית הזה!

ועל אדותי אין לי מה לכתוב לך: הכל בשהיה. הנני מצפה למנוחה,
שיבוא זמנה — אם לא יקרה שום דבר מונע—בתחלת אוגוסט.

למר א. לוברסקי, ניו־ורק.

לונדון, 28 יוני 916.

... קשה היה לי לקרוא דבריך על אדות ספריתו והלויתו של
שלום-עליכם ע"ה, אע"פ שבכלל לא היו הדברים חדשים לי, כי נקל היה
לראות כל זאת מרחוק מתוך כה"ע. גם מה גשנה הענין באופן זה, כמובן,
בזעיר אנפין. אבל מה שמצערני ביותר הוא, שהז'רגוניסטים משתמשים
במקרה זה לעשות סרופגנדה לה, לאימיות' הז'רגונית. מה אמר אחד המספרים,
שהכרתנו הלאומית נשענת על שלשה עמודים, והם: מנדלי, פרץ
ושלום-עליכם. ודרשות כאלו נשמעו בהרבה מקומות. מה היה אומר שלום-
עליכם על זה, אלו יכול לשמוע את ההספרים? הלא אנחנו ידענו אותו
ואת יחסו ללשונו האמתית. — אך נניח זה. ירא אני להוסיף ולדבר,
סן יפלוט עמי דברים שמוטב לנבשם בלב: הלא גם אנ"ש לא נמנעו
מלהוציא מפהים דברים שלא יצאו מלבם וכך אני רוצה להאמין, משום
בבורם. . . .

תלונתך עלי בדבר, התורן' מעידה עליכם, שכאמריקא, ארץ המכונות,
הורגתם לשפות על כל דבר מתוך השקפה, מכונית', וגם הסופר הוא
בעיניכם אך מכונת-כתיבה, שמקשים עליה באצבע והיא כותבת, ואולם
בעולם הישן עדיין יש סופרים שאינם מכונות, שאף אם מקשים עליהם
בעשר אצבעות אינם יכולים לכתוב אף אות אחת, כשטרנישים בלבם
שבאה להם, עת לחשוב'. אין חפצי מה להרבות דברים על הסבות שהביאוני
להחליט, כי העת הזאת עת לחשות היא לי; בכל אופן, מכיון שבאתי
לידי החלטה זו, לא אוכל לשוב ממנה אך ורק בשביל שאתם יסרתם
מכ"ע, התורן'. עלוב הוא הסופר שרבונו או שחיקתו בעת כזאת תלוים

במקרים חיצונים כאלו: אין, התורן' — הוא שותק; יש, התורן' — הוא סרב. . . . לא, יקירי, למדרגה שפלה כזו עדיין לא ירדתי. ביהוד נאים הדברים שאתה מוסר בשם אחינו לוויין-עפשמין. הוא, וגם אחרים, חשבו, שאקח את התורן לאורנן שלי, כי, לעת בואה, הם אוסרים, דרוש לי אורנן להביע מהשבותי אפילו רק פעם בחודש'. ובכן, שלא ביריעתי ובלי שאלת פי, הכינו' לי, אורנני, כמו שהיו מכינים אשה לכה'ג ערב יוהכ"פ. ומה אם אין לי מחשבות להביע, או אם איני חושב לאפשר להביע מחשבותי מאיזו סבה שהיא?

לדיר א. (V.) יעקובסון, (קופנהגן ?)

(הרגוב מרוסיה).

לנדרין-רוד-וולס, 4 אוגוסט 1916.

. קשה לי מאד לבאר לך את המצב, אבל אנקשך להאמין כי למרות כל הסימפנות ביהם להציניות כשהיא לעצמה, המרות הכנת, תכונתה של ההסתדרות הציונית, הקד-הרוחות פה הוא כזה — כמו שכתבתי לך בפעם האחרונה⁽¹⁾ — שכל עבודה משותפת של כל ההסתדרות היתה מעוררת אירצון גדול והיתה יכולה להביא לידי תוצאות כלתי רצויות כלל.

ואולם הציונים האנגליים יש להם עתה דאגות אחרות לגמרי. וראי ידעת מתוך העתונים, שהיהודים במזרח לונדון נרגשים עתה מאד כגלל שאלת עבודת הצבא. והנה קרה דבר אופי מאד. בעת שהרבה משובי הנוצרים יוצאים להגן באינגליא — בן בעתונים וכן בפרלמנט — על עניי האימיגרנטים היהודים הרוסיים, הנה ראשי היהודים האנגלים יוצאים באינגליא לא פחותה מזו—נגדם, בשם הפטריוטיסמוס. ובכן מצא ראש הסיריציא הציונית. לנחוצו להתערב בענין המעצב הזה, כן בתור איש פרטי וכן בשם הסיריציא הציונית, שלא תהיה מן הנחשלות בין ההסתדרויות האנגלו-יהודיות להראות את הפטריוטיסמוס הקיצוני שלה.

(1) עיי' למעלה מכתבי אליו מן 14 באי.

ותוצאת הדבר היתה, כי לא רק הוא (הראש), אבר לו כל כבודו בעיני הקהל... כי אם גם עורר בין הציונים תנועה גדולה נגד הפידיציא, וקיומה של זו הוא עתה בסכנה.

... קבלתי שתי החברות הראשונות של דער יודע' ששלחת לי. תודה רבה. העתון עושה רושם נעים קודם כל ביחס הכבוד לעצמו ובנקיונו הספרותי. ובנוגע לתכנו, הנה, כמובן, אי אפשר לשסוט עיט שתי חברות. להרבה ישאלות הוא מבקש תשובות, וזה, כשהוא לעצמו, לא מעט הוא. והתשובות — פעמים נכונות ופעמים לא נכונות, כנהוג חמיד. בינינו לבין עצמנו אניד לך, שבעברי על הרבה מאמרים, הרגשתי ספוק מוכרי גדול, בראותי את הצעירים משתמשים במושגים הנחשבים בעיניהם, כנראה, לודאיות גמורות שאין לפקפק בהן, והם אינם יודעים, בכמה עמל עליה הדבר, וכמה קשה היתה המלחמה, לפני 10—20 שנה, בשביל להכניס אותם המושגים אף בהברתם של הציונים עצמם! אם כן, לא לחנם היה כל זה.

ושלום לך, יקירי, עבוד והצלח.

למר ש. ומרת ח. מולקובסקי, לונדון.

לגדרינדור-וולס, 7 אוגוסט 916.

קשה עלי לכתוב צרפתית ודאי יותר משקשה עליך, אדוני, לקרוא עברית, ובהיות חלק ממכתבכם כתוב עברית, הנני בוחר בשפתנו לענות בה על כלו.

בעונג רב קראתי את דבריכם המובים והיפים, והנני מכיע לכם את תודתי מקרב לבי על כי זכרתם אותי ביום זה, בעברי את מפתן הזקנה¹. אנשים אשר מיטב ימי חייהם עברו בעבודה ומלחמה לשם איריאל ידוע—אין להם שבר יותר גדול מזה; לראות בערב חייהם, כי לא עזירים ימותו, כי חיים צעירים צומחים מתחתם, אשר ימלאו מקומם וימשיכו את עבודתם ומלחמתם עד תומה.

¹ ביום י"ז באב שנה ה'ת"א כלאו לי ששים שנה

יעבור הסער, העולם ישוב למנהגו וגם אנחנו נשוב לעבודתנו, ואז—זו היא תקותי ומשאת נפשי—אזכה גם אני לבלות שארית ימי שם, בקרב אחי הצעירים העובדים עבודת עמנו בארצו. . . .

אני מונה שנותי ע"פ הלוח העברי ויודע אני, כי יום הולדתי הוא שבעה עשר באב, ונפלא בעיני מאין לקח פרידלנדר את ידיעתו, כי נולדתי ביום 5 אוגוסט¹⁾. אולי טעה לחשב חשבונות, או לבקר בלוחות ישנים, ומצא, כי בשנת הולדתי (1856) חל י"ז באב ביום 5 אוגוסט. אני לא ידעתי זאת עד עתה.

למר ב. סוקולוב, לונדון.

לונדון, 1 ספטמבר 916.

הערב גודע לי סמקור נאמן, כי אחדים מאנ"ש פה טורחים בסעודה שהם מכינים לשם השמחה הגדולה, שהנעתי להערב שמש²⁾ בחי"א. ואמרו לי עם זה, שהדבר נעשה בהסכמתך. ועל זה אני משתומם מאד: פקה שכמותך יסכים לשמות כזו? ! וכי אין לנו האנות אחרות בעת הזאת אלא דברים בטלים כאלו? אנא, ידידי, משביעך אני, שתגזור על העוסקים בדבר לחדול מזה, ולא תצערוני חנם בעת שנס בלי זה כל החיים עכשו יומא אריכתא של צער בלתי פוסק. הדבר תלוי בך, כי לך ישמעו.

בטוח אני בך, שתבין ללבי וחטלא את בקשתי.

לכבוד הועה"פ המצומצם של ההסתדרות הציונית, קופנהגן.

לונדון, 3 ספטמבר 916 (ה' אלול תרע"ו).

קבלתי מכתבכם מיום כ"ב ט"א והגני מביע לכם בזה את תודתי מקרב לבי על ברכתכם³⁾ ודבריכם הטובים. הרבה למדנו כולנו במשך השנים הרבות שעברו עלינו בעבודה למטרה אחת, אם כי לא תמיד בדעה

¹⁾ ד"ר ז. פרידלנדר, מתרגם מאתו לאשכנזית, הודיע כן בהקדמתו לקובץ תרגומיו.

²⁾ ע"י הערה למכתב שלפני זה.

³⁾ לסלאת לי ששים שנה.

אחת. זעתה, שהחזה מעונן כל כך והעתיד מכוסה ערפל — אל לנו לשנות בזכרונות־העבר, המפרידים בינינו. עיני כולנו נשואות עתה אל הנקודה האחת, ונפש כל אחד מאתנו מלאה תקווה אחת: כי בעת שיספרו השמים תזרח השמש גם לנו. — ואני אך אחת שאלתי מאת אלהי ציון: שיניעני לזמן ההוא ויתן לי לראות בעיני קרני־האור הראשונות על אופקנו, למען אוכל לעזוב את המערכה בלב שקט ובטחה, כי יש תקווה לאחריתנו.

למר נ. סוקולוב, לונדון¹.)

לונדון, 4 ספטמבר 916.

מכתבך בא לעת ערב. מעומק לבי מודה אני לך על ברכותיך ודבריך הטובים והיפים. ואולם בדבר אותו, ההחור², מוכרה אני לבקשך עוד הפעם שתסירהו מלבך. אין כאן שאלה של, עונתנות³, אלא, פשוט, מרגיש אני בעצמי, שאותו, ערב⁴ יגרום לי צער, ולא עונג. נניח שתגזור בליה על, סי' שבר'ים⁵ (במכתבאך) — נזרה שטסופס אני אם הכל יעמדו בה — הלא עצם הדבר עושה יושם כהבירה של רעים המתאספים בבית הנתיבות ללוות את ה,הולך⁶, או — כמו שאמר האנגלי: To see him off. הרי זה כאלו מעבירים קו בין העבר וההווה ואומרים: עד כאן היית איש חי ופועל, עכשו עבר זמנך והנך משיירי הדור הקודם, שכבר אין לו חלק בחיים. אבל אני אינני עוד off ועוד לא אנדה תקותי לעשות איזה דבר במרם, אלא⁷. למה לנו איפוא להסתכל ב,לוח⁸? צריך כל אחד לעבוד כל זמן שהנשמה בקרבו והגוף מוכשר לשמשה — וגירא בעיני הלוח!

ובכן, ידידי, הרשני נא לצרף מחשבה טובה למעשה ולהודות לך ולשאר חברינו על כונתכם הרצויה. ואם רצונכם להתאסף לפעמים לסעודת רעים, נמצא איזה ערב מוכשר לכך (למשל, בימי החג הקרובים), ואשתתף עמכם בעונג רב, אך לא לישמי ולשם, וקנתי⁹, אלא לישם רעות בלבד.

¹ ע"י למעלה מכתבי אליו מן 1 ספטמבר.

למר א. לוברסקי, ניוורק.

לונדון, 5 ספטמבר 1916.

..... ע'ד עניינים שם מעבר לים יודע אני מה שאפשר לדעת מתוך כה'ע ומתוך ספורים קטנים שאני שומע לפעמים מפי עוברים ושבים. ולא אכחד ממך, כי הסכומים העצומים שמאספים שם לצרכי העזרות השונות, בא"י ובחול, מכפרים בעיני על כמה וכמה דברים, שכשהם לעצמם לא יעוררו בלבי רגש כבוד לעושיהם. בכל פעם שהרהורים רעים עולים על לבי בשעת קריאתי בכה'ע שלכם, אני אומר לעצמי: אעפ"כ, מה היינו עושים, אלו לא היתה היהדות האמריקנית עתה בעולם? הלא היה אז חורבנו גדול כפלים מעתה!

ועל שאלתך כדבר הקונגרס¹ קשה לי מאד להשיב. אי אפשר לצמצם ענין כזה בשורות אחדות. אינני מקוה מן הקונגרס הזה עזרה לתחת עמנו בא"י, ועוד פחות מזה להישועת ישראל בארצות הגולה. אבל יש לקוות ממנו תוספת בה היהדות האמריקנית עצמה וחזק עמדתה במדינה. זהו כל מה שאני יכול להגיד לך, ואידך פירושא, שאין יכולה לתתו בדרך קצרה.

לד"ר א. (V.) יעקובסון, קופנהגן.

(תרגום טרוטניח).

לונדון, 7 ספטמבר 1916.

קשה עלי מאד מאד לענות על מכתבך מן 17 אוגוסט. הוא נגע בנפשי היותר דקים, עורר זכרונות המרעישים את הלב עד היסוד, — ואני ירא לדבר על כל זה, שלא לנלות את רגשות לבי יותר מדי. איני יודע אם זו היא תכונה חיובית או שלילית (יותר קרוב — שלילית) בנפשי, אבל כך הוא הדבר, יאמרו, בולם פנימי היה מונעני תמיד ומונעני גם עתה מלהביע את רגשות לבי בלי מעצור.

סלח נא לי, איפוא, ידיד יקר, כי אעבור בשתיקה על התוכן מרובה הצדדים של מכתבך הנחמד, ואסתפק רק בהבעת תודתי העמוקה

¹ הקונגרס היהודי הכללי, שחפצו לקרוא אז באמריקא.

על ברכותיך הטובות. מאורעות השנים האחרונות החלישו מאד איזו סן
היסודות של השקפת עולמי הכללית, אבל האמת שלנו נשארה
בתקפה, או יותר נכון—עוד חסיפה חזקה. ולעת זקנה רק אחת אני מבקש:
להעלות את עצמותי לארץ ישראל בעורני חי ולהקדיש שם שארית ימי
ושארית כחי לעבודתנו הכללית באיזו צורה שהוא....

לד"ר ש. ברנשטיין, קופנהגן.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 7 ספטמבר 1916.

מכתבך הרוסי, שנרשם עליו הדפים 14 יולי, קבלתי 25 אוגוסט.
מורה אני לך מאד על הידיעות המענינות. את המכתב הזה קראו גם
סוקולוב, וייצמן וב. גולדברג. וחושב אני שאין לך כלום נגד זה. לצערי,
בתנאים הנוכחים חסרי אינים אנו לנמרי לעמוד נגד פרסום דברי ישמות
בעתונים מצד איזו סן הציונים. לפי דעתם אין להתחשב עם התוצאות
ביחס לתושבים ולמוסדים בארץ־ישראל. בשעה היותר קשה לא עמדה
ההסתדרות הציונית בנסיון והראתה את הפיון כחה לעצור ביד חזקה בער
כל חברה, שלא יעברו גבולות הריסציפלינא. והלא זו התעודה הראשית
של כל הסתדרות.

למר ל. יפה, מוסקווא.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 10 ספטמבר 1916.

קבלתי מכתבך סן 28 יולי להשבון הרוסים.
בחיפץ לב אני גותן תמיד את הרשיון לתרגום מאמרי, אם אך מונים
אלי בבקשת רשיון כזה (במקרים רבים לא עשו זאת), אבל תמיד אני
מהנה תנאי אחד: שישלחי לי עלי־ההגהה. המול של התרגום האשכנזי
והתרגום האנגלי קבלו תנאי זה וסלאוהו. ובהיות בדעתכם לנשת להרפסת
התרגום הרוסי רק אחר שישונו החיים למהלכם הרגיל, הן לא יהיה כל
קושי במשלוח עלי־ההגהה. אני רגיל להשיב את העלים יום או יומים
לאחר קבלתם.

בנוגע לבחירת המאמרים, אחה יכול לשפוט יותר ממני. זה זמן כל כך רב אני רחוק מחיי היהודים ברוסיה עד שאיני הושב עצמי לשופט מומחה ע"ד השאלה, מה הם צרכי החיים האלה בהנה, ובכל זאת אודך מאד אם תשלח לי רשימת המאמרים שבחרתם אתם. בהיות לנגד עיני הרשימה הזאת, אפשר שאבין יותר תכונת הספר שעלה במחשבה לפניכם, ואז, אפשר שאוכל להביע גם את דעתי¹.

חודתי לך על הודעתך, שנתקבל רשיון להוצאת עתון שבועי בעברית. קראתי על זה בעתונים, אבל הייתי מסופק אם אמת הדבר. כמובן, בתנאים הנוכחים אין לקוות, שיהיה התוכן עשיר ביותר, אבל בכל זאת טוב מעט מלא-כלום.

למר ל. יפה, מוסקווא.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 20 ספטמבר 1916.

רק לפני עשרה ימים עניתי לך על מכתבך בדבר ההצעה להוציא כרך אחד ממאמרי בתרגום רוסי. תוכל איפוא לצייר לך את תמהוני, כשנתקלו עיני היום בהערה ביבליוגרפית בעתון "Евр. жизнь" (גליון 53) על דבר כרך ממאמרי בתרגום רוסי, שכתב יצא על ידי הוצאת-ספרים "Востокъ", אם איני טועה, הוצאת-ספרים זו קרובה מאד להעתון "Евр. жизнь", באופן שקשה להניח, כי אתה לא ידעת על דבר הכנת כרך זה לדפוס². ואיך איפוא אפשר לבאר כל זה?

עד היום לא היה לי שום מושג ע"ד הכרך שיצא. בעליו לא חשבו לנהוץ אפילו להודיעני על דבר מחשבתם זו. אינני יודע איזו מאמרים נכנסו בהוצאה זו, מי המתרגם או המתרגמים, — כקצרה, כמנהג ישראל. ואודך מאד אם תעמים עליך את המורה לבאר לי את הענין, ואם לא קשה עליך הדבר, הייתי מבקשך גם כן לבאר להמוציאים, כי במקרים כאלה נוהגים לשלוח להמחבר לפחות אכסמפלר אחד. . . .

¹ לאחר איזה זמן נדפס באמת כרך תרגומים זה ממאמרי. אבל בינתיים כבר הובלשביססום ברוסיה, וכפי ששמעתי, כמעט כל הכרכים מספר זה אבדו כמוסקווא.

² מר ל. יפה היה אז עורך מכיז יעוור. זש.

לד"ר ת. טשרנוביץ, לזאנא.

לונדון, 21 ספטמבר 916 (כיג אלול תרע"ו).

קבלתי שתי אגרותיך הגלויות מן ג' י"ה ח"ה וקודם כל מודה אני לך על ברכותיך, אע"פ שהסבה ישגרה לכך אינה נעימה ביותר. וזהו של אדם אסנס אינו תלוי בלוח, וכל זמן שאינו מרגיש בעצמו סימני זקנה, אין בכך כלום. אבל ההכרה, שאחרים הכניסוך כבר למושב זקנים — אי אפשר שלא תעשה רושם על הלך-הנפש.

שואל אתה על מצב בריאותי, ואני יודע מה להשיב לך. אין לי רשות להקרא בשם, חולה, אחר שאני מתהלך בחוץ ובא יום יום אל הסיטי ועובד עבודה, כמקודם. גם פני לא יעירו בי כי חולה אני, ועדיין אין הוחם הזקנה עלי מבחוק. אלא שמבסנים אין הכל כהוגן. הגשימה נעשית קשה לעתים קרובות ביותר ומרוצת הדם דוחקת על העורקים שלא כהלכה וגורמת לי הרבה דברים בלתי נעימים — ועוד כאלה. זה לא נבר בקרתי פה את המומחה היותר גדול למחלות הלב וכל התלוי בלב, והוא השיא לי עצה הוגנת: הגה לאחרים — זו לישונו ממש — לעשות בשבילך כל דבר שגורם התרגישות והתרגזות... האין עצה כזו — לי הודי בשעה זו — שזה שלש גיאות, (כשבעים פרנק) שהרופא הזה מקבל בשכרו?

לד"ר ש. א. הורודצקי, ברין.

לונדון, 21 ספטמבר 916.

קבלתי מכתבך ומודה אני לך בכל לבי על כי עלה וברוני לפניך לברכני בשעה ש"קצצה" עלי זקנה. בן, בקפיצה אחת באה הזקנה. עוד ביום שלפני זה לא הרגשתי כי עדיין שבבר זקנתי, ולמחרתו קמתי בבקר — והנה ה'לוח' מעיר, כי טלאו לי ששים שנה, ויהודה בן תימא גוזר עלי: בן ששים לזקנה! לפני כשהיו ה"צעירים" קוראים אהרי: "זקן!" — הייתי לועג להם ולצעירותם, אבל עכשו — הרי יהודה בן תימא הנא דמסייע להם, והנני מקבל עלי את הרין.

למר ש. דובנוב, פטרונרד.

(הרגום מרוסית).

לונדון, 24 ספטמבר 1916.

מכתבך היקר מן 22 אוגוסט הגיע לידי ימים אחדים. הוא נגע עד לעמקי נפשי, נגע כל כך, עד שהחלטתי לדהות תשובתי לימים אחרים, כדי שלא להראות את לבי, ערום¹. הלא ידעת, שאיני מסוגל להביע הגשותי, בקול רם². רבים חושבים, שאני בכלל אינני מוכשר לבוא לידי התרגשות. זה—לא אמת. אבל יש בחכונת נפשי איזה דבר המונע אותי נגר רצוני לנלות רגשות לבי באיזו צורה, חיצונית³. הגני מבקשך על כך, ידיד יקר, לקבל בזה את תודתי העמוקה על ידירותך החמה ישגלית לי במכתבך זה, ולהאמין לי, שהרבה יותר רוצה הייתי להגיד לך בקשר עם זה, לולא עמדה לשמן לי אותה החכונה הנפשית שהזכרתי.

אני מתהרט מאד על שהרשיתי לעצמי לכתוב לך בגלוי לב על המחשבה על דבר הסות שמעסיקה אותי לפעמים⁴. צריך הייתי להבין, שבתנאים של עישהו שהעצבים מתוהים עד הגבול האחרון, עלול בעל נפש עדינה כמוך לתת לרברים כאלה טוכן יותר טרני משיש להם באמת. הגני מבקשך להאמין, שמהשבות כאלה מתעוררות בלבי לפעמים לא מפני שהמחלות הגופניות השונות המקננות בי בעת האחרונה מטילות עלי אימה ומביאות אותי לידי, טרה שחורה⁵. לא מניה ולא מקצתיה. אני חושב על דבר המחלות האלה רק בשעה שהן גורמות לי יסורים ופזרעות את, הסדר הקבוע⁶ של חיי. רופאי מתרגנו עלי, להסך, כשביל שאינני שם לב הרבה למצבי הגופני, ואם אני חושב לפעמים על דבר הסות, זהו פשוט מפני שבשיגותי היה הרבה זר אלו לא חשבתי על זה. אריכות ימים היא מתנה שנותן הטבע רק לאנשים מעטים מאד, ואין הזכות לשום אדם לחשוב, שהוא הוא עתיד להיות אחד מאלה המעטים הזוכים לכך. אפשר לחלום על זה בהקיץ כמו שחולמים על הזכיה בגורל הגדול, אבל לחכות לזה כמו לדבר שמהויב לבוא — זו היא קלות דעת.

¹ הדברים שעליהם טרופו כאן נמצאים במכתבי הקודם אליו, שמפעמים שונים

לא הכנסתי לקובץ זה.

אבל נניח את המות ונדבר נא על החיים. כל מה שאתה כותב על דבר ה"שניות" שבחיי — אמת בטורה היא. על דא קא בבינא תמיד, זהו הוא משאת נפשי מאז — להנצל מן היצניות הזאת. והדרך שאתה מציע להצילתי דומה היא לזו שאני עצמי התוויתי לי. במשך חשי או ימים השנים האחרונות הייתי משתעשע תמיד במחשבה זו ודברתי עליה לעתים קרובות עם בני ביתי. כמעט הייתי בטוחה כי במלאכת לי ששים שנה תצא המחשבה הזאת אל הפועל. והנה באה המלחמה, ובין כל המון התקוות של אנשים אין מספר שנהרסו על ידה נמצאה גם תקותי הפעומה. כל זמן שהמלחמה נמשכת אין שום אפשרות למצוא אדם שיהיה מוכשר לקחת מקומי בבית המסחר. להפך, אפשר ישנם עוזרי היחיד צריך יהיה לעובדי לאחר איזו חרשים וללכת לעבוד בצבא. בתנאים כאלה, התפטרותי היתה גורמת כמעט להפסקת העסק. והאם אוכל להציע לפני בעלי הפירמא דבר כזה? ואם אציע, האם תהיה לי צדקה להתרעם עליהם כשלא יקבלו את הצעתי? ובכן צריך להתהזק ולרחות כל זה עד שתגמר המלחמה, — ומתי יהיה זה? ! . . .

על הענינים הכלליים אפשר היה לכתוב הרבה דברים מענינים, אלא שכתבתי נ של, השאלות הנוערות' אצלנו מה עתה אינה מרישה לרבר עליהן במכתב . . .

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי). ג'ניבא.

לונדון, 25 ספטמבר 1916.

ידעתי עפ"י הנסיון, שאין יתרון עתה למכתבים רוסיים על מכתבים עבריים ביהם אל הבקורת, ועל כן הגני כותב לך עברית.

באלו הימים קבלתי את מכתבך היקר מן 7 דנא. מה אוסר לך, יקירי! הרבה הייתי נותן, אלו יבלתי להשיבך: „הפרזת על המרה, אין המצב גורא כל כך — לפחות, מכפניס". אבל, אהה, לא הפרזת על המרה! לא הכל יבינו, אבל אתה תבין, אם אוסר לך, שאין ארץ בעולם אשר יש גלחה חרפתנו בכל מוראה, כבארץ הזאת. יאמרו מה שיאמרו על האנגלי, — עם כל מגרעותיו, הוא השוב שבגוים, ועד כמה שאפשר

לעם נוצרי להתייחס בכבוד ובהבה ליהודים היושבים בקרבנו, היו האנגלים משתדלים להגיע למדרגה זו, וכשאתה רואה, איך היהודים בארץ הזאת מתנהגים בעתים הללו, איך הם עמלים בכל כחם להראות את ה„פטריוטיזמוס“ שלהם בדרכים שטובי האנגלים עצמם יישמו מעליהם בנעל נפשן, איך הם מסגלים לעצמם את ה„שוכניסמוס“ היותר מגואל, המגיע עד לשגעון של שנאה ואכזריות, וכל זה בקול־קולות, למען ישמעו ה„בעלים“, — כשאתה רואה כל זאת מיום ליום, אי אפשר שלא להגב האוש אל הלב ולא יתקסך הרעיון הנורא, שעבדות בת אלפים שנה ישוב אין לה תקנה.

„קחי בנור, ספי עיר, זונה נשפחה, היטבי נגן, הרבי שיה, למען תזכרי“. זו היא כל ה„פסיכולוגיא“ שלנו בשעת הרת עולם זו... אבל מה בצע כי נתמרמר ונחרוק שן — והועיל לא נועיל? עוד זיק תקוה אחד נשאר לנו, ועלינו לפנות עזרף לכל השאר ולהקדיש כל עצמנו לזיק הזה, לפתח ולפחת בו בכל שארית כחנו—אולי יהיה ללחב. ומה אשיבך, ידיד יקר, על הברוך הטובים ביהם אלי ואל „זקנתי“? לתודתי אינך צריך ולא לשם כך כתבת מה שכתבת. רק זאת אומר, כי בפרט הזה אין לבי מלא יאוש כל כך. כמזומה לי, שהרור הצומח מתחתנו לא אלמן הוא גם הוא מאנשים כרוחנו, ומי יודע כמה כחות טובים עוד עתידים להתגלות כבוא עתם. לא, ידידי, דבר הזה אין כי כח להגיע לירי יאוש, כי אלמלא התקוה לדורות הבאים, אי אפשר היה להיות לאנשים כמנונו, שכל חייהם עברו כמחשבות ומעשים להצלת שארית הפליטה ובתקוה עמוקה בלב, שמה שלא עשו הם יעשו הבאים אחריהם. ובכן, יקירי, חזק ונתחזק, ונקוה, שילדות יורשינו לא תבייש את זקנתנו...

למר א. דרויאנוב, יקארינוסלב.

(חרגום טרוסית).

לונדון, 15 אוקטובר 1916.

סוף סוף הגיע תורך. במשך 2—3 חודשים האחרונים קבלתי מכתבים במספר יותר מן הרגיל, וזה היה דוקא בזמן מנוחתי, כשלא היה

לי כל חשק להרבות בכתיבת מכתבים. מתוך כך נצטברו במספר גדול יותר מדאי לעת ישובי העיר, ומני אז אני כותב מכתבים כמעט בכל יום, ובכל זאת עוד קופה גדולה מונחת ומחכה עד שיגיע זמנה. זו היא הצמדקותי על שאחורתי בתשובתי עד כה, ועתה אעבור אל התשובה עצמה.

מכתבך הגדול מן 11 יוני קבלתי ביום 29 יולי והמכתב הקטן יותר מן 17 אוגוסט הגיע לידי ביום 18 ספטמבר. מפני רבוי החומר שבהם אהשוב לנכון להשיב על כל סעיף וסעיף לפי הסדר שבמכתבך:

א) בנוגע להערות היסטוריות לחרגום פינסקר¹, צר לי כי לא נשמרו בידי רשימותי, שאמנם לא הבת היו ולא היה להן שום ערך בעיני. איני מסופק, שתעשה זאת בראוי גם בלי „דוגמאות“ מצדי, שאינך זקוק להן בשביל כך.

ב) אני שמח, שמשכים אתה לדעתי, בוחס לשמירת השם של המקור. ובנוגע למרנסקריפציא העברית, אך להגם אתה משהדל להוכיח לי, שצריך להכניס את המלה „אויסאעמאנציפאצאן“ לתוך הלשון העברית. כבר עשיתי זאת עוד לפני חמש ועשרים שנה במאמרי „דיר פינסקר וסחברתו“. המלה הזאת באה שם פעמים אחדות במרנסקריפציא עברית, שבה כתבתי את ההברה הראשונה, כמו שאתה מציע עכשו, בביית, ולא בואיו. אם תחפש במכתבי, תמצא, שכל המלים ממקור יוני ורומי שתחלתן „au“ אני כותב תמיד בביית. וזה לא מתוך הטעמים הפוניטיים שאתה מזכיר, אלא משום, מפני שעד כמה שאפשר אני הולך תמיד בעקבות המרנסקריפציא הקדמונית של התלמוד והמדרשים, שכמעט תמיד היא יותר נכונה מן החרשה. ואם תשאל: אם כן, מה מעכב ומפני מה אני מציע לתת בשער המחברת את שמה באותיות רומיות? — תשובתי היא זו: כמו שתראה במאמר הנזכר, משכים אני לך רק באופן כתיבת ההברה הראשונה, אבל מחולק אני עמך ועם רוב הסופרים החדשים בנוגע לאופן כתיבת ההברה האחרונה. אני כותב את זו לא כמו שהיא נכתבת בלשונות המערב: „ion“, אלא כמו שהיא נכתבת ברוסיה: „ia“.

¹ להבנת סעיף זה ושל אחריו עיי' למעלה מכתבי דרדויאנוב מן 14 אפריל 1916.

קלחנר זה כבר תפסני על זה, בהשכו שנמשכתי אחר הרוסית (איני זוכר באיזה סמאסריו או ספריו). אבל טעות היא בידו. אני עושה זאת בכונה ברורה בכל המלים ממקור הרומית שסופן „io“. כמעט כל המלים האלה הן ממין נקבה. בלשונות המערב קבלו צורת „ion“ (מן הגניטיבוס הרומי שלהן: „ionis“, אבל נשארו מין נקבה. אך הנה יש הרבה מלים ממקור היונית, שסופן ביונית היא—„ion“, וברוסית, ועל הרוב גם בלשונות המערב—„ium“. כל אלה המלים הן ממין סתמי (למשל: „קריטיריון“—„קריטיריוס“). ובכן, המרנסקריפציא שלי יוצאת מתוך ההנחה, שיותר חשוב לנו לשמור את המין של המלים האלה שהתרגלנו אליו בלשונות אירופא. ועל כן אני כותב בסוף המלים מן הסוג האחרון — „יון“ (באנגלית, למשל, כותבים גם כן „קריטיריון“) ומיחס אותן למין זכר, באין בעברית מין סתמי (וכך עושים גם הצרפתים), ואולם המלים מן הסוג הראשון, בהבדל מן השני, אני כותב בסופן „יא“, ועיזו משתמר המין שלהן — מין נקבה, בהיות בעברית החסונה „ון“, מלבד אינו יוצאים מן הכלל, ממין זכר. וקרוב להאמין שזה היה גם פעמים של אותם הסופרים הרוסים שהיו הראשונים להכניס את המלים האלה ללשון רוסית. עתה הלא תבין, במה אני מתקשה. בתוך עצם מאמר אני משתמש במרנסקריפציא שלי מבלי להתחשב עם זה שאחרים אינם מסכימים לי. אבל בישמה של חברת קלמית כזו של פינסקר הייתי חושב להוסיף טקסט להכניס מרנסקריפציא המוטלת במחלוקת. ולותר על השקפתו, שאני חושבת לכונה, הן גם כן לא אוכל, ועל כן אינני מוצא דרך אחרת אלא להציב את השם באותיות רוסיות. ואם אתה תמצא איזה מוצא אחר, אשמח מאד.

ג) תודה רבה לך על הידיעות שהמצאת לי בנוגע לירידינו הישנים באודיסא. כאלו הימים כתב לי בן-צמח, שיש להם ידיעה מאודיסא, כי בִּיאֵלִיק נקרא לעבודת הצבא? אינני יכול להאמין בזה. הלא ביאליק הוא כבר למעלה מארבעים. והנני מחכה בקוצר רוח לידיעות חדשות....

ד) הספר המענין שאתה כותב על אדותיו אינו ידוע לי כלל. כשיזדמן לי לראות איזה מן ה„סלומדים“ פה, העוסקים בחקירות כאלה, אשאלהו על זה, ואם יודע לי איזה דבר, אודיעך.

בקשר עם זה הגני מביע את תהויו על שחבאת במכתבך, ציטטת אורך בעברית. אם כן מותר כבר עתה לכתוב עברית? ואם הדבר כך, מדוע איפוא לא כתבת את כל מכתבך בעברית, כבימים הראשונים הסובים? בכלל אין שאלה זו ברורה לי. מצד אחד אסור לכתוב מכתב בעברית, ומצד אחר מתחילים להוציא עתון שבועי בעברית (זה הודיעני באלו הימים משלינוב)!

ה) צר לי מאד מאד, שמישרתך לוקחת ממך כל זמנך ואינה משאירה לך כלום לעבודה ספרותית, אבל ככל זאת איך צריך עוד להתיאש מן התקוה. אפשר שבמשך הזמן, כשתהגל בעבודתך, תוכל להקדיש זמן ידוע גם לספרות. בכל אופן, כשקראתי בעתונים, איך היפרד בשנים האחרונות בין האודיסאים החכבים שלנו, אמרתי לעצמי — וזה אני אומר גם לך — טוב יותר להיות תלוי במסחר של טהע, נפט או באיזה ענף מסחרי שיהיה, טלהיות תלוי כחסדם של מצינטיס, וכיחוד—הסינטיס של נ.

כמרוסה לי שעניתיך עד כל התוכן בלו של מכתבך הראשון. ובנוגע למכתבך השני (מפטרונרד), הנה... יודע אתה אותי יותר מדי ולא תחבה לאיזו תשובה מצדי — זולתי תודה מקרב לב על כרכת רע — על כל מה שכתבת במכתב ההוא.

על אדותי אין לי מה להגיד הרבה. היי לא נשתנו במאומה בעת האחרונה. אף מצבי הנופני (על מצבי המוסרי ודאי אין מה להגיד) הוא כמו שהיה. המנוחה בימי הקיץ חזקה אותי מעט, אבל לא לזמן ארוך. הגני מתעתד לכתוב בקרוב מאמר קטן לזכר מלאת חמש ועשרים שנה למותו של פינסקר. העתון "Евр. Голосъ" הודיעני, שהם מבינים גליון מיוחד לישם זה ואני כמעט הבטחתי לשלוח להם איזה דבר. אחר מאמרי הקודמים על פינסקר, מסופק אני אם אמצא עתה חומר למאמר גדול, אבל לעבור בשתיקה על הדבר איני חפץ. נראה מה יצא מזה!). מלבד זה אפשר שאוציא תרגום אנגלי מסאמרי, התורה והעבודה לזכר היום הזה.

(*) נתתי באמת באותו הגליון מאמר קטן בשם "Гордый Еврей", שכתבתי

אחיי גם בעברית וגם בשם בחתומי האמריקני.

כך, יקירי, מוכרחים אנו לבקש אחיה ברהעבר, להיות בו ולשאוף
רוח מתוכו, בשביל להשתיק בלבנו, ולו רק מעט, את ההוה...

למר ב. בינש ומר י. רפאלוביטש, ליורופול.

לונדון, 26 אקטובר 916.

קבלתי היום את מכתככם הנכבד עם כל הנלוו אליו ושמחתי על
השמועה הטובה, כי בניתם בעירכם בית מיוחד להיות, מרכז לעניני רוח
עמנו. לבית אשר כזה הביתי זה ימים ושנים. עוד בראשית כואי אל
הארץ הזאת הגדתי לפני קהל גדול מאחינו בלונדון, כי לא בית הכנסת,
כי אם בית המדרש הוא שהציל את עמנו מכליה בכל הדורות אשר היו
לפנינו. ואם יש את נפשנו להציל שארית הפליטה, לא די לנו לבנות
היכלות לתפלה ולזמירות יפות, אשר יפתחו פעם לשבוע לעשרה כסלים
ולא ישפיעו במאומה על הנדך העם. בלי דעת היהדות (יהדות) — כמובן
כולל ומקיף כל פרי רוח עמנו הננו דלים וריקים מכל כלי נשק להלחם
על קיומנו. רק מי שיש בו, ריה תורה יש לו כסים לעמוד עליו בתור
יהודי, אחת היא אם מתפלל בנוסח זה או זה, בבית כנסת ארתודוכסי
או בבית כנסת "מתוקן". זה דורות אחרים נמישכת המלחמה בארצות המערב
בין הארתודוכסים והמתקנים, ושתי הכתות גם יחד אינן יודעות, כי כל החוקים
והמנהגים אשר על אדותם יריבו, אך דברים קטני ערך הם לעומת הריפורמא
היותר עיקרית והיותר מוֹזֶקָה, אשר נעשתה כמו מאליה בהסכמת שני
הצדדים יחד, והיא — העתק מרכז היהדות מבית המדרש לבית הכנסת.
התפלה נעשתה עיקר, ותלמוד תורה טפל לה. אבל לב האומה היה תמיד
בבית המדרש וּמִשְׁמַשׁ שֶׁאֵבָה את הבה ההיוני שעמד לה להתגבר על כל
המכשולים והרדיפות. ואם נהפוך להיות גם בעתיד, עלינו להשיב את
ה"מרכז" למקומו הישן — לבית המדרש, אשר שמה ינהרו כל הצמאים
לדברי היהדות ויוכלו לרוות צמאונם.

ועל כן חשובה מאד בעיני ההתחלה הטובה אשר עשיתם בעירכם
לבנות מרכז לרוח היהדות. סימן יפה הוא לכם, שהבנתם את צורך

השעה. וסי' יתן ויבינו כן גם בני שאר הקהלות בארץ הזאת ויעשו
כן גם הם.
והנני מביך פעלכם בהצלחה.

למר י. טרומפלדור, לונדון.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 9 נובמבר 916.

נעים היה לי לראות מתוך מכתבך, שממשים אהה עמי בשני הדברים
העיקריים: א) שהדרישה, מלחמת מגן בתוך הארץ' בשביל היהודים —
היא משפלת את כבודנו; ב) שהלגיון היהודי צריך שתהיה לו חכונה
כללית ולהלחם בכל מקום שהוא נחוק, ולא רק במקום אחד מוגבל.
כמו שאמרתי לך כשיחתנו שבע'פ, נגד לגיון בזה אין לי כלום, לפי
שכונ אין היסוד הדיוטנס-מריטי ביחס למורקיא. המחלוקת שבינינו היא
אם כן בזה, שעם היותי כלתי מתנגד לעצם המפעל, אינני רואה בו בכל
זאת אותה החשיבות הגדולה שאתה מיהם לו. לפי הכרתי הפנימית, מציאות
לגיון עברי תהיה לה ערך קטן מאד בסתרון שאלת ארץ-ישראל. אם
הבנתי את מחשבתך היטב, מעמך העיקרי הוא, שהלגיון יוכיח למי שנחוק
להוכיח, שאנחנו מוכשרים להלחם ושעל כן נהיה מוכשרים לעת הצורך
להגן על ארצנו. ואולם אני חושב, שגם כלי הלגיון הוכיחו היהודים במדה
מספקת את כשרונם להלחם בכל המהומות הנלחמים עתה.

למר י. טרומפלדור, לונדון.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 12 נובמבר 916.

קבלתי את מכתבך מן 10. לצערי, נראה הדבר שלא יעלה לנו
לביא לידי הסכם בשאלה זו. וראוי יש כאן השפעה רבה של היסוד האישי.
אתה כתור אישי-צנא, הנך מיחס למפעל צבאי מצד היהודים חשיבות
גדולה כל כך, שאינה מובנת כלל וכלל לאדם שבמנותי, הרחוק מאד מן
האהבה לאומנות' זו. . . .

למר א. לוברסקי, גיוורק.

לונדון, 12 נובמבר 916 (סיו טרחשון תרע"ז).

..... ומה אומר לך, אחי, ע"ד השטחה¹, שהגעתי לזקנה? צער הרבה גרמו לי כל אותן הברכות והתשכחות, אבל מה יכלתי לעשות? נדמה לי, כאלו הוציאוני בעל כרחי מבין החיים והגיהנום בארון לשמרת, והרי אני שומע מה שהחיים מספרים זה לזה ע"ד בן־אדם פלוני, שכך וכך היו מעשיו ואלה ואלה היו דעותיו -- היה ואיננו עוד. גם אני, כמובן, זכרתי בבאב־לב אותה התקוה שאתה מזכיר במכתבך². לולא המלחמה, אפשר -- או קרוב לודאי -- שתקוה זו היתה כבר עתה דבר שבמצויאות. אבל עדיין אינני מהימש. תעבור נא שעת חירום, ואעשה כל מה שביכולתי להוציא את הדבר אל הפועל, אם אך לא תבוא הרעה ממקום אחר. כי הידיעות הנאות כא"י מעוררות דאגה בלבי, שמא ח"ו תפסק העבודה ישם לשנים הרבה. ודאי ידעתם הכל לא פחות ממני

הצעתך ע"ד אייזנשטרט לקיים בו "והעליתם את עצמותי"³ -- אינה לפי רוחי. מעודי לא הייתי דורש אל המתים ומשתמשה על קברים ואחת היא בעיני איפה יסבר אדם. בצנאתי לא תמצא בקשה כזו. רוצה אני לחיות בא"י ולמות ישם, כדי שברנעי האחרונים אדע בנפשי שאני גומר השכונות במקום שהיה לבי שם כל שנות חיי. אבל אם לא אוכל לכך, לא אדאג לגורל עצמותי אחר מותי. ובכן הלא תבין, שלא אוכל לדאוג גם לעצמות אחרים⁴

לד"ר י. סלזנר, אודיסא.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 14 נובמבר 916.

.... אורך מאד על דבר־ך היוצאים מן הלב בקשר עם הגיעי לאותו הגיל שהכל מדברים עליו כיום של כבוד, אבל אין איש שמח

¹ כנראה, הדברים מוסבים על תקומי להחישב לעת זקנתי בארץ ישראל.

² הוא הציע שבמות אייזנשטרט יעלוהו לקבורה בא"י.

³ אחר מותו של איש דאג ככל זאת לוברסקי שחיה אפשרות להעביר את המת לא"י ובשכיל כך הוציא מכיסו סכום הגון להנחיל את המת ולעשות שאר הדברים הנחוצים לכך.

על קרבתו. ואולם אני מקוה, כי למרות נזרת ה"לוח", עוד אצליה לעשות דבר-מה בחיים, אם אך מצב בריאותי, שהתמוטט מעט, לא יעסוד לשמן לי. אתה שואל על ה"י ומצב רוחי עתה. יותר טוב שלא נדבר על זה. קורא אני — עתונים, כתב אני — מכתבים, וחושב אני — אך עתה ככלל אין נוהגים לחשוב. ואם בעל כרחך אתה חושב, הנה לדבר על זה ודאי אין מן הראוי.

מה שנעשה אצלכם אני יודע מתוך העתונים... אתה מזכיר את המאספים העברים של כ"ץ וגליקסון. אני לא ראיתי אף אחד מהם, אע"פ שידעתי את מציאותם מתוך העתונים. עתה אני שומע, שמתחיל לצאת עתון שבועי בשם, העם¹. אבל אני אאמין בזה רק כשהרכיב יצא אל הפועל. יותר מדי כבר נכזבו תקותינו כענינים אלו. ספרים מרוסיא אינני מקבל ואינני רואה, לא ברוסית ולא בעברית. קשה עתה לדעת את הנעשה בספרות.

ומה חייך אתה? כי אינם מלאי שמחה—זהו דבר המובן מאליו. מי אין לו עתה צרות ומכשולים במין זה או זה? ובכל זאת הייתי חפץ לדעת, במה אתה עוסק עתה, בחור מקור לסרנסתך. האין תקוה להתחדשות, השלח²? העתונים הודיעו באלו הימים, שהורשה לחדש באודיסא את העתון ה"דרגוני", אונזער לעבען³. לכאורה, השלח⁴ הוא בכל אופן פחות, מסובך⁵ מעתון יומי, האם עושים, צעדים⁶ במובן הזה?

ודאי ידעת, כי העתון "Esp. Mchennik", מכין, גליון של פינסקר⁷ למלאת כ"ה שנה לפטירתו (בדצמבר). הם פנו אלי בבקשה לשלוח להם איזה דבר בשביל אותו גליון. למרות שתיקתי הפרינציפיונית בעת הזאת, לא יכולתי לעבור בשתיקה על "יובל" כזה ושלחתי להם מאמר קטן, אשר בעיקרו אמנם אינו אלא קטעים מן ה"אבמאויסניציציא"⁸ שנבחרו למסרה ידועה. חוששני אמנם שלא יודפס, מסכות, בלתי תלויות בנו⁹.

(¹) ע"י למעלה מכתבי לדרוואנוב מן 15 אוקטובר, הערה.

למר י. לוברסקי, אודיסא ⁽¹⁾.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 14 נובמבר 916.

מכתבך מן 16 אוגוסט הגיע לידי אך ביום 9 אוקטובר. בסבת החגים, מצד אחד, ורובי הסכתים שקבלתי בעת האחרונה, מצד אחר, אחרתי בתשובתי עד כה, ומבקש אני מליחתך על זה.

מקרב לבי אודך, ידיד יקר, על דבריך הנחמדים, דברים היוצאים מן הלב, בקשר עם כניסתי לתקופת ה"ליקביצ'א" של החיים. הרבה זכרונות ישנים ויקרים נתעוררו בלבי בקראי את מכתבך, והייתי רוצה לדבר על זה יותר, אלא ישירא אני, שמא אבוא לידי התרגשות יתרה.

לבי ראב מאד כהודע לי מתוך מכתבך, שזה יותר משנתיים אסור אתה אל מסתך. ידעתי, במובן, שעדיין לא הבראת, אבל רא ציורתי לי את מצבך בצורה מעציבה כזו. ומתוך כך עשה עלי רושם עוד יותר עמוק מה שאתה מבטיחני, כי בסוכן הרוחני הנך הי ובריא. סוף סוף הרי זה הכל. היסורים, גם הנופניים וגם האחרים, אין להם בה מוחלט, אלא כחם הולך וגדל או הולך ופוחת בהמשך עם גדלו של הכח הרוחני העומד כנגדם. הגני מקוה על כן, שאתה סובל את יסוריך בלב אטיף. ולולא ידעתי, כי לכך הטוב לא יוכל למצוא נוחס במה שגם על אחרים עובר כוס בצורה זו או זו—הייתי יכול לכתוב לך הרבה על נושא זה....

למר ש. פינסקי, לונדון.

לונדון, 15 נובמבר 916.

קבלתי מכתבו מאתמול ותמהתי על דבריו, כי היתה פה, "הגינה לאומית" לכבודי. אמנם נמצאו אחדים שבקשו לעשות סעיף זה, אבל ע"ם

⁽¹⁾ הכנסתי כאן את המכתב הזה. עם היות תכנו "אישי" ביותר, מפני שהספתי לעשות זכרון לשמו של אדם יקר אשר נוצ בלא עת. ר' יעקב לוברסקי היה אחד מסובי חברינו באודיסא, איש משכיל ובעל נפש נדיבה. אחד כראשוני המיסדים של אגודת בי"ם וחבר ועד ישוב איז באודיסא במשך שנים רבות. בשנותיו האחרונות חלה מחלה אנושה ולא ירד עוד מעל מסתו עד אשר דחס עליו המות ושם קץ ליסוריו, בחינתו, כמדומני, כן חמשים.

בקשתי לא יצא הדבר אל הפועל. רק אחדים מידידי בקשוני לאכול אתם
להם באחד הלילות, ובלגנו יחד שעות אחדות, בלי, חנינה, בלי דרשות
ובלי ברכות. זהו הכל.

איך שהוא, מודה אני לו בכל לבי על כרכתו ודבריו המוכים...

לדיר י. משלינוב, מוסקווא.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 19 נובמבר 916.

..... מר ב. גולדברג, שהוא מסבֵּעו נוסח לאופטימיסמוס, מסר
לך, כנראה, מצב הדברים בצבעים מזהירים יותר מדי¹. לא רק על, חוזה,²
כי אם גם על, משא ומתן³ הראוי לשם זה אי אפשר לדבר עוד.
הענין נמצא במצב של שיחות פשוטות עם איזו אנשים בעלי השפעה
הפראים התענינות בדבר. על פי בקשת האנשים האלה, אנהנו באמת
חברנו מעין נוסח פורמלי של דרישותינו. ובאמרי אנהנו, הכונה היא:
נחום, בורים, היים⁴ ואני. עתה הענין עבר לידים יותר, רשמיות של
(החכם⁵) ושאר האנשים שהשתתפו יחד עמך כמז' עם וואולף⁶
וסיעתו. שם, כמובן, אין אני לוקה חלק, אבל שמעתי שהם עושים איזו
שגוים בנוסח שלנו. את הנוסח האחרון עוד לא ראיתי. יש נסיה להדיש
את המז' עם וואולף וסיעתו, בשביל לנסות לבוא לידי הסכם עמם על
יסוד ההצעה הזאת, כדי להרחיק את ההתחרות. בשאני לעצמי, אני חושב
זאת לאבוד זמן וכת לבטלה. גם היים דעתו כך, אבל הברון אירמוגור
דורש זאת בחזקה, ועוד לא נודע מה יהיה. לעת עתה כבר התחילו הללו
את מלחמתם נגדנו בעתונים. היריה הראשונה שלהם (בעתון, פורטנייטלי
ריוויז, נובמבר) לא הצליחה כלל. נראה מה יעשו עוד.

(1) הדברים מוסכים פה על המצב הסדני של הציונות אז.

(2) סוקולוב, גולדברג, ווייצמן. (3) החכם של הספרדים בלונדון, דיר מ. גסטר.

(4) העסקן הידוע מר לוסיקן וואולף, שהיה אז הרוח החיה בחבר העסקנים של

יהודי אנגליא.

בעצם הענין קשה לחכות לצעדים רבי-ערך בעתיד הקרוב. כידוע
לך, המצב הכללי עתה כך, שאין עוד בסיס קונקרטי להחלטה רבת-ערך
בנוגע לענייננו. נחוך לחכות ולהכין לע"ע את הקרקע.

לפני איזה זמן דברו פה, שברצונך לבוא עוד הפעם לכאן. איני
צריך להגיד לך, כמה היה זה מועיל לגוף הענין וכמה הייתי אני לעצמי
שמח על זה. אבל, לצערי, הנה מר נ. שהיה פה על דרכו ממסקווא,
הרס את תקותי. ספיו נודע לי, עוד לפני קבלי מכתבך, שמצב בריאותך
עוד הפעם הורע. זה, כמובן, מעציב מאד, כן מן הצד האישי, וכן מן
הצד הצבורי. וכי אפשר להיות תולה בעת כזאת? הבל מאד שאין לנו
אותו הבח של רבי אלעזר, שלפי המסופר בתלמוד, היה שולט במחלותיו
הרבות והיה, משלחן¹ לזמן עבודתו וחזור וקורא להן לאחר שגמר את זו.
ואולם הלא כאמת נס אנחנו עושים כן במדה ידועה²

בשביעי לחודש זה שלחתי מאמר קטן למערכת של "Lap.
גליון של פינסק". הנני מודיעך זה, מפני שאיני בטוח כלל שמאמר
זה יבוא לידי המערכת, ולא ינעם לי הדבר שיחשבו, כי לא מצאתי
לנחץ להענות להזמנה זו, להשתתף באותו גליון. זכרוננו של פינסקר
קרוב ללבי ביותר וקשור יותר מדי בזכרונות יקרים לי, שאוכל לעבור
על הזמנה כזו בשתיקה.

לד"ר א. (V.) יעקבסון, (קופנהגן?)

(הרגום סרוסית).

לונדון, 25 דצמבר 1916.

לא הייתי בריא בעת האחרונה, ועל כן אחרה תשיכתי על מכתבך
מן 12 ומן 23 נובמבר, והנני מבקש סליחתך על זה.
מודה אני לך מאד על שישלחת לי את המאמר הסענין של
הפרנקפורטר צייטונג. איני יודע אם שמעת, לאיזה כבוד זכיתי בגלל
המאמר הזה, כי משך אליו שימת לבו של דרוטון בכבודו ובעצמו.

¹ כידוע, לא עזר משליטת ברוחו ולטרות כחלחלו, שב ללונדון להשתתף
בעבודה. אך שם גברה עליו המחלה. ואחר שנכו זמן כה בבית מרפא, הלך לעולמו,
למנחת לב כל רעיו וירייו הרבים.

והוא הקדיש לי מאמר שלם בעהוננו 'Libre parole', כנראה, נתקל בשמי' בפעם הראשונה באותו המאמר, והוא הישב, שזה רק עתה עליתי על הבמה בפעם הראשונה. לצערי, אינו מהרפני כלל... מי יכול היה לחשוב, כי לעת זקנה ישלחו כי על עמודי, ליכר פרול' וכי אזכה כמעט להסבנתו של הרומן!

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי), ג'יניבא.

לונדון, 26 דצמבר 916 (א' שנת תרע"ז).

קבלתי במכתבך מן ג' בסלו וגם אגרותיך הנלוות מן י"ח וכ"ה בסלו המאמר שמצאת בתחומא הוא באמת יפה מאד, והגני לשלם לך במאמר אחר, שנתקלתי בו באלו הימים, ואעפ"י שידעתיו גם קודם לזה, נראה לי עתה באור חדש. ומעשה שהיה כך היה: ביום א' שבוע שעבר, נוערה פה אספה גדולה לכבוד ישו של פינסקר, שמלאו עתה כיה שנה לפטירתו, וגם אני הבטחתי להיות אחד הנואמים. לנושא נאומי הצפתי לעשות את הגאווה הלאומית, שבה מצטיינת מחברתו של פינסקר (כתבתי ע"ז גם מאמר קטן בשביל גליון פינסקר של 'Евр. Жизнь'). ובחשבי על הענין הזה עלה על זכרוני מאמר תלמודי שכבר יצא מלבי זה כמה. על דברי הנביא: 'במסעתי חכמה נפשי מפני גוה' — אומר התלמוד (חגיגה דף ה'): 'סאי גוה? אמר רב שמואל בר יצחק: מפני גאותם של ישראל שניסדה מהם וניהנה לאימות העולם'. — אגב אורחא אספר לך סוף הדבר. ימים אחדים לפני האספה אחותני צנה ונחר גרוני ולא יכולתי להשתתף באספה הנ"ל. אומרים שעלתה יפה. ראש המדברים היה סוקולוב (בעברית)

ומה אישיו על דברך במכתבך הראשון, בנוגע למצב עמנו ומצב נפשיך? מ"מ ישבא המכול לעולם איני מוצא לגפשי טוב משתוקה, וזה מפני שאין מלים בפי להאר אף צדצלם שר הנשות לבי. עדיין לא בראו בני אדם לשון שתהיה מספיקה לצרכי נפישנו בעת כזאת. ואני מקיים בעצמי: 'שב ברד וידום'

והגני דויש, 'יקרי, ומכרכך ... בסבלנות—הדבר היותר נחוץ עתה.

1917

לד"ר מ. ז. רייזין, ברוקלין.

לונדון, 19 ינואר 1917.

באיחור זמן באחי הפעם להשיבך על מכתבך מן 21/IX ולהביע
לך את תודתי מקרב לבי על ברכותיך ודבריך הטובים. אחרתי עד כה
מסבות רבות ושונות שאין לך חפץ בידועתן, ומלבד כל הסבות, הלא
רשאי אני עכשו, אחר שהכריו ברבים כי זקנתי, ליהנות לפחות גם מן
הזכיות של הזקנה. ואחת מאלו הזכיות היא— שאין מדקדקים עם זקן
בדברים של נימוס, ואם אינו מהיר בתשובתו, או אפילו אינו משיב
כלל, אין בכך כלום. הלא זקן הוא, ושמא עיף הוא או אין דעתו
מיושבת עליו. הכל אפשר לעת זקנה. ואע"פ שאמרנו חכמים: זקני תיח
כ"ז שמזקינים דעתם מתישבת עליהם, הרי ידענו ע"פ הנסיון, שהרבה
הרבה, "וצאים" טכלל זה.

ומשתמש אני במקרה הזה להגיד לך גם זאת, כי נעים לי לראות
מתוך העתונים שלכם, כי נתקיסה נבואתי אשר נבאתי לך בעת שהודעתני
ע"ד שובך לניוירק: כי ישיבתך בתוך עמך תוציאך מארבעאמות של
„ריפורס-דבי“, לעסוק גם בענינים יותר כלליים ובשאלות יותר חשובות.

לעמנו. והנה רואה אני, כי אמנם כך אתה עושה בזמן האחרון. ברוך
תהיה, ואלהי ישראל — היושב בשמים ושוחק לאורתודוכסיא ולריפורמא
גם יחד — יהיה בעזרך ויצליח דרכך בעבודתך לעמנו.

למר א. לוברסקי, ניוורק.

לונדון, 30 ינואר 1917.

מכתבך מן 20 דצמבר קבלתי זה בשלשה שבועות. . . .
נעים היה לי לשמוע, כי נתגלגלה זכות על ידי לעזר את האגריניא
שלכם בנוגע ל'התורן'. אלא שמאידך ניסא נראה לי הדבר זר טעם,
שצריכים הייתם לסם מיוחד בשביל לעזרכם לעשות מה ש'כולים'
אתם לעשות (וכנראה ממכתבך) לזכות העתון העברי שלכם. בוא וראה
מה בין עולמכם החדש ועולמנו הישן. משלינו ב' כותב לי, כי 'העם' (ודאי
ידעת שאנ'ש התחילו להוציא עתון שבועי במוסקווא בשם זה) הולך
ומצליח וזכר יש לו כשלישת אלף חתומים!

ובדבר אחינו האומלל ברזלי — מה אני רך? קודם כל קבל תודתי
העמוקה עד ישוף סוף נענית לבקשתי ולבקשת ה'שכיב מרע' והסכמת
לקבל עליך את האפיטרופסות על כתביו, אע"פ שלפי דבריך עדיין אינך
מבין אפיטרופסות זו מה סיבה. ובאמת הדבר פשוט מאד. טמכתבו של ברזלי
אליך, שאני מצרף למכתבי זה (הוא ישלח לך מכתב זה על ידי, לפי
שאינו בסוף שהמכתבים ההולכים ישר משווייץ לאמריקא מתקבלים שם),
תראה איך הוא עצמו מצייר לו את הדבר. הוא דואג לכתביו של א
'אברדו'. זהו העיקר. וידע הוא עם זה, כי על אפיטרופסים סתם אין
לסמוך. צריך שיהיה בלב האפיטרופסים רגש של חבה לזכר בעל
הכתבים, ורגש כזה ביחס לברזלי — בינינו לבין עצמנו — אין בלב כל
איתם הסופרים ישקראת בשם. ומה הוא מבקש ממך? רק שהשגיח על
הדבר שלא יאבדו כתביו הראוים להשתמר (הוא עצמו, כמובן, מפריו על
ערבם. אבל אין בכך כלום). אין ידיך אסורות. אחר המלחמה תראה מה
שאפשר וראוי לעשות: אם לסרר הכל בא"י או במקום אחר. בכל אופן

תתיחס לדבר זה — גם בדולי וגם אני אין אנו מסופקים בכך — ביחס של חבה וחמלה על עמלו של חבר ורעיונעורים. ודבר זה לבדו מכריע את הכף לצדך נגד כל שאר האפיתרוססים שאתה מציע. אם תחפז, תוכל למסור או את הדבר לחבר של סופרים או לסופר אחד. בקצור, אין הפרטים טענים. העיקר הוא שימצא הענין ההת השגחתך הכללית. כמדימה לי, ישעתה יהיה הכל מוהור לך, וכדי לעשות הצגנו של בדולי, אנקישך לכתוב לו, אם ישר למקומו או על ידי, שמסכים אתה לכך, כדי לעשות לו נחת רוח.

וע"ד הצעת העתון, אמעריקאנער, אם באמת יש ממש בדבר, אין לי נגד זה כלום. מעולם לא סנעתי את הסכמתי לתרגום מאמרי לאינו לשון שהיא. אבל תמיד אני מתנה, שיהיה המתרגם הגון לכך והקורקטורא תעשה כהלכה. בלשונות אחרות אני בעצמי נוהג לקרוא את הקורקטורא, אבל בז'רנון איני רוצה בכך, לפי שאם אמצא איזה מנמא משובש, קשה יהיה לי לתקן. מפני שאין הסגנון ה'ז'רנוני' (אם יש סגנון כזה) בענינים מוסשמים ידוע לי. וע"ד תשלומים, הנה מעודי לא נהניתי מתרגום מאמרי וגם הפעם אין לי לעצמי חשך בבסוף כזה, אבל מוסר אני את הדבר לך, ואם באמת תוכל להוציא מהם בסף, תבניסו הכל לקופתכם לשובת הספרות העברית באמריקא (אם ל'התורן' או לצרכים אחרים). יותר אין לי מה להוסיף, כי באמת נראה לי כל הענין רק בדברים בטלים, מעט, בלופי-אמריקני....

כשתראה את מה בדקוביץ, אמור נא לו, כי לתנם תקן במאמרי (א: לחינו הבוררת' (אני כתבתי, ה'בוער'). יודע אני שספרי המרים נזרו על מלת לחי שהיא נקבה, מפני שכך נמצאה במקרא פעם אחת (בשאר מקומות ייבמקרא אין הכרע). אבל בלשון המשיגה לחי הוא זכר (ג'יטל הלחי' התחתין') ובמקרים כאלה אינני מקבל דקדוק לשון המקרא כחובה, אלא בוחר אני לפי טעמי, על יסוד ההשקפה שהשתדלתי להוכיח צדקתה עוד לפני עשרים שנה ויותר במאמרי, הלשון ודקדוקה.

הרשמי או מאמר קטן כהתחזקי לזכר ויבלו של פינסקר.

למר ש. דובנוב, פטרבורג.

(הדגוש ברוסית).

לונדון, 31 ינואר 917.

בעונג רב קבלתי מכתבך מן 29 נובמבר (חשבון רוסי). נקודת כל מודה אני לך מקרב לבי על עמלך בנוגע ל"עסקי". אבל, אהה, ידיר יקר, פעלכם זה אין לו שום תקוה להצליח. צריך לדעת את עסקנו סה ותנאי העבודה עכשו, בשביל להבין עד כמה אי אפשר לי עתה לעזוב את מקומי. אפילו בעת שלום קשה יהיה להם מאד למצוא איש מתאים לקחת את מקומי. . . . ואעפ"כ לפני המלחמה הייתי מקוה לפתרון יצוי של השאלה, וגם עתה עודני מקוה כן לעתיד, בשתעבור המלחמה. ואולם עכשו אי אפשר לדבר על זה כלל. . . .

ובכל זאת היתה לי הזדמנות באלו הימים לעשות את הצעד הראשון בכיוון הרצוי לנו. היה פה על דרכו מפרדו מ"י. צ.י. (2) ואמרתי לו, כי בזמן הראוי, אשר אקוה, כי לא רחוק הוא מאד, אציע לפניכם לתת לי יכולת לעזוב את העסק. ואולם לע"ע, בדעתי, ישעזר כזה הוא רבד שאי אפשר בתנאים הנוכחיים, אינני מעמיד עוד את השאלה לבקש לה פתרונים, אלא שמוסר אני זה בתור מודעה בלבד. הוא לא היה ישכע רצון מדיספּקטיבא זה, השתדל להוכיח לי, ששנתי מנהגי החיים בגיל שלי יש בו סכנה לביואותי (3) וכו'. ואני לא עניתי על כל זה כלום, אלא אמרתי לו שנדבר על זה בשיניע זמן השאלה להפתר. — זה קרה עוד לפני קבלי את מכתבך. . . .

. . . צדקת מאד שאלו היה ביכלתי לערוך לעצמי תכניות ספרותיות באמונה ידועה שאוכל לגישמן במעשה, היה זה מחוק את כחי הנופני והיה משמש מקור למרץ חדש לעבודה. ואולם כמצבי של עכשו אני

(1) באותו הזמן, אחר שסלאו לי ששיכ שכח, החליטו אחרים מאוהבי, דובנוב בראשם, להשתדל אצל ראשי בית המסחר, וויסוצקי, שעברתי בו, בתור מנהל העסק בלונדון, ליתן לי יכולת לעזוב את הבית ולבלות שארית ימי בעבודה ספרותית וצבורית בלבד.

(2) אחר מראשי בית המסחר הגיל.

(3) לאחר שנתיים וחצי (אוגוסט 919) באותה העת עצמה שעזבתי הנהלת העסק, אהיה באמת סחלת עצבים קשה שעדיין לא הרפחה מסגני, ואינו יורע — וגם הרופאים אינם יודעים—אם מקרה הוא או כי צדק מר צ. ויש כאן באמת קשר סבה ומסובב.

מרגיש כאופן ברור, שהמרחן הזה הולך ופוחת, ולפעמים נראה לי, שאני מוכשר עוד לבלום, וכמוכן, זה מצד עצמו מוסיף לדכא את רוחי— ואין מוצא.

הזכרת דרך אנב את, תולדות החסידות' שלך. מתוך דבריך אני דן, שגם את ההוצאה החדשה עם הוספות חושב אתה להוציא ברוסית. אתה זוכר בוראי, שכמה פעמים דברתי על לכך לתקן את הספר החשוב הזה ולהוציאהו בעברית. חוזר אני על זה עוד הפעם: הבניסה נא לפחות את הספר האחד הזה לאוצר ספרותנו הלאומית, — והיה בטוח, שיאריך ימים יותר מכל שאר ספריך שנכתבו בלשון זרה. ובי אינך רואה בעצמך, מה גודל כל ה"ספריות" שלנו בלשונות זרות? תאמר: אפשר אחרי כן לתרגם? — אבל בהיותי מכיר את סגנון העברי, ברי לי, שדוקא הספר הזה, אם יכתב מחדש על ידך בעצמך בעברית, יתן חיים נצחים לנשמתך בספרותנו, בעוד שתרגמו של אחר, אפילו היותר דיוקן, ימסור רק את תוכן הספר, ואולם נשמתך לא תהיה בו. חשוב נא על זה בכובד ראש.

את זכרונותיך ע"ד פרוג קראתי במכה"ע "Esp. Hébraïque". מבין אני היטב את עצמיך (אם כי, שתקני" הוא) על מות רע והערכתך את אישיותו ובשרונו. ואולם לי, שלא ידעתי את הטעות פא"ס, לי נדמה תמיד, ונדמה לי גם עתה, כי קרה לפרוג אותו דבר שקרה לגורקי: סה שתוכן חבוריהם נחבב על הדורות גרים לזה, שהגוימו בהערכת כשרונם. אבל איך שהוא, דבר זה ברור הוא, שבלכתו מאתנו, נשאר מקום פנוי, ואין אנו רואים איש שיוכל למלאות את המקום הזה. וכך הוא אמנם גורלנו תמיד בגלות. לפנינו העיר התלסור על חיון הפוך מזה: לא שקעה שמשו של משה עד שזרחה שמשו של יהושע. אבל זה היה בזמן רחוק מאתנו ביותר...

אתה שואל: איזהו המקלט ההחלי שבו אני מבקש מסלם מבעות הלילה של העולם עכשו? במקום תשובה ישרה אני לך, שהספרים שאני קורא כחבה יתרה בעת האחרונה הם: קהלת, הספרות של לוקיאנוס מססווסטא וגם... אבות הבניסה הנוצרית! לאור המעשים כהנה

מקרא הספרים האלה נותן ספוק גדול לנפשי במובן ידוע. יותר לא אוכל
לכתוב על זה, אבל אתה הלא אינך צריך לפירושים....

למר נ. בנמיוויטש, ארץ ישראל.

(תרגום מאנגלית).

לונדון, 8 סבדואר 917.

בחדר אחותך מ., שמרחה והעתוקה את מכתבך בכתב ידה ושלחה
לי העתק זה ביחד עם המקור¹, — היתה לי יבולת לקרוא בעונג את
מכתבך המלא ענין ותקוה טובה, שנרשם עליו: סיני, 17 נובמבר 16-
ושמחה אני לך עליו בכל רבי. איני יודע, אם אכותינו, שהוכרחו לבלות
באותם המקומות אי-בעים שנה בממלה, היו כותבים משם מכתבים, אבל
מאותו זמן ואילך ודאי לא נמצא יהודי לפנוך שהיתה לו הזדמנות לעשות
כן. דבר זה לבדו צריך שיעורר בך רגש של גאון מיוחדת. אבל לפי
התפתחות הדברים עתה, אפשר שתהיה לך, נוסף על זה, גם הזכות
המיוחדת, להיות היהודי הראשון שיבוא עוד הפעם לא"י דרך מדבר סין
ויביא עמו את הבשורה הגדולה של התחייה. אם כה יהיה, הנה תהיה
אתה האיש היותר מאושר בישראל.

ובעמדנו לפני אפשרויות מרעישות ומדהימות כאלה, הנה כל ריבותינו
פה עם „הועד המאוחד“² וכינונו לבין עצמנו נראוה כל כך פעוטות
וחסרות מעט, שאני בוחר יותר לעבוד על כל אלה בשתיקה.

בנוגע לי לעצמי אין לי כל חדש להודיעך. מעת שהיתה המלחמה
למה שהיא עתה, אני מבלה את זמני ב„השבון הנפש“, או—בטרמינולוגיא
החדשה—ב„שני הערכין“. התוצאות הן מעציבות מאד. אבל פה מוכרח
אני להפסיק. מפני שאיני מאמין שיכול אני להגיד יותר, אם אחפץ
שיגיע מכתבי לידך.

בני עודנו יושב בשווייץ ועוסק בלמוד היסודות של „התכונה
האנושית“. תמה אני אם בסוף למדויו, לא יבוא לידי הכרה, שאין דבר

¹ (כתב ידו קשה מאד למקרא.

² בוסר פוליטי ידוע של יהודי אנגליא.

כזה במציאות כלל. אבל בשביל להגיע אל האמת הגדולה הזאת, אין צורך ללמוד ביבליותיקות שלמות של הספרות הפלוסופית; די לקרוא עתונים וספרות הטלחמה.

והנני שולח לך ברכתי מקרב לב. עלה והצלח!

למר ש. פבזנר, מרסיליא¹⁾.

לונדון, 24 פברואר 1917.

אתמול בבקר שלחתי לך מכתב למרסיליא ע"פ כתובת האנסניא שלך "Hôtel Bristol", ולפנות ערב קבלתי מכתבך מפאריז מן 19 דנא. לא יכלתי לענותך תיכף, מפני שהפצתי לדבר תחלה עם חיים וסוקולוב. היום נתועדנו ודברנו ע"ד תוכן מכתבך, והנני להשיבך בזה על הסדר, ומקוה אני שעוד ימצאך מכתבי זה במרסיליא, אך ליתר בטחון אנקשך, שבקבלך את המכתב תודיעני תיכף ממרסיליא, למען אדע כי הגיע המכתב לידך ואיננו מתגולל ביד יזרים.

אז מצב העסק שלנו פה הוא עתה כך. הבעלים קבעו ועד מיוחד לבד שאלות העסק המזרחי, וכמובן, גם עסקנו בכלל. ראש הועד הזה התודע בימים האחרונים לחיים וסוקולוב, ואחר שיהיה פרטיות, בקש לקרוא אספה קטנה לבירור הענין. לפני שבועים או שלשה היתה האספה. מצדנו השתתפו בה חיים וסוקולוב וגוסטה, ומצד בעלי היכולת כמובן הפיננסי: לודו רומשילד (הוא עתה קרוב לעסקני ומוכן להתחום על הצעתנו בבוא עתה), בנו של עדמונד רומשילד ומר שמואל. ראש הועד הג'ל השתתף באספה זו. כל הנאספים היו דעתם, שהדרך היותר פשוטה ומתקבלת על הלב היא: שהבעלים דפה יפתחו מתלקה מיוחדת של עסקם הגדול במקום הגדרשי, וברשותם ובהשגחתם יתנו לנו לפתח את העסק שם באופן מדויק לשני הצדדים. גם הראש הסכים לדעה זו ואמר,

¹⁾ המכתב הזה מוסב על מצב שאלתנו המדינית בא"י אז ונכתב ברומיס, שלא יוכן לזרים. חיים" הוא הד"ר ח. ווייצמן. העסק" הוא עניינו בא"י. הבעלים" — הממשלה האנגלית. "ראש הועד" לעיני המזרח היה המנוח סייקס, "מר שמואל" — הרברט סמואל. "וויקטור" — ד"ר יעקבסון. השותף הצרפתי — הממשלה הצרפתית.

שהבעלים פה רוצים בכך בכל לכם, וכל המכשולים (למשל, ההתחרות מצד הסוחרים המקומיים) לא קשה יהיה להסיר מעל דרכנו—זולתי מכשול אחד גדול, והוא — שותפם הצרפתי, שלע"ע אינו מסכים להוציא מתוך רשותו את מקום עסקנו. וכשיביל כך אפשר שיהיו מוכרחים לעשות איזו פשרה, למשל שותפות ההנהנה, או איזה מוצא אחר מסין זה. כמובן, התנגדו לזה אנשינו בכל כחם, אבל הוא אמר להם, שכל מה שאפשר לעשות הוא — להשתדל בדרכים שונים להביא את השותף הנ"ל לירי הסכמה, כי אינם רוצים ואינם יכולים לריב עמו בשביל דבר זה. מני אז נעשו פה צעדים אחרים כמובן הנ"ל, הכל ביריעתו והשנחתו של ראש הועד, אשר עמו יתעצו חיים וסוקולוב בכל מעשיהם. אבל הוא הזהיר והזהיר אותם, שיהיו זהירים מאוד במעשיהם, כי הענין, דקי מאד, וצער אחד שלא כהוגן יוכל לקלקל הכל. מזה תבין, יקירי, כי שעת קדיסים היא השעה הזאת, והגני כותב לך בשמי ובשם חברינו הנ"ל, שעליכם שם להמנע עתה מכל מעשה קטן וגדול כנגד להשותף הנ"ל, וביחוד— מפרסום ומזים ככהיע. אל יהיה הדבר קל בעיניך, והזהיר נא גם את האחרים. כתוב לוויקטור, ואם יודע אתה שיש אחרים החושבים עדיין (כזשאבוטינסקי כשעתו), שצריך, לעבוד בצרפת, — באר להם, שהעבודה היותר מועילה ברגע זה הוא, שלא יעשו מאומה. יותר לא אוכל לכתוב על זה. אבל אקוה שתתיחסו בלכם בכבוד ראש לאזהרה זו.

ב) וויקטור כתב לי בעצמו עוד בנובמבר ע"ד הפצו לקבוע דירתו בהאאנ, ואני עניתי לו על זה ביום 25 דצמבר. כנראה מדברך, לא הגיע מכתבי לידו. בכתבך לו, אבקשך להודיעה זאת, כדי שלא יחשוב שלא חשכתי לנחוק לענות על מכתבו. וע"ד עצם השאלה, דברתי היום עם חיים וסוקולוב, ושניהם ברעה אחת, שבנוגע להיחס של הציונים האנגלים — אין שום הברדל בין האג וקופנהגן.

ג) גם ע"ד ההצעה הישנה של וויקטור, אשר דברנו על אדותה בהיותך פה, דברנו היום בטושב שלשתנו. אני וחיים חשבנו, שאפשר היה לנסות דבר אל איש אחד נכבד מאד, הקרוב אלינו, ולשאול בעצתו. אבל סוקולוב התנגד לזה בהחלט, כי לפי דעתו נוכל להביא בזה נזק

גדול לעסקנו הפרטי. ולפי שמוקלוב הוא עתה אחראי בעד המו"מ עם
הבעלים (במספח הנ"ל דרש ראש העיר שיבחר איש אחד מצדנו להמשיך
המו"מ, ונבחר סוקולוב), הננו חושבים שדעתו מכרעת בענין כזה....

למר א. לוברסקי, ניוורק.

לונדון, 2 אפריל 1917 (י"ב ניסן, תרע"ז).

מכתבך מן 23/11 הגיעני אך שלשום (ביום השבת ישעבר!) מזה
הראה, שבעתים הללו אי אפשר לחשב חשבון הימים או השבועות שבין
משלוח מכתב וקבלת תשובה. צריך להכיר טובה להפוסטא אם סוף סוף
היא מביאה תשובה, ואפילו באיחור זמן....

דבר המאסף, מטעם למורה¹ נודע לי, כמו ששערת, מתוך המודעות
ב"התורן" אתה כותב שמתוך "התורן" ארע ג"כ שמות הסופרים שהשתתפו
בהמאסף. אבל חפשי בגליגות האחרונים ולא מצאתי רשימה כזו.
לפנים היה מעשה כזה גורם לי בושה וצער. אבל עכשו כבר הורגלתי
בכך ולא אחפון לבוז ולאמור, כי לבי ידאב על זה. להפך, נעים לי
לדעת שעדיין יש לי אוהבים ורעים החפצים לעשות לי נחת רוח²
ואינם חסים על טרחתם וממונם בשביל כך. ועל הפצתם הטוב ודאי
מודה אני לכם בכל לבי.

בקשתך ע"ד התמונות הפוטוגרפיות אין בידי למלאות³. כי עפ"י
החוק השולט עתה במדינה זו, אסור לשלוח כל תמונה לארץ ניטרלית—
וארצכם עדיין ניטרלית. ואף אם יחליט הקונגרס שלכם בימים הקרובים
לעזוב דרכי שלום, אינני בטוח שלא תהיה אז הנזרה הלה עליכם (הטעם
איני יכול לפרש פה). בכל אופן לא במהרה יתברר הדבר, ותמה אני אם
תוכלו לחכות זמן רב, כי כנראה מ"התורן", עריכת המאסף כבר נגמרה.
ואולם צריך אני להגיד לך שאין הפסדך מרובה. עוד לפני צאתי מאודיסא

¹ (איני זוכר מה טיבו של מאסף זה; אבל, כנראה, היה קשור בשמי אלא

שמאיוז סבה לא יצא.

² (לוברסקי חסין למת במאסף זה, וזכרונות עם פוטוגרפיות.

נמצא איש שאיני יודע מי הוא, אישר לקח לו מן האלבוש שלי (שהיה מונה תמיד על השלחן באחד ההדרים) הרבה תמינות, וכיניהן גם תמונותי מימי נעורי וגם תמונת אבי ז"ל. והתמונות שבידי עכשו הן רק מן התקופה האחרונה, שרובן, כמדומה לי, ישנן בידך, וגם מתמונת אבי נשמרה אצלי רק מיניאטורא קטנה, שנעשתה אחד מזהו בריצון אחיותי, בשביל לתתה כמידליון, ומסופק אני אם תכשר להפצץ, כי קטנה היא יותר מדאי.

מתי כאתי לגור באודיסא ומתי התודענו איש אל אחיו? עוד כניסן תרמ"ד (או תרמ"ה?) כאתי עם ב"ב לאודיסא על מנת להשתקע. אך עסקי משפחה הכריחוני לצאת משם אחד ירחים אחדים, ורק כחודש סיון תרמ"ו שבתי לאודיסא והתישבתי שם ושיבת קבע. וכפי הישום בזכרוננו (איני קובע מסמרות בזה), נפגשנו אני ואתה עוד באותו הקיץ בדירתו של גיסי המנוח דוכער שניאורסון, שהיה אז באודיסא לשם רפואה. שאלתך ע"ד שניי הסגנון בין קול קוראים¹ ו, לא זו הדרך — שאלה גדולה היא, ואני מוצא לה תשובה אלא זו: קול קוראים כתבתי ע"פ בקשת אחרים, אלו שהיו עתידים לחתום עליו, ועיכ כתבתיו בסגנון הרצוי לרוב הסופרים והקוראים בימים ההם. אבל, לא זה הדרך כתבתי על דעת עצמי ועל אחריותי, והרגשת האחריות היא שהביאתני לשנות מן הסגנון הרגיל, שנראה לי בלתי טובישר לבטא בו הגיוני לבי בדיוק הדרוש. ועוד אתה שואל ע"ד המו"ס בנערותי עם הגאון ר' יוסף שואל הלוי מלכוב. הדבר אמת בעיקרו, וכך היה מעשה: בקיץ תרל"א נגמרה מלחמה אשכנזי וצרפתי. ואני בימים ההם כבר הייתי בקי גדול בהלכות ענוות ובכל ספרות השו"ת המתיחסות לענין זה. וילדות היתה בי ורציתי להשתמש בדיעותי כשביל לבוא בכתובים עם הרב היותר מפורסם אז. מה עשיתי? בריתי מלבי מעשה ביהודי אחד ממקומנו שהלך בשעת היורם למקומות המלחמה לשם סחורה ונהרג שם וכו' וכו' — שאלה סבוכה מאד. ועל השאלה הזאת כתבתי תשובה ארוכה בפלפול ובקיאיות ושלחתי את השאלה עם תשובתי לר"ש הלוי לבקש הסכמתו. הרב כתמיסותו לא ראה

¹ זה היה שם מאמר שפורסמו משכילי אודיסא — ואני כתבתיו — עיד הריב בין אריז ווילנא. זמן לא רב קודם שנדפס מאמרי הראשון. לא זה הדרך.

את ערמתי (אע"פ שלא קשה היה להבין מתוך פרמי השאלה, שאין זה אלא בדותא) והשיב לי כהלכה בסגנון שכותב רב לחברו. ומדעך חבין, שהדבר עשה רושם גדול על הלומדים והרבנים שבסביבותינו. וזה גרם לי, שאח"כ היו הרבנים מתעצים עמי בהלכות ענונות, ופעם אחת בקשני הרב ר' שמואל מפארהבישטש לפנות שוב לר' יוסף שאול בשאלת ענונה. בפעם הזאת היה הדבר לא בדוי מלב, כי אם ענונה ממשי. ופנית שנית אל הרב, וגם הפעם קבלתי תשובה מאתו. איני יודע איך קרה הדבר, שהתשובה הזאת השניה נשמרה בארכיון שלי, והרי היא עתה מונחת לפני ובראשיתה רשום זמן כתיבתה בידי הרב זיל: „אור ליום א' וי' שב תרל"ד. אם הכנים הרב אחת מימתי התשובות האלה, או שתיהן, בספרו „שואל ומשיב" (זהו הספר הכולל תשובות הרב לשואליו), כמו שהנידו לך — איני יודע, כי לא ראיתי את החלקים האחרונים מן הספר הנ"ל. וכמונע אל „כתבי מאותם הימים, הגה באמת הרביתי לכתוב כישנות תר"ל — תרל"ד: העדות על רוב הש"ס והש"ע והרמב"ם, ופולפולים שונים ודרשות הרבה, ודרשות שישומות ודרשות „פלוסופיות" (בסגנון העקדה). ועוד. חלק מכל זה שרפתי זה כבר, אך מעט עדיין ישמר בידי, וזרזן לימים הטובים ההם. כמה פעמים כבר החלטתי לשרוף גם את הנשאר, שלא תשלוט בו עין זרים לאחר מותי. אבל עד עתה לא נתנני לבי לעשות כן; וזכרונות יקרים ביותר קשורים בניירות בלי אלו. רק בעת שאדגיש בעצמי כי קרוב קצי, אשרוף הכל. הנני מתיהם לזה כמו שמתיהם אדם לאהבת נעוריו: כבר בטלה האהבה, וגם ה„אהבה" כבר בלחה מזוקן, אבל זכרונות ימי האהבה עדיין קדישי לכו הם, שהוא שומר בטהרה וגענועים אינו רוצה שיהיו ידי אחרים ממשמשות בהם.

ובכן, הגה מלאתי את בקשתך ועניתך על כל שאלותיך, ובשכר זה הדשני נא לפנות אליך בבקשה גם אני: יודע אני — וגם אתה יודע — ש„בעל דמיון" אתה, וכשאתה מדבר על ענין או על אדם החביב עליך, הנך נוה להשתעבד לדמיוןך ולראות הכל דרך זכוכית מגדלת ביותר. אין א פנימה בנפשך; אדרבא, הלואי הייתי גם אני מעט יותר „בעל דמיון", והייתי ניצל מהרבה יסורים שמרדו את חיי. אבל לא חנני כדאי ב„תכלין"

זה, ואם אמצא בזכרונותיך דברים מיגזמים, מיד אדגיש בהם, במחט בבשר החי. והנני מבקשך איפוא, אחי, להזהר בבל כחך, שלא תבשל ככמו אלה. עשה זאת למעני ולמען האמת, שסוף סוף רק אותה יבקשו הקוראים. ועתה נעבור לענינים אחרים.

צדקה אטנס, שאין, התורן' מניח את הדעת במרה שקוינו, כמו שכתבתי לך זה כבר. אבל מאחר שכבר ישנו, חובה עליכם, לפי דעתי, להחזיק בו ולהמשיך חייו. אך זה עתה מתחילה היהדות במדינתכם להתעורר לחיים לאומיים, ובעת כזאת, אם יתדל, התורן' לצאת, יהיה זה סימן רע למצב ה"תחיה" באמריקא, והרושם הקשה יביא נזק רוחני השווה יותר מן הנזק החמרי שגורם לכם, התורן' עכשו. אגב אורחא: איני מבין, מדוע גדול ההפסד כל כך? ע"ס הפרטים שהודעתני, כמדומה לי, שהסכום שהוכרת אין לו סבה, אלא אם כן מכוונים אתם לדברים שאינם צריכים לגוף הענין.

אפשר תתמה על שבמכתב גדול כזה לא מצאתי מקום להביע שמחתי על, המהפכה הנדולה ב"ארץ מולדתנו"? תשובתי היא זו של אותה ה"מחותנת" שלא רצתה להשתתף ברקודים בליל החופה: — טוב להסתין עד ה"ברית". . . לע"ע אחב"י הם ראשי ה"מרקדים", גם ברוסיא וגם פה ובדאי גם אצלכם. וכבר נדפסה ב"טיימס" טלגרמא מאת סופרם בפסרונדר, מעין, רמז' ליהודים, שיהיו זהירים יותר ולא יגרמו חלילה רעה לעצמם בהתלהבותם היתרה. . . .

למר י. איזנשמדט, ב"ניבא.

לונדון, 6 אפריל 917 (ערב פסח תרע"ז).

.... ע"ד המאורעות הנפלאים של הזמן האחרון מה אכתוב לך?

גם בלבי עדיין ערוביאי של רגשות ורעיונות שונים ומתנגדים, ואיני יכול עוד להביא אור בתהוובו זה. אבל אחת אני יודע: צריך לחיות עתה, כי אולי עוד נפלאות גדולות מאחרי כתלנו, ועול גדול יהיה זה מצד ההשגחה העליונה, אם אני ואתה וכל הדומים לנו, שכל ימינו היו צער ומכאובים, לא נזכה לראות בנחמה.

כן, יקירי, יש תקווה. איני יכול לכתוב לך בפרטות, אבל בכלל הדברים מתפתחים לע'ע באופן רצוני לנו. גם, המהפכה ברוסיא, אם באמת התקייסה, כמו שאפשר לקוות, תביא לנו אך טובה. ואיני מספר מספני, העבודה בתוך חירות, אם אך נצליח, במקום חיותנו, תהיה ההשפעה משם גדולה כל כך, עד שגם החירות בגולה לא תוכל עוד לעשות שמות ברוח עמנו כמלפנים.

ובכן — השתרל לחיות, ומי יודע, אולי עוד נזכה לערוך את הסדר יחד, לשנה הבאה בארעא ד'ישראל', — לא כאותם הסדרים שערכנו שם לפנינו, כי אם, סדר' חדש, מלא חיים ותקווה, אותו הסדר אשר חלמנו בילדותנו.

ולע'ע היה שלום וברוך וינעמו לך ימי החג.

לדיר ת. משרנוביץ, לוזאנא.

לונדון, 6 אפריל 917 (ערב ססה).

בימי מחלתך היה בני מודיעני מומן לזמן ע'ד מצנך, וזה בשבועים שכתב לי, כי כבר יצאת מבית החולים והנך הולך ומבריא ובארץ מולדתנו — ששון ושמחה! עד כמה שאפשר לשפוט ע'ס הידיעות המקוטעות המגיעות אלינו פה, נראה באמת, שסוף סוף בא הקץ למלכות הרשעה, ונס לאחינו תהיה רחנה. תוצאות המאורעות הנפלאים האלה, לא רק ברוסיא, כ'א בכל העולם, — קשה לראות מראש. אפשר שנראה עוד נפלאות גדולות טאלה כמקומות אחרים. הכל אפשר עתה.

למר מ. רבינוביטש (בן-עמי), ג'ניבא.

לונדון, 6 אפריל 917 (ערב ססה).

זה שבועות אחדים קבלתי אגדתך הגלויה מן כ'ג שבט, ואתה סלה נא כי לא עניתך עד כה. על עיקר שאלתך אסגס לא היה לי מה להשיב: גם אני איני מקבל לא, 'עוור. וזש'ין ולא, 'עוור. נעדיאל'א מראשית השנה ועד עתה, ואיני יודע סבת הדבר. אבל לא זו היא הסבה

שלא הישבתי על אנרתך, אלא מפני שמאורעות העולם, הבאים תכופים כל כך וטרעישים את העצבים במדה שאין למעלה הימנה, — הביאוני סוף סוף כמעט למצב של „אפתיא“, וקשה עלי לצמצם מחשבותי באיזה ענין שהוא, ואפילו כתיבת מכתבים מיגעה את רוחי.

כמובן, הרעישוני ביחוד המאורעות ברוסיא, ועדיין איני יכול לברר לעצמי את תוצאות המאורעות האלה בעתיד, כן בחיי העולם בכלל וכן בחיינו אינו בדרש. הרוסים, כנראה, למדו הרבה במשך השנים שעברו מן 1905 ומבינים עתה יותר איך עושים היסטוריא, אבל אחב"י, כמדומה לי, לא למדו כלום ומתנהגים הם שם גם עתה במנהגם בשנה הנ"ל. כך נראה שתוך הירידות המקומעות הבאות בכה"ע.

וכא"י מהלך הדברים נותן תקווה כלכונה, כי הגיעה „עת לחננה“. והיום בערב, כשנקרא ב„הגדה“, „השתא הכא, לשנה הבאה“ וכו' — נרגיש מעט מיוחד שלא הרגשנו כמהו מעולם.

כן, יקירי, נפלאים הם הימים האלה שאנו חיים בהם, ותבל שכבר הגענו לימי זקנה. שנות הבחרות וימי העמידה עברו עלינו בצרה ויגון, ועתה שנמצאה התקווה גם לנו — שמשנו מתחילה יזוקעת, והערב הולך וקרב. אך נגרש נא מלבנו מהשכחות מעציבות כאלה. תבוא הטובה לדור הבא מאחרינו — ואנחנו נסתפק במועט: ישנובה לשמוע קול צעריה בבואה וגדע כי יש שבר ליסורינו ולא להם סבלנו.

לד"ר א. לעוויןסון, שיקאגא.

לונדון, 4 יוני 1917.

הואילה נא לקבל בזה את תודתי על כי זכרתי לכבודי במכתבתך על טוביה הרופא. קראתי את המכתבת בעונג רב, והרבה זכרונות נשכחים עוררה בלבי. כי בהיותי ילד נבן י"א או י"ב מצאתי את הספר „מעשה טוביה“ באוצר הספרים של אבי ז"ל והייתי בעיני כמוצא שלל רב, ובכל עת שהייתי בנוי מלמודי החינוכים הייתי עוסק בקריאת הספר בחשק נמרץ, וכמעט ידעתינו בעל פה. הרבה מהבריו שאתה מביא במכתבתך עדיין רשומים בזכרוני מאותן השנים.

למר ב. לרזינסקי, אודיסא.

(תרגום מרוסית).

לונדון, 6 יוני 917.

כתבתי לך בפעם האחרונה 13 מרס, כלומר באותו הזמן עצמו שאירעו אצלכם המאורעות הגדולים (1) — ואנחנו לא ידענו כאומה מכל זה. מני אז לא כתבתי לשוב אדם ברוסיה וגם מישה לא קבלתי כלום עד השבוע שעבר. לא כתבתי, פשוט, מפני שלא יכלתי בשוב אופן לסגל לעצמי את הסגנון הכללי של „שמחה וישועה“ והחלטתי להסתין להמאורעות הבאים. לצערי, איני יכול להגיד, שהמאורעות מני אז הרימו אותי עד למצב הרוח השולט אצלכם (אני יושפט ע"פ העתונים). ובכל זאת אני, כמובן, משתתף בשמחתה של רוסיה בכלל ושל היהודים בפרט ומשתדל אני להאמין, שהסכנה הצפויה להחירות שהושגה — כן מצד ימין וכן מצד שמאל — תעבור בשלום באיזה אופן שהוא, למרות הסיכנים המפחידים. — רוצה הייתי מאד לדעת, איך חיים עתה היהודים ברוסיה (ביהוד באודיסא), והייתי אסיר תודה לך אלו כתבת לי מכתב מסודר כמובן זה, אם יש לך

זמן יחיד לך

לדיר ח. משרנוביץ, לוזאנא.

לונדון, 18 יוני 917 (כ"ח סיון תרע"ז).

קבלתי מכתבך מן 10 דנא

קבל נא, ידידי, תודתי מקרב לבי על הטיפול שטפלת בבני יעל ברכתך שבדכחני לרגלי נשואי. הסדר של אמת עשית עמדי ואחר שאיני יכול לשלם לך מעין זה, ונחגלגלה זכות על ירך להסב לי מעט עונג בחיי הפרטיים — דבר שלא זכיתי לו זה כמה אנב אורחא, מה שנקרא בני לבוא הנה — אין זה הלילה לרגלי מקרה רע, כי אם, להפך — לסובתו. הוא עובר כאן עבודה, רשמית, שבפי הנראה תשתדלנו מן הצורך לשוב לרוסיה, לפחות — עוד זמן הגון, ואחרי כן נראה מה לעשות. וגם אותך הייתי מיעץ, שלא תסגר לשוב לשם. הכל שם מכוסה ע"פ, ואין יודע מה יביא יום מחר. אפילו ה„אימנציפציה“ שלנו אינה

(1) הריבולוציה ברוסיה.

במזוזה עוד בעיני, אספת-היסוד, שריב הכריה יהיו אנשים או אנשים הקרובים להם ברוח, תוכל עוד להפיך את הקצה על פיה. וכבר יש סימנים טובהקים, שהשנאה לבני עמנו מתחילה שוב לצאת ממחבואה בחוגים ידועים. וצר לי להוסיף, כי הנהגתם של רבים מקרבנו אינה הסבה האחרונה לכך.

ובאי, כנראה, אין האסון גדול כל כך. הטלגרמות הראשונות, שבאו דרך מצרים, הפריזו על המדה. אבל העתיד עדיין בסכנה. אם הכעלים של עכשו יצטרכו לצאת משם, פרידתם וראי לא תהיה בנחת ובנימוס. אלא שאז נוכל להתנחם בעתיד שיבוא אחר עתיד זה. אם כל הסימנים אינם טענים, יש תקוה או האהריתנה.

ולי שלום, אע"פ שמרגיש אני בעצמי שכתי פוחת והולך. אם אוכל (מסכות ישונות אינני כמות עדיין ביכולה זו), אצא בסוף יולי לנח שבועות אחדים באיזו פנה רא רחוקה מן העיר.....

למר ה. הורוויש (העורך הראשי של The Menorah Journal), ניוורק.
(תרגום סאנגלית).

לונדון, 25 יוני 1917.

... קבלתי את מכתבך מן 20 אפריל, אך לא יכלתי לענות עליו קודם, מפני רבוי העבודה אשר עלי, ואבקש לשלוח לי על האיתור הזה שלא באשמת.

הנני מצטער מאד, שאין ביכלתי לקבל את הצעתך לשלוח לך מאמר ע"ד השפעת הריבולוציא הרוסית על התפתחות חיי היהודים לעתיד. במישך כל ימי המלחמה התאפקתי ולא פרסמתי את דעתי על המצב, ואיני מוצא סבה לישנות את מנהגי זה. המאורעות עדיין מתפתחים באופן בלתי רגיל כל כך, עד שצריך אדם להיות נביא באמת ביכול שתהא לו רשות לחזות דעה על העתיד. ובאשר אינני נביא, אני מוצא יותר נכון לבחור בשתיקה בזמנים הללו.

הרעיון ע"ד יסוד אוניברסיטא יהודית באמריקא מענין הוא מאד, אבל כידוע לך בוראי, אינני יכול להאמין, כי מוסד כזה בגולה, אפילו

באמריקא, יהיה, למגדל נביאים חדשים בישראל. אפשר אמנם שיהיה, לשומר הקולטורא היהודית, אבל הדבר הנחוק לנו הוא לא רק לשמור את הקולטורא היהודית, אך גם לפתחה חפשי בדרך מיוחדת לנו. וזה אני הושב לדבר שאי אפשר בשום מדגה שישם איוו קולטורא אחרת גדולה היא השלטת ומכירה את ידה על רוהנו.

למר נ. סוקולוב¹), לונדון.

לונדון, 11 יולי 917.

עברתי על התבנים שנתת לי. והגני משיבם לך בזה.
מכל הנוסחאות נראה לי נוסחו של לורד רוטשילד, לפי שזה של ס. וגם השנים האחרים אינם מתאימים כלל למטרת המכתב, שאינו צריך להיות אלא הסכמה כללית לעי, ובאופן אחר אי אפשר לקוות, שתואיל הממשלה לבוא על החתום כעת הזאת. טענה זו אמנם אינה נוגעת בנוסח הסתהיל 'The Brit. Government', אבל גם זה אינו נראה לי, בהיותו כתוב בנוסח של 'שמד חוב' וגם מטעים יותר מדי את האורגניזציא הציונית' (וכך הוא גם בשני הנוסחאות של ס.), כאלו אין די לנו בהסכמת הממשלה על עצם האידאל הציוני, אלא שרוצים אתם יחד עם זה, שתורה ותפרסם בכתב, שהאורגניזציא הציונית היא היא העומדת מצד, החתן, כלומר כלל ישראל. ודאי דבר זה יוסיף אומץ להאורגניזציא, אבל מסופק אני מאד אם תחפון הממשלה להתערב, בעניינינו הפנימיים' ולהורות הלכה ברבים, שהאורגניזציא הציונית — ורק היא לבדה — יש לה רשות לדבר בשם כל ישראל. ולמה איפוא נכלכל את דעתה בשאלות שאינן סגוף הענין?

ובכן רואה אני, כאמור, נוסח רוטשילד. אבל גם זה יש לו שלשה נוסחאות שונים, וכנראה, זה שרשמתי עליו ¹A, הוא האחרון. גם בעיני נראה זה מן האחרים, חוץ משני דברים:

¹) כוונתם האחרונים לפני פרסום "הצהרת כלסור" היונו עסקים בלונדון בחבור הנוסח של הצהרה זו. בשכני להנישו אל הממשלה האנגלית שחתתום עליו, ונתחברו נוסחאות שונים הנזכרים בכתב זה. אך סוף סוף חתמה הממשלה על נוסח של הלא השגחה הרבה בהצעותינו.

שורה 5 הייתי מנסה: The National Home of the Jewish people to be rebuilt by the same under a protection etc. לפי שכלי הוספה זו מתפרש הדבר כאלו אנו קוראים National Home, לאותו המועט הקטן שנמצא עתה בא"י ואנו מבקשים protection קודם כל ביטולה, בעוד שבאמת ענינו נשואות ביהוד אל העתיד.

שורה 7, 8 — הייתי רוצה לטחוק כל מה שנוסף בנוסח זה ולהתחיל (כמו שעשיתם בנוסח ראשון): A grant of internal autonomy etc. כפי שהכנתי מדריך, הוספתם דברים אלו ע"פ עצתו של סייקס, בשביל שיהיה מקום להכניס National Unity. אבל הוספה זו עושה רושם זר מאד אחר מה שנאמר קודם לזה: Recognising Palestine as the National Home etc. והלא הדבר מובן מאליו, שאם א"י היא לנו National home, הרי אנו ישם a National Unit ואין אפשר לאמור, שהדבר האחרון הוא אמצעי להוצאת הענין אל הפועל?

וכדי לתת תמונה שלמה מן הנוסח הרצוי בעיני הישמתי על אחד מהם (A 3) כל השנויים הדרושים בו, לפי דעתי. בנוגע אל הסרה, ששארטר, ודאי גם אתה מסכים, שמוטב היה לבלי להכניס מלה זו, ש"ריח יע' נודף ממנה; אלא שזכרונות ידועים קשורים בה המעוררים את הרגש בלבותיהם של חברי האורגניזציה—ואין דעים על דברים שברגש.

בכלל לא אכחד מסך, שאחר נאמנו של היושב ראשונה במלכות נצטמקה הרבה. אמנתי בכל הדברים היפים שהשמיעו באוזנינו עד כה, ומה שספיר לי היום בשם המנהיג של עניני הו"ק עוד הוסיף לבלבל את דעתי, וע"כ חושב אני, שהטבת צריך להכתב בלי דברים יתרים וכלי תנאים פרטיים, כי אם בנוסח קצר ובללי, שיספיק לגלות מסתרי לבם ביחוסם לעצם הדבר בכללותו הלנו הם אם לצרינו — ועל הפרטים אפשר לדון אחרי כן. ובשאני לעצמי הייתי נמנע מלתת להם איזה נוסח שהוא, כדי לראות מה ישיבתו על דעת עצמם, והיינו מוכשרים יותר להכין על פי זה, מה אנו יכולים לקנות מהם...

למר א. ל. סימון, לונדון.

לונדון, 18 יולי 1917.

ספני מרדתי המרובות לפני צאתי, אחריה עד כה תשובתי על
מכתבך מן 13 דנא — ואחריה תסלה.

צד לי להודיעך, כי גם אחרי הפצרתו של מר גילדסלוב, עדיין אני
מרגיש בלבי יום רצין לעסוק בעריכת המאסף שהזכרת במכתבך. יודע אני
מה פירושה של "ערכה" — מלאכה שעסקתי בה כמה שנים — ולא אקריש
זמני לעת זקנה לדבר כזה, אפילו אם הייתי טודה בצורך העבודה מצד
עצמה, וכל שכן בענין שלפנינו, שעצם המאסף נראה לי דבר מלאכותי
שאין העת הזאת צריכה לו. הנה, למשל, החליטו באודיסא עוד לפני
המלחמה להוציא מאסף גדול לזכר היובל של חברת ח'וצ' שס.
במאסף הזה נכלל גם חלק גדול מן הפרוגרמא שלך וכרשום בזכרוננו, כתב,
או כותב, הד"ר קלוזנר בשביל המאסף תולדות הקולוניזציא בא"י, ועוד
מאמרים מעין זה צריכים היו לבוא שם, אך ספני שאין הלבבות פנוים
עתה לדברים כאלה, דחו את הענין עד לאחר המלחמה. וכמוהו אני מראש,
שירוב הסופרים ישחלקת ביניהם את העבודה בפרוגרמא שלך לא יתצו
לכך עתה. ואם לא תאמינו לי — צאו ונסו.

בקצרה, ידידי, עומד אני במרדי ואני מאמין לא בצורך הדבר ולא
ביכולת מי שהוא להוציא לפעולה את הפרוגרמא הנאה שלך. לא לונדון
העיר ולא עתה השעה המוכשרת להוצאת מאסף כזה.

ראיתי אמנם את סוקולוב לפני שבוע, אבל ע"ד הועד לא דברנו.
הוא הזכיר הדבר בהמשך שיחתנו, אנכי אורחא, ואמר, שמובן מאליו שאי
אפשר לפתור את השאלה עד שוב חיי, ואני, כמובן, נענית לה ולא
דברנו על זה יותר. כהנל אין השאלה עתה אלא להלכה ולא למעשה.
כי בשבוע הבא, כיום ב' או ג', אני מקוה לצאת למנוחתה, ואם לא יקרה
איזה דבר שתאוטי שיכריחני לשוב העירה, לא אשוב עד ספטמבר, כנראה,
אלך ל ב ו ק ס מ ו נ.

הפרוגרמא מושבת לך כזה. כל הענינים שהבנסת בה (נחלק ראשון
אני מדבר) טובים ומועילים, אלא שכמעט כל אחד מהם יכול להיות נישא

ל ס פ ר י ש ל ם ודורש הננות מרובות באספת החומר ובירורו. ואם יסתפק בעל המאמר בכתיבת מליצות כלליות וישתמש אך בעובדות מפורסמות לכל, לא יהיה המאמר שווה למרה בעריכתו ופרסומו.

לד"ר ח. וויצמן, לונדון.

(תרגום טרוסות).

בוקס טון, 5 אוגוסט 917.

תורה רבה על מכתבך הארוך והמלא ענין....
ע"ד מטרת לכתך לפריו ניותר נכון — ע"ד מטרת אלה שהשבו לנחוי (שתבוא) לא גודע לי כלום מתיך מכתבך. כנראה, לא מצאת לאפשר לכתוב על זה. הלך-רוחה של הפירמא הצירפתית¹, שאתה כותב על אודותיו, מענין מאד. אבל כמדומני, שהלך-רוח זה הוא רק על תנאי, כלומר, הם אולי מוכנים להסתלק מחלקם בנחלה², אבל רק בתנאי, שהפירמא שלנו³ תעשה גם כן כך. באופן אחר קשה לצייר לעצמנו שהצירפתי יוכל בענינים כאלה להביא קרבן כזה....

.... חי אני פה בבדידות מוחלטת, וזה פועל לטוב מאד במובן הרגעת העצבים. לו רק לא היו עתונים בעולם! ביחוד מרגיזים את העצבים הענינים הרוסיים. רואה אתה בחוש, לאן מובילה ה"מסלגתיות" הציה, שמחזיקה בכלל הגדול: "fiat programma, pereat mundus!". הפסיכולוגיאות אמנם מצויה גם בשאר "המסלגות". וזו היא הסבה העיקרית, מפני מה נשארתי אני תמיד מחוץ למסלגות, באין ברצוני לקשור הכרתי הפנימית בחבלי פורגרמא של מסלגה....

¹ כך חיינו נוהגים אז לקרוא למסשלה הצירפתית במכתבינו.

² של פורקיא.

³ אנגליא.

למר ש. דובנוב, פטרוגרד.

(תרגום מרוסית).

בוקרסטין, 9 אוגוסט 1917.

הנה מונח לפני מכתבך האחרון, שנכתב כיום שני לאפריל ונתקבל ביום 12 יוני, כלומר לפני כשני חרשים. מפני מה לא עניתך ער כה — קשה לי לבאר. לא היתה לזה שום סבה מיוחדת, אלא פשוט היד לא כתבה. מימי הריבולוציא הרוסית לא כתבתי לשום אדם ברוסיא, וזהו מכתבי הראשון לשם (מלבד, כמובן, מכתבי עסק). בראשית הדבר לא יכולתי בשום אופן לסגל לי את ה"טון" הכללי. מצד אחד לא הפצתי להיות "דיסוננס" בתוך ה"מקהלה" הכללית של עליצינש, ומצד אחר לא הרגשתי עצמי מוכשר לשיר עם המקהלה בעינים עצומות. אבל מכתבך הראני, כי גם ברוסיא עצמה לא הכל נמצאים במצב רוח של "יוס־טוב", כמו שנראה מרחוק ע"פ בה"ע. הנה אתה כתבת את מכתבך בימים הראשונים ל"חיים החדשים", ב"רח הדבש" של הריבולוציא, ובכל זאת כמה מן הסקיפטיציזמוס בדבריך, כן ביחס למאורעות הבאים בכלל וכן ביחס לעתידות היהודים בפרט! אלה הספקות והחששות עצמם ענו אותי כל הזמן, וכאלו אסרו את ידי בכל פעם שבאתי לכתוב לך ולחבריינו האחרים ברוסיא. חכיתי כל הזמן לכירור המצב פחות או יותר, ואמנם לא אוכל לאמור, כי עתה כבר נתברר הכל, אבל כמדומה לי, שזה, לפחות, נתברר, שאנחנו היהודים צריכים להתכונן לזמן קשה מאד ומלא חתחתים. המשבר במדינה נראה שיאריך מאד, ובאופן היותר טוב יגמר בממלכה "פידרטיבית", אשר תעמיד את היהדות הרוסית, ביחסם אל העמים השליטים, באותו המצב שנמצאים עכשיו היהודים הפולנים, כלומר חירות אזרחית ביד עם רדיפה לאומית. העהונים היהודים-הרוסים באים לפה מאיוו סבה רק לעתים רחוקות, וע"כ אינני יודע מה חושבים אצלם על זה, ובאיזו דרכים מכינים עצמם להלחם בסכנה זו. אורך מאד אם תודיעני השקפתך על השאלה הזאת. עוד הרבה שאלות אחרות מחיי היהדות הרוסית מטלאות את לכבי עתה, אבל להציע הכל בבת אחת — יארכו הדברים מאד. הנני מקוה שמעתה אוכל להחליף מכתבים עמך

לעתים יותר תכופות ולקבל כמה מעט מעט ציור יותר בהיר ממה שמתחזה
עתה בחוגנו, אשר מעולם לא הרגשתי את התרחקותי ממנו באופן מכאיב
כל כך כמו עתה.

לד"ר ח. ווייצמן, לונדון.

(הרגום מרוסיא).

בוקרסטין, 17 אוגוסט 1917.

קבלתי את מכתבך מאהמול. תודה לך.
..... אני שמח מאד על בואו של יחיאל¹. מתוך מכתבי
סבנר אני יודע, שהוא (יחיאל) נמצא כבר זמן מה בסקנדינביא, באופן
שעתה יותר נקל לו ללכת הלאה. שבתו בלונדון נראה לי מועיל מאד
מצדדים שונים.

קבלתי את הכתב הראשון של "הועד המדיני"² בתור חומה
לישיבה על דבר...³) זה כבר הכינוי עצמי לכתוב לך על הענין
המעציב הזה בכלל, אבל אח"כ החלטתי לרחות את הדבר עד שנתראה, לפי
שאינני מרגיש עוד את עצמי מוכשר לדבר על זה במנוחה. רק זאת
אגיד לך, שלפי דעתי, הפירוציא הציונית צריכה תהיה לפיהם גלוי'דעת
ע"ד יחוסה להגדרה היהודי, מפני שעד כה היה היחס הזה בלתי ברור
כלל, וההסון אינו מאמין, שזה נעשה בלי השתתפותם של באי כח
הציוניות. הלא הממשלה יודעת, כי לא יוש. הוא העומד כאן מצד הציוניות,
כי אם סוקולוב עם ווייצמן, ואיך אפשר שהממשלה לא נועצה עמהם
בשאלה הנוגעת עמוק כעתידה של הציוניות? — כך שופט ההסון, וצריך
להתחשב עם זה.

ובנוגע לעצם הענין, אתה יודע את דעתי. רצוני מאד מאד, שיהיו
לנו אנשי צבא יהודים בחזית הפלישתאית, אבל רק בגרודים אנגלים

¹ משליטוב.

² ועד כזה נוסר אז בלונדון על ידי התסדרות הציונית ואני הייתי חבר לו.

³ "בענין ההגדרה העברית".

(או, אם אפשר, אמיריקנים) ולא כגדודים יהודים מיוחדים. את האופן האחרון אני חושב לדימונסטריציא ריקה, אשר תוצאותיה יוכלו להיות מסוכנות מאד, כן ליהדות הפלשתינאית (והטורקית בכלל), וכן לעבודתנו בא"י לעתיד, אם זה, אחר כל ההוכחות, לא תקרע מטורקיא. אבל כבר עברתי גכול הרברים שחפצתי להגיד הפעם בענין זה. . . .

למר י. רוזוב, פטרבורג.

(תרגום מרוסית).

בוקסטרון, 17 אוגוסט 917.

בזמנה קבלתי את הטלגרמא שלך בשם ה"מרכז"¹, שבה הודעתני, שהאספה² הטילה עליכם לברכני בשמה. נרגשתי מאד, בראותי, שחברי — ומתנגדי — מאז זכרוני ביטעה רבה ערך כזו. והגני שולח בזה לך ולה"מרכז" את תודתי מקרב לבי, אם כי באיחור זמן מעט. כלל גדול בידי זה מזמן רב, שכשאתי מרגיש עצמי במצב רוח כזה, שאיני יכול להיות ארון לעצמי, מוטב לשתוק. ובמצב רוח שכזה הגה נמצאתי בשנים האחרונות, כיחוד מעת הריבולוציא הרוסית, וע"כ לא כתבתי לשים ארס ברוסיא מאז ועד הימים האחרונים, ואולם עתה, שזה כשלשה שבועות אני יושב בדר בפנה שקמה, הגני מרגיש, שעצבי ההחזקו למדי בשביל שאוכל לצאת מגדר השתיקה. האספה שלכם — עד כמה שפרמיה הגיעו אלינו פה — עשתה עלי רוישם טוב מאד, ביחוד במה שהתנהלה ב"סקט" הנכון והשתמשה בלשון של חכמים, בלי הפלגות יתרות. ואיני צריך להוסיף, שמצדדי אני שמחת מאד על ההשקפות והנמיות ששלמו באספה.

למר מ. אוסישקין, אודיסא.

(תרגום מרוסית).

בוקסטרון, 20 אוגוסט 917.

. . . . ובכן הגני מבקש ממך קודם כל לקבל ולמסור לחברי החברה (חובבי ישפת עבר, מחלקת אודיסא) את תודתי מקרב לבי על שעלה זכרוני

¹ המרכז הציוני הרוסי.

² אספת הציונים הרוסים שמצאה מקום אז זמן מה לפני זה.

לפניהם כשעת ההשתחררות מן הלחץ הקודם. ככל לבי הגני מכרך את החברה, שתשא ברמה את דגלנו כתנאים החדשים, הנותנים יכולת בלתי מוגבלת לעבודה אינטנסיבית נושאת פרי. לצערי אין לי עתה היכולת להסתכל באופן תמידית בחיי היהודים הרוסיים, לפי שהעתונים מרוסיא (ביחוד עיתוני היהודים, אפילו ברוסית) מתקבלים רק בהפסקות גדולות, ולעתים קרובות אובדים לגמרי בדרך. אבל עד כמה שאוכל לראות ולהבין את החזיונות, הגני רואה בספק נפשי התרוממות הרוח והמרץ במחנהו. ואולם אל גא נרמה את עצמנו. עוד נכונים לנו ימים קשים ומלחמה עם סכנות גדולות, גם חיצוניות וגם פנימיות. אבל רוצה אני לקוות, שיהיה בנו די כח מספיק לצאת מן המלחמה הזאת כמנצחים.

על פי מקרה קבלתי אותו הגליון ממכ"ע "Евр. Жизнь" המוקדש להאספה הציונית (זה הגליון השני או השלישי שקבלתי במשך כל השנה), וקראתי, כמובן, ברוב ענין. בכלל אוכל לאמור, שהרושם טוב מאד. ביחוד שמחתי על המתינות בכלל הדברים ובהנהלת הוועמים. ההחלטות שנתקבלו מראות גם כן שבמשך השנים האחרונות הציונים הרוסיים גדלו הרבה. אני מדבר, כמובן, על הרושם הכללי. כפרטים יש הרבה דברים שלא נראו לי. בין שאר דברים איני מסכים להם גם כן בנוגע ל"ריפורם" ע"ד א"י. זה יבלע כמות גדולה מאד של אנרגיא, והתוצאות, יחא אני, לא יניחו את הרעת כלל וכלל. המתנגדים אמנם לא יהיו מרובים בערך, אבל רוב היהודים, כמדיני, פשוט, לא ישתתפו כלל. אם באתי לבאר את הסבות, יארכו הדברים ביותר, אבל די לזכור את היחס ה"גשירלי" של המוני היהודים (לא כמובן המפלגתי של המלה הזאת) לכל השיטות השונות בתנועה הלאומית. מענין במובן זה מה שהודיעו בהאספה בקול ענות גבורה, שהציוניות גדלה במדה עצומה כל כך, עד שמכרו 140 אלף שקל—140 אלף בתוך חמשה או שישה טיליון של התושבים היהודים ומה שהולך ונעשה אצלנו, כמובן, ידוע לך. האין זו אירוגיא של המול, שלעת זקנתי התחלתי להשתחף (אם כי לא באופן אקטיבי ביותר) בדיפלומטיא הציונית? אבל המאורעות השתלבו כך שאי אפשר היה להיות אחרת.

על אדותי אוכל להגיד לך רק דברים מעטים. במשך שלישי השנים האחרונות זקנתי מאוד — ברוחי. קשה לי לחיות באוויר של שנאה ושקר הממלא עתה חלליו של העולם. הגיע הדבר לירי כך שכמעט חדלתי לבוא בדברים עם הקורספונדנטים הישנים שלי, כאין לי חפץ לגעת בשאלות ה"כוערות" של היום (זו היתה גם הסבה שאחרתי עד כה לענות על מכתבך). עתה הגה זה כחודש ימים אני חי ב"קורארט" אנגלי שוקט, עוסק ברפואה וממנעט כפי היכולת בקריאת עתונים. זה פועל לטובה מאוד על עצמי וזכר מרגיש אני עצמי הרבה יותר טוב....

עד כמה שידוע לי מסקורות פרסיים, אצלך הכל כשהיה, ועל פי גאומיך השונים אני דן, שעצביך עוד חזקים למדי. הלואי שגם בעתיד לא תרכך תחת משא המאורעות....

לד"ר ד. גיימרק, סינסינטי.

בוקסטרן, 24 אוגוסט 917.

גם אני שרתי עתה בפנה שקמה לשם רפואה ומנוחה, אך מלונדון שלחו לי הלום את מכתבך מן 16 לחודש שעבר וגם את קובצך. מקרן זוית'. והגני מביע לך בזה את תודתי מקרב לבי על שניהם, וכיחור על ברכתך הטובה, בלחש ובקול רם, בהגיעי לימי זקנה, ועם זה הנני משיב לך ברכה לשנת החמשים בחיך. עלה והצלח בעבודתך במקצוע שבחרת לך והיית למקורידעת לצעירי בני עמנו עוד שנים הרבה. הוי, ידידי, מה מהיר הוא מרוץ החיים! הלא אך כיום אתמול נראה לי בזכרוננו אותו הזמן שהיינו יושבים יחד בברלין ועוסקים בתורה ועבודה, ואתה היית עוד תלמיד היושב לפני רבותיו בבית המדרש ישם, — ופתאום — הרי אתה בן המשיט, ואני — בן ששים!...

עברתי על קובצך בסקירה כללית לע'ע, ואיני צריך לאמור לך, שאיני מסכים עמך בהרבה דברים. אבל לא באתי בזה, כמובן, לכתוב בקורת על בקררך. נניח את הדבר למשפטם של אלו הרוצים ויכולים לירד לעומקה של הלכה זו. ואולם עלי להודיעך דבר אחד, שבדואי

יבואך לירי שחוק, אע"פ שאני נצטערת עיני הרבה. כל עיקר מאמרך נכתב ע"פ טעות. אתה כחבה אותו בתור תשובה על „מאמרי“ במכ"ע „Amer. Jewish Chronicle“, ואני באמת לא כתבתי שום מאמר באותו מכ"ע. אלו הייתי בא לכתוב מאמר על ענין חשוב כזה, הייתי כותבו באופן אחר לנמרי ולא הייתי חושב לאפשר לצאת ידי חובתי באיון משפטים כלליים ורמזים בלתי ברורים כל צרכם, אבל מעשה שהיה כך היה. שנועית אחדים לפני הפסח הודיעני סופרו של ה„כרוניקל“ שלכם בלונדון (הוא אחד ממכירי), שקבל מכתב מאת העורך דבקשני כשמי, שאסכים להגיד איזה דברים לסופרו הנ"ל ע"ד ישאלת הדיפורמא באמריקא על טנת שימסור הסופר את הדברים בצורת „אינטרוויו“ בגליון של פסח. אז נזכרתי במאמר ואמרתי בלבי: הנה „שעת הכושר“ לפירסם דברים את התנגדותי לדברי ניימרק, ישעשני ריפורמי, מכרי לכתוב מאמר מיוחד על זה—דבר שלא הפצתי לעשות מכמה פעמים. (אתה מביא בתחלת מאמרך בקובצך את „שעת הכושר“, ואיך לא תמהה על מבטאי זה? איזו „שעת הכושר“ הייתה אז לכתובת מאמר? וכי רק בגליון של פסח יכולתי לכתוב מאמר?). ובגן הסכמתי והגדתי לסופר ה„כרוניקל“ מה שהגדתי והוא כתב את הדברים בלישוננו ושרח אל ה„כרוניקל“, ובמובן הקדים איזו דברים בינם עצמם, כנהוג באינטרוויו. מה עשה העורך? השמיט הקדמת ה„אינטרוויו“ ונתן לדבריו צורה של מאמר כתוב בידי!—כך נוהגים באמריקא שלכם?

נעים היה לי לשמוע שאתה מתעתד להוציא קובץ לתקופות מוקדש להכמת היהדות, ומודה אני לך על הצעתך להשתתף במפעלך. אבל הלא ידעת, שמיזם שבא סתריב (אחד או הרבה) ובלבל את העולם, אינו כותב מאומה, אשריך שתורתך אומנותך ויש לך יכולת להסיח דעתך, מהבלי העוה"ז? אפילו בעת כזאת. אבל אני אין לי אלא מה שמשירר לי אותו „מולך“ הנקרא „סי"י של לונדון“, ובשעת חירום זו השירים נאכלים על ידי ה„מולך“ האהר, העולמי, הבולע את הכל.

לד"ר ח. ווייצמן, לונדון.

(תרגום טרוסיה).

לונדון, 4 ספטמבר 1917.

בעורני נמצא תחת הרושם החי של ישיבתנו מהיום (1), הנני מרגיש צורך להגיד לך בלוי וכאופן ישר את אשר אני חושב על כל זה. יודע אני, שאחיה לא היית ישבע רצון מזה, שבישוחמינו אותי להשתתף בהועד, דרשתי הזמנה בכתב, שבה יהיו מפורשים כאופן ברור זכויותי וחובותי. ובכל זאת חתמתי את הכתב ההוא בצורת הזמנה אופיצ'אלית, שנישלחה לכל החברים העתידים. על היסוד הזה קבלתי את ההזמנה, אך לא עלה על דעתי, שכבר בישיבה הראשונה יעברו על התנאים. בכתב נאמר, שהועד יש לו חכונה של, סועצה, אך, תנתן לו האפשרות להביע דעתו על כל השאלות המתעוררות. ופירוש הדברים, שאחר ששמע את העצה שיתן לך הועד, יש לך רשות מוחלטת לדחית עצה זו ולעשות כראות עיניך. במקרה כזה הועד אך רושם לזכרון בפרוטוקולים שלו, שהוא נתן עצה כזו וכזו, אשר לא נתקבלה. כזה הוא, כמובן, מסיר מעליו את האחריות בעד התוצאות, אך אינו יכול לחשוב את הדבר לעלבון לו. ואולם מצד אחר, התחייבת אתה בכתב הנ"ל לשמוע את עצה הועד בכל השאלות המתעוררות, ואם, למרות זאת, אתה מודיע להועד, שבשאלה זו או זו אינך חפץ אפילו לשמוע את דעתו, הרי בזה עצמו נעשה המוסד משולל כל בסיס לקיומו וכל הענין אינו עוד אלא פיקציה. כך אני מכין את היחוסים שבינינו בענין זה, ועל כן, אם באמת החלטת שלא להשתתף בישיבה הקרובה, באין בחפצך לשמוע בשאלה הנדונה השקפות בלתי רצויות לך, אראה בזה בשול התנאים ואהיה מוכרת להתפטר מהשתתפותי בועד לעתיד.

הנני רוצה להוסיף עוד איזו דברים בלתי נעימים, ואולם מקוה אני, שתקבלם באותו הלך-הידה שאני כותבם. יודע אתה, שרחוק אני

(1) ישיבה. הועד המדיני, שנוסד אז על יד המנהיגים הציונים בלונדון ושגם

אני הייתי אחד מחבריו.

סאד מכל חפץ לנעת בדברים המכאיבים לך, אבל תועלת הענין הכללי
מכריחה אותי לכלתי שים לב למעשים כאלה.

כמו שידעת בעצמך, היה זמן שהיית עמנו בדעה אחת בנוגע
לשאלת ה'לנין'. מתי שנית את דעתך — איני יודע בדיוק, כי לא הגדת
לי זאת מעולם בדברים ברורים. אני רק הבנתי מתוך קמוצץ במלים, בכל
פעם שנגענו בשאלה זו, כי בא איזה שנוי ברוחך בנוגע לזה. אינני אומר
זה במובן של תוכחה. כל אדם יש לו רשות לשנות דעתו, ואין בזה
כל רע. אני רק מטעים את העובדה, אשר לפי דעתי היא שנרמה לחסרון
הבנה בהרבה דברים שנסתכנו בענין הרע הזה. ואולם, עד הישיבה של
היום הייתי בטוח, שששיחותיך הסדיניות הלכת סחור סחור לשאלה זו
ולא הבטחת שום דבר ביחס לזה. אבל בישיבת היום נדמה לי (ואני
אומר, נדמה' לי, לפי שכידוע לך חוש השמע אצלי לקוי מעט, ואפשר
ששמעתי) כאלו אמרת: „אני כניתי על יסוד זה“. המכשף הזה הממני,
כי בקשר עם מה שקדם לו אי אפשר היה לפרשו באופן אחר אלא
כך: שאינך יכול להסכים לפרסום הודעה פומבית על שאין להסתדרות
הציונית שום יחס וקשר עם ההצעה הזאת, מפני שבמשא ומתן שלך עם
הממשלה לקחה הצעה זו מקום חשוב. כמו שאמרתי, אינני בטוח, ששמעתי
דברך היטב, ואפשר שאזני המעתני. אבל אם אמרת זה, ואם פירושו
של דבר הוא כאמור למעלה, הנני חושב שטוב יותר להודיע זאת באופן
ברור ושלם בישיבה הקרובה, ואז, במובן, כל המצב ישתנה, והמו"מ יקבל
צורה אחרת, כי הלא באמת אין איש רוצה, להרוס את מפעלך'.

זהו כל מה שחפצתי להגיד לך. איני יודע איך תקבל את דברי,
אבל מצדי — שונה אני את דברי — הנני חושב, כי לא הייתי סמלא
את חובתי, אלו לא אמרתי לך מה שבלבי גלוי ומפורש.

לד"ר ח. ווייצמן, לונדון.¹⁾

(תרגום מרוסית).

לונדון, 5 ספטמבר 1917.

אחר שיחתנו ע"י הטליופון, צלצל אלי סוקולוב והחלטנו להפגיש אחר גמרי עבודתי בבית המסחר. . . . מה המריץ את סוקולוב לדבר אתי ועל מה דברנו — אחה מכין מדעתך. בשובי הביתה מצאתי את טכתבך מהיום. לא אדבר על הרושם שעשה עלי. העיקר הוא עתה לא רשמים אישיים ואפילו לא יחוסים אישיים, כי אם דבר חשוב הרבה יותר, ועל כן אני מרשה לעצמי — זאת הפעם הראשונה במשך כל שנות ידידותנו — לדבר עמך לא, פשוט, כידיד (ואת זה לא הייתי חושב לנכון עתה, מפני הפעם הפשוט, שמכתבך, על פי ה"טון" שלי, הוא מעין "ספר כריתות"), כי אם בתור חבר לעבודה הזקן מ מ כ, שכבר נמצא על ישרה המערכה בעת שאתה ישבת עוד על ספסל בית הספר, ושקרום לזראי שהייתה לו איזו השפעה בדרך ישרה או בעקיפין על התפתחותה של השקפת עולמך היהודית.

ובכן, בתור חבר שכזה, אני אומר לך: מה שאתה מתעתד לעשות הוא כמלוא מוכן המלה *a Stab in the back* לכל ענין הציוניות. אינני בא לשפוט מה על הסבות שגרמו להחלטתך. אי אפשר לשפוט על דבר שאינו ידוע לך. ואתה צריך להודות, שרמזיך הכלתי ברורים על דברים בלתי נעימים שעשו לך או שעושים לך, אשר בכל אופן אין להם אלא אופי פרטי ומקרי — זאת אי אפשר לחשוב לסבה מספקת לצער שכזה. אבל תהיינה הסבות מה שתהיינה — חובתך היא לחשוב לא ע"ד הסבות, כי אם ע"ד התוצאות של הצעד הזה. חכם שכמותך אי אפשר שלא יבין, כי תוצאת "התפטרותך" תהיה ירידת כבודם של המנהיגים הציוניים בעיני אלה שבהם תלוי גורל הענין בשעה קשה זו. ולא מפני שאתה היחיד שיוכל לעשות את העבודה, ואי אפשר למצוא

¹⁾ סכבות שונות, אישיות וכלליות, חפץ או דיר ווייצמן לעזוב את מקומו בעבודה הציונית, שבפועל היה הוא העומד בראשה, אע"פ שלא היה עוד אז ראש ההסדרות באופן חוקי.

אחר תחתך. אין אדם בעולם שאי אפשר בהחלט למלאות מקומו ע"י אחר. ואלו עזבת את העבודה מסבה בלתי תלויה בך, למשל, מסבת מחלה קשה או איזו סבה מקרית אחרת, זה היה בודאי מעצוב מאד והיה מביא הפסד מרובה לגוף הענין, אבל העבודה בכל זאת היתה יכולה להמשיך על ידי אחרים ולא היתה נהרסת עד היסוד. ומצד אחר, אלו היות אתה כראשית הענין מתיצב לפני השלישים בתור נבחר בדרך הרגילה ע"י ההסתדרות הציונית להיות כא כחה, הדיפלומטי (כמו שעשה אה"ב סוקולוב), לא היתה, התפטרותך גם כן מעוררת תמיהון כל כך אצל האחרים, לפי שמכירים הם את העיקר של כחירות והורגלו לחלוסי גברא, שבא כח זה יוצא וזה בא למלאות מקומו. פה העיקר לא האיש עצמו, כי אם היותו נבחר. ואולם מצבך אתה הוא דבר יוצא מן הכלל. אתה התחלת עבודתך פה לא בתור בא כחו של איזה "קולקטיב", שבחר כך לישים בך, כי אם בתור ציוני פרטי. תכונותיך האישיות וגם תנאים חיצוניים נאותים גרמו לזה, שבמשך זמן קצר בערך נעשית כמעט לסמל הציוניות בעיני רבים מבעלי ההשפעה. והנה פתאום, בבקר לא עובת אחר, אתה מודיע שאינך עוסק עוד כענין זה, "שהתפטרתי! למי מסרת את ההתפטרות שלך? מי בחר בך, שתהא לו עתה רשות לקבל ממך התפטרות? בחרו בך תנאי החיים, ותנאי החיים גם יפסדו אותך כשתגיע העת לזה, כשנצחקן שלם או מפלה ישלמה יעשו את המשך עבודתך לדבר בלתי נצרך עוד. אבל עד אז לא תוכל להניח את מקומך מכלי לעורר השקפות מוזיקות מאד על הציונים — ואולי גם על הציוניות — בלב אלו שעד עתה היית במיט עמדם, ושום אנשים אחרים לא יוכלו להמשיך את העבודה שהתחלת אתה בה.

והאי ידוע לך, שמתח תהיה ישיבת העיר לישים ענין זה. והנני הושב לי להוכיח להודיעך, שבישיבה זו אני אומר להציע, שישלחו לך מכתב שיכלול בקירוב את הדברים האלה:

לא אנחנו בחרנו בך ולא אנחנו יכולים לקבל התפטרותך. אתה חספת מבתחלה בתור מתנדב מקום חשוב מאד והגינות עליו באופן מזהיר. עתה בעת שהמלחמה היא בעצם תקפה רוצה אתה לעזוב בלי רשות. אין

אנו יכולים להחזיק כך בעל כרחך, אבל אנו קוראים את המעשה הזה — אם תוציאוהו אל הפועל—בשם כגידה, ובטוחים אנו כך, שאינך מוביט לכך. לבאר לך, שהמעשה הזה הוא מצדך אבוד עצמו לדעת כמובן המוסרי — אינך רואה צורך, זה ענינך הפרטי ואתה מבין הדבר היטב. אפשר שמכתבי זה יביא לידי כך, שתתן לי ספר בריחות שלום ומחלט. אבל מצדי אני אתיחס אליך גם להבא ברגשי ידידות היותר נאמנים, כאשר עד כה, לפי שאני אין דרכי לעדכב ביחסים אישיים חלוקי דעות — אפילו היותר חריפים — ע"ד ענינים צבוריים.

למר ל. ברנדייס, (ושינגטון?).

(תרגום מאנגלית).

לונדון, 3 אוקטובר 1917.

בעונת רב ובתורה רבה הנני מאשר בזה קבלת מכתבך היקר מיום שלישי להודש שעבר. אינני יכול לציר לעצמי שבר יותר גדול בעד עבודת חיי מן הידיעה, שעבודה זו עזרה במדה ידועה לחוקק ההכרה היהודית הלאומית בלכותיהם של היותר טובים והיותר נאים בכני עמנו. לצערנו אמנם מוכרחים אנו להודות, כי רבו עוד בקרבנו יותר מדי אנשים שלכם, כבד', כלבו של פרעה, ועיניהם עצומות מראות, סימני' הזמן. ברגע הזה, שבו עתידנו תלוי, הנה אנחנו פה, כידוע לך היטב, עומדים אנו לפני החזון המחפיר, שיהודים משתדלים בכל כחם להרוס תקותו הישנה של ישראל לתחיה לאומית. עתה אנחנו שומעים, שהם משתדלים לפרוש רשתם גם מעבר לים. אבל אנחנו מאמינים בכל לב, שאהם ישם משיגים היטב על מעשיהם, ולא תתנו להם לכצע זמנם. והנני שולח בזה את ברכתי מעומק הלב לך ולכל עבודותיך הישונות והחישובות.

למר א. ל. סימון, ברייטון.

לונדון, 7 אוקטובר 1917.

קבלתי מכתבך מן 5. בני רינק הם שלשה אחים: תיאודור, שלמה ויוסף. השנים הראשונים הם, מלומדים. תיאודור עוסק ביחוד בהיסטוריא,

ושלמה — באריאולוגיא. שניהם הקדישו זמן גם לעניני היהודים. הראשון כתב היסטוריא קצרה של עם ישראל (כמובן, ברוח האסימילציא), והשני הוא גם עסקן מעשי בעניני היהודים (חבר לועד יק"א וכו'). ואולם השלישי, יוסף, הוא, גוי גמור¹. מעודו לא היה לו עסק בעניני היהודים. מילדותו הקריש כל זמנו ועבודתו לעניני צרפת והוא מוסחה לפוליטיקא צרפתית. כתב איזו ספרים על ההיסטוריא הפוליטית של צרפת, יושב זה הרבה שנים בהפרלמנט הצרפתי וגם כתב מאמרים על שאלות סודרניות במכ"ע Figaro (מכ"ע קונסרוטיבי לאומי בעל השקפות צרות כמובן השוביניסמוס הצרפתי). בימי המלחמה על ענין דרייפוס היה יוסף רינק אחד מראשי הלוחמים מצד הדרייפוס, אבל לא בתור יהודי, כי אם בחור אחד הצרפתים אשר עמדו אז להגן על הצדק והיושר. זהו כל העבר² היהודי שלו. ואיש כזה, מעיד³ עלינו שאין אנו עם, אלא כזה דתית!

"ימי הרעש" עברו עלינו בשלום, אבל הרושם היה קשה מאד, ומי שלא ראה את לונדון באותם הלילות, לא ראה מהומה ומנוסה המונית מימיו... (1).

לד"ר י. קלוזנר, אודיסא.

לונדון, 24 אוקטובר 917 (חי' חשון תרע"ח).

לפני י שבועות אחדים קבלתי מכתבך מן י"ז בחמו, ששהה בדרכ כשני חדשים ומחצה, — וברכתי עליו ברבת "שהחייגו", כי זה היה המכתב הראשון — וגם האחרון לע"ע — בעברית אשר הניעני מרוסיא מאז החלה המלחמה. מפני החגים ומידות שינות, שהקיפוני בעת האחרונה, אחרה תשובתי עד כה — ואחרי תסלח.

ע"ד התחדשות, "השלח" קראתי בכה"ע עוד לפני בוא מכתבך, ואח"כ קראתי בכה"ע, כי כבר יצאה החוברת המשולשת ותסתהי שלא גשלחה אלי (הלא "הותם" שנתו אינו). ואולם סוף סוף, כנראה, נזכרו בי, ושלחו לי את החוברת, ואת מזל קבלתיה. כמובן, לא הספיקה לי עוד השעה

¹ החקפות אנירות מצד האשכנזים.

לעבור עליה כעיון, אבל הסתכלתי בה בסקירה כללית ונראה לי כאמת
"יש בה (כדבריך) דברים "טלאי ענין".

ומה אישב על בקשתך לשלוח לך דבר מה? וראי הייתי שולח
לך, אלא היה בידי מן המוכן. אבל אין בידי דבר כזה, ובשביל שלוח,
צריך אני לכתוב תחלה, ולכתוב — שהרי בטרומים — אין ביכלתי
בעת הזאת. הסבות אשר הביאו לידי שתיקה מראשית המלחמה ועד עתה
עדיין במקומן עומדות, ולא עוד אלא שנוסף להן חזק ע"י השנויים בחיי
עמנו ברוסיה בשנה האחרונה. כי יושב אני הרחק ממקום המעשים, וכה"ע
של היהודים ברוסיה אין מתקבלים פה (הסבה לא נודעה). מראשית ינואר
ועד עתה קבלתי שלשה או ארבעה גליונות (בהפסקים של חדשים בין
אחד לחברו) מן ה"עוור. נעדעליא" וכמספר הזה מן ה"ראזסוויעט". בעברית
ובורגון לא נתקבל אף גליון אחד. מזה תוכל לשפוט, כמה גדולה בקיאותי
בכל הנעשה ביהדות הרוסית, ובלי ידיעה כגונה, איך אפשר להוציא
משפט?

צר לי על שמועתך הרעה, כי היית חולה ובי עדיין לא שבת
לאיתנך בשלימות. גם אני אמנם איני יכול להתפאר בנבונה יתרה, אבל
שנותי כבר נותנות לי ה"זכות" להיות חולה לפרקים, לא כן אתה. עדיין
לא הגעת למדרגה זו, וצריך אחה להיות כריא ולהמשיך עבודתך עוד
שנים הרבה.

זולת זה אין אתי כל חדש, ועל ה"ישן" איני אוהב לדבר בעת
הזאת. נתקיים בי, "ישב כדר וידום".

למר ב. לדיזינסקי, אודיסא.

(הרגום מרוסית).

לונדון, 30 אוקטובר 1917.

. . . . מקרב לבי אורך על כל מה שהודעתני בנוגע למצב הענינים
אצלכם. הרבה ידעתי כבר מתוך העתונים, אבל הרבה היה לי חדש,
ובכלל קראתי את הדין והשבון שלך ברוב ענין. במשך ארבעה חדשים

וחצי שעבדו מיום כתיבת מכתבך, המצב לא רק לא היטב, כי אם, אהה, עוד הודע הרבה, ואין נביא אשר יוכל להגיד מראש, מה יהיה קץ כל אלה. על פי הידיעות המקצועיות הבאות לעתים רחוקות בעתונים האנגליים קשה לקבל מושג ברור ע"ד המתהווה ברוסיא, והעתונים הרוסיים מתקבלים פעם אחת לאיוו ישבועות באיחור חודשי או יותר. ובכל זאת גלוי הרבה, שההדרגה הולכת ומתקרבת בסתירות אל התהום, ומאין תבוא עזרה — אלהים הוא היודע. כנראה כבר קרה מה שיגורנו עוד מראשית הדבר, כלומר שורה שלמה של "פוגרומים" על היהודים, אף כי אנהנו פה לא נדע עוד את מדתו האמתית של האסון הזה. עלינו, היהודים ממקום המעשים, כל רוסיא עושה רושם עתה כבית משוגעים ברור מאד, שהחודשים יבנו מחולקים לבתוח, לפי תכונת, מחלתם, ובכל כתה רעיש נורא, עריביא, בלכול הלשונות, כראוי לבית משוגעים. אך נתיח זה. יותר מדי ידאב הלב.

למר א. ל. סימון, ברייטון⁽¹⁾.

לונדון, 17 דצמבר 1917.

קבלתי אתמול את מכתבך מן 16, בצירוף תרגום הדיקלרציא, ומפני שכל התרגום הוא אך שורות אחדות, בחיתי — במקום, תקונים לתרגומך — לשלוח לך נוסח אחר של כל התרגום, כפי ראות עיני. איני חושב לנחוצו להרבות בפירושים על השגים שבין תרגומי לתרגומך, כי מדעתך תבין את מעמי בכל מקום שנשיתי מתרגומך. מטילא טובך,

⁽¹⁾ אחר שנקבלת "הצהרה בלשור", בסרה ההנהלה הציונית למר סימון לתרגמה לעברית, והוא שלח תרגומו אלי כבקשה לעשות בו את התקונים הנחוצים לדעתו. — אינו זוכר עתה אם תרגומו הסצורף למכתבי זה נכנס כלו או מקצתו בתרגומו הרשמי של מר סימון. אכל, כנראה ממכתב אחר שנכתבי לו ימים סועטים אחר זה (יאנואר 1918), הסציקו בינחים הציונים כלוגרון למרסס הדגוס אחר, שעליו אני כותב שם: "התרגום הנורס הוא כלו מנוסבס, וצ"ל, שהתרגום כזה יקך ויחפפס כעס".

שהרשות בידך לקבל תרנימי, כולו או מקצתו, או שלא לקבלו, כי הן לא יקרא שמי עליו, ותוכל לעשות בו כהפצך . . .

תרגום, הצהרת בלפור:

„לשכת הענינים החיצונים, 2 נובמבר 1917.

לורד רוטשילד יקירי.

בעוננו רב הנני מוכר לך בשם ממשלת הוד מלכותו גלויידעת זה שלמשה—על דבר התיחסותה ברצון אל השאיפות הציוניות של היהודים,— אשר הוצע לפני ועד הממשלה ונתאשר על ידו:

„ממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה על יסוד מקלט לאומי (National Home) לעם ישראל בארץ ישראל ובמיטב כהותיה תתאמץ להקל הישגת הטטרה הזאת. אך כהנאי בדור ומפורש, שלא יעשה שום דבר העלול להזיק לזכויותיהן האזרחיות והדתיות של הבנסיות הבלתי יהודיות אשר בארץ ישראל או לזכויותיהם ומעמדם הסדרי של היהודים בארץ אחרת“.

אורך אם תואיל להודיע גלויידעת זה להפידרציא הציונית.

שלך באמון-לב.

ארתור דשימס בלפור. (על החתום)

11) בתוך הסכת הנזכר בתערת שלפני זו רואה אני, שטר סיסון הציע אחיב לתרגם את המלה Home — „בוי“, ועל זה עניתי, שחרגום זה נראה לי, ואעפ"י שגם הוא אינו כולל את המושג הציוני בשלימותו, לפחות הוא מזכיר את הכתוב: „ושובבתי את ישראל אל בוי הוי“ (ירמיהו, נ, יט).

ת כ ו נ י מ ע י ו ת :

<u>עמוד</u>	<u>שורה</u>	<u>נדפס</u>	<u>צ"ל</u>
34	1 מלמטה (הערה)	28	27
35	14 מלמעלה	שנחת,	שנחת
40	" 4	בי	בו
42	1 מלמטה	אלוהה	אלוהיה
76	" 12	לבר	לדיר
112	" 8	איונשפרט	איונשפרט
171	14 מלמעלה	הנה	והנה
181	13 מלמטה	וסגנום	וסגנום
191	8 מלמעלה	סנסקר	סנסקר
193	2 מלמטה (הערה)	לא"י	ליא"י
194	" 1	עמ' 91	עמ' 191
202	" 8	בלב	בלבו
223	" 10	ושותקים	ושותקים.
253	" 5	איני	אני
258	" 8	כן, ע"י	כן ע"י
278	" 9	גיניאות,	גיניאות
320	" 3 (הערה)	שנחבתי	שנחבתי

